

З Б І Р Н И К

ВІСНИК

УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Заснований у 2007 році. Виходить тричі на рік.

№ 1–2 (25–26)

2016

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21815-11715 від 31.12.2015

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Університет банківської справи»
(Протокол № 1 від 30.08.2016)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

доктор економічних наук, професор Т. С. СМОВЖЕНКО
(головний редактор);

доктор економічних наук, професор Г. М. АЗАРЕНКОВА
доктор економічних наук, професор О. І. БАРАНОВСЬКИЙ
доктор економічних наук, професор О. Д. ВОВЧАК
доктор економічних наук, професор О. О. ДРУГОВ
доктор технічних наук, професор А. А. ЗАСЯДЬКО
доктор економічних наук, професор І. С. КРАВЧЕНКО
доктор економічних наук, професор А. Я. КУЗНЕЦОВА
доктор економічних наук, професор О. О. ЛАПКО
доктор економічних наук, професор Б. І. ПШИК
доктор економічних наук, професор В. С. РУДНИЦЬКИЙ
доктор філософських наук, професор З. Е. СКРИННИК
доктор економічних наук, професор Р. А. СЛАВ'ЮК
доктор економічних наук, професор Н. В. ТКАЧЕНКО
доктор економічних наук, професор Б. В. САМОРОДОВ
доктор філософських наук, професор Г. Ф. ХОРУЖИЙ
доктор технічних наук, професор В. М. ЧАПЛИГА
доктор наук, професор Еріх КЕЛЛЕР
доктор габілітований, професор Станіслав ОВСЯК
доктор габілітований, професор Гражина ВОЗНЄВСЬКА
доктор економічних наук, професор Арвідас ПАШКЕВІЧУС
доктор технічних наук, професор Ян МІНІСТР
кандидат технічних наук, професор Дімітер ВЕЛЕВ
доктор економічних наук, професор І. З. СТОРОНЯНСЬКА
доктор економічних наук, професор І. С. ГУЦАЛ

кандидат економічних наук, доцент І. В. ТЯЖКОРОБ
(відповідальний секретар)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Тел.: (044) 425-96-13, факс: (044) 462-53-41, (032) 297-72-37 (з питань придбання).
E-mail: visnuk_ubs@ukr.net (відповідальний секретар),
сайт видання: visnuk.ubsnbu.edu.ua.

*При передруку матеріалів, опублікованих у збірнику,
пошлання на «Вісник Університету банківської справи» обов'язкове.*

УДК 330.131.3

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У XX–XXI СТОЛІТТЯХ

Смовженко Тамара Степанівна,
доктор економічних наук, професор,
ректор
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: rector@ubs.edu.ua

Скринник Зоя Едуардівна,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи та суспільних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: kgd@lbi.ubs.edu.ua

Анотація. Розглянуто процеси сучасного цивілізаційного розвитку в аспекті впливу систем виробництва, економічної і фінансової стратегії на ціннісні виміри соціуму. Показано, що система потреб нині становить продукт і елемент системи виробництва.

Людина підпорядковується ритмові безперервного продукування і споживання, тоді як духовні, моральні засади людського буття виявляються найбільш проблемним аспектом сучасного стану людства, яке досягло небачених успіхів у сфері науково-технічного прогресу і масового споживання, але стрімко втрачає ціннісні механізми самозбереження.

Ключові слова: фінансова цивілізація, суспільство споживання, економічна людина, економічна модернізація.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 5.

ECONOMIC ASPECTS CIVILIZATION PROCESSES IN THE XX–XXI CENTURIES

Smovzhenko Tamara,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Rector
of the SHEI «Banking University»
e-mail: rector@ubs.edu.ua

Skrynnyk Zoia,
Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Social Work and Social Disciplines
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: kgd@lbi.ubs.edu.ua

Abstract. The processes of modern social development are considered in the aspect of influence of the systems of production, economic and financial strategy on the social values. Proven that the modern man submits to the continuous producing and consumption, while spiritual, moral principles of human existence appear the most problematic aspect of the modern state of humanity that attained extraordinary successes in the field of scientific and technical progress and mass consumption, but is losing the spiritual mechanisms of self-preservation.

Keywords: financial civilization, society of consumption, economic man, economic modernisation.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 5.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В XX–XXI ВЕКАХ

Смовженко Тамара Степановна,
доктор экономических наук, профессор,
ректор
ГБУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: rector@ubs.edu.ua

Скринник Зоя Эдуардовна,
доктор философских наук, профессор,
заведующая кафедрой социальной работы и общественных дисциплин
Львовского образовательного-научного института
ГБУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: kgd@lbi.ubs.edu.ua

Аннотация. Рассмотрены процессы современного цивилизационного развития в аспекте влияния систем производства, экономической и финансовой стратегии на ценностные измерения социума. Показано, что система потребностей в настоящее время представляет продукт и элемент системы производства. Человек подчиняется ритму непрерывного продуцирования и потребления, тогда как духовные, моральные принципы человеческого существования оказываются наиболее проблемным аспектом современного состояния человечества, которое достигло невиданных успехов в сфере научно-технического прогресса и массового потребления, но стремительно теряет ценностные механизмы самосохранения.

Ключевые слова: финансовая цивилизация, общество потребления, экономический человек, экономическая модернизация.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библиограф.: 5.

*Людина стала об'єктом науки про людину
тільки починаючи з того моменту,
як автомобілі стало важче продавати,
ніж створювати.
Джеймс Гелбрейт*

Вступ. Економічні перетворення в Україні потребують навіть не просто нових соціальних технологій, а роботи, спрямованої на свідоме подолання залежності від траєкторії попереднього розвитку – того, що Р. М. Нуреев називає «ефектом колії». Українці зуміли мобілізувати гуманітарний ресурс, який виявився несподівано потужним у нашому інструментально-раціоналізованому світі: це людська гідність, сила морального духу, жертвність в ім'я батьківщини. Це саме той ресурс, про який писав свого часу Нобелівський лауреат з економіки Дж. Б'юкенен: «Допоки люди як громадяни не матимуть змоги довіряти одне одному – як громадяни і як суб'єкти економічної діяльності, – ні економіка, ні держава не зможуть функціонувати ефективно... Цілком незалежно від інституційної трансформації, необхідної для забезпечення стимулів для оновлення, паралельно має розпочатися певне відродження духу, певне відчуття спільної мети у суспільстві вільних у своєму виборі громадян» [4, с. 146]. Проте це «відродження духу» виявляється одним із найскладніших завдань сучасного людства.

Аналіз досліджень і постановка завдання. «Суспільство споживання» – так визначив Жан Бодріяр той шлях, яким іде сучасна західна цивілізація. Він вважає основною ознакою людського життя у XX столітті «фантастичну очевидність споживання і достатку», засновану на безмежному примножен-

ні багатств, послуг, матеріальних благ, яке являє собою різновид «глибокої мутації в екології людського роду» [1]. Власне кажучи, люди в суспільстві достатку оточені не стільки іншими людьми, скільки об'єктами споживання. Їх повсякденне спілкування полягає не у спілкуванні із собі подібними, а в отриманні найрізноманітніших споживчих благ. Нашу сучасність Бодріяр визначає як «час речей»: людина підпорядковується ритмові продукування і споживання, яке доходить до утворення всеохопного навколишнього середовища.

При цьому створена цінність набагато більше значуща, якщо в неї закладено її швидке відмирання, відновлення попиту. Ось чому руйнування залишається основною альтернативою виробництву: споживання є тільки проміжною ланкою між виробництвом і руйнуванням. У споживанні існує глибока інтенція перевершувати себе, перетворюватися в руйнацію. Тому наддостаток багатих суспільств пов'язаний із марнотратством. Бодріяр зазначає: уже можна говорити про «цивілізацію сміттевого кошика»: «скажи мені, що ти викидаєш, і я скажу тобі, хто ти», «розбийте ваш автомобіль, страхування зробить решту». Споживання не переживається в повсякденній практиці як результат праці або процесу виробництва, воно переживається як чудо, дароване природним ходом речей і не зумовлене власними зусиллями людини.

Це не означає, що наше суспільство не є суспільством виробництва, системою виробництва і сферою економічної і політичної стратегії. Але в міру того, як у нього включається система споживання, суспільство стає системою маніпуляції знаками – адже пересиченість споживчими благами призводить до того, що об'єктом споживання стає вже не реальний корисний зміст речі, а її символічна значущість: престиж, демонстративне споживання, в якому через значущість речей утверджується статус їхнього власника. Маніпуляції об'єктами споживання як знаками або стверджують належність їхнього власника до певної соціальної групи, взятої як ідеальний еталон, або відділяють від неї і приєднують до групи з більш високим статусом. Усе більше й більше фундаментальних форм діяльності сучасних суспільств дають місце логіці знаків, постають у рамках аналізу кодів і символічних систем. Розгубленість економістів перед очевидною неможливістю для системи споживання стабілізуватися, перед її безмежною спрямованістю вперед спричинена якраз тим, що основним ракурсом їх бачення є зростання благ і доходів, а має бути в центрі уваги співвідношення та диференціація знаків.

Маніпулюючи знаками, образами нашої уяви, засоби масової комунікації в суспільстві споживання подають будь-які факти у формі універсальної події – ці факти драматизовані у формі видовища, але разом з тим деактуалізовані: людина за посередництва засобів інформації є не учасником, а глядачем, спостерігачем, перебуваючи на безпечній дистанції від подій реального життя. Тому «масові комунікації дають нам не дійсність, а запаморочення від дійсності». Вони дозволяють нам бути свідками карколомної драми життя, водночас комфортно влаштуовуючи нас у позиції стороннього глядача, «місці, де нічого не відбувається». Таким чином, ми живемо в захистку знаків і у відмові від дійсності, в чудесній безпеці, поєднуючи два задоволення: від ілюзії нашого вторгнення у дійсність і водночас від можливості по-справжньому не бути в ній. Образ, знак, послання – це і є все те, що ми «споживаємо».

Ставлення споживача до дійсного світу, до політики, історії, культури не є відношенням інтересу, участі, прийнятої на себе відповідальності – але воно не є і тотальною байдужістю: це відношення цікавості. Пізнання світу не є характеристикою споживання, але для споживання не характерне і тотальне невігластво: Бодріяр вважає, що в розглядуваному аспекті головну ознаку споживання можна охарактеризувати як незнання. Цікавість і незнання – це відмова від реальної дійсності на користь жадібного й інтенсивного вивчення її знаків. Душевний спокій, таким чином, досягається за допомогою запаморочення від дійсності та історії. Споживання перетворює максимальне виключення зі світу в максимальний знак безпеки.

Результати дослідження. Мета цієї статті – показати сучасний стан важливої проблеми сучасного капіталізму: це більше не є суперечність між «максимізацією прибутку» і «раціоналізацією виробництва», основна проблема – це суперечність між потенційно безкінечною продуктивністю і необхідністю збуту продуктів. На цій фазі для системи стає життєво необхідним

контролювати не тільки апарат виробництва, але і споживчий попит, не тільки ціни, а й те, що буде запотребоване за цими цінами. Загальним підсумком, що досягається чи то за допомогою заходів, що передують самому актові виробництва (дослідження ринку), чи то за допомогою заходів, наступних за виробництвом (реклама, маркетинг, упаковка), є «вилучення у покупця влади вирішувати», натомість передача цієї влади підприємству, яке нею може маніпулювати. Адаптація поведінки індивіда до ринку і адаптація соціальних позицій узагалі до потреб виробника і до цілей техноструктури є, таким чином, природною характеристикою системи. Її значення зростає разом із розвитком індустріальної системи. Гелбрейт називає це «перевернутою послідовністю» на противагу «класичній послідовності», де передбачалося, що ініціатива належить споживачеві і впливає через ринок на виробництво. Тут, навпаки, саме підприємство контролює поведінку на ринку, управляє соціальними позиціями і потребами і моделює їх. Це веде, принаймні в тенденції, до тотальної диктатури виробничої системи.

«Перевернута послідовність» руйнує фундаментальний класичний міф, який полягає в тому, що в економічній системі саме індивідові належить влада. Весь економічний і психосоціологічний апарат досліджень ринку, мотивацій і т. д., за допомогою якого намагаються стимулювати на ринку реальний попит, глибинні потреби споживача, весь цей апарат існує для того, щоб впливати на попит з метою збуту і водночас так замаскувати цей процес, щоб створювалося протилежне враження.

Істина полягає не в тому, що «потреби є плодом виробництва», а в тому, що система потреб нині становить продукт і елемент системи виробництва. Система потреб означає не те, що потреби виробляються одна за одною у зв'язку з відповідними об'єктами, а те, що їх виробляють як *споживчу силу*, як глобальну наявність у загальних рамках продуктивних сил. Світ речей і потреб, таким чином, подібний до зростаючої істерії. Стає неможливо визначити об'єктивну специфіку потреби, як неможливо об'єктивно визначити при істерії специфіку хвороби в силу того, що такої специфіки не існує.

Ці зміни проаналізував Е. Фромм у праці «Здорове суспільство» саме під кутом зору змін у соціальному характері, спричинених специфікою ринкових відносин у ХХ столітті. Під соціальним характером Фромм має на увазі ядро структури характеру, спільне для більшості представників однієї й тієї самої культури, функція якого – формувати й скеровувати людську енергію. На думку Е. Фромма, соціальному характерові у ХІХ столітті були притаманні такі визначальні риси, як суперництво, накопичування, експлуататорство, авторитаризм, агресивність та індивідуалізм. У ХХ столітті місце експлуататорської та накопичувальної орієнтацій займають сприймаюча (рецептивна) і ринкова орієнтації. Замість суперництва спостерігається зростання тенденції до спільної праці, замість прагнення до безперервного зростання прибутку – прагнення мати постійний і надійний дохід, замість експлуатації – тенденція поділитися багатством з іншими

й маніпулювати ними й собою; замість раціональної чи ірраціональної, але явної влади ми виявляємо владу анонімну – владу громадської думки і ринку, замість власної совісті – потребу пристосовуватися й одержувати схвалення з боку, замість почуття власної гідності та почуття господаря – постійно зростаюче, хоча здебільшого неусвідомлене почуття безсилля.

Для ХХ століття характерні люди, які легко взаємодіють у великих групах, прагнуть споживати все більше й більше, чії смаки стандартизовані і чії реакції легко передбачувані; люди, які почуваються вільними й незалежними, не підкоряються авторитетам, принципам або совісті, проте готові до того, щоб ними командували; вони роблять те, що від них очікують, легко пристосовуються до суспільного механізму. Характерною рисою сучасності Фромм вважає розповсюдження абстрактного підходу: людина зводиться до одиниці у множинах, до функції, до її грошового еквіваленту (наприклад, мільйонер). «Ми живемо серед цифр і абстракцій. Раз немає нічого конкретного, значить, немає нічого реального. Усе стало можливим, як практично, так і морально... Людина виявилася скинутою з будь-якого хоч мінімально визначеного місця, звідки вона могла б оглянути своє життя і життя суспільства й керувати тим та іншим. Сили, початково покликані до життя нею самою, втягують її у все стрімкіший рух. У цій шаленій круговерті вона думає, обчислює, занурившись з головою в абстракції, усе більше віддаляючись від конкретного життя» [2, с. 163].

Е. Фромм відповідно до обраної ним системи вихідних засад інтерпретує явище відчуження: людина відчуває себе не активним носієм власних сил і багатства особистості, а позбавленою індивідуальних властивостей річчю, яка залежить від зовнішніх сил, на які вона перенесла свою життєву субстанцію. Зокрема Фромм виділяє відчуження від речей, які ми споживаємо: за людського способу придбання потрібно докласти зусилля, кількісно співвимірні тому, що я здобуваю. Коли ж я маю гроші, то для придбання від мене не вимагається ні зусиль, ні особливого інтересу – нема індивідуального ставлення до об'єкта потреби. Це виявляється, зокрема, у тому, що утверджується рецептивна орієнтація замість орієнтації на накопичування: мета людини – постійно набувати щось нове, «жити з роззявленим від подиву ротом». Відбувається відчуження від суспільних сил, від інших людей: ставлення до ближнього набуває характеру стосунків між двома абстракціями. Усе це логічно доповнюється витісненням зі сфери усвідомленого сприйняття основних положень проблем людського буття.

Головною рушійною силою в сучасної людини стала потреба в обміні. Обмін перетворився в самоціль, пристрасть до обміну прийшла на зміну пристрасті до володіння. Так, людина купує машину або будинок, маючи намір за першої можливості замінити їх на інші, престижніші. Кохання часто виявляється вигідним обміном між людьми, які в результаті одержують максимум того, що вони можуть очікувати, виходячи зі своєї ціни на ринку особистостей. Весь хід життя сприймається неначе вигідне розміщення капіталу, де інвестований капітал – це моє життя і моя особис-

тість. Тлумачення життя як комерційного підприємства лежить в основі типового для наших днів явища – зростання кількості самогубств. Одна з розповсюджених причин самогубств у наш час – «життя не вдалося», «не варто жити далі» – це подібне до того, як підприємець оголошує себе банкрутом.

На зміну авторитетові видатних особистостей або інституцій приходить «анонімна влада»: авторитет прибутку, економічної необхідності, ринку, громадської думки, здорового глузду. З анонімною владою неможливо боротися, бо нема суб'єкта, якому можна протистояти. Механізм її панування – конформізм: бути прийнятним для соціального оточення означає не відрізнятись від інших.

Особливо виділяє Фромм серед визначальних деформацій людського ставлення до світу сформований сучасною економічною системою принцип безперешкодного задоволення: негайне виконання кожного бажання і відсутність перешкод на шляху задоволення кожного з них. Водночас праця, замість того, щоб бути діяльністю, що несе в собі втіху і задоволення, стала обов'язком.

За таких умов Хосе Ортега-і-Гасет вважав вирішальним для долі будь-якого народу питання: хто в суспільстві є реальним суб'єктом прийняття соціальних значущих рішень? Ортега-і-Гасет розглядає суспільство як динамічну єдність двох чинників: меншин і мас. Відмінність між ними пролягає у площині спеціальної кваліфікації для виконання певних соціальних функцій. Основний принцип підходу до суспільного життя – виділення ряду процесів, чинностей і функцій, які за своєю природою особливі і яких відповідно не можна виконувати без особливого хисту і підготовки. Меншини – це спеціально кваліфіковані одиниці чи групи одиниць, здатні виконувати ці функції. Маса – сукупність одиниць без спеціальної підготовки, «рядові люди», «суспільна безформність», людина, що не відрізняється від інших і лише повторює загальний тип. Центральна, провідна думка Ортега-і-Гасета: маси не здатні і не повинні керувати власним буттям, а тим більше життям суспільства як цілого.

Криза європейського життя прибирає конкретні і драматичні обриси: «Європа переживає тепер найтяжчу кризу, яка лише може охопити народи, держави чи культури... Це – бунт мас» [3].

Маса – це не просто велика кількість людей, це певний психологічний і соціальний тип. Ортега-і-Гасет виділяє такі його головні характеристики.

По-перше, «людина-маса» – це примітив. Вона не дає сама собі обґрунтованої оцінки – «доброї» чи «злої», вирішальний орієнтир її самооцінки – «така, як усі». Однак цю пересічність вона не сприймає як ваду – навпаки, вважає свій усереднений, простацький рівень за добрий, взірцевий, довершений. Це спонукує її відкидати всякий зовнішній авторитет, не піддавати сумніву власні погляди, поводитися так, ніби, крім неї та її подібних, не існує нікого у світі.

По-друге, «людина-маса» переконана, що життя легке, багате, позбавлене трагічних обмежень, а завтра воно буде ще багатшим і щасливішим. Вона «просякнута почуттям влади й тріумфу». По суті, це почуття

розпеченої дитини, яке в дорослих людях постає як тип «самовдоволеного панача» – людини, яка прийшла у світ, щоб робити те, що їй заманеться. Самовпевненість «людини-маси» породжена надмірними можливостями цивілізації ХХ століття – надмірними порівняно з примітивним рівнем потреб і здібностей цієї людини. Ортега-і-Гасет вважає необхідною умовою, «законом» людського життя співмірність засобів, що є в розпорядженні людини, та проблем, які вона мусить розв'язувати. Наприкінці ХІХ – ХХ століть, коли пересічна людина влаштовується у світі багатств, коли вона наштотується на надмір засобів, не врівноважених життєвими труднощами, виникають деформовані зразки людського життя. Найважливіша деформація – це засаднича невдячність «людини-маси» стосовно всього, що уможливило їй легке і забезпечене життя. Вигоди цивілізації вона сприймає не як плоди тяжких зусиль і творчих здібностей, а як готову безпосередню реальність, котрої можна домагатися на засадах природного права.

Люди всіх попередніх епох жили за умов, недостатніх щодо захищеності та комфортності, у світі, в якому не було нічого певного, багатого, сталого. Це прищеплювало їм почуття обмеженості власних можливостей, а водночас – присутності когось іншого, вищого і сильнішого, виховувало дисципліну та усвідомлення свого місця і своєї співвіднесеності з іншими людьми. Соціальний світ ХХ століття створює в людини враження, що все дозволено, бажання не обмежені, а обов'язків не існує. Вона зникає не зважати на інших, а головне – на вищих за себе, не знати жодної інстанції поза собою. Тому, по-третє, «людина-маса» – це варвар. Варварство – це відкидання норм співжиття, відмова від потреби вести діалог і досягати порозуміння з іншими людьми. Культура передбачає наявність загально визнаних інстанцій, що встановлюють обов'язкові для всіх норми. Варварство маси полягає в тому, що вона не визнає зверхності жодних інстанцій над собою – вона не знає дисципліни та самообмеження. Тому «людина-маса» всюди втручається, накидаючи всім свій простацький погляд на речі. Культура передбачає доведення рації тих чи тих поглядів, апеляцію до аргументів. «Людина-маса» не лише нераціональна у своїй поведінці, вона принципово «не хоче давати аргументів і не хоче мати рації», новизна її позиції в тому, що вона обстоює своє «право не мати рації, глуздбезглуздя».

Сучасну добу, коли маси перестали коритися меншинам і дістали у своє розпорядження весь репертуар життєвих можливостей меншин, Ортега-і-Гасет називає «вертикальною навалюю варварів». Він наполегливо підкреслює, що світ, де народилися сучасні маси, являє собою докорінно нове, не бачене в історії обличчя: європейська історія вперше залежить від рішення простої людини як такої. В останній третині ХІХ століття почалась інволюція, регрес до варварства – до наївності та примітивізму людини, що не має минулого або забула його. Історичні рухи маси є керовані людьми пересічними, несвоєчасними, без доброї пам'яті та «історичного сумління». Такими є, зокрема, більшовизм і фашизм.

Демократія і загальне виборче право, за Ортегою-і-Гасетом, самі собою не утверджують всевладдя маси: вони лише спонукують масу прихилитися до рішення тієї чи іншої меншини. Однак за сучасних умов сформувався новий тип державної влади, в якому панують «усі ці натовпи, що переповнюють тепер історичний кін».

«Людина-маса» не має мети і пливе за течією. У державах, де тріумф мас найбільш помітний, «державна влада, уряд, живе нинішнім днем; він не виступає як щирий представник майбутнього..., він не стає засновником чогось, що мало б увалений розвиток чи еволюцію». Він оминає конфлікти дня, а тим нагромаджує ще більші конфлікти на майбутнє. Для характеристики сучасної епохи Ортега вважає найбільш прийнятними такі риси: «Вища за інші часи і нижча від себе. Потужна і рівночасно непевна свого призначення. Горда зі своїх сил і рівночасно застрашена ними». Це епоха «всеохоплюючого фарсу», суть якого – прагнення людей, народів, урядів утекти від власного призначення. Призначення – це те, чим ми мусимо бути в житті, воно не дискутується, його приймають або відкидають. Ми автентичні лише в тому разі, коли приймаємо і виконуємо своє призначення, коли ж відкидаємо – ми заперечуємо і фальшуємо самих себе. У сучасному суспільстві майже всі позиції, займані та проголошувани, є в істоті фальшиві.

Бунт мас – це зрада власного призначення, повстання проти себе самого. Бо призначення маси – не діяти самостійно. Вона прийшла на світ для того, щоб її вели, переконували, репрезентували, організовували. Її призначення – орієнтувати своє життя на вищі інстанції, складені з добірних меншин.

Історія становить безперервне і послідовне чергування двох процесів: формування добірних меншин – водночас і соціуму, та занепад аристократій і водночас розклад суспільства. Соціальна структура – це, поперше, система колективних функцій найрізноманітніших рангів, що неминухо заснована на ієрархії та підпорядкуванні. По-друге, соціальна структура передбачає розрізнення індивідів, які мають виконувати ці відмінні функції. Лише дотримання цих двох умов робить суспільство здоровим, тобто відповідним його призначенню, вираженому в імперативі: «Стань тим, чим ти є». Це «є» незрівнянно важливіше за етику та право, які конструюють схеми того, що «має бути». «Здоров'я» суспільства – це щось більше, ніж справедливість, «має бути» лише те, що «може бути», ідеальне з етичного чи правового погляду суспільство – це ілюзія ХVІІІ та ХІХ століть, його неможливо реалізувати на практиці.

Те, що є, має і може бути основою здорового суспільства – це добірна меншина, аристократія.

Ортега-і-Гасет обстоює радикально аристократичне тлумачення історії: людське суспільство є завжди аристократичне самою своєю істотою аж до такої міри, що воно є суспільством згідно зі своїм аристократизмом і перестає ним бути в міру того, як утрачує аристократизм.

Під аристократією і масою Ортега-і-Гасет розуміє не те, що «примітивна соціологія» вкладає в поняття «соціально вищі класи» та «економічно нижчі класи».

У будь-якому класі завжди існує вульгарна маса й видатна меншина. Соціальна функція речників добірної меншини – виробляти і репрезентувати масі взірцеві норми та способи життя. Підпорядкування цим нормам – це і є сутність суспільного об'єднання людей. Їх об'єднують не принука й не користь, а сила привабливості найдосконаліших індивідів, що становлять ідеали, архетипи, моделі. Справжня аристократія формується на владі психологічної привабливості.

Добірний чоловік, стверджує Ортега, – не той, хто вважає себе вищим за інших, а людина, що вимагає від себе більше, ніж інші, бере на себе все нові труднощі та обов'язки. Не маса, а добірні люди живуть у властивій неволі. Ця неволя полягає в тому, що добірні люди присвячують своє життя служінню вищим інтересам. Належність до добірної верстви визначається вимогами, обов'язками, а не правами – це життя, обернене в дисципліну. Права і привілеї шляхетної людини не є пасивною власністю, а вказують на висоту, якої сягнули зусилля цієї особи. Шляхетність – це синонім напруженого життя, яке постійно прагне перевершити себе, життя аскетичного, бо його сутнісна ознака – самозречення в ім'я вищої мети.

Нації Європи фондували шляхетичі – «люди, гідні подиву за їхню відвагу, за їхній хист володарства, за їхнє почуття відповідальності... Але з усіма цими чеснотами серця шляхетичі завжди мали слабку голову. Вони жили другою половиною душі. Були вони дуже обмеженого розуму, почутливі, імпульсивні, інтуїтивні, словом, ірраціональні». Така природа шляхетичів призвела до їх програту у змаганні з розсудковими, практичними міщанами, з яких зродилася буржуазія.

Сутність суспільства Ортега-і-Гасет, спираючись на таку логіку, визначає як динамічну духовну єдність, що її утворюють взірці й його наслідувачі. Суспільство самою своєю природою є апаратом удосконалення, самовдосконалення людини за допомогою механізму «зразковості – податливості», узятого за принцип соціального співіснування.

Характер тої чи тої нації слід визначати виходячи з того, як у ній розвиваються взаємини мас із добірними меншинами. Адже нація – це зорганізована людська маса, упорядкована меншиною добірних індивідів. Наприклад, антична Греція характеризувалася надміром взірцевих особистостей, за якими стояла дрібна, мізерна, непокірлива маса. Геніальна як культурна цілісність, Греція була нестабільна як соціальне тіло: вона стала немов індустрією, що розробляла зразки замість того, щоб задовольнитися стандартами. Прикладом протилежного характеру є, за Ортегою, Росія та Іспанія – вони страждають на очевидну й тривку злиденність на видатні особистості. «Слов'янська нація – це величезна народна маса, над якою труситься дрібненька голова».

Застосувати до перспектив суспільного прогресу методи економічного аналізу вперше в економічній теорії спробував лауреат Нобелівської премії з економіки Дж. Б'юкенен. У роботі «Межі свободи. Між анархією і Левіафаном» (1975) він шукає таку пропорцію між економічним розвитком і гуманітарними нормами соціального співжиття, яка б дозволила суспільству ефективно функціонувати. У центрі уваги досліджень Б'юкенена

– проблема суспільних фінансів. Новим кроком у напрямі розбудови філософії фінансів стало включення в поле досліджень взаємозв'язку моралі, етики та економіки. Ще в 60-х роках ХХ століття Б'юкенен прийшов до висновку, що «ми занурюємося в анархічний хаос і неконтрольовану експлуатацію під тягарем держави-Левіафана. Виглядало так, що демократія нездатна контролювати свої власні крайні прояви, а всякі ознаки конституційного порозуміння, здавалося, раптово зникли». Чим виправдовується політично організований примус індивідів? Де пролягають межі колективної дії? Як можна проаналізувати дію обмежень морального характеру на економіку? Дж. Б'юкенен приходив до висновку, що будь-який діагноз соціально-економічного і політичного ладу наприкінці ХХ століття має включати також і морально-етичні виміри.

Питання: як відновити моральні підвалини політичного та економічного ладу – актуальне для Б'юкенена тому, що від його розв'язання залежить повага і довіра до інституцій і суб'єктів політики, цивілізації і культури Західної Європи й Америки, необхідні для їхнього ефективного функціонування. Він шукає новітній еквівалент «ідеї прогресу», що панувала в ХІХ і на початку ХХ століть, прагне відвернути занепад громадянського устрою, до якого призвело «наше жадливе ХХ століття». На його думку, сучасна держава добробуту, яка могла би залишатися життєздатною за менших рівнів соціальних трансфертів, може зазнати краху в тому сенсі, що вимоги щодо трансфертів можуть перевищити ті надходження, які люди як платники податків готові генерувати.

Б'юкенен приходив до вельми песимістичного висновку, що ХХІ століття не супроводжуватиметься якимось новим відкриттям етики взаємної терпимості, не з'явиться і якогось нового корпусу моральних чеснот, що завоює загальну й однотайну підтримку. Посилаючись на Джона Ролза, він говорить про необхідність досягнення мінімальної згоди, потрібної для політичного миру і справедливості, – мінімальної згоди, навіть незважаючи на загрозу розбіжності у фундаментальних цінностях.

З такої песимістичної оцінки соціально-економічного й політичного становища Б'юкенен робить два висновки. Перший – «поразницький» зводиться до твердження, що вся струнка просвітницька доктрина від самого початку й упродовж двох століть була романтичною мрією, яку зараз слід вважати всього лише філософською фікцією. Другий висновок, до якого він вважає своїм моральним обов'язком приєднатися, залишає надії на належним чином продумані і втілені інституційно-конституційні зміни, які можуть привести до принаймні певної відповідності поведінки тому класичному ліберальному наборові стандартів, який видається необхідним.

«Це жадливе століття» було позначене невдалими експериментами, у ході яких руйнувався «цінний соціальний капітал, капітал, який репрезентується особистим ставленням до незалежності, дотриманням законів, покладанням на власні сили, наполегливою працею, відчуттям упевненості в завтрашньому дні, довірі, взаємній повазі й терпимості. І цей капітал руй-

нувався тільки для того, щоб поступитися місцем установці, що має своїми складовими безвідповідальність, залежність, експлуатацію, опортуністичну гонитву за вигодою, швидкоплинний гедонізм, вимагання грошей під прикриттям закону, судову тяганину, недовіру і нетерпимість».

Висновок, що його формулює Б'юкенен, значною мірою всупереч логіці економічної цілераціональності, означає *визнання залежності економічної ефективності від екзистенційних основ людського буття*: «Допоки люди як громадяни не матимуть змоги довіряти одне одному – як громадяни і як суб'єкти економічної діяльності, – ні економіка, ні держава не зможуть функціонувати ефективно... Цілком незалежно від інституційної трансформації, необхідної для забезпечення стимулів для оновлення, паралельно має розпочатися певне відродження духу, певне відчуття спільної мети у суспільстві вільних у своєму виборі громадян» [4, с. 146].

Висновки. Ще зовсім недавно, після розпаду СРСР і завершення холодної війни, здавалася досяжною перспектива гармонізації життя, прогнозована у висунутій

Френсісом Фукуямою концепції «кінця історії» [5]: залишився в минулому біполярний світ, людство у своїй еволюції прийшло до моделі, в якій західна ліберальна демократія стає універсальною формою соціального устрою. Але незабаром виявилось, що концепція «великого краху» була утопічною: світ став іншим, але не став більш мирним і позбавленим суперечностей, зміни були неминучими, але прогрес – ні. Ілюзію гармонії швидко розвіяли нові етнічні конфлікти, порушення законів і міжнародного порядку, виникнення нових альянсів і конфліктів між державами, відродження неокомуністичних і неофашистських рухів, зростання релігійного фундаменталізму, неспроможність міжнародних організацій відвернути чи припинити локальні конфлікти.

Проте саме духовні, моральні засади людського буття виявляються найбільш проблематизованим аспектом сучасного стану людства, яке досягло небачених успіхів у сфері науково-технічного прогресу і масового споживання, але стрімко втрачає ціннісні механізми самозбереження.

Список використаної літератури

1. Бодриар Ж. К критике политической экономии знака / Ж. Бодриар ; пер. с франц. Д. Кралечкин. – Москва : Академический Проект, 2007. – 335 с.
2. Фромм Эрих. Здоровое общество / Эрих Фромм. – Москва : Хранитель, 2006. – 539 с.
3. Ортега-и-Гасет Х. Бунт мас / Х. Ортега-и-Гасет // Вибрані твори / пер. з ісп. В. Буртгардт. – Київ : Основи, 1994. – 419 с.
4. Бьюкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / Дж. Бьюкенен, Р. Масгрейв ; пер. з англ. А. Іщенко. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2004. – 176 с.
5. Фукуяма Ф. Великий крах: людська природа і відновлення соціального порядку / Ф. Фукуяма ; пер. з англ. В. Дмитрук. – Львів : Кальварія, 2005. – 377 с.

References

1. Bodriyar, Zh. (2007). K kritike politicheskoy ehkonomii znaka [Contribution to the Critique of Political Economy sign]. (D. Kralechkin, Trans). Moscow : Akademicheskij Proekt.
2. Fromm, Ehrih. (2006). Zdorovoe obshchestvo [A healthy society]. Moscow : Hranitel'.
3. Ortega-i-Gaset, X. (1994). Bunt mas [Mass riot]. Vybranitvory – Selected works. (V. Burhhardt, Trans). Kyiv : Osnovy.
4. Biukenen, Dzh., & Mashreiv, R. (2004). Suspilni finansy i suspilnyi vybir: Dva protylezhnykh bachennia derzhavy [Public finance and public choice: Two opposing visions State]. (A. Ishchenko, Trans). Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia.
5. Fukuiama, F. (2005). Velykykrakh: Liudska pryroda i vidnovlennia sotsialnoho poriadku [Great Crash: Human Nature and the restoration of social order]. (V. Dmytruk, Trans). Lviv : Kalvariia.

УДК [336.14:352]:336.2

БЮДЖЕТНА СПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ І НАПРЯМИ НАРОЩЕННЯ

Сторонянська Ірина Зеновіївна,
професор, доктор економічних наук,
професор кафедри економіки та управління персоналом
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: istoron@i.ua

Патицька Христина Олегівна,
аспірант
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»
e-mail: pelechata@meta.ua

Прокопюк Александер,
кандидат економічних наук,
ректор
Вищої економічної школи в Бялимстоку (Польща)
e-mail: rekrutacja@wse.edu.pl

Анотація. Проведено аналіз бюджетної спроможності місцевих бюджетів України і, зокрема, областей Карпатського регіону. Проаналізовано рівень фінансової стійкості місцевих бюджетів, достатності бюджетного потенціалу регіону та його дієздатності. Визначено інтегральний показник бюджетної спроможності регіонів України у 2012–2014 роках. Сформовано рейтинг регіонів за цим показником і визначено тип бюджетної спроможності кожної з областей. Охарактеризовано сильні і слабкі сторони бюджетної спроможності регіонів України 2014 року.

Ключові слова: бюджетна спроможність місцевих бюджетів, фінансова стійкість місцевих бюджетів, достатність бюджетного потенціалу регіону, дієздатність місцевих бюджетів.

Формул: 1; рис.: 1; табл.: 4; бібл.: 3.

BUDGETARY CAPACITY OF REGIONS OF UKRAINE: COMPARATIVE ANALYSIS OF TRENDS AND INCREASING

Storonyanska Iryna,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Economics and Management of Personnel
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: istoron@i.ua

Patytska Khrystyna,
Postgraduate Student
of the State institution «Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine»
e-mail: pelechata@meta.ua

Prokopiuk Aleksander,
Ph. D. in Economics,
Rector
of the Higher School of Economics in Byalymstoku (Poland)
e-mail: rekrutacja@wse.edu.pl

Abstract. The analysis of budgetary possibility of local budgets of Ukraine is in-process conducted and, in particular, areas of region of Carpathians. The level of financial firmness of local budgets, sufficientness of budgetary potential of region and his capability is analysed. The integral index of budgetary possibility of regions of Ukraine in 2012–2014

is certain. Rating of regions is formed on this index and the type of budgetary possibility is certain each of areas. Strengths and weaknesses of budgetary possibility of regions of Ukraine in 2014 are described. It is proved that formation of a stable income base of local budgets and expenditure of a balanced policy, and stimulate the interest of local governments to implement new approaches and use the experience of developed countries in the development of their regions and municipalities – a direct path to the formation of financially capable and independent developed regions and communities.

Keywords: budgetary possibility of local budgets, financial firmness of local budgets, sufficientness of budgetary potential of region, capability of local budgets.

Formulas: 1; fig.: 1; tabl.: 4; bibl.: 3.

БЮДЖЕТНАЯ СПОСОБНОСТЬ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ И НАПРАВЛЕНИЯ НАРАЩИВАНИЯ

Сторонянская Ирина Зеновьевна,
профессор, доктор экономических наук,
профессор кафедры экономики и управления персоналом
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: istoron@i.ua

Патицкая Кристина Олеговна,
аспирант
ГУ «Институт региональных исследований им. М. И. Долишнего НАН Украины»
e-mail: pelechata@meta.ua

Прокопюк Александр,
кандидат экономических наук,
ректор
Высшей экономической школы в Бялистоку (Польша)
e-mail: rekrutacja@wse.edu.pl

Аннотация. Проведен анализ бюджетной способности местных бюджетов Украины и, в частности, областей Карпатского региона. Проанализирован уровень финансовой устойчивости местных бюджетов, достаточности бюджетного потенциала региона и его дееспособности. Определены интегральный показатель бюджетной способности регионов Украины в 2012–2014 годах. Сформирован рейтинг регионов по данному показателю и определен тип бюджетной способности каждой из областей. Охарактеризованы сильные и слабые стороны бюджетной способности регионов Украины в 2014 году.

Ключевые слова: бюджетная способность местных бюджетов, финансовая устойчивость местных бюджетов, достаточность бюджетного потенциала региона, дееспособность местных бюджетов.

Формул: 1; рис.: 1; табл.: 4; библи.: 3.

Вступ. Для комплексної оцінки рівня розвитку і використання економічного потенціалу регіонів та локальних адміністративно-територіальних утворень, зокрема бюджетного і податкового потенціалів як його складових, потрібно провести діагностику їхньої бюджетної спроможності. Основними показниками, які характеризують розвиток територіальних громад і регіонів, є рівень бюджетної стійкості, дієздатності та достатності місцевих бюджетів. Перший із цих показників показує стабільність фінансового забезпечення розвитку громади, другий – рівень результативності бюджетного забезпечення розвитку адміністративно-територіальних утворень, третій – здатність громади самостійно забезпечувати фінансування своїх потреб, тобто правильно планувати, реалізовувати і фінансово забезпечувати всі аспекти своєї еволюції, правильно зіставляючи можливості та потреби.

У країнах ЄС показник фінансової стійкості коливається в межах 59–63%, фінансової достатності – 41–44%, дієздатності – 39% [1], що свідчить про високий рівень фінансової самодостатності муніципалітетів, розвинутий механізм податкового регулювання на локальному рівні та ефективну політику фіскальної автономії громад, а також постійні та стабільні джерела доходів місцевих бюджетів, що забезпечується рівнем добробуту і купівельної спроможності населення і ефективністю використання економічного потенціалу території.

Питанням визначення, оцінки рівня бюджетної спроможності та забезпеченості місцевих бюджетів займався багато вітчизняних науковців, серед яких: Н. Безкоровайна, О. Василик, І. Вахович, В. Геєць, М. Долишний, Б. Карпінський, М. Козоріз, В. Кравців, І. Луніна, А. Мельник, В. Опарін, С. Юрій та інші.

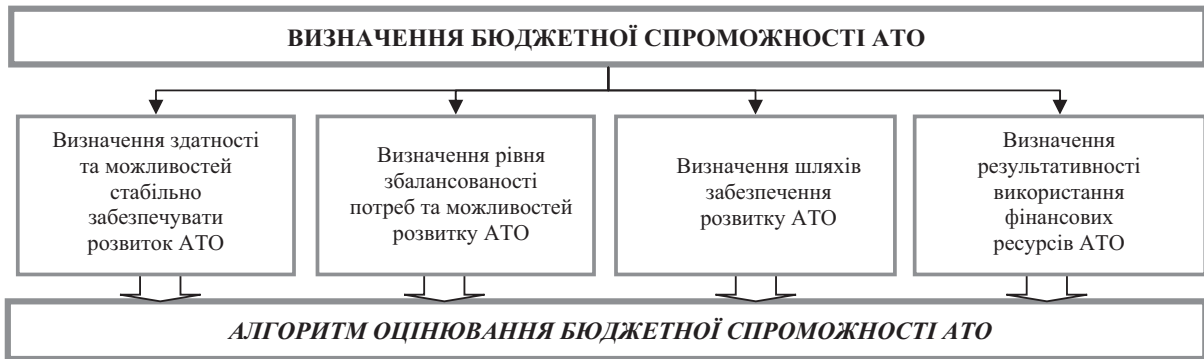

Проте в час реформування системи місцевого самоврядування в Україні питання дослідження сильних і слабких сторін локальних і регіональних бюджетів та управлінської ланки потребує додаткового і детального аналізу та вивчення.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Метою статті є оцінка бюджетної спроможності регіонів України з виділенням місця в цьому рейтингу областей Карпатського регіону. Оцінювання було проведено на основі методики, запропонованої І. М. Вахович та І. М. Камінською, із застосуванням багатофактор-

ного порівняльного аналізу, методів групування, порівняльного аналізу, систематизації, ранжування та інших.

Результати дослідження. Дослідження бюджетної спроможності в забезпеченні соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць дозволяє комплексно оцінити стан розвитку, сильні та слабкі сторони розвитку і функціонування локальних бюджетів. Схему оцінки бюджетної спроможності адміністративно-територіальних одиниць (АТО) показано на *рис.*

1. Формування матриці показників бюджетної спроможності за трьома категоріями

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	ДОСТАТНІСТЬ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	ДІЄДАТНІСТЬ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Коефіцієнт бюджетної самостійності ➤ Частка трансфертів у загальній величині доходів місцевого бюджету ➤ Коефіцієнт стійкості бюджету ➤ Коефіцієнт податкової самостійності ➤ Коефіцієнт податкової спроможності ➤ Відношення трансферту, що передається з регіонального в державний бюджет, до трансферту, що передається з державного до регіонального бюджету ➤ Частка дотацій вирівнювання у величині трансфертів регіонального бюджету 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Доходи на одну особу (без урахування міжбюджетних трансфертів) ➤ Видатки на одну особу (без урахування міжбюджетних трансфертів) ➤ Дохідна частина бюджету, у % до ВРП ➤ Витратна частина бюджету, у % до ВРП ➤ Податкова місткість ВРП ➤ Співвідношення власних доходів і видатків місцевого бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів) ➤ Співвідношення загальних доходів і видатків із місцевого бюджету (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) ➤ Співвідношення між обсягом видатків місцевого бюджету (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) і податками, зібраними на території регіону 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Відношення рівня ВРП до рівня бюджетних витрат ➤ Відношення обсягу будівельних робіт до витрат бюджету на розвиток будівництва ➤ Відношення обсягу продукції сільського, лісового, рибного господарства та мисливства до витрат бюджету на розвиток цих сфер ➤ Відношення обсягу ВДВ від транспорту та зв'язку до витрат бюджету на розвиток цих сфер ➤ Відношення кількості відвідувань амбулаторно-поліклінічних закладів до бюджетних витрат на охорону здоров'я ➤ Відношення кількості дітей, що навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах, до витрат бюджету на загальну середню освіту ➤ Темп росту доходів місцевих бюджетів на душу населення (без міжбюджетних трансфертів) ➤ Темп росту видатків місцевих бюджетів на душу населення (без міжбюджетних трансфертів)

2. Стандартизація індикаторів

3. Розрахунок інтегрального показника по кожній із категорій

3. Розрахунок інтегрального індексу бюджетної спроможності

4. Групування місцевих бюджетів за рівнем бюджетної спроможності

5. Графічна інтерпретація і порівняння бюджетної спроможності адміністративно-територіальних одиниць

$$a_y^c = \frac{x_{ij}}{x_{II/ci}}; a_y^d = \frac{x_{II/ci}}{x_{ij}}$$

$$I_{xyz} = \frac{\sum a_{nj}}{n}$$

$$I = \sqrt[3]{I_x \cdot I_y \cdot I_z}$$

$$r = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{g}$$

Рис. Схема оцінки бюджетної спроможності адміністративно-територіальних одиниць (АТО)

На рисунку введено такі позначення:
 де a_y^c, a_y^d – стандартизовані індикатор-стимулятор (ознака називається стимулятором за монотонного зростання відповідної якості об'єкта, тобто якщо вищому значенню ознаки відповідає вищий рівень якості об'єкта [2]) та індикатор-дестимулятор (ознака є де стимулятором за монотонного спадання якості об'єкта, тобто якщо нижчому значенню ознаки відповідає кращий рівень якості об'єкта [2]);
 x_{ij} – фактичне значення i -го індикатора достатності / стійкості / дієздатності місцевого бюджету j -ї адміністративно-територіальної одиниці;
 $x_{Pi/ci}$ – порогове / усереднене значення індикатора достатності / стійкості / дієздатності;
 $i = 1, \dots, n$ – індикатори, на основі яких проводиться дослідження;
 $j = 1, \dots, m$ – адміністративно-територіальні одиниці, що досліджуються;
 I_{xyz} – інтегральний індекс фінансової достатності / дієздатності / стійкості адміністративно-територіальної одиниці;
 r – розмір інтервалу;

I_{max} – максимальне значення інтегрального індексу бюджетної спроможності серед аналізованих адміністративно-територіальних одиниць;
 I_{min} – мінімальне значення інтегрального індексу бюджетної спроможності серед аналізованих адміністративно-територіальних одиниць ($I_{min} = 1$, адже поріг бюджетної спроможності рівний 1 [1]);
 g – кількість відокремлених груп ($g = 3$).
 Першочергово потрібно провести аналіз розвитку місцевих бюджетів України, визначити місце і роль Карпатського регіону в конкурентному середовищі країни та Львівської області як частини самого регіону, тобто провести порівняльний аналіз показників розвитку цих територіальних утворень.
 Згідно із запропонованим алгоритмом оцінки бюджетної спроможності визначено групи індикаторів, які «дають достатньо вичерпну інформацію і не враховують другорядних факторів при визначенні фінансової спроможності регіону» [1], а також проведено комплексне і всеохоплююче дослідження та оцінювання кожної з категорій. Результати оцінки фінансової стійкості, дієздатності та достатності місцевих бюджетів України у 2012–2014 роках наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка фінансової стійкості, дієздатності та достатності місцевих бюджетів України в період з 2012 до 2014 року

Області	Інтегральний показник фінансової стійкості місцевих бюджетів регіонів (Z)						Інтегральний показник фінансової достатності бюджетного потенціалу регіонів (X)						Інтегральний показник фінансової дієздатності місцевого бюджету (Y)					
	2012		2013		2014		2012		2013		2014		2012		2013		2014	
	показ-ник	рей-тинг	показ-ник	рей-тинг	показ-ник	рей-тинг	показ-ник	рей-тинг	показ-ник	рей-тинг	показ-ник	рей-тинг	показ-ник	рей-тинг	показ-ник	рей-тинг	показ-ник	рей-тинг
АР Крим	0,6501	7	0,6733	5	0,6325	9	0,8654	2	0,8664	1	0,7084	15	0,8040	25	0,8043	24	-	-
Вінницька	0,4873	17	0,4996	17	0,4926	18	0,7231	14	0,7153	16	0,7010	20	0,9764	17	1,7234	1	1,3164	6
Волинська	0,4335	24	0,4360	23	0,4370	24	0,7450	8	0,7569	8	0,7498	6	0,7212	27	0,7355	27	0,7865	25
Дніпропетровська	0,7770	2	0,8047	2	0,8314	3	0,7274	12	0,7198	15	0,7299	11	1,1322	10	1,0523	14	1,1567	12
Донецька	0,7715	4	0,7793	4	0,7050	4	0,7129	19	0,7246	13	0,6943	22	0,9979	16	1,0397	15	1,0776	16
Житомирська	0,4824	19	0,4813	18	0,4890	19	0,7514	7	0,7716	6	0,7598	5	0,8806	23	0,7990	25	0,8889	21
Закарпатська	0,4238	27	0,4236	25	0,4254	27	0,7050	20	0,7527	9	0,7361	8	0,9119	22	0,9008	22	0,8710	23
Запорізька	0,6492	8	0,6553	6	0,6399	7	0,7131	18	0,7269	12	0,7016	19	0,9128	21	1,1354	7	1,1163	14
Івано-Франківська	0,4579	23	0,4556	22	0,4490	23	0,6741	26	0,6715	26	0,6633	27	0,9379	20	1,0682	13	0,9717	20
Київська	0,6163	9	0,6434	9	0,6340	8	0,9876	1	0,7123	18	0,6974	21	1,0582	14	1,0753	12	1,1048	15
Кіровоградська	0,5080	16	0,5184	16	0,5334	13	0,7330	10	0,7142	17	0,7116	14	1,1634	8	1,1289	8	1,2143	8
Луганська	0,5856	10	0,6034	10	0,5729	11	0,6921	25	0,6822	25	0,7321	10	0,8762	24	0,8453	23	0,8005	24
Львівська	0,5257	14	0,5249	15	0,5212	16	0,6682	27	0,6837	24	0,6824	25	1,0571	15	1,0217	17	1,0216	19
Миколаївська	0,5317	13	0,5394	12	0,5402	12	0,7049	21	0,6920	23	0,9609	1	1,1669	7	1,3150	5	1,9128	2
Одеська	0,5767	11	0,5863	11	0,5751	10	0,6984	23	0,6922	22	0,7070	17	1,0860	13	1,0990	10	1,1992	9
Полтавська	0,6531	6	0,6458	8	0,6451	5	0,7152	16	0,6926	20	0,6703	26	1,3175	5	1,5086	2	1,9458	1
Рівненська	0,4681	21	0,4680	20	0,4680	21	0,7666	6	0,7947	4	0,7350	9	0,9510	18	0,9236	21	1,0300	18
Сумська	0,5415	12	0,5326	13	0,5285	14	0,7314	11	0,7230	14	0,7083	16	1,4000	4	1,1190	9	1,0599	17
Тернопільська	0,4282	26	0,4289	24	0,4318	25	0,7187	15	0,7518	10	0,7166	13	1,6964	1	1,0130	19	1,1610	11
Харківська	0,6556	5	0,6513	7	0,6405	6	0,6938	24	0,6925	21	0,6900	24	1,1300	11	1,0934	11	1,5783	3
Херсонська	0,4669	22	0,4666	21	0,4628	22	0,7392	9	0,7389	11	0,7376	7	1,1165	12	1,4373	3	1,4462	5
Хмельницька	0,4683	20	0,4783	19	0,4791	20	0,7273	13	0,7583	7	0,7231	12	1,1697	6	1,2405	6	1,5501	4
Черкаська	0,5169	15	0,5277	14	0,5268	15	0,7138	17	0,7039	19	0,6926	23	1,4687	3	1,0310	16	1,1680	10
Чернівецька	0,4320	25	0,4201	26	0,4267	26	0,7993	5	0,8280	3	0,8007	4	0,9383	19	0,9910	20	0,8875	22
Чернігівська	0,4857	18	0,2745	27	0,4965	17	0,7023	22	0,6442	27	0,7051	18	1,5975	2	1,3613	4	1,2287	7
м. Київ	0,9340	1	1,1594	1	1,3921	1	0,8105	4	0,7721	5	0,8269	3	1,1626	9	1,0155	18	1,1420	13
м. Севастополь	0,7739	3	0,7952	3	0,8654	2	0,8609	3	0,8459	2	0,8996	2	0,7621	26	0,7471	26	-	-

Примітка. Авторські розрахунки.

Аналіз наведених даних варто розпочати з питання фінансової достатності місцевих бюджетів України, яка повністю характеризує рівень збалансованості потреб і можливостей адміністративно-територіальних

одиниць, дозволяє дослідити наявність та ефективність використання бюджетних коштів, зокрема власних фінансових ресурсів. Для визначення інтегрального показника фінансової достатності бюджетного

потенціалу в розрізі областей України проаналізовано критерії, наведені на *рис.* Визначений індекс по кожному з регіонів дав змогу зробити невтішний висновок: усі регіони України характеризуються недостатністю бюджетних ресурсів для забезпечення належного рівня свого розвитку. Це видно з того, що при дослідженні періоду з 2012 до 2014 року рівень фінансової достатності жодного з регіонів не досяг порогового значення. При цьому результати оцінювання дали змогу визначити, що провідні місця за рівнем фінансової достатності місцевих бюджетів упродовж зазначеного періоду посідали міста Київ і Севастополь.

Щодо областей, то ситуація з визначенням перелічених регіонів досить складна, оскільки різниця між значенням цього показника по кожному з них досить незначна (співвідношення між регіоном із найвищим рівнем інтегрального показника фінансової достатності місцевого бюджету і регіоном з найнижчим рівнем 2012 року становило 1,48 : 1, 2013-го – 1,34 : 1, 2014-го – 1,45 : 1), що не сприяє можливості визначення стабільно передових.

Якщо звернути увагу на питання фінансової достатності місцевих бюджетів областей Карпатського регіону, бачимо, що вони посідають досить різні місця в рейтингу. Так, Івано-Франківська область за той період посідала 26-те місце у 2012 і 2013 роках та 27-ме – у 2014 році, Закарпатська – відповідно, 20-те, дев'яте і восьме місця, Львівська – 27-ме, 24-те і 25-те, а Чернівецька – п'яте, третє і четверте місця. Проте місцеві бюджети цих адміністративно-територіальних утворень характеризуються, як уже зазначалося вище, фінансовою недостатністю.

Проблема фінансової недостатності місцевих бюджетів України свідчить про брак стимулювання і зацікавленості органів місцевого самоврядування в нарощенні бюджетного потенціалу та, зокрема, збільшенні дохідної частини місцевих бюджетів, а також про недостатність і неефективність залучення та використання екзогенних і ендогенних джерел фінансових ресурсів та неефективність розподілу валового регіонального продукту. Інтегральний показник фінансової дієздатності місцевих бюджетів регіонів України дозволяє охарактеризувати ще один аспект бюджетної спроможності регіонів – рівень результативності бюджетної політики органів місцевого самоврядування та органів центральної влади. Його визначено на основі дослідження низки показників (див. *рис.*).

Відповідно до отриманих результатів (див. *табл. 1*), найвищий рівень фінансової дієздатності місцевих бюджетів у 2012–2014 роках показали Миколаївська, Полтавська, Харківська і Хмельницька області. Найнижчий – Волинська, Луганська, Чернівецька області. Співвідношення регіонів із найвищим рівнем показника і регіонів з найнижчим рівнем становило, відповідно: 2012 року 2,47 : 1; 2013-го – 2,34 : 1 і 2,35 : 1 – 2014 року.

Як бачимо, аналізуючи *табл. 1*, фінансова дієздатність регіонів не характеризувалася стабільністю впродовж 2012–2014 років. Так, якщо 2012 року Тернопільська область займала перше місце в рейтингу фінансової дієздатності місцевих бюджетів і характе-

ризувалася як регіон із високим рівнем дієздатності, то 2014-го рівень дієздатності бюджетів області характеризувався як низький, а в загальному рейтингу регіон опинився на 11-му місці. Окрім того, варто звернути увагу на зменшення кількості фінансово недієздатних у питанні бюджетної політики регіонів (якщо 2012 року їх налічувалося 18, 2013-го – 8, то 2014-го їхня кількість зменшилася до шести). Зростає кількість регіонів із середнім рівнем дієздатності: із двох 2012 року до чотирьох – 2014-го. Упродовж останніх років стабільно високий рівень дієздатності показують Вінницька, Полтавська, Миколаївська і Херсонська області. Таким чином, бачимо поступове поліпшення ситуації з ефективністю використання бюджетних ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України.

Щодо областей Карпатського регіону бачимо: 2012 року тільки Львівська область відповідно до значення показника (1,0571) зайняла місце серед регіонів із низьким рівнем фінансової дієздатності, Івано-Франківська (0,9379), Закарпатська (0,9119) і Чернівецька (0,9383) характеризувались як фінансово недієздатні у питанні бюджетної політики регіони. А 2014 року ситуація повторилася, оскільки тільки Львівська область вийшла за рамки фінансово недієздатних регіонів.

Останньою групою аналізованих показників є критерії, на основі яких здійснюється визначення фінансової стійкості місцевих бюджетів. Проведення оцінки фінансової стійкості бюджетів регіонів України – важливий етап дослідження бюджетної спроможності регіонів України, оскільки дозволяє аналізувати рівень стабільності функціонування бюджетів та їхню опору дії дестимулятивних факторів. Для визначення інтегрального показника використовувалися фінансові індикатори, перелічені на *рис.*

Аналізуючи рівень фінансової стійкості місцевих бюджетів України у 2012–2014 роках, бачимо низьке значення цього показника. Традиційно найвищим рівнем фінансової стійкості місцевого бюджетів характеризується бюджет м. Києва (*табл. 2*), бюджети інших регіонів у той період оцінюються як фінансово нестійкі ($I_f < 1$). Про це свідчить також невисокі значення коефіцієнта бюджетної самостійності, який аналізується в цій категорії показників. Так, найвище значення цього показника 2012 року дорівнювало 0,60 (м. Севастополь), найменше – 0,24 (Закарпатська область). Таким чином, співвідношення найбільшого і найменшого значень показника становило 2,5 : 1. А 2013 року найвищий показник був у м. Києві (0,78), найнижчий – знову у бюджету Закарпатської області (0,23); співвідношення – 3,39 : 1; 2014-го лідирувало м. Севастополь зі значенням коефіцієнта бюджетної самостійності 0,65, а завершувала рейтинг Закарпатська область зі значенням коефіцієнта 0,24. Співвідношення становило 2,71 : 1. Такі показники є притаманними для місцевих бюджетів України і свідчать про високий рівень диференціації рівня фінансової стійкості місцевих бюджетів.

Відтак, проаналізувавши фінансову достатність, стійкість і дієздатність місцевих бюджетів України, можна розрахувати інтегральний показник бюджетної спроможності регіонів за формулою:

$$I = \sqrt[3]{I_x \cdot I_y \cdot I_z}$$

Результати проведених розрахунків представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Інтегральний показник бюджетної спроможності регіонів України
у 2012–2014 роках

Області	Інтегральний показник бюджетної спроможності регіонів					
	2012		2013		2014	
	показник	рейтинг	показник	рейтинг	показник	рейтинг
АРК	0,6726	12	0,6850	12	0,6694	15
Вінницька	0,5866	21	0,7848	3	0,6742	14
Волинська	0,4826	27	0,4927	26	0,5076	27
Дніпропетровська	0,7999	3	0,7807	4	0,8378	5
Донецька	0,7408	6	0,7662	5	0,7263	8
Житомирська	0,5650	24	0,5447	24	0,5747	23
Закарпатська	0,5220	26	0,5359	25	0,5222	26
Запорізька	0,6501	16	0,7354	6	0,7079	9
Івано-Франківська	0,5381	25	0,5717	22	0,5380	25
Київська	0,8025	2	0,7020	10	0,6989	11
Кіровоградська	0,6582	15	0,6465	16	0,6789	13
Луганська	0,5959	20	0,5899	19	0,5794	22
Львівська	0,6094	19	0,6055	18	0,6028	19
Миколаївська	0,6613	14	0,7006	11	0,9964	2
Одеська	0,6614	13	0,6678	14	0,6983	12
Полтавська	0,7845	4	0,8214	2	0,9173	3
Рівненська	0,5842	22	0,5861	21	0,5952	21
Сумська	0,7446	5	0,6564	15	0,6299	18
Тернопільська	0,7225	9	0,5715	23	0,5994	20
Харківська	0,7169	10	0,7022	9	0,8352	6
Херсонська	0,6208	18	0,7039	8	0,7026	10
Хмельницька	0,6312	17	0,6708	13	0,7328	7
Черкаська	0,7361	8	0,6188	17	0,6528	17
Чернівецька	0,5692	23	0,5871	20	0,5507	24
Чернігівська	0,7382	7	0,4906	27	0,6559	16
м. Київ	0,9381	1	0,9534	1	1,1466	1
м. Севастополь	0,7126	11	0,7089	7	0,8823	4

Примітка. Авторські розрахунки.

З даних, наведених у табл. 2, видно: тільки місто Київ є бюджетно спроможною адміністративно-територіальною одиницею, усі інші регіони характеризуються значенням індексу меншим за одиницю, що підтверджує їхню неспроможність забезпечувати соціально-економічний розвиток відповідної території.

Співвідношення найвищого і найнижчого показників 2012 року становило 1,94 : 1 (0,9381 у місті Києві та 0,4826 у Волинській області), 2013-го – 1,94 : 1 (0,9534 у м. Києві та 0,4906 у Чернігівській області), 2014-го – 2,26 : 1 (1,1466 у м. Києві та 0,5076 у Волинській області). При цьому диференціація рівня бюджетної спроможності міста Києва і регіону, який

слідуює за ним у рейтингу, 2014 року становила 1,15; 2013-го – 1,16; 2012-го – 1,17.

Таким чином, бачимо стали і постійну «прірву» між регіонами в питанні їхньої бюджетної спроможності.

З табл. 3, складеної на основі методики, запропонованої І. М. Вахович та І. М. Камінською [1], зрозуміло, що помірна бюджетна спроможність є характерною лише для м. Києва. При цьому ситуація з рівнем бюджетної неспроможності поступово поліпшується – зростає кількість місцевих бюджетів фінансово спроможних, хоча і на невисокому рівні, забезпечується розвиток відповідної території та гарантується відповідний рівень життєдіяльності населення.

Таблиця 3

Групування регіонів України
за рівнем їхньої бюджетної спроможності 2014 року

Тип бюджетної спроможності регіону	Рівень			Регіони		
	I_x	I_y	I_z	2012	2013	2014
абсолютна	+	+	+	-	-	-
помірна	-	+	+	-	м. Київ	м. Київ
поточна	+	-	+	-	-	-
потенційна	+	+	-	-	-	-
нестійка	+	-	-	-	-	-

Закінчення табл. 3

Тип бюджетної спроможності регіону	Рівень			Регіони		
	I_x	I_y	I_z	2012	2013	2014
обмежена	-	+	-	Дніпропетровська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Одеська, Сумська, Тернопільська	Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська	Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Одеська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська
критична	-	-	+	-	-	-
бюджетна неспроможність	-	-	-	АР Крим, Вінницька, Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м. Київ, м. Севастополь	АР Крим, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Луганська, Рівненська, Чернівецька, м. Севастополь	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Чернівецька

Примітка. Авторські розрахунки.

Щодо областей, які входять до складу Карпатського регіону, бачимо стабільні останні місця в рейтингу бюджетної спроможності: найвищі місця серед даних областей займає Львівська область (19-те 2012 року, 18-те – 2013-го і 19-те 2014 року), далі слідує Чернівецька (відповідно, 23-те, 20-те, 24-те місця), Івано-Франківська (25-те, 22, 25 позиції в рейтингу) і Закарпатська (26-те 2012 року, 25-те – 2013-го та 26-те

2014-го) області. При цьому тільки Львівська область характеризується як регіон з обмеженою бюджетною спроможністю, інші три області – регіони з бюджетною неспроможністю.

У числовому вираженні слабкі і сильні сторони бюджетної політики місцевих органів влади та державних органів стосовно регіонів наведено в табл. 4 за методикою [1].

Таблиця 4

Сильні і слабкі сторони бюджетної спроможності регіонів України 2014 року

Області	Слабкі сторони (якщо $I < 1$ то $(1 - I) 100\%$)			Сильні сторони (якщо $I > 1$ то $(I - 1)$)		
	фінансова потреба, %	втрачені фінансові можливості, %	фінансова залежність, %	запас фінансової достатності	запас фінансової дієздатності	запас фінансової стійкості
АР Крим	29,16	-	36,75	-	-	-
Вінницька	29,90	-	50,74	-	0,32	-
Волинська	25,02	21,35	56,30	-	-	-
Дніпропетровська	27,01	-	16,86	-	0,16	-
Донецька	30,57	-	29,50	-	0,08	-
Житомирська	24,02	11,11	51,10	-	-	-
Закарпатська	26,39	12,90	57,46	-	-	-
Запорізька	29,84	-	36,01	-	0,12	-
Івано-Франківська	33,67	2,83	55,10	-	-	-
Київська	30,26	-	36,60	-	0,10	-
Кіровоградська	28,84	-	46,66	-	0,21	-
Луганська	26,79	19,95	42,71	-	-	-
Львівська	31,76	-	47,88	-	0,02	-
Миколаївська	3,91	-	45,98	-	0,91	-
Одеська	29,30	-	42,49	-	0,20	-
Полтавська	32,97	-	35,49	-	0,95	-
Рівненська	26,50	-	53,20	-	0,03	-
Сумська	29,17	-	47,15	-	0,06	-
Тернопільська	28,34	-	56,82	-	0,16	-
Харківська	31,00	-	35,95	-	0,58	-
Херсонська	26,24	-	53,72	-	0,45	-
Хмельницька	27,69	-	52,09	-	0,55	-
Черкаська	30,74	-	47,32	-	0,17	-
Чернівецька	19,93	11,25	57,33	-	-	-
Чернігівська	29,49	-	50,35	-	0,23	-
м. Київ	17,31	-	-	-	0,14	0,39
м. Севастополь	10,04	-	13,46	-	-	-

Примітка. Авторські розрахунки.

Відповідно, аналізуючи *табл. 4*, можна зробити такі висновки:

- регіони України характеризуються фінансовою недостатністю місцевих бюджетів. Так, фінансова потреба бюджетів становить у середньому 20,63% і коливається від 3,91% у Миколаївській області, 10,04% у м. Севастополі та 17,31% у м. Києві до 33,67% в Івано-Франківській області. Области – представники Карпатського регіону характеризуються таким рівнем потреби в бюджетних ресурсах: Львівська область – 31,76%, Івано-Франківська – 33,67%, Закарпатська – 26,39% і Чернівецька – 19,93%;
- запас фінансової дієздатності місцевих бюджетів коливається в межах 0,29 серед регіонів, які характеризуються фінансовою дієздатністю місцевих бюджетів. Найвищий рівень запасу – 0,95 та 0,91 – у бюджетів Полтавської та Миколаївської областей, найнижчий – 0,02 – у бюджетів Львівської області;
- бюджетної політики – втрачені фінансові можливості 2014 року становили: у Волинській області – 21,35%, Луганській – 19,95%, Закарпатській – 12,90%, Чернівецькій – 11,25%, Житомирській – 11,11% та в Івано-Франківській – 2,83%. Таким чином, серед регіонів-аутсайдерів три області – представники Карпатського регіону, що свідчить про повну неефективність ведення бюджетної політики в цьому регіоні. Втрачені фінансові можливості в регіоні коливаються в середньому в межах 6,75%, тоді як в Україні спостерігається запас фінансової дієздатності місцевих бюджетів у середньому на рівні 0,18;
- низькими є також показники фінансової стійкості місцевих бюджетів України. Запас фінансової стійкості наявний лише в бюджеті

м. Києва на рівні 0,39. Усі інші місцеві бюджети України є залежними від зовнішніх джерел фінансування – рівень залежності в Україні коливається в межах 41,33%. Найвищим рівнем залежності характеризуються Чернівецька (57,33%), Закарпатська (57,46%), Волинська (56,30%) і Тернопільська (56,82%) області. Найнижчим – м. Севастополь (13,46%) і Дніпропетровська область (16,86%). Области, які належать до Карпатського регіону, характеризуються високим рівнем залежності від фінансування ззовні – у середньому на 54,44%, що на 13,11 в. п. більше, ніж середнє значення в Україні. Найнижчим рівень залежності серед цих областей є у бюджетів Львівської області – 47,88%, що теж більше, ніж середнє в Україні, – на 6,55 в.п.

Висновки. Як висновок, слід зазначити: податкова спроможність місцевих бюджетів України перебуває на досить низькому рівні. Проте зміни, внесені в розподіл і перерозподіл доходів бюджетів усіх рівнів, дають змогу поліпшити податкоспроможність і бюджетну спроможність, а передусім фінансову достатність і стійкість місцевих бюджетів України. Відповідно реалізувати ці пропозиції щодо зміни самої системи місцевого самоврядування потрібно першочергово в Карпатському регіоні, оскільки він числиться серед аутсайдерів зі спроможності бюджетів до забезпечення розвитку територій. Формування стабільної бази доходів локальних бюджетів, виважене проведення видаткової політики, стимулювання та зацікавлення місцевих органів влади до запровадження нових підходів і використання досвіду розвинених держав у розвитку своїх регіонів та муніципалітетів – це прямий шлях до формування фінансово спроможних і незалежних розвинених регіонів та територіальних громад.

Список використаної літератури

1. Вахович І. М. Фінансова спроможність регіону : діагностика та механізми забезпечення : навч. посібник / І. М. Вахович, І. М. Камінська. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 400 с.
2. Григорук П. М. Методи побудови інтегрального показника / П. М. Григорук, І. С. Ткаченко // Бізнес-інформ. – 2012. – № 4. – С. 34–38.
3. Рябушка Л. Б. Інтегральне оцінювання соціально-економічного розвитку муніципалітетів країн – членів Європейського Союзу / Л. Б. Рябушка // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9. – С. 264–271.

References

1. Vakhovych, I. M., & Kaminska, I. M. (2009). Finansova spromozhnist rehionu : diahnostyka ta mekhanizmy zabezpechennia [Financial capacity of the region: diagnosis and mechanisms to ensure]. Lutsk : Nadstyr'ia [in Ukrainian].
2. Hryhoruk, P. M., & Tkachenko, I. S. (2012). Metody pobudovy intehralnogo pokaznyka [Methods of integral index]. Biznes-inform – Business-Inform, 4, 34–38 [in Ukrainian].
3. Riabushka, L. B. (2014). Intehralne otsiniuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku munitsypalitetiv krain – chleniv Yevropeiskoho Soiuzu [Integral evaluation of socio-economic development of the municipalities of the European Union]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economy, 9, 264–271 [in Ukrainian].

УДК 336.71:339.732

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Євтух Любов Богданівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: luba_yev@ukr.net

Швед Інна Миколаївна,
студентка факультету фінансів
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: innshv@gmail.com

Анотація. Досліджено сучасний стан, структуру, типологію, функціональні особливості найбільш стабільних банківських систем окремих країн. Розглянуто системи нагляду за стабільністю банківських систем, розкрито чинники їх стабільності.

Запропоновано можливі напрями забезпечення стабільності банківської системи України шляхом запозичення досвіду банківських систем розвинутих країн.

Ключові слова: стабільність банківської системи, банк, банківська система, система нагляду за банківською діяльністю, центральний банк.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; бібл.: 15.

THE WORLD EXPERIENCE OF ENSURING BANKING SYSTEM STABILITY

Yevtukh Lyubov,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department
of Finances and Financial-Economic Safety
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: luba_yev@ukr.net

Shved Inna,
student of Faculty of Finances
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: innshv@gmail.com

Abstract. The article includes the studies of the structure and typology of the most stable banking systems of particular countries and systems of banking supervision. The primary factors of banking system stability are revealed. The strategic ways to ensure the stability of the banking system of Ukraine are suggested.

The research contains the list of main characteristic of a stable banking system: absence of bank failures; profitability; compliance with national legislation; performance of its functions in the usual terms and the conditions of the external shocks or strengthening of the imbalances with possible transformation according to the challenges of the time; Directions to stabilize the banking system of Ukraine, which are based on the practices of the most stable banking systems, in particular by strengthening the role of the NBU in banking regulation, are determinate.

Keywords: stability of the banking system, the bank, the banking system, the banking supervision, central bank.

Formulas: 0; fig.; 0, tabl.: 1; bibl.: 15.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ БАНКОВОЙ СИСТЕМЫ

Евтух Любовь Богдановна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности
Львовского учебно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: luba_yev@ukr.net

Швед Инна Николаевна,
студентка факультета финансов
Львовского учебно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: innshv@gmail.com

Аннотация. Исследованы современное состояние, структура, типология, функциональные особенности наиболее стабильных банковских систем отдельных стран. Рассмотрены системы надзора за стабильностью банковских систем, раскрыты факторы их стабильности. Предложены возможные направления обеспечения стабильности банковской системы Украины путем заимствования опыта банковских систем развитых стран.
Ключевые слова: стабильность банковской системы, банк, банковская система, система надзора за банковской деятельностью, центральный банк.
Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; библи.: 15.

Вступ. Стабільність банківської системи є вирішальною складовою національної та економічної безпеки країни, сприяє реалізації базових соціальних функцій держави, забезпечує її фінансову незалежність, обумовлює конкурентоспроможність економіки. Від чіткої і злагодженої роботи банківських установ залежать стан розрахунків, безперервність товарного і грошового обігу, гнучкість і еластичність грошової системи, міцність національної валюти, розвиток реального сектору економіки. Сучасний стан банківської системи України, а значить і її окремих регіонів, її стабільність є досить хиткими, тому пошук шляхів забезпечення стабільності банківської системи є надзвичайно важливим та актуальним.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Вивченню та дослідженню окремих теоретико-методологічних і практичних аспектів стабільності банківської системи присвячені праці таких учених, як зокрема: Я. Белінська [1], В. Биховченко [1], Н. Погореленко [2], М. Остроушко [2] та ін. Проте в умовах динамічності економічних процесів проблематика стабільності банківської системи залишається, постає

потреба розроблення напрямів забезпечення стабільності банківської системи, у тому числі шляхом запозичення досвіду банківських систем розвинутих країн, що сформувало мету нашої статті.

Результати дослідження. Сучасний економічний розвиток в Україні та світі характеризується мінливістю, динамізмом, несталістю. Відповідно, стабільність певним чином втрачається, що може призвести до різких змін (як позитивних, так і негативних) у діяльності суб'єктів господарювання. Для запобігання дестабілізації уряди країн здійснюють державне регулювання економічних процесів.

Стабільність банківської системи в умовах динамізму є поняттям відносним, оскільки в цьому разі «стабільність» не завжди передбачає постійність, сталість, незмінність, а відображає відповідність правовим нормам, ефективність функціонування, належне виконання своїх функцій.

Тлумачення «стабільності банківської системи» у наукових джерелах досить різноманітне (табл.). Як бачимо, єдиного підходу до цього поняття немає.

Таблица

Трактування дефініції «стабільність банківської системи»

Автор, джерело	Трактування терміна
Банківська енциклопедія [3]	«...комплексна характеристика стану банківської системи, при якому реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, адекватно та ефективно виконуються її функції, а також забезпечується спроможність підтримувати рівновагу та відновлювати стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій, будь-яких відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами»
Белінська Я. В. [1]	«...здатність з мінімальними витратами змінювати основні характеристики розвитку відповідно до трансформацій економічної системи та зовнішніх впливів»
Національний банк України [4]	«...комплексна характеристика стану банківської системи, при якому реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, адекватно та ефективно виконуються її функції, а також забезпечується спроможність підтримувати рівновагу та відновлювати стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій, будь-яких відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами (спадом економіки, фінансовою кризою, трансформацією економіки тощо)»
Погореленко Н. П., Остроушко М. В. [2]	«...комплексна характеристика стану банківської системи, при якому реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, адекватно та ефективно виконуються її функції, а також забезпечується спроможність підтримувати рівновагу та відновлювати стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій, будь-яких відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами»

Автор, джерело	Трактування терміна
Реверчук С. К. [5]	«...здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім впливам, зберігаючи здатність системи виконувати властиві їй функції та операції, за умови дотримання її цілісності і стійкості елементів, що дає змогу системі після впливу зовнішніх та внутрішніх сил повертатися до стану рівноваги»

Примітка. Складено за даними [1–5].

Загалом, характерними ознаками стабільної банківської системи можна вважати відсутність банкрутства банків, прибутковість, відповідність національному законодавству, виконання покладених функцій у звичних умовах і за умов зовнішніх потрясінь або посилення диспропорцій з можливою трансформацією відповідно до викликів часу. У різних економічних ситуаціях банківські установи можуть дещо втрачати окремі елементи стабільності, що впливає в цілому на банківську систему країни. У такому разі повинні бути передбачені механізми, що запобігатимуть «розхитуванню» такими банківськими установами економіки країни. Для забезпечення стабільності банків державному регулятору треба вчасно виявляти проблемні установи, уживати заходів щодо їх оздоровлення чи виведення з ринку. Важливу роль у забезпеченні стабільності банківської системи відіграють соціальна і політична стабільність у країні, стабільність національної грошової одиниці, рівень корумпованості тощо.

Банківські системи окремих розвинутих країн формувались протягом століть і є результатом успіхів і невдач багатьох поколінь. Їхня функціональна структура, побудова, організація взаємодії зумовлені правовими нормами, звичаями, ментальністю, історичним розвитком, економічною політикою та ін.

Сучасні банківські системи світу мають складну структуру. Практично в усіх країнах із ринковою економікою функціонує дворівнева банківська система (за винятком децентралізованої федеральної резервної системи США), де на першому рівні функціонує центральний банк країни, на другому – діють комерційні банки. Характер і умови функціонування банківських систем країн світу відрізняються особливостями в організації банківського нагляду, зокрема щодо участі центрального банку чи інших наглядових структур в управлінні. Також центральні банки країн різняться правовим статусом та їхньою роллю у кредитній системі держави, власністю на капітал, ступенем незалежності від виконавчої влади тощо.

У таких країнах, як Сінгапур, Південна Корея, Мальта, Гонконг, стабільна соціальна ситуація і чітка політична векторність ускладнюють проведення «політики невдах». Стабільність банківської системи Канади, Австралії та Нової Зеландії значною мірою залежить від «вертикальної» демократії, обумовленої історично.

Швейцарська банківська система є найбільш надійною для іноземних компаній, яка забезпечується високою банківською культурою, фінансовою стабільністю, стабільною валютою, розвинутою юридичною системою, стовідсотковою або близькою до цього ліквідністю. Швейцарські банки поділяються на три основні групи: I – найбільші акціонерні банки («United Bank of Switzerland», «Union Bank of Switzerland»,

«Credit Suisse» і «Credit Suisse First Boston») акумулюють майже 63% активів банківської системи країни [6], мають широку міжнародну мережу; II – кантональні, регіональні та ощадні банки: працюють із місцевими вкладниками у своїх регіонах, спеціалізуються на кредитуванні, здійснюють розрахунково-касові операції; III – приватні банки (здійснюють управління інвестиційними портфелями). Чиста вартість капіталу кожного банку, за винятком фінансових зобов'язань, становить 7–9% вартості цих зобов'язань. До банківської структури належить велика кількість небанківських фінансових посередників – інвестиційних фондів, страхових компаній, акцептних домів, товариств кредитних карток. Близько 155 фінансових інститутів, що діють на території Швейцарії, перебувають у власності іноземних акціонерів. Іноземні банки генерують 31% чистого доходу всіх банків країни [7].

До найстаріших банківських систем відносять банківську систему Великобританії. Вона має добре розвинену інфраструктуру, високу ступінь концентрації і спеціалізації, тісні зв'язки з міжнародним ринком капіталів та найбільшу у світі мережу зарубіжних філіалів. Перший рівень – центральний банк Великобританії (Банк Англії), що формально підпорядковується Міністерству фінансів, але реально є незалежним від уряду. Банк Англії має законодавчо закріплені широкі права казначейства; відіграє головну роль у кредитній системі, є емісійно-касовим центром країни, регулює величину касових резервів банків і грошової маси в обігу, валютну сферу, монополює випуск банкнот, консультує уряд з питань грошово-кредитної політики, здійснює управління державним боргом, визнає «банками» кредитні організації, що мають хорошу репутацію у фінансових колах і надають широкий набір банківських послуг або спеціалізуються в якійсь категорії послуг; проводить операції з управління офіційним золотовалютним резервом, проводить валютні інтервенції, від імені уряду бере участь у валютно-фінансових організаціях. Банк Англії одночасно виступає банком уряду (у ньому відкриті рахунки уряду і урядових відомств) та банкіром для інших банків. Другий рівень формують комерційні і спеціалізовані банки (торгові, іноземні, ощадні). Комерційні банки обслуговують промислові компанії і фінансові інститути, окремих осіб, здійснюють великі та малі угоди, виконують практично всі види банківських операцій, мають розгалужену мережу філій і характеризуються високим ступенем концентрації та централізації банківського капіталу [8]. Провідну роль у банківській системі Великобританії відіграє «велика четвірка» – комерційні банки Barclays, National Westminster, Midland, Lloyds. Спеціалізовані банки (крім ощадних) здійснюють дуже великі угоди переважно з компаніями та інститутами. Торгові банки поєднують міжна-

родні операції з діяльністю на національному ринку позикового капіталу, спеціалізуються на наданні акцептного кредиту; виконують широкий набір послуг для промислових і торговельних корпорацій, здійснюють міжнародні фінансово-кредитні операції, трастові операції, традиційні банківські операції, надають організаційно-консультаційні послуги. Характерною рисою банківської системи Великобританії є висока частка депозитів у банках в іноземній валюті.

Банківська система Канади займає перше місце у світі за показниками стабільності. За оцінкою Всесвітнього економічного форуму, вона є однією з найбільш конкурентоспроможних, за оцінками Асоціації канадських банкірів – однією із найефективніших і найнадійніших банківських систем світу. Вона включає 11 канадських банків, 54 кредитні організації, 8 211 банківських філій [9]. За даними МВФ, банківська система Канади є найбільш концентрованою в порівнянні з аналогічними системами промислово розвинутих країн світу: понад 90% активів банківської системи припадає на шість найбільших банків Канади, на які, за даними Департаменту фінансів Канади, припадає понад 70% усіх депозитів [10]. У структурі розрізняють два типи банків: банки категорії I (Schedule I banks; місцеві банки, акціонерами яких є широке коло осіб, які не мають право мати на руках більше ніж 10% акцій банку) і банки категорії II (Schedule II banks; усі іноземні банки і ті місцеві кредитні організації, акціонерами яких є обмежене коло осіб, які мають право володіти більше ніж 10% акцій). До першої категорії входять вісім банків: Bank of Montreal, The Bank of Nova Scotia, Canadian Imperial Bank of Commerce, Canadian Western Bank, Laurentian Bank of Canada, National Bank of Canada, Royal Bank of Canada, The Toronto-Dominion Bank. До другої категорії входить 25 банків і 27 філій іноземних банків, що мають канадську банківську ліцензію (дочірні банки найбільших банків США, Великобританії, Франції, Японії, Китаю, Індії) [9]. Усі банки Канади можна поділити на вітчизняні банки, дочірні банки іноземних банків і філії іноземних банків. Характерною особливістю канадської банківської системи є «роздрібне» фінансування (фінансування через вклади фізичних осіб), яке вважається найбільш стабільним у кризові періоди.

Сінгапур є провідним фінансовим центром світу і головним розподільним осередком фінансів у Південно-Східній Азії. Наявність угод із багатьма країнами, що дозволяють уникнути подвійного оподаткування, конфіденційність і програма страхування депозитів роблять країну фінансово привабливою. Тому банківські установи тісно пов'язані з офшорами. Структура банківської системи Сінгапуру налічує понад 700 місцевих та іноземних банківських і фінансових установ, що надають послуги починаючи від споживчого банківського обслуговування та управління активами і закінчуючи біржовими, банківськими інвестиційними послугами. У країні функціонує 121 комерційний банк, сім із них зареєстровані на місцевому рівні і належать трьом вітчизняним банківським групам; 114 комерційних банків є іноземними, також діє 51 оптовий банк (50 – філії іноземних банків, 1 – місцевий), 38

офшорних банків, 46 торгових банків; 31 банк (шість місцевих і 25 іноземних) надає повний набір послуг [11–13]. Центральним банком країни є Грошово-кредитне управління Сінгапуру, яке визначає монетарну політику, регулює діяльність банківських і фінансових установ, визначає обсяг емісії грошей. Другий рівень – це банки, що поділяються на комерційні (надають повний набір послуг), гуртові банки (надають усі види послуг, за винятком права надавати роздрібні банківські послуги із сінгапурським доларом), офшорні банки (надають весь пакет банківських послуг, але проводити банківські операції можуть лише з азійськими валютами, вираженими в одиницях азійських валют) і фінансові установи, які можуть працювати як торгові банки (займаються фінансуванням корпоративних осіб, підпискою на акції та облігації, які випускають, злиттям і приєднанням компаній, управлінням інвестиційними портфелями, консультуванням із менеджменту). Фінансові компанії здійснюють фінансування в невеликих розмірах, у тому числі кредитують придбання у кредит автомобілів, товарів тривалого користування, і видають позики для придбання житла; не мають права відкривати депозитні рахунки, за якими можна знімати кошти на вимогу за чеками, векселями або за платіжною вимогою.

Стабільність банківської системи значною мірою залежить від ефективності контролю за діяльністю банківських установ. Система нагляду в різних країнах світу також відмінна. У США, Німеччині, Франції, Японії існує мішана система банківського нагляду, у рамках якої центральний банк поділяє обов'язки з нагляду з іншими державними органами. В Італії, Великобританії, Іспанії, Нідерландах, Австралії, Ісландії, Португалії банківський нагляд уповноважені здійснювати виключно центральні банки. У Канаді і Швейцарії органи нагляду відокремлені від центрального банку.

Система нагляду за банківською діяльністю у Швейцарії має триступеневу структуру і здійснюється Федеральною банківською комісією, Швейцарською банківською асоціацією і незалежними аудиторськими службами, які перебувають поза банком. Вона характеризується надзвичайно високим ступенем контролю за діяльністю банків та інвестиційних компаній. Фінансове регулювання, контроль за функціонуванням ринків цінних паперів та діяльністю інвестиційних фондів здійснює Управління з питань регулювання фінансових ринків Швейцарії відповідно до Закону «Про нагляд за фінансовими ринками Швейцарії» [6; 14]. Для забезпечення чистоти банківських операцій, протидії отриманню незаконних доходів у країні діє спеціальна конвенція, яка зобов'язує банки повідомляти органи влади про сумнівні фінансові операції, вести боротьбу з відмиванням брудних грошей.

Економічну політику і стабільність банківської системи Канади контролює федеральний уряд. Банківська діяльність здійснюється відповідно до Закону «Про банківську діяльність» і регулюється федеральним урядом, діяльність дочірніх структур регулюється на рівні провінцій. Регулювання і нагляд за всіма фінансовими організаціями здійснює Служба управління фінансовими організаціями, що має статус

федерального агентства. Розгляд скарг приватних осіб і підприємств малого бізнесу з питань неправомірних дій фінансових організацій здійснює Служба, уповноважена з фінансових питань. До банківської регулятивної системи належить також Корпорація страхування депозитів [9–10].

Система контролю за фінансовою діяльністю в Сінгапурі здійснюється з боку Грошово-кредитного управління Сінгапуру та уряду і є досить жорсткою та законодавчо закріпленою. Діяльність комерційних банків ліцензується і підпорядковується Закону про банківську діяльність, Закону про фінансових консультантів, Закону про цінні папери та ф'ючерси; торгових банків – Директивам про торгові банки; фінансових компаній – Закону щодо фінансових компаній. Діяльність іноземних банків жорстко обмежується. Зокрема, ті з них, що надають увесь набір послуг, можуть мати лише 15 відділень у країні [13].

Контрольні функції за фінансовою і банківською діяльністю у Великобританії здійснюють Банк Англії, Комітет монетарної політики (MPC), уповноважена фінансова служба (FSA).

Важливе значення для стабільності банківської системи має рівень незалежності центрального банку від виконавчої влади і закріплення такої незалежності законодавчими обмеженнями втручання в його діяльність органами державної влади. Незалежні від державних органів центральні банки Канади, Німеччини і Швейцарії тощо. Законодавчою базою цих країн передбачено невтручання уряду у грошово-кредитну політику, що проводиться центральним банком. Самостійність центрального банку Австрії закріплена в законі «Про Австрійський центральний банк», у якому чітко вказано, що головною метою діяльності банку є забезпечення стабільності цін, забезпечення ж економічного зростання та зайнятості забезпечується лише за умови, якщо це не загрожує ціновій стабільності [15]. Центральні банки США, Японії, Нідерландів підзвітні законодавчим органам. Так, законодавством Японії передбачено можливість скасування державними органами рішень, прийнятих центральним банком. Найбільш залежним з цієї точки зору є Банк Італії, оскільки законодавством за ним не закріплено обов'язків щодо проведення грошово-кредитної полі-

тики і його діяльність повністю залежить від рішень уряду. Те саме характерно для Греції та Португалії.

Певну роль у забезпеченні стабільності банківської системи відіграє форма власності центральних банків. Так, центральні банки у Великобританії, Франції, Німеччині, Канаді – державні; у США та Італії – акціонерні; центральні банки Австрії, Бельгії, Японії – мішаної форми власності.

Негативні наслідки для стабільності банківської системи має явище покриття центральним банком країни бюджетного дефіциту. Тому в більшості економічно розвинених країн кредитування держави центральним банком законодавчо обмежене (Франція, Німеччина, Нідерланди) або практично відсутнє (Канада, Великобританія, Швейцарія, Швеція, США, Японія).

Висновки. Загалом, українська банківська система побудована за зразком провідних країн світу і має багато переваг, проте окремі норми, закладені в українському законодавстві, зокрема щодо незалежності центрального банку (Закон України «Про Національний банк України»), заборони фінансування центральним банком дефіциту Державного бюджету України (Бюджетний кодекс України) не достатньо виконуються.

Беззаперечно, з метою запобігання кризовим явищам у банківській системі необхідно створювати передумови її стабільного розвитку. Стабільність банківської системи в Україні повинна забезпечуватись як адекватним наглядом, так і прозорою діяльністю самих банківських установ. З боку Національного банку України вітчизняна банківська система потребує постійного моніторингу, аналізу та оцінки взаємного впливу мікро- і макрочинників на діяльність банків, оскільки дуже чутлива до коливань у світовій економіці та до негативних дестабілізуювальних внутрішніх чинників. Також банківські установи повинні надавати достовірну інформацію про свою діяльність, працювати, орієнтуючись на кожного окремого клієнта, і пропонувати доступні банківські послуги.

Таким чином, спільні зусилля Національного банку України і банківських установ щодо забезпечення стабільності банківської системи сприятимуть підвищенню довіри до банків з боку населення і суб'єктів господарювання та позитивно впливатимуть на економіку.

Список використаної літератури

1. Белінська Я. В. Механізм забезпечення фінансової стабільності: структура, інструменти, напрями розвитку / Я. В. Белінська, В. П. Биховченко // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. щокварт. зб. – Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2012. – № 1 (22). – С. 72–84.
2. Погореленко Н. П. Забезпечення фінансової стабільності банківського сектора України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Н. П. Погореленко, М. В. Остроушко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 306–311. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_12_56.
3. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – Київ : Центр наукових досліджень Національного банку України ; Знання, 2011. – 504 с.
4. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
5. Реверчук С. К. Банківська система : підручник / С. К. Реверчук. – Київ : Ліра-К, 2014. – 400 с.
6. Златіна Н. Особливості банківських систем зарубіжних країн (на прикладі Франції, Німеччини, Італії та Швейцарії) [Електронний ресурс] / Н. Златіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – Вип. 84. – С. 90–93. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2010_84_29.

7. Кюнцле А. Перспективы иностранных банков в Швейцарии. Перевод с нем. 31.01.2013 [Электронный ресурс] / А. Кюнцле // Swissinfo. – Режим доступа : <http://www.swissinfo.ch>.
8. Банкoвская система Великобритании [Электронный ресурс] // Банки-Кредиты.ру. – Режим доступа : <http://world-banks.banks-credits.ru/34>.
9. Banks Operating in Canada. 14 July 2015 [Electronic resource] // Canadian Bankers Association. – Retrieved from : <http://www.cba.ca/en/component/content/category/61-banks-operating-in-canada>.
10. Банкoвская система Канады. 28.09.2015 [Электронный ресурс] // Stark Project Group. Информационный портал. – Режим доступа : <http://starkproject.com/banking/bankovskaya-sistema-kanady.html>.
11. Відякіна М. М. Досвід країн АСЕАН в умовах адаптації західної та ісламської моделей банківських систем / М. М. Відякіна, Н. В. Резнікова // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 257. – С. 120–124.
12. Банкoвская система Сингапура [Электронный ресурс] // Портал My Offshore Accounts. – Режим доступа : <http://www.myoffshoreaccounts.ru/offshore-banking/singapore-offshore-bank-account>.
13. Банківська система Сингапуру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-uman.org.ua/index.php?newsid=757455>.
14. Бородюк О. Системи банківського нагляду зарубіжних країн [Електронний ресурс] / О. Бородюк // Часопис «Незалежний аудитор». – Режим доступу : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/996?view=material.
15. Степаненко А. І. Незалежність центрального банку як головний чинник його діяльності [Електронний ресурс] / А. І. Степаненко // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 99–109. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_4_10.

References

1. Belinska, Y. V., & Byhovchenko, V. P. (2012). Mekhanizm zabezpechennia finansovoi stabilnosti: struktura, instrumenty, napriamy rozvytku [The mechanism of ensuring financial stability: its structure, tools, development directions]. Stratehichni priorityety – Strategic priorities, 1 (22), 72–84 [in Ukrainian].
2. Pohorelenko, N. P., & Ostroushko, M. V. (2013). Zabezpechennia finansovoi stabilnosti bankivskoho sektora Ukrainy v suchasnykh umovakh [Ensuring financial stability of the banking sector of Ukraine in modern conditions]. Biznes Inform. – Inform Business, 12, 306–311. – Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_12_56 [in Ukrainian].
3. Arbuzov, S. G., Kolobov, Y. V., Mishchenko, V. I., & Naumenkova, S. V. (2011). Bankivska entsyklopediia [Banking encyclopedia]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
4. Natsionalnyi bank Ukrainy. Ofitsiine internet-predstavnytstvo [The National Bank of Ukraine. Official website]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Reverchuk, S. K. (2014). Bankivska sistema [Banking system]. Kyiv : Lira-K [in Ukrainian].
6. Zlatina, N. (2010). Osoblyvosti bankivskykh system zarubizhnykh krain (na prykladi Frantsii, Nimechchyny, Italii ta Shveitsarii) [Features of the banking systems of other countries (for example France, Germany, Italy and Switzerland)]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Jurisprudence, 84, 90–93. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2010_84_29 [in Ukrainian].
7. Kyuntsle, A. Perspektivy inostrannykh bankov v Shvejcarii. Perevod s nem. 31.01.2013 [Perspectives for foreign banks in Switzerland. Translation from germane 31.01.2013]. swissinfo. Retrieved from <http://www.swissinfo.ch> [in Russian].
8. Bankovskaja sistema Velikobritanii [The banking system of Great Britain]. (n. d.). [www.banks-credits.ru](http://world-banks.banks-credits.ru/34). Retrieved from <http://world-banks.banks-credits.ru/34> [in Russian].
9. Banks Operating in Canada (14 July 2015) www.cba.ca. Retrieved from <http://www.cba.ca/en/component/content/category/61-banks-operating-in-canada> [in Canada].
10. Bankovskaja sistema Kanady [The banking system of Canada] (28.09.2015) starkproject.com. Retrieved from <http://starkproject.com/banking/bankovskaya-sistema-kanady.html> [in Russian].
11. Vidyakina, M. M., & Reznikova, N. V. (2013). Dosvid krain ASEAN v umovakh adaptatsii zakhidnoi ta islamskoi modelei bankivskykh system [The experience of ASEAN in terms of adaptation of Western models and Islamic banking systems]. Kul'tura narodov Prichernomor'ja – Culture of Black Sea countries, 257, 120–124 [in Ukrainian].
12. Bankovskaja sistema Singapura [The system Bankovskaya Singapore]. (n.d.). [myoffshoreaccounts.ru](http://www.myoffshoreaccounts.ru). Retrieved from <http://www.myoffshoreaccounts.ru/offshore-banking/singapore-offshore-bank-account> [in Russian].
13. Bankivska sistema Sinhapuru [Banking System in Singapore]. (n. d.). e-uman.org.ua. Retrieved from <http://e-uman.org.ua/index.php?newsid=757455> [in Ukrainian].
14. Borodyuk, O. Systemy bankivskoho nahliadu zarubizhnykh krain [The banking supervision abroad]. (n. d.) n-auditor.com.ua/uk. Retrieved from http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/996?view=material [in Ukrainian].
15. Stepanenko, A. I. (2010). Nezalezhnist tsentralnoho banku yak holovnyi chynnyk yoho diialnosti [The independence of the central bank as a crucial factor of its activities]. Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and Forecasting, 4, 99–109. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_4_10 [in Ukrainian].

УДК 336.71

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Грудзевич Ярослав Васильович,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: grudzevych@gmail.com

Грудзевич Уляна Ярославівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: ugrudzevuch@ukr.net

Анотація. Зміни економічної ситуації породжують нові проблеми недостатнього рівня капіталізації банківської системи України. Проаналізовано процеси капіталізації банківської системи України. Визначено проблеми, напрями і перспективи вдосконалення регулювання процесів капіталізації на рівні банківської системи.

Ключові слова: банківська система, власний капітал банку, капіталізація, регулятивний капітал, нормативи капіталу.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 2; бібл.: 6.

THE CAPITALIZATION OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE AT THE PRESENT STAGE

Grudzevuch Yaroslav,
Ph. D. in Economy, Associate Professor
Associate Professor
of Banking Department
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: grudzevych@gmail.com

Grudzevuch Uljana,
Ph. D. in Economy, Associate Professor,
Associate Professor
of Banking Department
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: ugrudzevuch@ukr.net

Abstract. Changes in economic conditions give rise to new problems of insufficient capitalization of the banking system of Ukraine. The problem of capitalization of banks has become important in the early development of the domestic banking system. There is a retrospective analysis of the process of capitalization of the banking system of Ukraine is conducted. The dynamics of own capital of the banking system of Ukraine and the largest banks; capital adequacy ratio, norms of capital are discussed. Certainly problems, directions and prospects of improvement of management of capitalization processes, at the level of the banking system.

Keywords: banking system, total equity of bank, capitalization, capital adequacy ratio, norms of capital.

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 2; bibl.: 6.

КАПИТАЛИЗАЦІЯ БАНКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА СОВРЕМЕННОМ ЕТАПЕ

Грудзевич Ярослав Васильевич,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківського дела
Львівського освітньо-наукового інститута
ГВУЗ «Університет банківського дела»
e-mail: grudzevych@gmail.com

Грудзевич Ульяна Ярославна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківського дела
Львівського освітньо-наукового інститута
ГВУЗ «Університет банківського дела»
e-mail: ugrudzevuch@ukr.net

Анотація. Изменения экономической ситуации порождают новые проблемы неадекватного уровня капитализации банковской системы Украины. Проанализированы процессы капитализации банковской системы Украины. Определены проблемы, направления и перспективы совершенствования регулирования процессов капитализации на уровне банковской системы.

Ключевые слова: банковская система, собственный капитал банка, капитализация, регулятивный капитал, нормативы капитала.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 2; библи.: 6.

Вступ. Банківська система України за 25 років свого розвитку пройшла шлях, який банківські системи розвинутих країн світу проходили століттями. За всі роки свого становлення вона є адекватною розвитку економіки країни, проте ефективний розвиток банківської системи неможливий без відповідного нарощення банківськими установами капіталу. Особливої актуальності питання капіталізації набуває в сучасних умовах реформування банківського сектору.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням проблем, пов'язаних із формуванням власного капіталу банків і підвищенням рівня капіталізації банківської системи, на особливу увагу заслуговують праці М. Алексеєнка, З. Васильченко, О. Васюренка, А. Вожжова, В. Гейця, А. Герасимовича, М. Козоріз, А. Мороза, В. Міщенко, Л. Примостки, М. Савлука, Р. Слав'юка, Н. Слав'янської, Т. Смовженко та ін.

Хоча наукові напрацювання є доволі значними, проте зміна економічної ситуації породжує нові проблеми недостатнього рівня капіталізації банків України. Досвід країн із розвинутими ринковими відносинами свідчить, що лише за умови функціонування адекватної ринковим умовам банківської системи можливе створення ефективної економіки. Тому забезпечення капіталу цих установ на рівні, який відповідає потребам розвитку економіки, є головним завданням на найближчі роки, що зумовлює актуальність цього питання і потребує проведення наукових досліджень, спрямованих на розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення методів управління капіталізацією вітчизняних банків з метою підвищення її рівня, а також посилення ролі держави в цих процесах.

Метою статті є аналіз процесів капіталізації банківської системи України на сучасному етапі та розроблення рекомендацій щодо підвищення її рівня.

Результати дослідження. У сучасній економічній системі зі значним посиленням ролі та значення фінансового сектору зросли вимоги до банків. Якщо на першому етапі їх становлення головними завданнями були необхідність створення розгалуженої філіїної мережі, визначення ніші на ринку, розроблення нормативної та інструктивної баз, підготовка кадрів, пошук клієнтів, то сьогодні на перший план виходять проблеми забезпечення стабільної діяльності як окремого банку, так і всієї банківської системи. При цьому головну роль у вирішенні зазначених питань повинно відігравати забезпечення стабільного фінансового стану банків шляхом підвищення рівня їх капіталізації, оптимізації структури капіталу та його концентрації.

Проблема капіталізації банків стала відчутною практично з початку розвитку вітчизняної банківської системи. Уже 1993 року банки банкрутували, навіть повністю не сформувавши статутний фонд. З 1995-го Національний банк України (НБУ) посилював вимоги до розміру капіталу. Наприкінці 1997 року НБУ ухвалив Інструкцію № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків», у якій установив такі вимоги до мінімального розміру капіталу [1] для діючих банків, які були зареєстровані НБУ до 01.01.1996: у сумі, еквівалентній 2 млн ЕКЮ на 1 січня 1998 року; і 3 млн ЕКЮ на 1 січня 1999 року.

З 2000 року НБУ ввів класифікацію банків за рівнем капіталізації, поділивши банки на п'ять груп: добре, достатньо капіталізовані, недокапіталізовані, значно і критично недокапіталізовані.

У серпні 2001 року НБУ ухвалив нову Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків в Україні,

в якій були встановлені нові обов'язкові економічні нормативи, що були згруповані таким чином: нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику, нормативи інвестування, нормативи відкритої валютної позиції [2].

Починаючи з 2003 року банки були зобов'язані щорічно нарощувати мінімальний розмір регулятивного капіталу і на 01.01.2007 досягти таких значень: для місцевих банків – 1,5 млн євро, регіональних – 5 млн євро і міжрегіональних – 8 млн євро. У серпні 2008 року до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні було внесено зміни, згідно з якими мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) мав становити 10 млн євро для всіх банків.

Згодом вимоги до регулятивного капіталу банку було встановлено в розмірі 120 млн грн. Банки, які мали регулятивний капітал менший ніж 120 млн грн, зобов'язані були збільшити його до цього розміру до 01.01.2012 [2].

А 2014 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків», яким передбачається пом'якшення вимог до банків через девальвацію гривні. Відповідний закон «Про внесення змін до Закону «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків»» (№ 2449-д) надає право НБУ не відносити банк до категорії проблемних і неплатоспроможних, у разі якщо зменшення розміру регулятивного капіталу, значення нормативу адекватності регулятивного капіталу, нормативів поточної і короткострокової ліквідності, збільшення обсягу негативно

класифікованих активів банку, за якими слід оцінювати ризик і формувати резерви згідно з нормативно-правовими актами НБУ, зумовлене девальвацією курсу гривні або формуванням резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [3].

На сучасному етапі НБУ передбачає подальше поетапне нарощення капіталу банків до 500 млн грн з 11 липня 2024 року [2].

Аналізуючи питання капіталізації банківської системи України, перш за все варто акцентувати увагу на динаміці показників власного, статутного і регулятивного капіталу, порівнювати темпи зростання капіталу та активів і вивчати дотримання банками нормативу адекватності регулятивного капіталу.

Аналізуючи дані, наведені в *табл. 1*, слід зазначити, що в ряді періодів, зокрема 2002–2007 рр., спостерігається відставання темпів зростання капіталу від темпів зростання активів, причому це стосується як темпів росту регулятивного, так і балансового власного капіталу. Проте з початку 2008 року до 2013-го ситуація кардинально змінилась, спостерігається зворотна ситуація, що пояснюється різким скороченням активних операцій банків, зокрема кредитних, унаслідок відпливу ресурсів із банківської системи України. Так, 2013 року темпи росту власного капіталу і активів були практично однаковими, 2014-го знову спостерігаємо перевищення темпів росту активів, але вже 2015-го темп росту власного капіталу становив 70,07%, тобто бачимо зменшення власного капіталу на 29,93%, а темп росту активів – на 95,26%.

Таблиця 1

Динаміка показників капіталу і активів банків України

Показник	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016
Активи, млн грн	37 129	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1 254 385
- темп росту, %	128,18	134,26	156,87	134,03	159,20	159,05	176,20	154,50	94,94	95,06	107,01	111,91	106,92	113,39	103,03	95,26
Регулятивний капітал, млн грн	5 148	8 025	10 099	13 274	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949	130 974
- темп росту, %		155,89	125,84	131,44	137,02	145,00	156,02	175,62	170,30	110,35	118,48	110,91	100,25	114,57	92,18	69,32
Власний капітал, млн грн	6 507	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	11 9263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599	148 023	103 713
- темп росту, %		121,64	126,13	129,04	143,00	138,16	167,25	163,46	171,41	96,57	119,58	112,90	108,9	113,75	76,86	70,07
Статутний капітал, млн грн	3 665	4 575	6 003	8 116	11 648	16 144	26 266	42 872	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	185 239	180 150	206 387
- темп росту, %		124,83	131,21	135,20	143,52	138,60	162,70	163,22	192,33	144,55	122,37	117,83	101,94	105,73	97,25	114,56
- частка статутного капіталу в балансовому капіталі (%)	56,32	57,80	60,13	63,00	63,23	63,43	61,70	61,62	69,14	103,49	105,90	110,53	103,48	96,18	121,70	199,00

Примітка. Складено за даними [4].

Темпи зростання регулятивного капіталу і статутного капіталу є нерівномірними. Крім того, слід зазначити зростання значимості статутного капіталу у формуванні балансового власного капіталу. Так,

за даними станом на 01.01. 2008 цей показник становив 61,62%, і зріс на початок 2009 року на 7,52 процентного пункту. Станом на 01.01.2010 частка статутного капіталу у формуванні балансового капіталу

суттєво зросла до 103,49 відсотка, що пояснюється змінами у структурі власного капіталу в банківській системі України. Станом на початок 2016 року статутний капітал практично удвічі перевищує розмір власного капіталу, що зумовлено рекордними збитками банків України (сумарно в банківській системі – 66 600 млн грн). Регулятивний капітал до 2013 року

мав тенденцію до зростання, проте у 2014 та 2015 рр. спостерігаємо його зменшення на 8,82 та 31,68 відсотка відповідно, що було зумовлено як суттєвими зменшеннями кількості банківських установ, так і недостатньою капіталізацією банків. За банківськими установами власний капітал акумульовано вкрай нерівномірно (табл. 2).

Таблиця 2

Топ-5 банків України за розміром власного капіталу станом на 01.01, млн грн

Банк	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. ПриватБанк	1 466	2 272	3 288	5 389	8 196	10 271	11 880	16 747	18 301	20 312	22 696	27 487
у % до банківської системи України	7,96	8,93	7,72	7,75	6,87	8,92	8,63	10,77	10,81	10,55	15,33	26,50
2. UniCredit (УКРСОЦБАНК)	910	1 027	1 927	3 194	5 176	6 028	6 570	6 608	7 657	8 668	6 239	13 737
у % до банківської системи України	4,94	4,04	4,53	4,59	4,34	5,23	4,77	4,25	4,52	4,50	4,21	13,25
3. ОЩАДБАНК	355	776	1 791	2 198	15 472	16 386	16 626	17 647	18 118	20 456	22 749	7 340
у % до банківської системи України	1,93	3,05	4,21	3,16	12,97	14,23	12,07	11,35	10,70	10,62	15,36	7,08
4. РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	1 303	1 746	3 211	5 223	7 436	5 313	6 441	6 472	6 346	7 237	6 148	6 268
у % до банківської системи України	7,07	6,86	7,54	7,51	6,24	4,61	4,68	4,16	3,75	3,76	4,15	6,04
5. УКРГАЗБАНК	150	217	477	929	1 453	95	1 991	2 804	3 815	4 522	1 571	4 293
у % до банківської системи України	0,81	0,85	1,12	1,34	1,21	0,08	1,45	1,8	2,25	2,35	1,06	4,14
Усього по системі	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599	148 063	103 713

Примітка. Складено за даними [4; 5].

Безумовним лідером за розміром власного капіталу є ПриватБанк – 27 487 млн грн, або 26,50% власного капіталу банківської системи України. Цей банк наростив власний капітал упродовж 2015 року на 4 791 млн грн, а його частка у власному капіталі банківської системи збільшилась на 11,2%. На другому місці – UniCredit (Укрсоцбанк), яким акумульовано 13 737 млн грн (13,25% власного капіталу банківської системи України), на третьому місці за розміром власного капіталу – Ощадбанк (7,07% власного капіталу банківської системи).

Концентрація власного капіталу у представлений п'ятірці банків становила 56,56% власного капіталу банківської системи України і в порівнянні з 2014 роком зростає на 16,54%. Варто зазначити, що частка цих банків у попередні періоди у формуванні власного капіталу банківської системи України була значно меншою і становила лише 20–30%.

Сьомого квітня 2016 року Правління НБУ ухвалило постанову № 242, якою внесено зміни до графіків приведення банками статутного і регулятивного капіталу до мінімального розміру, передбаченого банківським законодавством. Аргументами цього стали неможливість використати прибуток 2016 року для докапіталізації, тривалість законотворчих процедур, що б спростили процедури об'єднання банків або відмови від банківської ліцензії, тривалий час для пошуку інвестора в поточних умовах. Зокрема, на півроку було перенесено термін подання банками програми збільшення капіталу із зазначенням конкретних джерел докапіталізації та підтверджувальних документів – до 11 січня 2017 року.

Графік передбачає щорічне збільшення капіталу на 100 млн грн, починаючи з 11 липня 2017 року, і надає можливість банкам використовувати прибуток попереднього року для докапіталізації; у разі неможливості збільшення капіталу в зазначений термін доцільно передбачити можливість функціонування банків з обмеженими ліцензіями.

Характерною особливістю капіталізації в першому півріччі 2016-го є переважне нарощення капіталу банками з іноземним капіталом: 55% зростання капіталу припало на банки з російським капіталом; 22% – на українські державні банки; 21% – на банки з західним капіталом; 2% – на приватні українські банки [6].

Вимоги Національного банку щодо докапіталізації на 2017–2019 рр. є такими що іноземним банкам, які входять в іноземні групи, простіше підтвердити джерело походження грошей, ніж українським акціонерам. Тому збільшення статутного капіталу з початку 2016 року за групою іноземних банків становило 50 млрд грн, а на решту банків припало 15 млрд грн.

Важливим показником для оцінки рівня капіталізації банків є норматив адекватності регулятивного капіталу. Згідно зі змінами, внесеними відповідно до Постанови Національного банку № 986 від 29.12.2015, норматив визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику, причому до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику, додається сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами і банківськими металами та виключається величина непокритого кредитного ризику [2].

Упродовж 2005–2008 років значення $H2$ було практично стабільним і перебувало на рівні вище ніж 14% (рис.). У 2009 році значення показника суттєво зросло до 18,08%, причому на рівні 18% $H2$ до перебував до 2013-го.

З одного боку, це було наслідком зменшення активних ризикових операцій, що проводили банки України, з другого – наслідком зростання регулятивного капіталу банків. У 2014–2015 рр. спостерігаємо зниження показника до 15,60 і 12,74% відповідно (за останніх 16 років це найнижче значення $H2$). Станом на 01.08.2016 $H2$ у банківській системі України становив 13,84%.

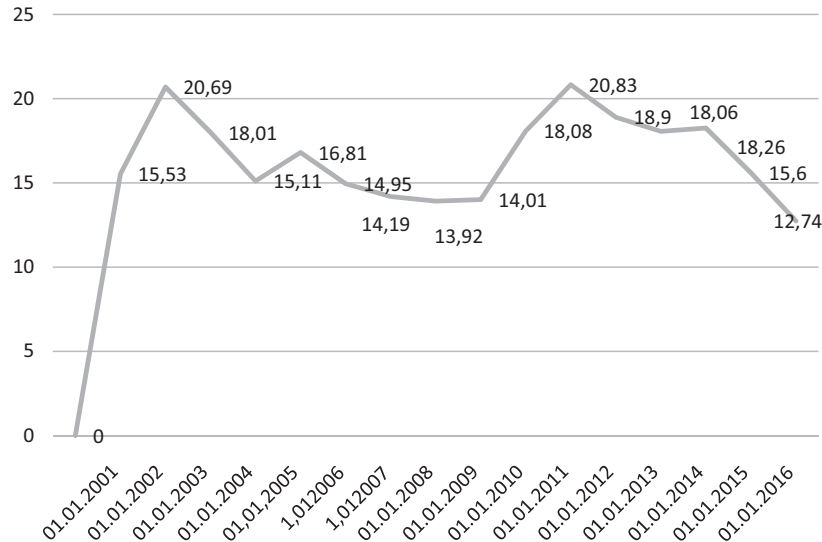

Рис. Динаміка нормативу адекватності регулятивного капіталу (H_2) у банківській системі України

Примітка. Складено за даними [4]

Національним банком згідно з Постановою № 129 «Про деякі питання діяльності банків» від 24.02.2015 передбачено графік нарощення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H_2) до нормативного значення.

На сучасному етапі 5-відсотковий бар'єр щодо нарощення H_2 пройшли практично всі банки з першої двадцятки. Згідно з інформацією фахівців МВФ, за результатами стрес-тесту українських банків з другої двадцятки НБУ встановив, що 12 із них потребують докапіталізації. У зв'язку з цим НБУ продовжив строки виконання банками нормативів капіталу і друга двадцятка має вийти на нульовий рівень достатності капіталу до кінця листопада 2016 року, а на 5% – до кінця лютого 2017 року.

НБУ планує впровадження нових вимог до капіталу, встановлюючи з 01 січня 2019 року норматив достатності основного капіталу (H_3), який визначатиметься як співвідношення основного капіталу до суми активів і позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику і має бути не менше ніж сім відсотків. Досягнення такого рівня достатності основного капіталу до кінця 2018 року для 20 найбільших за розміром активів банків передбачено Меморандумом про співпрацю між Україною і МВФ.

Банки, відповідно до чергових змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків повинні формувати буфери капіталу (з 01.01.2020), а саме: буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (H_3) таким чином [2].

1. Буфер запасу (консервації) капіталу повинен накопичуватися банками протягом періоду економічного зростання для компенсації можливих втрат, які виникають в умовах загального економічного спаду. Цей буфер розраховуватиметься від загального обсягу ризику. Його формування буде відбуватися таким чином:

- до 01 січня 2020 року – у розмірі 0,625 відсотка;
- до 01 січня 2021 року – у розмірі 1,25 відсотка;
- до 01 січня 2022 року – у розмірі 1,875 відсотка;
- до 01 січня 2023 року – у розмірі 2,5 відсотка.

2. Контрциклічний буфер капіталу має на меті захистити банківську систему від акумулювання ризиків у періоди кредитної експансії. Контрциклічний буфер капіталу повинен розраховуватися від загального обсягу ризику в розмірі 0–2,5 відсотка.

Розмір контрциклічного буфера капіталу встановлюється за рішенням Правління Національного банку в разі значної кредитної активності банків із урахуванням ризиків, пов'язаних із надмірним зростанням кредитування.

Крім цього, для системних банків (на даний час системними банками в Україні є Укресімбанк, ПриватБанк та Ощадбанк) буде запроваджено буфер системної важливості, з 01.01.2020 його розмір установлюватиметься диференційовано залежно від категорії системної важливості банку від 1 до 2% [2].

Висновки. Отже, вимоги до капіталу банків України динамічно змінюються, ураховуючи вимоги Базельського комітету і реалії економічного середовища України. Вважаємо, що здебільшого банківські установи нарощували статутний, регулятивний капітал відповідно до законодавчих вимог і дотримувались нормативів капіталу. Проте за останні два роки в умовах економічної і політичної нестабільності, різких коливань валютних курсів, банкрутства значної кількості банківських установ ситуація щодо дотримання вищевказаних показників суттєво погіршилась.

Доцільно, на нашу думку, у подальшому врахувати попередній досвід НБУ щодо прив'язки показників капіталу до євро, що дасть змогу уникнути знецінення капіталу. Вважаємо за необхідне застосування НБУ селективної політики щодо розвитку та діяльності банків з урахуванням регіональних особливостей розвитку економіки і соціальної сфери; стимулювання державою створення умов максимального сприяння

капіталізації банків на регіональному рівні; запровадження механізму докапіталізації найбільших банків; розроблення стратегії виходу з ринку неплатоспро-

можних і нежиттєздатних банків шляхом їх реорганізації чи ліквідації.

Список використаної літератури

1. Інструкція № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків»: затверджено Постановою Правління НБУ від 30.12.1997 № 469 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0323-98>.
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: затверджено постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
3. Закон України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» від 28.12.2014 № 78-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19>.
4. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
5. Аналіз банків України: огляди, графіки, факти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka/pokazniki-diyalnosti-bankiv-absolyutni/vlasniy-kapital-bankiv-ukrayini>.
6. Чем чреват рост иностранного капитала в банковской системе Украины? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.prostobank.ua/depozity/stati/chem_chrevat_rost_inostrannogo_kapitala_v_bankovskoy_sisteme_ukrainy_mnenie_ekspertov.

References

1. Instruktziia № 10 «Pro poriadok rehuliuivanniata analiz diialnosti komertsiiynykh bankiv», zatverdzhena Postanovoiu Pravlinnia NBU vid 30.12.1997 r. № 469 [Instruction number 10 «On regulation and analysis of commercial banks», approved by the NBU Board dated December 30 1997, № 469]. (n. d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0323-98> [in Ukrainian].
2. Instruktziia pro poriadok rehuliuivanniata diialnosti bankiv v Ukraini, zatverdzhena postanovoiu Pravlinnia NBU vid 28 serpnia 2001 r. № 368. [Instructions on the regulation of banks in Ukraine approved by the NBU Board dated August 28 2001, № 368]. (n. d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro zakhody, spriamovanina spriyanniia kapitalizatsii ta restrukturyzatsii bankiv» vid 28.12.2014 r. № 78-VIII [The Law of Ukraine «On measures to promote the capitalization and restructuring of banks» from December 28 2014, № 78-VIII]. (n. d.). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19> [in Ukrainian].
4. Osnovni pokaznyky diyal'nosti bankiv Ukrayiny [The basic indexes of banks activity in Ukraine]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Analiz bankiv Ukrainy: ohliady, hrafiiky, fakty [Analysis of banks Ukraine, reviews, charts, facts]. (n. d.). bankografo.com. Retrieved from <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka/pokazniki-diyalnosti-bankiv-absolyutni/vlasniy-kapital-bankiv-ukrayini> [in Ukrainian].
6. Chem chrevat rost inostrannogo kapitala v bankovskoy sisteme Ukrainyi? [What is the consequence of the increase of foreign capital in the banking system of Ukraine?] (n. d.). www.prostobank.ua. Retrieved from http://www.prostobank.ua/depozity/stati/chem_chrevat_rost_inostrannogo_kapitala_v_bankovskoy_sisteme_ukrainy_mnenie_ekspertov [in Russian].

УДК 330.322(477)

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Біломістна Ірина Іванівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: bilomistna.irina@khibs.ubs.edu.ua

Біломістний Олексій Миколайович,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: bilomistnsy.oleksiy@khibs.ubs.edu.ua

Тарусіна Альона Андріївна,
студентка економічного факультету
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: alexis17taylor@gmail.com

Анотація. Проаналізовано динаміку розвитку прямих іноземних інвестицій в Україні у період із 2002 до 2016 років. Визначено зв'язок інвестицій із ВВП країни в національній та іноземній валютах і розглянуто проблеми, що перешкоджають поліпшенню інвестиційного клімату країни.

Ключові слова: інвестиції, прямі іноземні інвестиції, розвиток, валовий внутрішній продукт, інвестиційний клімат.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 2; бібл.: 12.

FEATURES OF INVESTMENT POLICY IN UKRAINE

Bilomistna Iryna,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Finances
of the Kharkiv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: bilomistna.irina@khibs.ubs.edu.ua

Bilomistnyi Oleksii,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Finances
of the Kharkiv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: bilomistnsy.oleksiy@khibs.ubs.edu.ua

Tarusina Alona,
Student of Economics faculty
of the Kharkiv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: alexis17taylor@gmail.com

Abstract. Modern economic development of Ukraine is inseparably linked with investment processes that are the driving force behind economic integration into the world economy through the renewal of fixed assets, transfer of capital from one to the other spheres, technology transfer, innovation and management experience.

The article analyzes dynamics of development of foreign direct investment in Ukraine in the period from 2002 to 2016. Correlation of investment with GDP in the national and foreign currency and considers the problems hampering improvement of the investment climate of the country.

Based on the official data on the level of investment and GDP, we can conclude that despite the growing level of FDI in international currency and an effective investment policy, living standards of the population still remains low and even declined during the last year.

Keywords: investments, foreign direct investment, development, gross domestic product, investment climate.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 2; bibl.: 12.

ОСОБЕННОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Биломистна Ирина Ивановна,

доцент, кандидат экономических наук,

доцент кафедры финансов

Харьковского образовательного-научного института

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: bilomistna.irina@khibs.ubs.edu.ua

Биломистний Алексей Николаевич,

доцент, кандидат экономических наук,

доцент кафедры финансов

Харьковского образовательного-научного института

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: bilomistnsy.oleksiy@khibs.ubs.edu.ua

Тарусина Алена Андреевна,

студентка экономического факультета

Харьковского образовательного-научного института

ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: alexis17taylor@gmail.com

Аннотация. Проанализирована динамика развития прямых иностранных инвестиций в Украине в период с 2002 по 2016 годы. Определена связь инвестиций с ВВП страны в национальной и иностранной валюте и рассмотрены проблемы, препятствующие улучшению инвестиционного климата страны.

Ключевые слова: инвестиции, прямые иностранные инвестиции, развитие, валовой внутренний продукт, инвестиционный климат.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 2; библи.: 12.

Вступ. Сучасний розвиток економіки України нерозривно пов'язаний з інвестиційними процесами, які є рушійною силою інтеграції економіки у світове господарство за рахунок оновлення основних фондів, переведення капіталів з одних сфер в інші, передання технологій, інновацій та управлінського досвіду. Залучати, використовувати чи обмежувати інвестиції керівництво кожної країни визначає суб'єктивно відповідно до своїх соціально-економічних і національних особливостей. Проте питання активізації інвестиційних процесів на сьогодні є актуальним для більшості країн світу, тож Україна не є винятком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем залучення інвестицій в економіку України, засобів активізації інвестиційних процесів і ролі держави в їх регулюванні, вивченню складових інвестиційного клімату та їхнього позитивного чи негативного впливу на ухвалення рішень щодо вкладення капіталу, обґрунтуванню переваг і недоліків залучення й функціонування іноземного капіталу присвячені праці провідних українських учених, зокрема:

Л. М. Борща [2], О. В. Гаврилюка [3], А. А. Даниленка [4], О. О. Слюсаренка [5], Б. А. Карпінського [6], Н. О. Татаренко [7], Т. В. Майорова, А. А. Пересада та інших.

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку інвестиційної діяльності в Україні протягом 2002–2016 років і визначення перспектив її розвитку.

Результати дослідження. Дуже важливим питанням для піднесення економіки України є пошук інвестиційних вкладень. На сьогодні в Україні інвестиційна діяльність регулюється такими нормативно-правовими актами: законами «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про захист іноземних інвестицій в Україні», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про інститути спільного інвестування»; постановами Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну діяльність за участю іноземного інвестора» та іншими.

Також задля спрощення порядку залучення іноземних інвестицій і сприяння відновлення економіки держави, наближення законодавства України до стандартів Європейського Союзу в Україні існує Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій» (№ 1390-VIII), який скасовує обов'язкову держреєстрацію іноземних інвестицій і спрощує їх залучення в Україну.

У рамках проведення 2016 року Шведсько-Українського бізнес-форуму було визначено шляхи забезпечення просування іноземних капіталовкладень шляхом створення при уряді Державного агентства супроводу інвестицій, що дасть змогу інвесторам на кращих умовах вкладати гроші до країни.

Незважаючи на всі перераховані досягнення державного сектору в поліпшенні бізнес-клімату країни, усе одно основними перешкодами для інвесторів залишаються відсутність гарантій прав власності, нестабільне податкове законодавство, значний корупційний тиск і валютні обмеження.

У період із 2002 до 2016 років економіка України перебувала у стані постійних змін, кожен чотири роки вона проходить всі етапи економічного циклу. Спочатку – піднесення, тобто починала встановлюватися довіра до фінансового сектору з боку суспільства, далі йшов різкий спад: підвищення рівня безробіття, зменшення реального рівня ВВП, знецінення національної валюти; потім деякий час була відносна тиша, країна намагалася знайти шляхи поліпшення економічного стану країни; далі йшло піднесення: люди знову почали довіряти економічному сектору, і все повторювалося знов і знов. Іншими словами, як тільки встановлювалася хитка стабільність в економічній сфері, вона

одразу терпіла крах. Розглянемо ці коливання щодо іноземних інвестицій (табл. 1).

Таблиця 1
Прямі іноземні інвестиції в Україні
з 2002 до 2016 рр. (млн дол. США)

Рік	ПІІ в Україну	ПІІ з України
2002	693	-5
2003	1 424	13
2004	1 715	4
2005	7 808	275
2006	5 604	-133
2007	9 891	673
2008	10 913	1 010
2009	4 816	162
2010	6 495	736
2011	7 207	192
2012	8 401	1 206
2013	4 499	420
2014	410	111
2015	2 961	-51
2016 (I квартал)	1 339	5

Джерело. [11].

Виходячи з наведених статистичних даних, можемо бачити, що в період критичних років (2004, 2008, 2014 рр.) для України або рік після них інвестиції в Україну помітно зростали (наприклад, сальдо 2014–2015 років дорівнює 6 093 млн дол. США).

Більш наглядно це можна побачити на рис. 1. Крива, яка описує прямі іноземні інвестиції (далі – ПІІ) в Україну за останні роки, свідчить, що економічні коливання були досить відчутними. Чого не можна сказати щодо ПІІ з України. Протягом усього часу їхній рівень змінювався, але, на відміну від першого показника, крива досить стала.

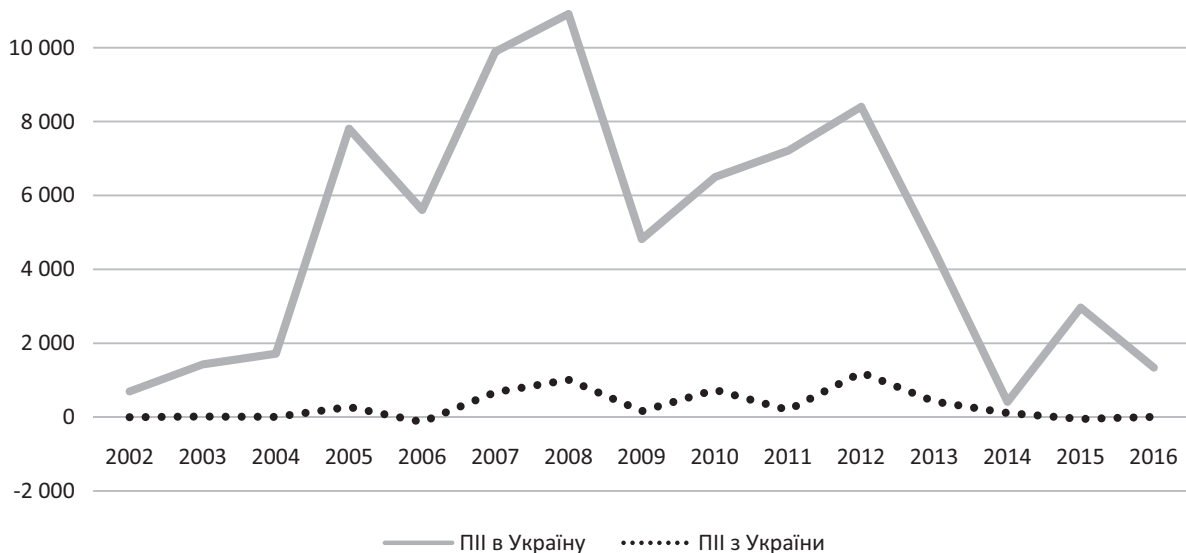

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в Україні з 2002 до 2016 рр. (млн дол. США)

Джерело. [11]

Іншу ситуацію можна побачити, аналізуючи рівень інвестицій з України. Не звертаючи увагу на те, що рівень національної валюти з кожним роком стає все меншим, іноземні інвестиції з країни в дол.США з кожним роком зростають.

У порівнянні з аналогічним періодом попереднього року всього інвестиції в Україну зросли на 1 939,4 млн дол. США, що говорить про позитивну тенденцію. Але треба брати до уваги те, що за останній час ми отримали грошову допомогу з боку інших країн

через нестабільну ситуацію на Сході України. Відповідно до рис. 2 можна стверджувати, що більшість інвестицій до країни надходить з Кіпру – 33,7%, Нідерландів – 17,6% і Німеччини – 16,6%.

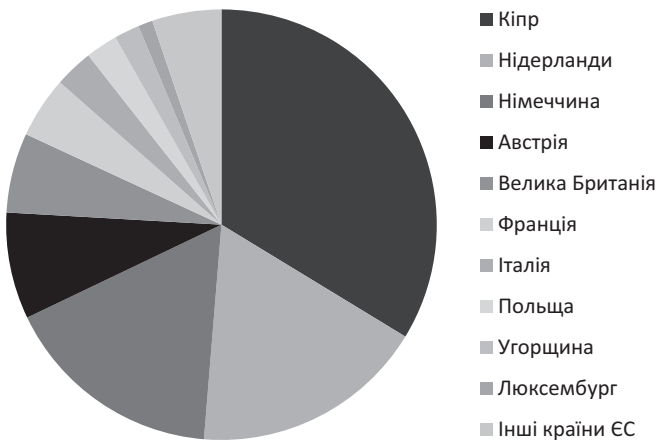

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС в економіці України

Джерело. [11]

Протягом 2015–2016 років уряд України вжив комплекс заходів зі створення якісно нових умов ведення бізнесу, що мають забезпечити відбудову економіки України та її стабільний розвиток.

Завдяки цьому в рейтингу Світового банку «Doing Business 2016» Україна за показником легкості ведення бізнесу займає 83-тє місце серед 189-ти країн світу (2015 року – 96-тє місце) [1].

Ситуація щодо інвестицій з України (табл. 2) дещо інша. Майже вся кількість грошей іде до Кіпру, що є однією з найпопулярніших офшорних зон світу.

Таблиця 2

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн ЄС

Реґіон	Обсяги прямих інвестицій на 01.07.2016 (млн дол. США)	У % до підсумку
Усього у країні ЄС-28	6 014,4	100,0
Кіпр	5 824,5	96,8
Латвія	70,5	1,2
Польща	50,6	0,8
Інші країни ЄС	68,8	1,2
Довідково:		
Усього з України	6 233,4	x
Усього у країні ЄС-15	23,5	x

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя і частини зони проведення антитерористичної операції. Джерело. [9].

Порівнюючи з аналогічним періодом попереднього року, Кіпр залишає свої лідерські позиції і навіть під-

вищує свої результати. Інвестування Кіпру порівняно з 2014 роком зросло на 0,1% (01.07.2015 – 96,7%), тоді як інвестування Латвії та Польщі знизилася на той самий відсоток у кожній країні. Але при цьому кількість загальних інвестицій з України порівняно з попереднім роком скоротилася на 21 млн дол. США (01.07.2015 загальні інвестиції з України становили 6254,4 млн дол. США).

Можна дійти висновку, що інвестиційна політика країни почала збільшувати свої темпи. Попри зменшення кількості інвестицій із країни, за офіційними даними, вкладення грошей до Кіпру є досить вдалою інвестицією, оскільки вкладаючи 5 824,5 млн дол. США, країна отримала 11 091,7, що на 90,4% більше від вкладених коштів.

Оцінюючи ситуацію щодо рівня інвестицій, то Україна має дуже вдалі перспективи подальшого розвитку. Але якщо брати до уваги рівень ВВП країни, то ситуація відкривається з іншого боку. За даними Державного комітету статистики, за II квартал 2015 року ВВП країни становив 455 245 млн грн, порівнюючи з відповідним періодом 2016 року ВВП – 531 838 млн грн, що також вказує на позитивну тенденцію розвитку.

Проте для отримання повної картини ці показники потрібно перевести в міжнародну валюту.

За даними НБУ, на 01.07.2015 курс долара дорівнював 21,005219 грн, а за 01.07.2016 – 24,828411 грн.

Після перерахунку рівня ВВП із національної валюти до міжнародної отримали: II кв. 2015 – 21 672,947 млн дол. і за відповідний період 2016 року – 21 420,541 млн дол. Тобто за останній рік рівень життя населення помітно знизився, попри позитивну тенденцію зростання рівня інвестицій.

З метою підвищення рівня інвестиційної привабливості нашої країни та активізації інвестиційної діяльності потрібно:

- підтримувати на державному рівні програми та проекти зарубіжних і вітчизняних інвесторів;
- продовжувати формування сприятливого інвестиційного клімату;
- забезпечувати прозорість, «партнерські» відносини між державою та інвестором.

Висновки. Отже, спираючись на офіційні дані щодо рівня інвестицій і ВВП, можна зробити висновки, що, попри зростання рівня ПІІ в міжнародній валюті та ефективну інвестиційну політику України, рівень життя населення досі залишається на низькому рівні і навіть помітно знизився за останній рік. Тільки активна державна позиція і комплексний підхід до розв'язання наявних проблем, пов'язаних з інвестиційною діяльністю, дозволить із максимальною ефективністю реалізувати Україні свій потенціал в інвестиційній сфері, що стане передумовою її сталого економічного розвитку в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Doing Business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency // A World Bank Flagship Report. – 2016. – 13th Edition. – P. 13.
2. Борщ Л. М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи / Л. М. Борщ. – Київ : Знання, 2009. – 318 с.

3. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. В. Гаврилюк // *Фінанси України*. – 2011. – № 2 (147). – С. 68–81.
4. Даниленко А. А. Світові тенденції та особливості розвитку прямих іноземних інвестицій / А. А. Даниленко // *Фінанси України*. – 2009. – № 4. – С. 99–108.
5. Слюсаренко О. О. Інвестиційний клімат в Україні: фактори можливих ризиків / О. О. Слюсаренко. – Київ : РВПС України НАН України, 2010. – 150 с.
6. Карпінський Б. А. Інвестиційний клімат в Україні / Б. А. Карпінський // *Фінанси України*. – 2010. – № 7. – С. 139–148.
7. Татаренко Н. О. Теорії інвестицій : навч. посіб. / Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. – Київ : КНЕУ, 2009. – 160 с.
8. Скаршевський В. Ефект плацебо: чи врятують українську економіку іноземні інвестиції, кредити МВФ і приватизація [Електронний ресурс] / Скаршевський В. // *Forbes Україна*. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1416425-efekt-placebo-chi-vryatuyut-ukrayinsku-ekonomiku-inozemni-investitsiyi-krediti-mvf-i-privatizaciya>.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua>.
11. Прямі іноземні інвестиції [Електронний ресурс] // Фінансовий портал Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/fdi/>.
12. У першому півріччі 2016 року загальні чисті активи європейських інвестиційних фондів зменшилися на 0,2% [Електронний ресурс] // Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua/news/249202.html>.

References

1. Doing Business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency (2016). A World Bank Flagship Report, 13, 13.
2. Borsh, L. M. (2009). Investicii v Ukraini: stan, problemi i perspective [Investing in Ukraine: state, problems and prospects]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
3. Gavriulyuk, O. V. (2011). Investitsiyniy imidzh ta investitsiyna privablivist Ukrayini [Investment image and investment attractiveness of Ukraine]. *Finansi Ukrayini – Finance of Ukraine*, 2 (147), 68–81 [in Ukrainian].
4. Danilenko, A. A. (2009). Svitovi tendentsiyi ta osoblivosti rozvitku pryamih inozemnih investitsiy [Global trends and features of development foreign direct investments]. *Finansi Ukrayini – Finance of Ukraine*, 4, 99–108 [in Ukrainian].
5. Slyusarenko, O. O. (2010). Investitsiyniy klimat v Ukrayini: faktori mozhlyvikh rizikiv [Investment climate in Ukraine: factors of risks]. Kyiv : Ráda z vývchennia produktývnykh syl Ukraíny Natsionalnoi akademiinauk Ukraíny [in Ukrainian].
6. Karpinskiy, B. A. (2010). Investitsiyniy klimat v Ukrayini [Investment climate in Ukraine]. *Finansi Ukrayini – Finance of Ukraine*, 7, 139–148 [in Ukrainian].
7. Tatarenko, N. O. & Poruchnik, A. M. (2009). Teoriyii investitsiy [Theory of investment]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
8. Skarshevskiy, V. Efekt platsebo: chi vryatuyut ukrayinsku ekonomiku inozemni investitsiyi, krediti MVF i privatizatsiya [Placebo Effect: save Ukrainian economy foreign investment, the IMF loans and privatization?]. (n. d.). *forbes.net.ua*. Retrieved from <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1416425-efekt-placebo-chi-vryatuyut-ukrayinsku-ekonomiku-inozemni-investitsiyi-krediti-mvf-i-privatizaciya> [in Ukrainian].
9. Ofitsiyniy sait Derzhavnoho komitetu statystyky [The of ficialsite Derzhavnoho Statistics Committee]. (n. d.). www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
10. Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official site of the National Bank of Ukraine]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Pryami inozemni investitsiyi [Direct foreign investment]. (n. d.). [index.minfin.com.ua](http://index.minfin.com.ua/index/fdi). Retrieved from <http://index.minfin.com.ua/index/fdi> [in Ukrainian].
12. U pershomu pivrichchi 2016 roku zagalni chisti aktivi evropeyskih investitsiynih fondiv zmenshilisya na 0,2% [In the first half of 2016 the total net assets of European investment funds have decreased by 0.2%]. (n. d.). [www.uaib.com.ua](http://www.uaib.com.ua/news/249202.html). Retrieved from <http://www.uaib.com.ua/news/249202.html> [in Ukrainian].

УДК 338.24.021.8

ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Оніщенко Ірина Олександрівна
аспірантка
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: iraniki@ukr.net

Анотація: Досліджено особливості стану тіньової економіки в Україні. Проаналізовано інституційні чинники функціонування і процвітання тіньового сектору економіки в Україні. Розглянуто різноманітні методично-аналітичні підходи до оцінки рівня тіньової економічної діяльності. Обґрунтовано ефект нагромадження факторів впливу на рівень тіньової економіки в Україні.

Ключові слова: тіньова економіка, причини тінізації економіки, тіньовий сектор економіки, оцінка рівня тіньового сектору, методично-аналітичне забезпечення.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; бібл.: 15.

INSTITUTIONAL FACTORS IN THE FORMATION OF SHADOW ECONOMY IN UKRAINE

Irina Onishchenko,
Postgraduate Student
of SHEI «Banking University»
e-mail: iraniki@ukr.net

Abstract. Investigated the features state of the shadow economy in Ukraine and its development. Analyzed factors institutional functioning and prosperity of the shadow economy in Ukraine. Considered the various methodological and analytical approaches to assess the level of shadow economy. Identified the place in the world rankings Ukraine, concerning the shadow economy. Grounded effect of the accumulation of factors influencing the level of shadow economy in Ukraine. Determined own interpretation of the concept of “incremental effect of factors influencing the level of the shadow economy of the state”. Proposed recommendations that will contribute to the reduction of the shadow economy in Ukraine. Represented the results of research in the form of conclusions.

Keywords: shadow economy, the causes of the shadow economy, shadow economy, assessment of the shadow sector, methodological and analytical support.

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 15.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ В УКРАИНЕ

Онищенко Ирина Александровна,
аспирантка
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: iraniki@ukr.net

Аннотация. Исследованы особенности состояния теневой экономики в Украине. Проанализированы институциональные факторы функционирования и процветания теневых сектора экономики в Украине. Рассмотрены различные методично-аналитические подходы к оценке уровня теневой экономической деятельности. Обоснованно эффект накопления факторов влияния на уровень теневой экономики в Украине.

Ключевые слова: теневая экономика, причины тенизации экономики, теневой сектор экономики, оценка уровня теневых сектора, методическо-аналитическое обеспечение.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; библи.: 15.

Вступ. Тіньовий сектор економіки України на нинішній день представляє загрозу для національної економіки країни, що стало однією з найбільших не лише фінансово-економічних, а й суспільних проблем. Саме тому зазначена проблема потребує значної уваги з боку науковців, держави, владних структур і підрозділів, що займаються контролем рівня тіньової економіки в Україні.

Існує система факторів, що сприяє розвитку тіньової економіки в Україні. Кожен елемент цієї системи завдає негативний вплив на розвиток багатьох ланок національної економіки України. Дослідження методів зменшення впливу цих факторів – важлива економічна проблема, яка потребує негайного розв'язання.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Теоретико-аналітичні аспекти основних передумов високого рівня тінзації національної економіки досліджували: Л. М. Фільштейн [1]; І. Ю. Приварникова [2]; Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов [3], О. В. Приймак [4] та інші. Особливу увагу питанням щодо наслідків тінзації, а також особливостей і напрямів детінізації економіки як складової стратегії реформ приділив Т. А. Тищук, а також учені Ю. М. Харазішвілі, А. В. Іванов; Л. М. Фільштейн, І. Ангелко [5], Ю. С. Нехайчук [6] та ін.

Проте на сьогодні залишається відкритим питання детінізації всіх ланок суспільного життя в Україні, передусім економічної сфери, яка зазнає найбільшої шкоди від процвітання тіньового механізму.

Мета статті – на основі аналізу інституційних чинників формування тіньової економіки визначити масштаби і динаміку змін рівня тінзації економіки України, розробити рекомендації щодо визначення факторів впливу на зниження рівня тіньової економіки в Україні.

Результати дослідження. В умовах поширення цінових і девальваційних шоків, ескалації військового конфлікту спостерігається подальше суттєве зростання тіньової економіки, започатковане 2013 року. За розрахунками Мінекономрозвитку, у першому квар-

талі 2015-го рівень тіньової економіки порівняно з відповідним періодом 2014 року збільшився ще на сім в. п. – до 47% від обсягу офіційного ВВП. Чинником, що зумовив збільшення рівня тіньової економіки за цим методом у I кварталі 2015 року, стало звуження споживчого попиту з боку населення (спровоковане, у свою чергу, як скороченням реальної заробітної плати, так і погіршенням споживчих настроїв), яке негативно позначилось на результатах роботи роздрібної торгівлі і, насамперед, великих торговельних точок (супермаркетів). Як наслідок, для задоволення споживчих потреб населення надавало перевагу «бюджетним» суб'єктам малого підприємництва, які, у свою чергу, мають високу схильність до відходу в «тінь» за несприятливих умов функціонування.

Поширення тіньової економіки негативно позначається на дієвості механізмів та інструментів глобального управління, управління національними економіками. Основними сучасними проблемами тінзації економічних відносин у глобальному вимірі визнано тіньову зайнятість і незаконні фінансові потоки.

Згідно з інформацією, що надає Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД), 2013 року в тіні опинилося приблизно 250 млрд грн коштів українських платників податків; 41% закупівель державні та комунальні підприємства проводили без застосування тендерних процедур [7]. За даними СБУ, від 50 до 75% бюджетних асигнувань під час процедури держзакупівель освоюється з численними порушеннями [9]. Через корупційні оборотки у сфері держзакупівель збитки становлять 10–15% (35–53 млрд грн) видаткової частини держбюджету щорічно [10, с. 15].

Обсяги виведення коштів, отриманих у результаті корупційних та економічних злочинів, за оцінками міжнародних експертів, перевищують 10 млрд дол. США на рік. При цьому в останні роки виведення капіталів за рахунок заниження цін експорту становить від 73 до 79% [8, с. 2].

Негативну тенденцію щодо тіньової економіки характеризують світові рейтинги, в яких Україна посідає одні з найгірших місць (*табл.*).

Таблиця

Україна у світових рейтингах щодо тіньової економіки

	Economic Freedom Index, 2016	Corruption Perception Index, 2015	Doing Business, 2015–2016	World Competitiveness Report, 2015–2016	Shadow Economy Index, 1999–2007
Україна	162 (out of 178)	130 (out of 167)	83 (out of 189)	79 (out of 140)	145 (out of 162)
	Economic Freedom Index, 2014	Corruption Perception Index, 2013	Doing Business, 2014	World Competitiveness Report, 2014–2015	
	155 (out of 186)	144 (out of 177)	112 (out of 189)	76 (out of 144)	
Source	Heritage Foundation	Transparency International	World Bank	World Economic Forum	Schneider, Buehn, Montenegro

Індекс економічних свобод 2016 року засвідчив, що динаміка показників говорить про незадовільний стан інвестиційного клімату та рівня корупції, де Україні традиційно належать одні з найнижчих сходінок у світі: 162-га позиція у світовому рейтингу серед 178-ми країн у світі [11]. У 2014 році Україна займала вищу сходинку, опинившись при цьому на 155-му місці серед 186-ти країн світу.

Результати Індексу сприйняття корупції 2013 року, який проводив рейтинг Transparency International,

свідчать, що умови для ведення довгострокового бізнесу в Україні значно погіршилися. Згідно з дослідженням Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), рейтинг України за рівнем корумпованості залишився майже незмінним – 25 балів зі 100 можливих [12]. Таким чином, Україна посіла 144-те місце серед 177 держав, охоплених дослідженням. Основними причинами такого стану експерти рейтингової комісії визначили монополізацію бізнесу, неможливість його довгострокового планування. У

2015 році Україна поліпшила свої позиції, піднявшись до 130 позиції в світовому рейтингу серед 167-ми країн. Проте умови для ведення довгострокового бізнесу в Україні залишаються незадовільними, що, у свою чергу, негативно впливає на інвестиційну привабливість України.

Перешкодою до залучення інвестицій в економіку України є стан вітчизняного фінансового ринку. Фінансовий ринок України характеризується низькою інформаційною прозорістю, схильністю до маніпуляцій і махінацій, відсутністю ефективної системи захисту прав інвесторів, нерозвиненістю правової бази і механізмів урегулювання корпоративних конфліктів, що є бар'єром для залучення серйозних інституційних інвесторів [13, с. 216].

У рейтингу з легкості ведення бізнесу Doing Business 2015–2016 років Україна стрімко піднялась із 112-го місця до 83-го місця серед 189-ти країн світу порівняно з попереднім роком цього самого рейтингу, що свідчить про позитивні зрушення у становленні бізнес-середовища в Україні [14].

У 2015–2016 рр. Україна погіршила свої позиції в рейтингу індексу глобальної конкурентоспроможності, посівши 79-ту позицію у світовому рейтингу серед 140 країн [15]. Українські підприємства не встигають розвиватися стрімкими темпами, як це роблять зарубіжні країни, саме тому вітчизняні підприємці не в змозі конкурувати на рівних із підприємцями з таких провідних країн, як Китай, Німеччина, США, Японія, Франція та ін.

На наш погляд, найбільш несприятливими інституційними факторами для ведення українського бізнесу виділено такі (у міру спадання значення): корупція, політична нестабільність, доступ до фінансування, забюрократизованість владних структур, інфляція, податкові ставки, адміністрування податків та ін.

Вважаємо, що сукупність інституційних факторів, які сприяють тінізації економіки країни, спричиняють ефект нагромадження (*рис.*). Ефект нагромадження в цьому разі являє собою накопичення чинників, що поступово примножують дію активізаційних механізмів становлення і процвітання процесів тінізації економіки у країні.

Згідно з представленою схемою, кожен фактор взаємопов'язаний з іншими факторами впливу на рівень тіншової економіки в Україні. Усі подані фактори поділено на різноманітні сфери впливу. Сукупність погіршуваних факторів нагадує «снігову лавину», яка постійно поповнюється і стає більшою з кожним роком, що посилюють і погіршують загальну ситуацію всередині країни.

Сфера підтримки підприємництва має велике значення, оскільки саме інституційні стимули, надані державою підприємствам, сприяють прозорій діяльності суб'єктів господарювання. В Україні спостерігається низький рівень фінансування малого і середнього бізнесу, високий податковий тиск на підприємців, проблеми адміністрування податків, не вигідні умови надання кредитів малому і середньому бізнесу. Усе це сприяє розвитку тіншового сектору економіки у країні. Погіршує ситуацію ментальне сприйняття коруп-

ції та високий рівень патерналізму серед українського населення.

Не менш важливою залишається сфера ринку праці, оскільки саме від рівня зайнятості, стимулів до офіційного працевлаштування населення залежить, чи будуть потенційні працівники влаштовуватися на нелегальні підприємства із зарплатою «у конверті» або ж оберуть офіційний заробіток.

Будь-яке підприємство має власну систему обліку та аудиту, ефективність яких залежить від того, як побудована національна система обліку і аудиту в країні. В Україні існує невідповідність національних стандартів бухгалтерського обліку та аудиту міжнародним, що залишає можливість підприємствам маневрувати з методами обліку та аудиту, а найголовніше – із заповненням фінансової звітності підприємства, яка в цьому разі може стати некоректною і не відповідатиме дійсності. Відмітимо те, що на українських підприємствах можна стикнутися з правовим нігілізмом українських працівників, які, у свою чергу, вдаються до того, що здійснюють ведення документації на підприємствах формально, а це проявляється: у некомпетентності в нормативних актах, що регламентують облік та аудит на підприємстві, несерйозне ставлення до заповнення первинної документації, а в перспективі фінансової звітності підприємства, прояв відкидання власної відповідальності за неправильні дії в бухгалтерських справах підприємства, формальне існування служби внутрішнього аудиту на підприємстві та ін.

Законодавча сфера також завдає вагомий вплив на підтримку процесу тінізації економіки в Україні. Прогалини в законодавстві, відсутність захисту прав власності, повільний темп проведення зрушень і реформ у судовій системі України – усе це підтримує нагромаджувальний ефект факторів впливу на рівень тіншової економіки в Україні.

Одна з найважливіших сфер впливу на процес тінізації економіки України – сфера державного регулювання у країні. В Україні можна стикнутися з такими її проявами: високий ступінь корумпованості в державних органах влади, зарегульованість економіки, дестабілізація політико-територіального устрою на Сході України, недосконале грошово-кредитне регулювання, недовіра населення до органів влади та ін. Саме від державного впливу і внеску залежить, наскільки суб'єкти господарювання будуть заінтересовані у провадженні та підтримці легального бізнесу і зменшенні тінізації національної економіки загалом.

Великий вплив на становлення тіншового сектору економіки України має сфера впливу злочинного сектору, дія якого спричинена впливом попередніх факторів.

Таким чином, саме велика кількість і різносторонність сфер впливу зазначених вище інституційних факторів на становлення та розквіт тіншового сектору економіки забезпечує дисбаланс соціально-економічної ситуації в Україні.

Підсумувавши вищезазначене, пропонуємо дати власне визначення такому економічному явищу: нагромаджувальний ефект факторів впливу на рівень тіншової економіки держави – це результат взаємодії інституційних факторів, від яких залежить рівень

тіньової економіки держави, наслідком якого є при- множення зростання або зниження рівня тіньового сектору країни, що погіршує або, навпаки, поліпшує загальну соціально-економічну ситуацію всередині

держави. Нагромаджувальний ефект може бути позитивним або негативним. В Україні спостерігається дія негативного нагромаджувального ефекту факторів впливу на рівень тіньової економіки держави.

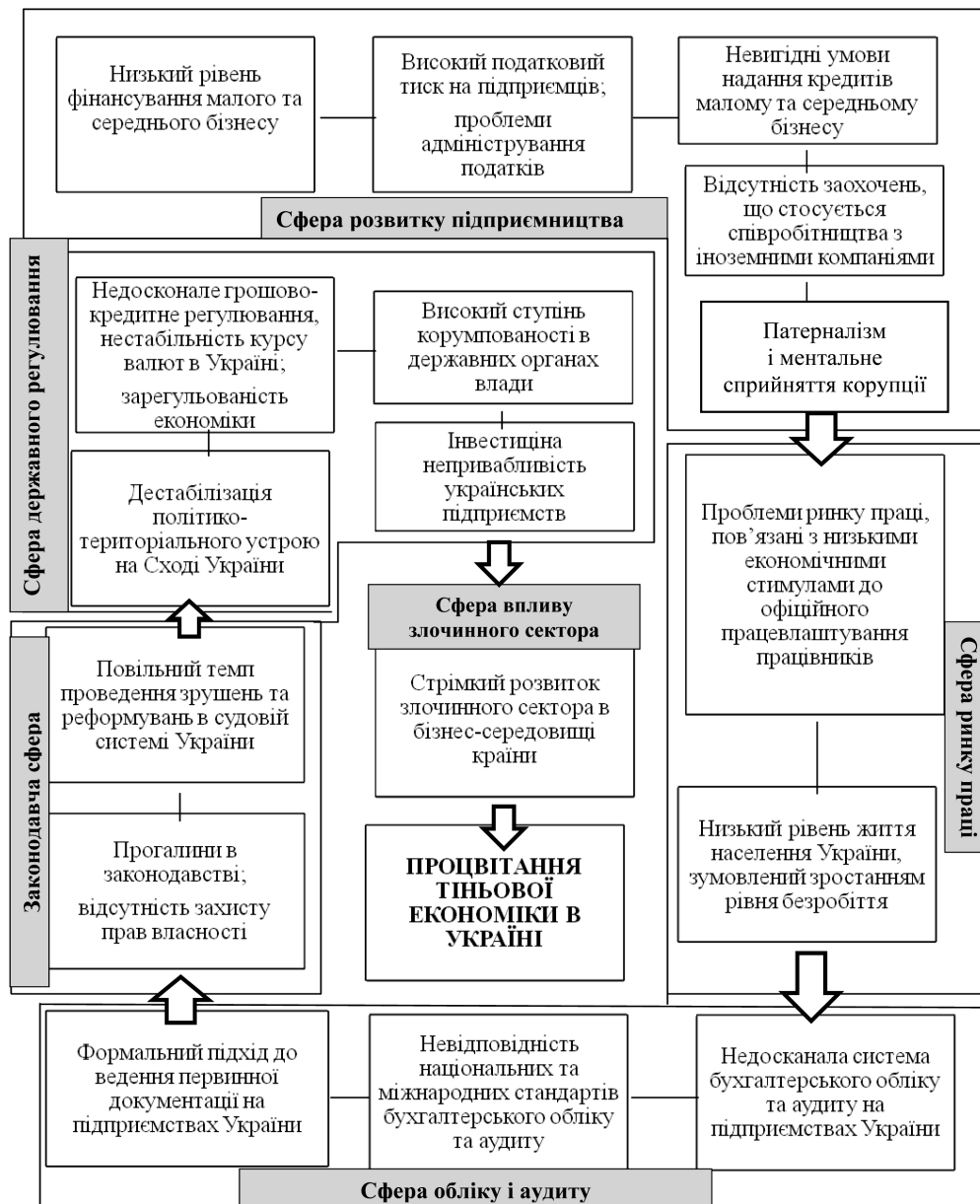

Рис. Нагромаджувальний ефект факторів впливу на рівень тіньової економіки в Україні

Примітка. Розроблено автором

Завдання, які постають перед державними органами влади України, полягають в оперативному втручанні в неконтрольованість формування тіньового сектору економіки країни, а також забезпечення і взяття під пильний контроль становлення та формування соціальної, політичної, правової, законодавчої, економічної сфер суспільного життя українців. Варто зауважити, що велику роль у підтримці заходів щодо детінізації економіки країни відіграє розвиток громадянського суспільства України. Саме від свідомості та намірів громадян залежить, наскільки ефективно будуть втілюватися заходи держави щодо детінізації української економіки в майбутньому. Відповідно до цього в державі необхідно

створити такі умови, що задовольняють потреби як державних органів влади, так і громадян, щоб обидві сторони були зацікавлені в подоланні та зменшенні впливу тіньового сектору економіки України.

Пропонуємо здійснити такі реформи, які сприятимуть зниженню рівня тінізації економіки в Україні:

- Антикоруційна реформа. Найбільші зусилля повинні бути направлені на інституційну реформу і законодавче забезпечення системи спеціалізованих заходів профілактики корупції, а також реальне покарання за корупційні дії. Важливе не лише створення спеціалізованої антикорупційної структури, але, що набагато

- важливіше, її ефективне функціонування, яке не можливе в сучасних умовах судової влади.
- Посилення ринкового регулювання економіки. Запровадження нової системи регулювання економіки замість наявної радянської. Реформування повинні зазнати органи влади і регуляторні акти, які сприяють надмірній бюрократизації. Підвищення ефективності роботи державних органів та поліпшення законодавчого забезпечення підприємницької діяльності дозволить значно зменшити стимули до тіньової діяльності та поліпшити контроль державної влади за тіньовими операціями.
 - Банківська реформа. Внесення змін до законодавства щодо забезпечення розкриття інформації про кінцевих власників банків і небанківських фінансових установ; підвищення прозорості діяльності Національного банку України щодо рефінансування банків; протидія впливу вітчизняного капіталу до низькоподаткових країн, розбудова ефективної системи повернення з-за кордону коштів та активів, отриманих злочинним шляхом унаслідок операцій із легалізації (відмивання) коштів.
 - Податкова реформа. Зменшення податкового навантаження, забезпечення ефективного податкового адміністрування та стабільності державних фінансів, забезпечення всім суб'єктам господарювання однакових умов оподаткування.
 - Судова реформа. Підвищення професіоналізму судових і правоохоронних органів, посилення незалежності від політичних процесів, зміцнення ролі конституційного правосуддя і забезпечення прозорості та неупередженості судових процесів.
 - Реформа ринку праці. Передумовою детінізації ринку праці є реформа пенсійної системи. Адже наявна система пенсійного забезпечення не створює стимулів для детінізації ринку – відрахування до пенсійного фонду є надто високими на тлі незадовільної системи пенсійного забезпечення. Наслідком цього є значні видатки з державного бюджету на постійне покриття дефіциту Пенсійного фонду та високі пільги для деяких категорій пенсіонерів на тлі низьких пенсій для більшості пенсіонерів.
- Реалізація запропонованих заходів дозволить знизити рівень тінізації економіки України.
- Висновки.** Виходячи з результатів проведеного дослідження визначено, що, за різними джерелами, обсяги тіньового сектору фіксується на рівні 20–50% від ВВП країни. Великий обсяг тіньової економіки в Україні також підтверджують світові рейтинги, такі як: Economic Freedom Index, Corruption Perception Index, Doing Business, World Competitiveness Report, Shadow Economy Index. Розвиток тіньового сектору в Україні спричинений багатьма інституційними факторами, які створюють нагромаджувальний ефект, що посилює нарощування тіньової української економіки. Відповідно до сформульованих факторів впливу на рівень тіньової економіки в Україні розроблено рекомендації щодо зниження рівня тіньового сектору в Україні.

Список використаної літератури

1. Фільштейн Л. М. Фінансово-економічні проблеми тіньової економіки в Україні та шляхи її легалізації / Л. М. Фільштейн // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22 (2). – С. 191–192.
2. Приварникова І. Ю. Тіньова економіка України: причини, обсяги та шляхи їх зниження / І. Ю. Приварникова, К. В. Степанюк // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 163–167. – (Серія «Економіка і підприємництво»).
3. Тищук Т. А. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналіт. доповідь / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов ; [за заг. ред. Я. А. Жаліла]. – Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. – 96 с.
4. Приймак О. В. Соціально-економічні причини виникнення тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Приймак. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Staptp/2009_42/files/42_20Priymak.pdf.
5. Ангелко І. Тіньова діяльність як джерело доходу: основні форми вияву / І. Ангелко // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 108–115.
6. Нехайчук Ю. С. Про вплив тіньової економіки на соціально-економічний розвиток / Ю. С. Нехайчук // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – № 2 (7). – С. 24–28.
7. Сайт Міжнародного центру перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua>.
8. Бочі А. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс] / А. Бочі, В. Поворозник ; Міжнародний центр перспективних досліджень. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf.
9. Сайт Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/index>.
10. Іващенко М. В. Економічні наслідки «відкату» як форми рентоорієнтованої поведінки / М. В. Іващенко, І. В. Шкодін, І. В. Карпова // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 15–20.
11. Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org>.
12. Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.transparency.org>.

13. Шкодiна I. В. Динамiка розвитку фондового ринку України / I. В. Шкодiна // Актуальнi проблеми економiки. – 2010. – № 5. – С. 214–221.
14. World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>.
15. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org>.

References

1. Filshteyn, L. M. (2012). Finansovo-ekonomichni problemy tin'ovoi ekonomiky v Ukraini ta shliakhy ii lehalizatsii [Financial and economic problems of the shadow economy in Ukraine and ways of its legalization]. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of Kirovograd National Technical University, 2 (22), 191–192 [in Ukrainian].
2. Pryvarnykova, I. U., & Stepaniuc, K. V. (2010). Tin'ova ekonomika Ukrainy: prychny, obsiahy ta shliakhy ikh znyzhennia [Shadow economy Ukraine: causes, scope and ways of reducing]. Derzhava ta rehiony. Seriiia «Ekonomika i pidpriemnytstvo» – The state and the regions. Series: Economics and Business, 2, 163–167 [in Ukrainian].
3. Tyschuk, T. A., Harazishvili, Iu. M., & Ivanov, A. V. (2011). Tin'ova ekonomika v Ukraini: mashtaby ta napriamy podolannia: analit. dopovid' [Shadow economy in Ukraine: the scope and direction of overcoming: analytic Report]. Ia. A. Zhalilo (Eds.). Kyiv : Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [in Ukrainian].
4. Pryymak, A. V. (2009). Cotsial'no-ekonomichni prychny vynyknennia tin'ovoi ekonomiky v Ukraini [Information about social-economic causes of the shadow economy in Ukraine]. www.nbu.gov.ua. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Staptp/2009_42/files/42_20Priymak.pdf [in Ukrainian].
5. Angelko, I. (2010). Tin'ova diial'nist' iak dzherelo dokhodu: osnovni formy vyjavu [Shadow activity as a source of revenue: the basic forms of display]. Ekonomichnyi gurnal – Economic Journal, 2 (27), 108–115 [in Ukrainian].
6. Nekhaychuk, S. (2010). Pro vplyv tin'ovoi ekonomiky na sotsial'no-ekonomichnyj rozvytok [The effect of the shadow economy for social and economic development]. Naukovyj visnyk: finansy, banky, investytsii : naukovo-praktychnyj zhurnal – Scientific Journal: finance, banks, investment, scientific journal, 2 (7), 24–28 [in Ukrainian].
7. Sait Mizhnarodnogo tsentru perspektyvnykh doslidzhen [Site of International Centre for Policy Studies]. (n. d.). www.icps.com.ua. Retrieved from <http://www.icps.com.ua> [in Ukrainian].
8. Bochi, A., & Povoroznyk B. (2014). Tin'ova ekonomika v Ukraini: prychny ta shliakhy podolannia [The shadow economy in Ukraine: Causes and Cures]. (n. d.). icps.com.ua. Retrieved from <http://icps.com.ua/assets/upl9>.
9. Sait Sluzhby bezpeky Ukrainy [The site of Security Service of Ukraine]. (n. d.). www.sbu.gov.ua. Retrieved from <http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/index> [in Ukrainian].
10. Ivashchenko, M. V., Shkodina, I. V., & Karpova, I. V. (2015). Ekonomichni naslidky «vidkatu» iak formy rentoorientovanoi povedinky [Economic consequences «rollback» as a form of rent seeking]. Biznes Inform – Business Inform, 1, 15–20 [in Ukrainian].
11. Site of Heritage Foundation. (n. d.). www.heritage.org. Retrieved from <http://www.heritage.org> [in English].
12. Site of Transparency International. (n. d.). www.transparency.org. Retrieved from <http://www.transparency.org> [in English].
13. Shkodina, I. V. (2010). Dynamika rozvytku fondovoho rynku Ukrainy [The dynamics of the stock market of Ukraine]. Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics, 5, 214–221 [in Ukrainian].
14. Site of World Bank. (n. d.). www.worldbank.org. Retrieved from <http://www.worldbank.org> [in English].
15. Site of World Economic Forum. (n. d.). www.weforum.org. Retrieved from <http://www.weforum.org> [in English].

УДК 336.717.8

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ: ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ

Хоружий Сергій Гаврилович,
кандидат економічних наук,
докторант ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: shoruz@ukr.net

Анотація. Регуляторні прогалини в законодавстві як на рівні окремих країн, так і різниця категоріально-понятійного апарату, що застосовується в різних країнах, дозволяє фінансовим установам використовувати регуляторний і податковий арбітраж. Досліджено основні поняття діяльності фінансових установ, уточнено зміст і значення категоріально-понятійного апарату – «фінансова установа», «фінансовий посередник», «фінансовий актив», «фінансова послуга» з метою їх законодавчої уніфікації.

Ключові слова: фінансова послуга, фінансовий посередник, ринки фінансових послуг, фінансові установи, фінансовий актив.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 17.

BASIC CONCEPTS OF FINANCIAL INSTITUTIONS, CONTENT AND VALUE

Khoruzhyi Serhii,
Ph. D. in Economics,
Doctoral Candidate of SHEI «Banking University»
e-mail: shoruz@ukr.net

Abstract. Regulatory gaps in the legislation, both at the country level and the difference categorial-conceptual apparatus that is used in different countries allows financial institutions to use the regulatory and tax arbitrage In the article the basic concepts of financial institutions, clarified the content and significance of categorial-conceptual apparatus – “financial institution”, “financial intermediary”, “financial assets”, “financial service” to their legal unification. This will bring clarity to the understanding of these subjects and objects of financial marketand eliminate the possibility of abuse by financial institutions.

Keywords: financial services, financial intermediary, financial services markets, financial institutions, financial asset.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 17.

ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИНАНСОВЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ: СОДЕРЖАНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ

Хоружий Сергей Гаврилович,
кандидат экономических наук,
докторант ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: shoruz@ukr.net

Аннотация. Регуляторные пробелы в законодательстве как на уровне отдельных стран, так и разница категориально-понятийного аппарата, применяемого в различных странах, позволяет финансовым учреждениям использовать регуляторный и налоговый арбитраж. Исследованы основные понятия деятельности финансовых учреждений, уточнено содержание и значение категориально-понятийного аппарата – «финансовое учреждение», «финансовый посредник», «финансовый актив», «финансовая услуга» с целью их законодательной унификации.

Ключевые слова: финансовая услуга, финансовый посредник, рынки финансовых услуг, финансовые учреждения, финансовый актив.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 17.

Вступ. Ускладнення форм і способів розміщення капіталу зумовило виникнення нових видів діяльності, а також понятійного апарату «фінансовий посередник», «фінансові інститути», «фінансові установи», «фінансові послуги». Результати аналізу наукових трактувань зазначених вище дефініцій дозволяють констатувати доцільність їх удосконалення, оскільки не віднайдено узагальненого визначення цих понять. Регуляторні прогалини у законодавстві як на рівні окремих країн, так і різниця категоріально-понятійного апарату, що застосовується в різних країнах, дозволяє фінансовим установам використовувати регуляторний та податковий арбітраж [1; 2]. Можливість таких зловживань допускається через недосконалість понятійного апарату. Це актуалізує необхідність проведення подальших наукових досліджень з метою оптимізації дефініцій щодо діяльності фінансових установ.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Глобалізаційні та інтеграційні процеси, як об'єктивна реальність сучасних світових господарських процесів, забезпечили відкритість функціонування економік різних країн і сприяли налагодженню тісних економічних стосунків між ними. Унаслідок цих процесів збільшилася кількість фінансових інститутів (financial institution) і посилилася їхня роль в економічних реформах, швидкими темпами впроваджені нові фінансові інструменти і фінансові методи залучення й використання фінансових ресурсів.

Завдяки дерегулюванню кордони між різними типами фінансових установ розпливаються. Дослідження динаміки частки різних фінансових установ у загальному обсязі фінансових активів у США показує, що частка таких традиційних фінансових посередників (банки, ощадні інститути та страхові компанії) зменшилася з 90 (1945 року) до 45% (2007 року), натомість частка нових фінансових установ таких, як інвестиційні, пенсійні фонди тощо, збільшилася з 10 до 55% відповідно [3].

Для з'ясування характерних ознак фінансових установ і специфіки їхньої діяльності важливо проаналізувати результати досліджень.

До формування і розвитку понять «фінансова установа» і «фінансовий посередник» доклали зусиль провідні вчені-економісти, серед яких: Р. Г. Габбард, Е. Дж. Долан, Д. С. Кидуелл, Д. У. Блекуелл, К. Д. Кемпбелл, З. Боди, Р. Мертон, Р. В. Колб, Р. Л. Петерсон, Р. Дж. Родрігес, Ф. С. Мишкін, В. В. Корнеєв, В. П. Унінець-Ходаківська, О. І. Костюкевич, В. М. Федосов, В. В. Зимовець, В. М. Гарашук, О. В. Дзюблук, С. М. Еш, Б. С. Івасів, С. В. Міщенко, С. В. Науменкова, Б. Л. Луців, А. М. Мороз, М. І. Савлук, С. В. Черкасова, В. М. Шелудько, І. О. Школьник та ін.

У наукових працях зазначено різне тлумачення змісту і суті категорій «фінансова установа» чи «фінансовий посередник» (Financial intermediary). Не віднайдено однозначного визначення цих понять і чинних нормативно-правових актів, що призводить до різного трактування і вносить плутанину в розуміння суті зазначених суб'єктів фінансового ринку.

Результати дослідження. Дослідники по-різному не тільки трактують сутність фінансових посередни-

ків, а також виокремлюють схожі функції таких установ, однак називають їх по-різному (фірми, спеціалізовані інститути, фінансові інститути, спеціалізовані професійні оператори фінансового ринку, інвестиційно-кредитні фінансові інститути, депозитні інститути та інвестиційні посередники, кредитно-інвестиційні установи тощо).

У процесі дослідження іноземними і вітчизняними науковцями фінансові установи та / або фінансові посередники визначаються через їхнє класифікування: банківські і небанківські фінансові посередники; депозитні і недепозитні установи; банки, небанківські кредитні установи, небанківські фінансові установи тощо.

Міжнародний валютний фонд визначає поняття «фінансові корпорації», якими є центральний банк, інші депозитні корпорації та інші фінансові корпорації, що відокремлюються від нефінансових корпорацій.

Фінансові інститути, щодо яких Європейським центральним банком (ЄЦБ) здійснюється нагляд, класифікуються на чотири групи установ: грошові фінансові інститути (Monetary financial institutions-MFIs) та колективних інвестицій (money market funds MMFs); інвестиційні фонди (Investment funds-IFs); фінансово-інвестиційні корпорації (Financial vehicle corporations-FVCs); постачальники послуг із проведення платежів (Payment statistics relevant institutions – PSRLs).

Зазначене вище різноманіття визначень поняття «фінансовий посередник» та / або «фінансова установа» доводить відсутність єдиних узагальнених визначень для цих понять.

В. Корнеєв розкриває сутність фінансового посередництва як професійної діяльності банківських і небанківських фінансових установ, спрямованої на задоволення економічних потреб клієнтів шляхом надання їм відповідних фінансових послуг [4].

У наукових дослідженнях фінансові установи трактуються як фірми чи господарські суб'єкти, класифікація яких відбувається або через фінансові послуги, які вони надають, або через активи, з якими вони здійснюють діяльність [5].

Порівнюючи наукові трактування понять «фінансові установи», «фінансовий посередник», можливо констатувати схожість між ними, оскільки і фінансові установи, і фінансові посередники здійснюють певну діяльність із надання споживачам фінансових послуг.

Поняття «фінансові послуги» (Financial services) було запроваджено на початку 1980-х років у Сполучених Штатах. У Німеччині це поняття було введено 1987-го для забезпечення економічно функціонального визначення діяльності банків. Фінансові послуги розглядалися як виконання одної або декількох фінансових функцій.

Згодом у Додатку щодо фінансових послуг до Генеральної угоди про торгівлю послугами [6] від 15.04.1994 було визначено, що «фінансовою послугою є будь-яка послуга фінансового характеру, яку пропонує постачальник фінансових послуг. Фінансові послуги включають усі страхові і пов'язані зі страхуванням, а також усі банківські та інші фінансові послуги (крім страхування)».

У травні 1999 року Європейська комісія представила План дій щодо фінансових послуг (Financial Services Action Plan, FSAP), що складався із 42 заходів зі створення єдиного функціонуючого фінансового ринку ЄС і розвитку фінансових послуг в ЄС. Після низки регламентуючих документів Європейської комісії поняття фінансових послуг введено в законодавчі акти країн – членів ЄС.

Необхідність осмислення і уточнення сутності економічної категорії поняття «послуга» знайшли своє відображення в дослідженнях вітчизняних і закордонних науковців, таких як: Г. А. Аванесова, О. М. Азарян, Л. С. Демідова, Ю. О. Коваленко, С. Н. Коробкова, Л. Б. Нюрнбергер, А. П. Румянцева, В. Л. Тамбовцева. Питання щодо сутності поняття «послуга» залишаються дискусійними, оскільки в науковій літературі відсутнє загальне визначення сутності, специфічних властивостей послуги. Існує чимало підходів до визначення сутності поняття «послуга».

Одні науковці дотримуються думки, що послуга є економічним благом [7, с. 661], інші вважають послугою діяльність [8, с. 25]. Оскільки поняття «економічне благо» є більш ширшим, на нашу думку, воно не дає можливості чітко розкрити сутність поняття «послуга». За міжнародним стандартом ISO 9004.2:1991 «Загальне керівництво якістю і елементи системи якості. Настанови щодо послуг»: «послуга – це результат безпосередньої взаємодії виконавця і споживача, а також власна діяльність виконавця із задоволення потреб споживача».

Відповідно до Цивільного кодексу України [9], за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається у процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Отже, послуги – діяльність одної особи на користь іншої особи і при наданні послуг продається не сам результат, а діяльність, яка до нього привела.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [10] установив визначення, що фінансова установа є юридичною особою, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. При цьому цей закон визначає, що фінансовою послугою є операції з фінансовими активами, які здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Зазначений вище закон регламентує, що фінансові послуги надають фінансові установи, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичні особи – підприємці.

Ураховуючи результати нашого дослідження, наведені вище, доцільно констатувати, що законодавство

чітко окреслює сферу дії фінансового посередництва діяльністю з надання фінансових послуг. Виходячи із норм законодавства виключне право з надання фінансових послуг мають дві категорії осіб – фінансові установи як юридичні особи, і фізичні особи – підприємці, яким дозволено законом надавати фінансові послуги. Саме ці дві категорії осіб доцільно розглядати загалом як фінансових посередників. Водночас, якщо фінансова установа здійснює діяльність за рахунок інших осіб, цілком логічно називати таку установу фінансовим посередником. Однак у разі, коли фінансові установи здійснюють діяльність за власний рахунок, виникають доречні сумніви асоціювати таку діяльність посередництвом.

Б. Денисенко до ознак фінансових послуг відносить: «вчинення фактичних та / або юридичних дій з фінансовими активами» [11, с. 58], звертаючи увагу на тому, що такі дії спрямовані перш за все на задоволення інтересів споживачів фінансової послуги, а вже потім про можливих зацікавлених третіх осіб. Таке формулювання, на нашу думку, чіткіше визначає сторони, що беруть участь у наданні фінансових послуг, і має важливе значення в сенсі забезпечення захисту прав споживачів.

Виходячи з результатів дослідження поняття «послуга», ми запропонували у встановленні поняття «фінансова послуга» замість слова «операції», яке не має однозначного трактування, використовувати слово «діяльність», яке притаманне наданню послуг, із уточненням сторін, що беруть участь у наданні фінансових послуг, а саме:

фінансовою послугою є діяльність з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах споживачів та / або третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Зазначені вище результати дослідження дозволяють нам трактувати поняття «фінансова установа» як юридичну особу, яка відповідно до закону здійснює діяльність із надання однієї чи декількох фінансових послуг, а також із надання послуг, що пов'язані з наданням фінансових послуг, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку.

Критично важливим для цілей нашого дослідження є також розуміння поняття «фінансові активи», яке законодавством визначено як кошти, цінні папери, боргові зобов'язання і право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів. Зазначене визначення досить обмежено описує інструменти, що можуть бути використані для фінансових послуг і трансформації інвестицій.

Міжнародні стандарти фінансової звітності МСФЗ 32 і 39 визначають поняття «фінансовий інструмент», зокрема, як «будь-який контракт, який приводить до появи фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу в іншого суб'єкта» [12]. Фінансові активи в системі національних рахунків класифікуються в семи основних категоріях: золото і спеціальні права

запозичення (СПЗ); готівка і депозити; цінні папери, крім акцій; позики; акції та інший акціонерний капітал; страхові технічні резерви; інші рахунки до одержання або до оплати.

У наукових дослідженнях віднайдено різні способи класифікації фінансових інструментів: за видами фінансових ринків, за періодом обігу, за характером фінансових зобов'язань, за гарантованістю рівня доходності, за рівнем ризику тощо. При цьому надається перелік таких фінансових активів.

Зазначені вище визначення поняття «фінансові активи» не збігаються з їхнім визначенням у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». При цьому важливо зауважити, що поняття «кошти», застосоване у визначенні поняття «фінансові активи», визначено в Законі України «Про банки і банківську діяльність», а саме: кошти – гроші у національній або іноземній валюті чи їх еквівалент. Натомість поняття «гроші (грошові кошти)» установлене статтею 192 Цивільного кодексу України. Поняття «цінні папери» визначається у ст. 194 Цивільного кодексу України та у статті 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок». Дефініція «боргове зобов'язання» у Бюджетному кодексі трактується як зобов'язання позичальника перед кредитором за кредитом (позикою), що виникає внаслідок випуску і розміщення боргових цінних паперів та / або укладення кредитних договорів. Щодо поняття «право вимоги боргу» законодавство оперує зазначеним поняттям при регулюванні договору факторингу (стаття 1077 Цивільного кодексу України).

За результатами аналізу легальної дефініції «фінансові активи» також слід зазначити доцільність застосування при визначенні цього поняття таких визнаних у світі фінансових активів, як іноземна валюта (стаття 192 Цивільного кодексу України), банківські метали (Закон України «Про банки і банківську діяльність») і деривативи (Податковий кодекс України [13]).

У 1997 році було ухвалено Міжнародний стандарт ISO 10962 – Класифікація фінансових інструментів (далі – «CFI») [14]. А вже 1999-го Україна визнала цей стандарт і планувала його імплементацію, але зробила це частково. Розроблення цього стандарту було обумовлено широким застосуванням електронних систем торгівлі цінними паперами, активізацією інформаційного обміну і міжнародних операцій з ними, глобалізацією фінансових ринків і появою значної кількості нових фінансових інструментів із різними характеристиками. Система стандарту CFI складається із набору кодів, перший з яких визначає види фінансових інструментів. Стандарт CFI класифікує види фінансових інструментів – акціонерний капітал, боргові зобов'язання, права, опціони, ф'ючерси тощо. Водночас Стандартом CFI не передбачені інструменти, що мають місце в Україні, такі як векселі, заставні, товаророзпорядчі цінні папери, оскільки їх неможливо класифікувати як інструментарій для ринкових публічних операцій.

Директива 2014/65/EU про ринки фінансових інструментів установила режим комплексного регулювання питань виконання договорів щодо фінансових інструментів [15]. Директива 2014/65/EU класифікує

види фінансових інструментів, які можуть бути предметами інвестиційних послуг, і відносить такі інструменти, як цінні папери, інструменти грошового ринку, фінансові контракти щодо різниці, опціони, ф'ючерси, свопи, форвардні процентні угоди та будь-які інші деривативні контракти.

Можливо стверджувати, що цінні папери є лише частиною фінансових інструментів. Важливо зауважити, що цінні папери і фінансові інструменти не є синонімами, оскільки цінні папери є фінансовими інструментами, а фінансові інструменти не обов'язково є цінними паперами.

Зазначені вище результати дослідження дозволяють нам удосконалити визначення поняття «фінансові активи» як гроші, іноземна валюта, банківські метали, фінансові інструменти (цінні папери, деривативи), боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до фінансових інструментів.

Розглянутий вище аналіз наукових доробок зарубіжних і вітчизняних науковців щодо поняття «фінансова установа» дозволяє нам констатувати, що у процесі класифікації фінансових установ як суб'єктів регулювання і нагляду науковці або наводять перелік фінансових установ [16], який формується на основі сталих або встановлених законодавством назв, або узагальнюють групи фінансових установ, визначаючи класифікацію відповідно до видів фінансової установи – банківські та небанківські фінансові установи, або депозитні і недепозитні корпорації тощо.

У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» також установлено перелік фінансових установ, до якого віднесено банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг чи послуг, пов'язаних із наданням фінансових послуг. Зазначений перелік фінансових установ має певні переваги, оскільки визначає осіб, діяльність яких цим законом регулюється. Доцільно погодитись, що зазначення такого переліку як у наукових дослідженнях, так і в законодавчій практиці відіграло свою позитивну роль. Такий підхід називають секторальним, або інституційним [17]. В умовах чітких кордонів між секторами діяльності фінансових установ такий підхід є обґрунтованим.

Розвиток індустрії фінансових послуг завдяки фінансовим і технологічним інноваціям суттєво змінюється, розмиваючи сталі раніше кордони. Наявність у цьому переліку «інших юридичних осіб» свідчить про відкритість переліку для включення нових установ у коло піднаглядних суб'єктів. Зазначені проблеми доцільно розглянути у подальших дослідженнях з метою не тільки визначити перелік суб'єктів, які надають фінансові послуги, скільки класифікувати такі послуги для конкретизації видів діяльності, що підлягають регулюванню і нагляду.

Висновки. За результатами проведеного дослідження основних понять діяльності фінансових установ:

- удосконалено визначення поняття «фінансові активи» як гроші, іноземна валюта, банківські

- метали, фінансові інструменти (цінні папери, деривативи), боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до фінансових інструментів;
- удосконалено визначення поняття «фінансова послуга», яка є діяльністю з фінансовими активами, що здійснюється в інтересах споживачів та / або третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів;
 - удосконалено визначення поняття «фінансові установи», що є юридичними особами, які здійснюють діяльність із надання однієї чи декількох фінансових послуг, а також надають послуги, що пов'язані з наданням фінансових послуг.
- У подальших дослідженнях доцільно класифікувати фінансові послуги для конкретизації видів діяльності, що підлягають регулюванню і нагляду.

Список використаної літератури

1. Houston Joel F. Regulatory Arbitrage and International Bank Flows / Joel F. Houston, Chen Lin, Yue Ma // *The Journal of Finance*. – 2012. – Vol. 67, No. 5. – P. 1845–1895.
2. Karolyi George Andrew. Regulatory Arbitrage and Cross-Border Bank Acquisitions / George Andrew Karolyi, Alvaro G. Taboada // *The Journal of Finance Volume*. – 2015. – Vol. 70, Issue 6. – P. 2395–2450.
3. Wright Robert E. Financial Intermediaries [Електронний ресурс] / Robert E. Wright, Vincenzo Quadrini // *Money and Banking*. – Accessed July 24 2012. – Chapter 2, Section 5. – Режим доступу : http://catalog.flatworldknowledge.com/bookhub/reader/30?e=wright-ch11_s02.
4. Корнеєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнеєв. – Київ : Основа, 2007. – 192 с.
5. Rose, Peter S. *Financial institutions: understanding and managing financial services* / Peter S. Rose, James W. Kolari. – 5th ed. – Chicago, Ill : Irwin, – Irwin series in finance, 1995. – 766 p.
6. Генеральна угода про торгівлю послугами від 15.04.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/981_017.
7. Блэк Д. Экономика. Толковый словарь : англ.-рус. / Д. Блэк, А. В. Щедрин, И. М. Осадчая ; общ. ред. И. М. Осадчая. – Москва : ИНФРА-М: Весь Мир, 2000. – 830 с.
8. Хаксевер К. Управление и организация в сфере услуг. Теория и практика / К. Хаксевер, Б. Рендер, Р. Рассел, Р. Мердик. – СПб. : Питер, 2002. – 752 с.
9. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1465069469916916>.
10. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
11. Денисенко Б. Банківська послуга як цивільно-правова категорія / Б. Денисенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2008. – Вип. 79. – С. 55–58.
12. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_029.
13. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, 15–16, 17. – Ст. 112. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1434404679142524>.
14. ISO 10962 Securities and related financial instruments – Classification of Financial Instruments (CFI code), ISO, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euronext.com/fic/000/052/441/524419.pdf>.
15. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instrument [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3АОJ.L_.2014.173.01.0349.01.ENG.
16. Долан Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Р. Дж. Кэмпбелл ; пер. под общ. ред. В. В. Лукашевича. – Москва : Туран, 1996. – 448 с.
17. WTO Secretariat background paper on financial services S/C/W/72 [Електронний ресурс]. – 1998. – 35 p. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/finance_e/finance_e.htm.

References

1. Houston, Joel F., Lin, Chen, & Ma, Yue. (2012). Regulatory Arbitrage and International Bank Flows. *The Journal of Finance*, 5 (67), P. 1845–1895.
2. Karolyi, George Andrew & Taboada, Alvaro G. (2015). Regulatory Arbitrage and Cross-Border Bank Acquisitions. *The Journal of Finance*, 6 (70), P. 2395–2450.
3. Wright, Robert E., & Quadrini, Vincenzo. (2012). Financial Intermediaries. *Money and Banking*. (Chapter 2, Section 5). Retrieved from http://catalog.flatworldknowledge.com/bookhub/reader/30?e=wright-ch11_s02.
4. Korneev, V. V. (2007). *Finansovi poserednyky yak instytuty rozvytku* [Financial intermediaries as development institutions]. Kyiv : Basis.

5. Rose, Peter S., & Kolari, James W. (1995). *Financial institutions: understanding and managing financial services*. (5th ed.). Chicago, III : Irwin, series in finance.
6. Heneralna uhoda pro torhivliu posluhamy vid 15.04.1994 r. [The General Agreement on Trade in Services from April 15, 1994]. (n. d.). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/981_017.
7. Blek, D., Schedrin, A. V., & Osadchaya, I. M. (Eds.). (2000). *Ekonomika. Tolkovyy slovar: anglo-russkiy* [Economy. Explanatory Dictionary: English-Russian]. Moscow : INFRA-M: The whole World.
8. Haksever, K., Render, B., Rassel, R., & Merdik, R. (2002). *Upravlenie i organizatsiya v sfere uslug. Teoriya i praktika* [Management and Organization in the sphere of services. Theory and practice]. St. Petersburg : Piter.
9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. (2003). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1465069469916916>.
10. Zakon Ukrainy «Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh» [The Law of Ukraine «On Financial Services and State Regulation of Financial Markets»]. (2002). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
11. Denisenko, B. (2008). *Bankivska posluha yak tsyvilno-pravova katehoriia* [Banking service as a civil category]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University*, 79, 55–58.
12. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti [International Financial Reporting Standards]. (n. d.). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_029.
13. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. (2011). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1434404679142524>.
14. ISO 10962 Securities and related financial instruments – Classification of Financial Instruments (CFI code), ISO 2001. (n. d.). www.euronext.com. Retrieved from <http://www.euronext.com/fic/000/052/441/524419.pdf>.
15. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instrument. (n. d.). eur-lex.europa.eu. Retrieved from http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.173.01.0349.01.ENG.
16. Dolan, E. J., Campbell, K. D., Campbell, R. J. (1996). *Dengi, bankovskoedelo i denejno-kreditnaya politika* [Money, banking and monetary – credit policy]. (V. V. Lukashevich, Trans). Moscow : Turan [in Russian].
17. WTO Secretariat background paper on financial services S/C/W/72. (1998). www.wto.org. Retrieved from http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/finance_e/finance_e.htm.

УДК 336.71(477):330

РОЗВИТОК МЕТОДІВ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Галайко Назар Романович,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: halajko.nazar@gmail.com

Анотація. У сучасних умовах ринкових відносин одним з основних завдань банківської системи є створення сприятливих умов для безперервності відтворювального процесу, насамперед шляхом своєчасного задоволення потреби економічних агентів. Гострота цієї проблеми полягає в тому, що в сучасних умовах система банківського кредитування не повною мірою задовольняє потреби економіки: істотним є дефіцит позичкового капіталу, що зумовлено низькими доходами домогосподарств, недостатньою ефективністю економіки, «втечею» капіталу за кордон, наявністю значних коштів поза банками, у тіньовій економіці. З огляду на це актуалізується необхідність пошуку шляхів відновлення активної кредитної діяльності вітчизняної банківської системи, що зумовлює потребу вивчення поточного стану кредитування і визначення напрямів забезпечення його динаміки.

Ключові слова: кредит, кредитування фізичних осіб, методи, банк.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; бібл.: 8.

DEVELOPMENT OF METHODS OF RETAIL LENDING UKRAINIAN BANKS

Halaiko Nazar,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Banking
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: halajko.nazar@gmail.com

Abstract. In the current market conditions one of the main problems of the banking system is to create favorable conditions for the continuity of the reproduction process, primarily through timely meet the needs of economic agents. The severity of this problem is that in today's banking system loans do not fully meet the needs of the economy, is essential shortage of loan capital, because of low income households ineffective economy, "flight" of capital abroad, the presence of substantial funds out of banks in the shadow economy. Given this updated need to find ways to restore active credit activity of the banking system, which leads to the need for the current state of lending and identifying areas to ensure its dynamics.

Keywords: credit, loans to individuals, methods, bank.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 0; bibl.: 8.

РАЗВИТИЕ МЕТОДОВ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ

Галайко Назар Романович,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры банковского дела
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: halajko.nazar@gmail.com

Аннотация. В современных условиях рыночных отношений одной из основных задач банковской системы является создание благоприятных условий для непрерывности воспроизводственного процесса, прежде всего путем своевременного удовлетворения потребности экономических агентов. Острота этой проблемы заключается в

том, що в сучасних умовах система банківського кредитування не в повній мірі задовольняє потреби економіки: суттєвим являється дефіцит ссудного капіталу, що обумовлено низкими доходами домогосподарств, недостатньою ефективністю економіки, «бегством» капіталу за кордон, наявністю значительних коштів поза банками, в тіньовій економіці. Враховуючи це, актуалізується необхідність пошуку шляхів відновлення активної кредитної діяльності вітчизняної банківської системи, що призводить до необхідності вивчення поточного стану кредитування та визначення напрямків забезпечення його динаміки.

Ключеві слова: кредит, кредитування фізичних осіб, методи, банк.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; бібл.: 8.

Вступ. На сучасному етапі функціонування банківської системи і становлення ринкових відносин у країні одним з основних питань залишається розвиток банківського кредитування. Особливо актуальним стає вплив світової економічної кризи на діяльність українських банків, які у складних фінансових умовах зазнають гострої конкуренції як від іноземних, так і з боку вітчизняних фінансово-кредитних установ.

Зміна економічної ситуації змушує банки України швидко пристосуватись, адаптуючи власні методи кредитування, у тому числі методи кредитного обслуговування фізичних осіб. Кредитування населення залишається для банку одним з основних видів прибутку. Попри це, повна переорієнтація на кредитування фізичних осіб не зменшить кредитні ризики для банку [13].

Стабільний розвиток процесу кредитного обслуговування має важливе значення не лише для банківської системи України, а й для економіки в цілому. Від нього суттєво залежать функціонування багатьох галузей виробництва і реалізація їхніх товарів. Завдяки кредитуванню фізичних осіб забезпечується задоволення соціальних потреб за рахунок формування платоспроможного попиту, який, у свою чергу, прискорює процес реалізації продукції, забезпечує отримання прибутку підприємствами і надходження доходів до Державного бюджету. Поряд з цим, значна спрямованість на кредитування поточного споживання може призвести до дисбалансу товарних ринків, оскільки формування попиту відбувається не тільки за рахунок витрат на споживання, а й за рахунок заощаджень.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблема дослідження питання надання кредиту знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних науковців, а саме: В. С. Захарова, У. В. Владичина, О. В. Васюрєнка, К. Ф. Ковальчук, П. В. Мельника, А. Я. Страхарчук, О. Д. Вовчак, В. Я. Вовк, Т. Д. Косова, А. О. Єпіфанова і багатьох інших. Також окреслені питання знайшли відображення в працях зарубіжних учених, зокрема таких, як: А. Сміт, Д. Рікардо, Д. А. Аллахвердян, І. Шумпетер, Д. Самуельсон та інших.

Разом з тим залишається досить велика низка невирішених питань стосовно методів банківського кредитного обслуговування населення. Особливу увагу слід зосередити на дослідженні процесів кредитного обслуговування фізичних осіб, оскільки в умовах глобалізації та стандартизації банківського бізнесу важливим залишається пошук індивідуального підходу до кожного клієнта.

Результати дослідження. Аналізуючи тему методів банківського кредитного обслуговування, варто спинитися на визначенні терміна «кредитне обслуговування населення». Слід зазначити, що терміни «кредитне об-

слуговування» і «кредитування населення» не представлені в нормативно-правових документах. Для розуміння сутності терміна банківського кредитного обслуговування варто розглянути визначення «банківський кредит» і «банк».

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк – це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесено до Державного реєстру банків [30].

Отже, виходячи з представленого визначення, основною функцією банків є надання банківських послуг, включаючи кредитування фізичних і юридичних осіб. Саме тому вважаємо за доцільне навести визначення банківського кредиту відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів із такої суми [31].

Проаналізувавши визначення, представлені в законодавстві, і визначивши сутність процесу кредитування фізичних осіб, доцільно запропонувати визначення терміна «банківське кредитне обслуговування населення» – як комплексний процес надання коштів фізичним особам у тимчасове користування, який включає пошук індивідуального підходу до кожного позичальника, зручно з додатковими можливостями і поточними послугами для клієнта. При цьому комплексне обслуговування клієнта забезпечується на основі банківських операцій.

Банківська операція – система узгоджених за цілями, місцем і часом дій, спрямованих на вирішення поставленого завдання з обслуговування клієнта. Отже, незважаючи на сучасні тенденції до стандартизації банківських операцій та послуг, процес надання кредиту повинно полягати не лише у видачі коштів фізичній особі. Це має бути комплексна діяльність банку на основі пошуку індивідуальних рішень щодо обслуговування кожного клієнта [32].

Отже, кредит фізичній особі є більш широким поняттям, яке включає кредитування населення на споживчі потреби, інвестиційні та іпотечний кредит.

Одним із нових видів кредитування можна вважати надання позики за допомогою відкриття чекового рахунка. Найбільш розповсюдженими видами такого кредиту є використання спеціального чекового рахунка або окремих чеків і рахунку з від'ємним сальдо на поточному рахунку – овердрафту.

Також не менш важливим є розподіл кредитів на цільові, або прями, та опосередковані. Прямі, або цільові, кредити надаються безпосередньо банком позичальникові на конкретно визначені цілі. У разі опосередкованого кредиту кошти надають за допомогою торговельних посередників.

Варто зазначити класифікацію кредитів фізичним особам за валютою (у національній валюті, іноземній та мультивалютні) і за позичальниками (кредити, що надаються всім групам позичальника, за фінансовим станом, віком). Слід зауважити, що згідно з редакцією Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання правових відносин між кредиторами і споживачами фінансових послуг» надавати та отримувати споживчі кредити на території України в іноземній валюті заборонено [37].

Отже, проаналізувавши дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, варто відмітити неоднозначність суджень про суть кредитування фізичних осіб. Ототожнення понять «споживчий кредит» і «кредитування фізичних осіб» є неможливе, оскільки кредитування населення є більш широким поняттям і включає споживче кредитування.

В умовах стандартизації банківської діяльності все актуальнішим постає питання кредитного обслуговування фізичних осіб. Процес надання кредиту має включати пошук індивідуального підходу до кожного клієнта. У такому разі сутність кредиту розширюється і має включати не лише надання коштів у тимчасове користування, а й комплексні заходи щодо організації процесу кредитування, оцінки кредитоспроможності та подальшої роботи з оцінки фінансового стану клієнта.

В основі скорингу лежить математична модель, яка зіставляє параметри потенційного позичальника з рівнем кредитного ризику, визначеного за кредитними історіями попередніх клієнтів. Самі моделі, що застосовуються в системах скорингу, досить різноманітні. Це можуть бути:

- лінійна регресія;
- логічна регресія;
- лінійне програмування;
- дерево класифікацій;
- нейронні мережі;
- генетичний алгоритм;
- метод найближчих сусідів;
- байєсовський підхід;
- дискримінантний аналіз;
- логіко-ймовірний підхід та ін.

Кожна модель передбачає застосування свого набору факторів, що характеризують ризик банку, пов'язаний із кредитуванням позичальника, але підсумком усіх їх є розрахунок певного обмежувального значення, на основі якого всіх позичальників розподіляють на «поганих» і «хороших».

У свою чергу, застосування експертних методик передбачає наявність високої кваліфікації кредитних менеджерів, що дає банку можливість найбільш точно оцінити кредитоспроможність конкретного позичальника і ризиків конкретної кредитної угоди. Але сама процедура аналізу кредитоспроможності є досить тривалою і в ній значне місце посідає суб'єктивний фактор.

Методи, що ґрунтуються на використанні експертних оцінок, діляться на дві групи: індивідуальні (персональні), експертні оцінки та групові (колективні) експертні оцінки.

Методи індивідуальних експертних оцінок, у свою чергу, поділяються: на аналітичні експертні оцінки, інтерв'ю, парні порівняння та інші.

Методи колективної експертної оцінки включають метод комісії, метод Дельфі, Паттерн та інші.

Поділ на методи індивідуальних і колективних експертних оцінок проводять залежно від того, розробляється прогноз на основі висновків одного експерта чи групи експертів [55].

Відповідно до Положення НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» з метою оцінки ризику за кредитом банк повинен здійснювати оцінку фінансового стану фізичної особи на підставі кількісних та якісних показників, а також визначати стан обслуговування боргу (виходячи з кількості календарних днів прострочення кредиту) [49].

До кількісних показників включається сукупний чистий дохід (сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати зобов'язання, крім зобов'язань перед банком, що здійснює оцінку фінансового стану боржника фізичної особи з метою формування резерву), накопичення на рахунках у банку, коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника.

До якісних показників варто віднести загальний матеріальний стан клієнта, соціальну стабільність, вік клієнта.

Представлені ознаки для характеристики є базовими, тобто це мінімальні вимоги, які ставить Національний банк України щодо оцінки кредитоспроможності позичальника. Для більш детальної характеристики кожен банк обирає свій власний набір ознак на основі кредитної історії клієнтів. Варто відзначити, що питома вага кількісних показників у загальній оцінці фінансового стану позичальника має бути не менше ніж 70%.

Традиційно споживчий кредит є найпопулярнішим серед кредитів, які видають українські банки. З кожним роком він набуває все більшої актуальності. Це пов'язано з тим, що всі ланки суспільства прагнуть ефективно функціонувати, а без розвитку банківської інфраструктури, насамперед споживчого кредитування, неможливо досягнути добробуту населення. У той час світова фінансова криза, а також економічні та політичні негаразди в Україні внесли певні корективи в розвиток вітчизняного споживчого кредитування.

Протягом останніх років зменшуються як обсяги кредитування в цілому, так і обсяги споживчого кредитування зокрема.

Розвиток цього виду кредитування необхідний для України, оскільки ми живемо в європейській країні.

За результатами третього кварталу 2016 року, кредитування характеризується стрімким зростанням обсягів кредитного портфеля фізичних осіб. Така тенденція, а також вплив складних кризових ситуацій, що склались як на національному, так і на світових фінансових

ринках, стали причиною зростання рівня ризику кредитування населення.

Поряд зі зростанням обсягу кредитного портфеля фізичних осіб, відбувається зростання обсягів проб-

лемних кредитів. Практика свідчить, що прострочена заборгованість залишається однією з найважливіших проблем банку. Періодизацію підйому і спаду рівня кредитування фізичних осіб зображено на *рис. 1*.

Рис. 1. Періодизація етапів розвитку кредитування фізичних осіб в Україні

Примітка. Авторська розробка

Проаналізувавши представлені дані, слід зауважити, що протягом 2016 року частка проблемних кредитів, наданих фізичним особам, зростає на 8,46% і станом на кінець року становила 17,93%. Таке зростання, перш за все, було спричинено зростанням частки прострочених споживчих кредитів на 28,11% порівняно з попереднім роком.

Робота банків із проблемними кредитами є досить витратною для банку і супроводжується значними витратами до резервів та втратами економічних вигід. Саме тому варто створити ефективний механізм попередження появи проблемної заборгованості в банку.

Головним завданням для менеджменту банку є оптимізація банківського процесу таким чином, щоб отримати максимально можливий прибуток за прийнятної рівня ризику. Визначальним бізнес-процесом при управлінні кредитними ризиком є його оцінка перед настанням несприятливих подій для банку, а також розроблення і використання методів із мінімізації впливу. Для успішної діяльності банки прагнуть до поліпшення якості, а не збільшення обсягів своїх кредитних портфелів. У зв'язку з цим проблема налагодження роботи служби андеррайтингу в банку набуває особливої актуальності.

Оцінка кредитоспроможності позичальника повинна здійснюватися на основі скоринг-методики, що заснована на застосуванні математико-статистичних моделей із бальною оцінкою клієнта залежно від його характеристик і факторів ризику.

В основі скорингу лежить математична модель, яка зіставляє параметри потенційного позичальника з рівнем кредитного ризику, визначеного за кредитними історіями попередніх клієнтів. Самі моделі, що застосовуються в системах скорингу, досить різноманітні. Це можуть бути: лінійна регресія, логічна регресія, лінійне програмування, дерево класифікацій, нейронні мережі, генетичний алгоритм, метод найближчих сусідів та ін. Кожна модель передбачає застосування свого набору факторів, що характеризують ризик банку, пов'язаний із кредитуванням позичальника, але підсумком усіх їх

є розрахунок певного обмежувального значення, на основі якого всі позичальники розподіляються на «поганих» і «хороших».

Основним недоліком застосування скоринг-методики оцінки фінансового стану позичальника є складна процедура оновлення методики, що призводить до застарілості даних, і неможливість пошуку індивідуального підходу до кожного позичальника.

Пошук нових підходів до оцінки кредитоспроможності фізичних осіб здатний підвищити їхню об'єктивність зі збереженням індивідуального підходу до позичальників. Процедура кредитного андеррайтингу дасть можливість усунути недоліки процедури скорингу і знайти підхід до кожного клієнта.

Кредитний андеррайтинг – це багаторівнева процедура оцінки банком імовірності повернення або неповернення суми, яку запросив клієнт [50]. Крім того, це інструмент подолання конфлікту інтересів підрозділів (органів) банку, задіяних у розгляді й ухваленні рішень за кредитною заявкою позичальника.

Така служба досить активно функціонує при іпотечному кредитуванні або при видачі значних сум, де виникає потреба експертного судження андеррайтера.

Процес кредитного андеррайтингу включає декілька етапів. На першому етапі відбувається аналіз представлених позичальником документів, перевірка їх достовірності.

Другий етап полягає в оцінці наявних і майбутніх доходів клієнта, тобто відбувається аналіз фінансової самостійності позичальника на наступні 15–20 років. Варто зауважити, що сама по собі нерухомість для банку має другорядне значення, оскільки банк – фінансова установа і не займається ріелтєрською діяльністю.

На наступному етапі відбувається перевірка професійних ознак клієнта, а саме наявності стажу роботи. Варто зазначити, що при видачі кредиту банк надає перевагу найманним робітникам, а не власникам бізнесу. Для банку досить важливим є порука роботодавця, яка полягає в підписанні п'ятирічного контракту, письмове підтвердження роботодавця про перспективність працівника і ріст доходів.

На останньому етапі відбувається підготовка висновків про доцільність кредитування і розрахунок максимально можливої позики.

Якщо аналізувати досвід інших банків, то досить розповсюдженим є аутсорсинг при оцінці кредитоспроможності клієнта. Процес кредитного андеррайтингу проводиться не самим банком, а спеціалізованими компаніями.

У різних країнах процес кредитного андеррайтингу має свої особливості. Так, наприклад, у США основним критерієм при ухваленні рішення про можливість кредитування є наявність позитивної кредитної історії, а вже потім аналізуються доходи позичальника. У Європі висновок андеррайтера напряму залежить від результату кредитного скорингу [71].

На відміну від звичайної оцінки кредитоспроможності позичальника, що полягає, практично, в автоматичному розрахунку можливості особи розрахуватися за позикою, основним завдання андеррайтингу є визначення факторів, які можуть вплинути на фінансовий стан клієнта як на момент ухвалення рішення, так і протягом строку погашення кредиту.

На сьогодні процес оцінки кредитоспроможності повинен ґрунтуватися на функціонуванні підрозділів кредитного аналізу банку. Однак служба андеррайтингу – це новий (удосконалений) рівень організації кредитного процесу, особливо при кредитуванні фізичних осіб.

Андеррайтинг передбачає чітке виділення функцій кредитного менеджменту (робота спеціаліста фронт-офісу з клієнтом) та андеррайтингу (оцінка ризику і ймовірності дефолту позичальника).

Звичайно, упровадження механізму андеррайтингу кредитів не допоможе зменшити вже наявний обсяг проблемної заборгованості банків, але, напевне, дає можливість звести кредитні ризики банку до мінімуму в майбутньому. Це може бути досягнуто за рахунок:

- по-перше, усебічного охоплення факторів (соціальних, демографічних, фінансових), що характеризують позичальника;

- по-друге, професіоналізму андеррайтерів, які спеціалізуються на оцінці кредитоспроможності цільових груп позичальників;
- по-третє, зниження морального ризику, оскільки андеррайтер безпосередньо не спілкується з клієнтом.

Як результат упровадження практики андеррайтингового управління кредитним ризиком у роздрібно-банківському бізнесі банку, наприклад, може бути створено перелік небажаних професій, так звані «стоп-списки». Клієнтам, професії яких потрапили в такий список, відмовляють у наданні позики, навіть якщо рівень доходу позичальника відповідає умовам договору. Але цих дій, звичайно, недостатньо.

Удосконалення оцінки кредитоспроможності може бути досягнуто за рахунок:

- усебічного охоплення факторів (соціальних, демографічних, фінансових), що характеризують позичальника;
- професіоналізму андеррайтерів, які спеціалізуються на оцінці кредитоспроможності цільових груп позичальників;
- зниження морального ризику, оскільки андеррайтер безпосередньо не спілкується з клієнтом.

Процедури андеррайтингу забезпечують стандартизацію бізнес-процесів кредитування фізичних осіб, уніфікацію вимог до них, постійне вдосконалення методик оцінки кредитоспроможності та продуктового ряду кредитних послуг банку. Загалом, процедура андеррайтингу має включати: аналіз кредитної заявки, оцінку кредитоспроможності, цільового призначення кредиту і можливості кредитування потенційного позичальника; оцінку забезпечення; підготовку висновків про доцільність кредитування; розрахунок максимальної суми позики. У висновках має бути врахована думка андеррайтера про доцільність надання кредиту потенційному позичальникові та його готовність узяти на себе відповідальність за своє рішення (рис. 2).

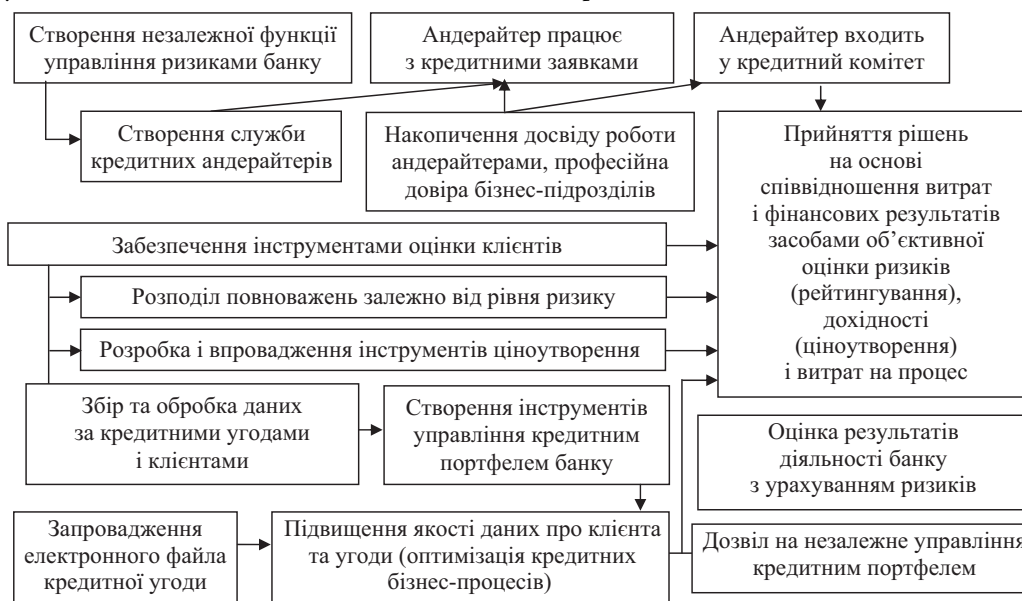

Рис. 2. Місце андеррайтингу в організації процесу банківського кредитування

Примітка. Авторська розробка за даними [66]

Отже, процедури андеррайтингу забезпечують стандартизацію бізнес-процесів кредитування приватних клієнтів, уніфікацію вимог до них, постійне удосконалення методик оцінки кредитоспроможності та продуктового ряду кредитних послуг банку.

Висновки. Процес становлення банківського кредитного обслуговування населення пройшло тривалий час свого розвитку, перетворившись із простої видачі кредиту на комплексний процес, що включає певну кількість етапів. Із розвитком ринкових процесів в економіці кредитування стало невід'ємною частиною функціонування суспільства. Основною причиною кредитування фізичних осіб залишається поліпшення фінансового стану населення з метою придбання товарів та послуг. Кредитні кошти стають ресурсом, за допомогою якого населення задовольняє свої базові потреби за економічного спаду і направляє залучені кошти на інвестиційні потреби та купівлю предметів розкоші за стабільного економічного зростання. Для банку розвиток кредитування фізичних осіб залиша-

ється одним з основних напрямів ведення банківського бізнесу.

У процесі організації кредитного обслуговування населення важливим елементом залишається вдале розподілення обов'язків між різними рівнями банківської структури і відділами. З метою ефективного функціонування різних сегментів кредитного обслуговування варто забезпечити надходження повної та достовірної інформації щодо нормативного забезпечення, стану ринку кредитування і змін економічного стану країни. Вдала розробка організаційно-методичних заходів організації процесу кредитного обслуговування дасть можливість для банку реально оцінювати можливі втрати і зменшить вплив кредитного ризику.

Отже, організація банківського кредитного обслуговування – це складний процес, що включає налагодження індивідуального контакту з клієнтом, пошук продукту, який відповідає конкретному позичальникові, аналіз можливості надання позики та подальший моніторинг фінансового стану позичальника.

Список використаної літератури

1. Харламов П. Как и у кого оформить кредитку во время кризиса / П. Харламов // Деньги. – 2016. – № 1. – С. 17–19.
2. Финансовый менеджмент. Теория и практика : учебник для вузов / под ред. Е. С. Стояновой. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Перспектива, 2012. – 574 с.
3. Лист НБУ № 40-511 від 10.11.2008 «Про розміщення Пам'ятки позичальника банку за споживчим кредитом» [Електронний ресурс] / Департамент нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду НБУ. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v5577500-08>.
4. Банківські операції : підручник / за ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської. – Київ : Знання, 2012. – 727 с.
5. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович. – Київ : КНЕУ, 2010. – 599 с.
6. Річний звіт НБУ за 2015 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58024&cat_id=58023.
7. Камінський А. С. Експертна модель кредитного скорингу позичальника банку / А. С. Камінський // Банківська справа. – 2014. – № 1. – С. 75–81.
8. Євтух О. Т. Світовий досвід використання стандартів при іпотечному кредитуванні / О. Т. Євтух // Вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 2. – С. 37–39.

References

1. Kharlamov, P. (2016). Kak i u kogo oformit kreditku vo vremya krizisa [How and whom to issue a credit card at the time of crisis]. Dengi – Money, 1, P. 17–19 [in Russian].
2. Stoyanova, E. S. (Eds.). (2012). Finansoviy menedjment. Teoriya i praktika [Financial Management. Theory and practice]. (2nd., ed., rev.). Moscow : Perspektiva [in Russian].
3. Lyst NBU № 40-511 vid 10.11.2008 «Pro rozmishchennia Pamiatky pozychalnyka banku za spozhyvchym kredyтом» [Letter NBU «On Location Attractions for borrowers on consumer credit» from November 10, 2008, № 40-511]. (n. d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v5577500-08> [in Ukrainian].
4. Mishchenko, V. I., & Slavianska, N. H. (Eds.). (2012). Bankivski operatsii [Banking]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
5. Herasymovych, A. M. (2010). Analiz bankivskoi diialnosti [Analysis Banking]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
6. Richnyi zvit NBU za 2015 rik [Annual Report of the National Bank for 2015]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58024&cat_id=58023 [in Ukrainian].
7. Kaminskyi, A. S. (2014). Ekspertna model kredytnoho skorynhu pozychalnyka banku [Expert borrower credit scoring model bank]. Bankivska sprava – Banking, 1, 75–81 [in Ukrainian].
8. Ievtux, O. T. (2012). Svitovyi dosvid vykorystannia standartiv pry ipotechnomu kredyтуванні [World experience of using standarts in mortgage lending]. Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy – Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking, 2, P. 37–39 [in Ukrainian].

УДК 336.717“738”

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ УКРАЇНИ

Сідельник Олена Петрівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: heleh.sideluk@gmail.com

Анотація. Проаналізовано процеси капіталізації в банківській системі, стан і проблеми капіталізації банківського сектору в Україні, основні законодавчі зміни та їхній вплив на рівень капіталізації банків України в умовах економічної нестабільності.

Ключові слова: банк, банківська система, капітал, процес капіталізації, адекватність капіталу.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 3; бібл.: 7.

ANALYSIS OF THE PROCESS OF CAPITALIZATION OF BANKS UKRAINE

Sidelnyk Olena,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Banking
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: heleh.sideluk@gmail.com

Abstract. The processes of capitalization of the banking system, the state and the problem of capitalization of the banking sector in Ukraine, the basic legislative changes and their impact on the level of capitalization of banks in Ukraine in terms of economic instability. It was found that the change of certain provisions of the complex temporary anti-crisis measures will contribute to the recapitalization of banks, restructuring of external loans and ensure transparent application of the rules on the prohibition on early repayment of residents external borrowings. However, the equity capital problem most acute for the commercial banks with the Ukrainian owners. It is necessary to implement mechanisms of economic growth, stable positive balance of payments, strengthen the protection of the rights of both lenders and borrowers, and gain confidence and financial literacy of potential consumers of banking services.

Keywords: bank, banking system capital, the process of capitalization, capital adequacy.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 3; bibl.: 7.

АНАЛИЗ ПРОЦЕССОВ КАПИТАЛИЗАЦИИ БАНКОВ УКРАИНЫ

Сидельник Елена Петровна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры банковского дела
Львовского образовательного-научного института
ДВНЗ «Университет банковского дела»
e-mail: heleh.sideluk@gmail.com

Аннотация. Проанализированы процессы капитализации в банковской системе, состояние и проблемы капитализации банковского сектора в Украине, основные законодательные изменения и их влияние на уровень капитализации банков Украины в условиях экономической нестабильности.

Ключевые слова: банк, банковская система, капитал, процесс капитализации, адекватность капитала.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 3; библи.: 7.

Вступ. Достатній обсяг банківського капіталу є не тільки головним показником здатності банківської системи до розвитку і до підвищення вкладу в ефективність реального сектору економіки країни, а й дає змогу розширювати активні операції і забезпечує відповідний рівень конкурентоспроможності як показника стійкості та дієздатності кожного банку зокрема і банківської системи загалом. В Україні рівень капіталізації банківської системи на сьогодні є недостатнім, а її становлення відбувалося досить хаотично і повільно. Проблема капіталізації банківського сектору в Україні є визначальною для Національного банку України, оскільки низький рівень капіталізації вітчизняних банків не в змозі забезпечити банківськими ресурсами реальний сектор економіки.

Аналіз досліджень і постановка завдання. У науковій літературі проблематика розвитку банківського сектору України та його капіталізації, можливі шляхи збільшення капіталу банками досліджується у працях таких відомих вітчизняних науковців: Я. Грудзевича, М. Диби, Ж. Довганя, В. Коваленка, А. Кузнецової, Є. Осадчого, Б. Пшика, Р. Слав'юка, Т. Смовженко, В. Стельмаха та інші. Віддаючи належне їхнім напрацюванням, зауважимо, що не всі аспекти цієї проблеми достатньою мірою розкриті, зокрема в умовах економічної нестабільності, змін законодавства і запровадження реформ.

Результати дослідження. Для розуміння процесів, які очікуються у сфері капіталізації банківського сектору України, важливо проаналізувати найістотніші зрушення в нинішньому розвитку банківського бізнесу (табл. 1).

Таблиця 1

Окремі дані щодо діяльності банків України у 2009–2016 рр.

Рік	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Капітал	119 263	120 208	137 725	155 487	170 196	192 599	148 063	94 914
Активи	926 086	873 450	942 084	105 4272	1 127 179	127 7509	1 316 718	1 252 570
Зобов'язання	806 823	753 242	804 359	898 785	956 983	1 084 910	1 168 655	1 157 657

Джерело. [1].

Як видно з даних, обсяги зазначених показників капіталу, активів і зобов'язань скоротилися у порівнянні з аналогічними показниками попередніх років. Проте причиною такої ситуації можна вважати скорочення кількості діючих банків від 170 до 100 станом на 1 вересня 2016 року.

Причиною зменшення обсягів зобов'язань банків 2016 року є і те що в першому півріччі 2016-го ставки за банківськими депозитами повернулися на докризовий рівень 3-го кварталу 2013 року (табл. 2).

Таблиця 2

Середні процентні ставки в банках України за депозитами фізичних осіб (% річних)

Період	Депозити у гривнях	Депозити в доларах	Депозити в євро
3 місяці	↓ 16,35%	↓ 4,49%	↓ 3,79%
6 місяців	↓ 17,53%	↑ 5,52%	↓ 4,65%
9 місяців	↓ 17,14%	↓ 4,74%	↓ 3,72%
12 місяців	↑ 18,18%	↓ 6,14%	↑ 5,28%

Джерело. [2].

Доходи банків від залучення депозитів від фізичних і юридичних осіб скоротилися на 20,2% – до 56,8 млрд грн. Витрати банків за січень – квітень 2016 року скоротилися на 19,6% – до 68,4 млрд грн, що обумовлено, перш за все, скороченням обсягу відрахувань у резерви на 54% – до 16,9 млрд грн.

Причинами такої ситуації є, насамперед: зовнішні фактори макроекономічної стабілізації; вихід з ринку банків, які пропонували високодохідні депозитні продукти; наявність надлишкової ліквідності в більшості Топ-25 банків у першій половині 2016 року і відсутність якісних позичальників. Такий процес варто розцінювати швидше як позитив, оскільки попередній рівень ставок був аномально високим у порівнянні з усіма європейськими країнами.

Падіння ставок за депозитами – ключова передумова для відновлення кредитного ринку через здешевлення кредитної ставки. Ситуацію, яка стосується діяльності 10 найбільших банків, зображено в табл. 3.

Таблиця 3

Показники діяльності 10 найбільших банків (абсолютні) станом на 01.07.2016, млн грн

№	Банк	Активи	Грошові кошти	Кредити	Зобов'язання	Депозити	Капітал	Фін. результат
1	ПРИВАТБАНК	276 551	33 449	186 335	248 687	188 145	27 864	211
2	ОЩАДБАНК	180 982	36 732	69 009	167 679	111 600	13 303	112
3	УКРЕКСІМБАНК	157 251	6 191	56 858	152 609	81 690	4 641	-1 357
4	СВЕРБАНК РОСІЇ	56 373	3 294	48 289	54 053	20 005	2 320	53
5	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	52 583	12 875	24 683	45 632	37 741	6 951	683
6	UniCredit (УКРСОЦБАНК)	52 041	6 490	38 116	38 207	24 880	13 834	97
7	УКРГАЗБАНК	48 903	3 179	11 084	44 607	39 085	4 297	29
8	УКРСИББАНК	40 877	3 754	19 983	36 690	31 039	4 187	-911
9	ПУМБ	39 393	2 754	26 489	35 989	29 038	3 404	-265
10	АЛЬФА-БАНК	39 304	6 652	28 397	37 216	25 520	2 088	-537

Джерело. [1].

Попри те, що протягом травня і червня 2016 року банківська система працює з позитивним результа-

том, усе ж за перше півріччя 2016-го діючі банки працювали з негативним результатом. Збиток діючих бан-

ків у порівнянні з відповідним періодом попереднього року був меншим утричі і становив 9,2 млрд гривень. Водночас, коли банки скорочують збитки, вони продовжують скорочувати і прибутки, які за січень – червень у порівнянні з відповідним періодом 2015 року були меншими на 13% і становили 88,0 млрд гривень. Скорочення прибутків перш за все було обумовлене збитками від торговельних операцій, які за перше півріччя становили 1,8 млрд гривень (за перше півріччя 2015-го – прибуток 9,4 млрд гривень), і зменшенням інших операційних прибутків на 1,4 млрд гривень.

Загалом, вітчизняна банківська система перебуває в постійному стресовому стані не лише через економічну і політичну кризи, а й через систематичні законодавчі зміни регулятора, які стосуються і капіталізації банків. Так, відповідно до постанови Правління Національного банку України від 06 серпня 2014 року № 464 «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» [3], згідно з якою розмір статутного фонду комерційних банків за період 2015–2024 років передбачає поступове зростання до 500 млн грн. Вимога про збільшення розміру статутного капіталу українських банків до 500 млн грн до 2024 року прописана також в укладеному меморандумі України з МВФ. Також мінімальний розмір капіталу НБУ поступово підвищує ще з 2006 року.

Протягом 2015 року відбувалося подальше погіршення показників капіталізації банківської системи. Так, регулятивний капітал скоротився на 25% – до 82,4 млрд грн. Норматив адекватності регулятивного капіталу загалом у системі скоротився з 9,03 до 7,09% станом на 1 жовтня 2015 року. Протягом наступних місяців спостерігалось деяке поліпшення ситуації, зокрема за рахунок виходу з банківської системи Дельта Банку і збільшення внесків за незареєстрованим статутним капіталом Правекс-Банку. Без урахування неплатоспроможних банків норматив адекватності капіталу становив 11,7%. Водночас збільшився норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами [4]. Таким чином, відповідно до Постанови № 464, низка банків поліпшили показники капіталізації за одночасного нарощення з пов'язаними особами активних операцій, але капіталізація банків, як і раніше, розподілена нерівномірно.

Згідно з результатами стрес-тестування 20 найбільших банків станом на 13.01.2016 [5], проблеми були в 11 із 20-ти найбільших банків України: із 20 фінансових установ тільки в чотирьох банках рівень капіталу відповідає визначеному нормативу Н1, а п'ять банків виконали програму капіталізації, передбачену на три роки. По решті 11 банках із 20 програми капіталізації поки що не затверджено, а терміни формування таких програм Національним банком України продовжено.

Ситуацію щодо основних нормативів адекватності та рентабельності капіталу банку зображено на рис. 1 і 2.

Станом на 01.01.2016 значення показника достатності капіталу банківської системи України зросло на 3,2% порівняно з кінцем 2015-го, проте було більшим

від нормативного (10%), що свідчить про належний рівень капіталізації банківської системи. Проте такий ріст спостерігається за рахунок окремих великих банків. А ситуація в більшості інших банків пов'язана, перш за все, із банківською панікою і загостреною політичною, економічною, соціальною і військовою ситуацією у країні. Майже таке саме значення росту показника адекватності капіталу спостерігалось в період 2010–2011 років після фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Можна зробити висновок, що вітчизняна банківська система ще спроможна своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, які випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру.

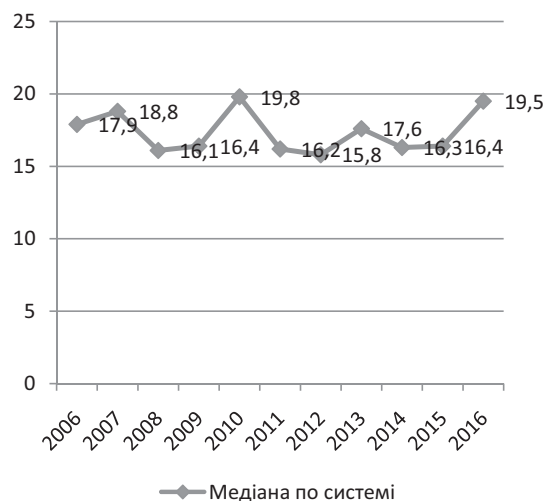

Рис. 1. Показники адекватності капіталу банків станом на 01.01.2006 – 01.01.2016 (медіана по системі)

Примітка: Складено за [1]

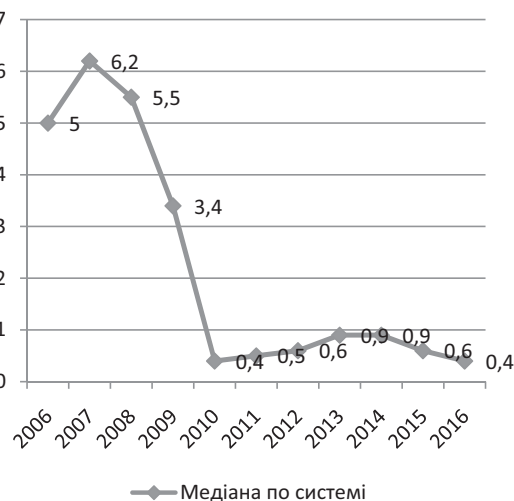

Рис. 2. Показники рентабельності капіталу банків станом на 01.01.2006 – 01.01.2016 (медіана по системі)

Примітка: Складено за [1]

Натомість показник рентабельності капіталу банків знижується, хоча його значення теж відповідає аналогічному в період 2010–2011 рр.

Зазначимо, що відбулися зміни в методиці розрахунку таких показників, як ROA, ROE, де у знаменнику замість значень відповідних статей балансу на дату

розрахунку (робочих активів, активів чи капіталу) нині використовуються їхні середньорічні значення, попередньо обчислені як середнє арифметичне між їхнім поточним обсягом та обсягом 12 місяців тому. Крім цього, фінансовий результат використовується в чисельнику в аннуалізованому форматі: $i = i_{\text{поточне}} + (i_{\text{за минулий рік}} - i_{12 \text{ місяців тому}})$.

Такий підхід вважається більш коректним, оскільки фінансові результати банку генеруються не на момент складання звітності, а протягом усього звітного періоду(-ів) часу, за який обсяги статей балансу можуть суттєво змінюватись.

З огляду на вищезазначену проблему 04.02.2016 Правління Національного банку України затвердило Постанову № 58 [6], у якій банки, статутний капітал яких не відповідає вимогам статті 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [7], зобов'язані привести його розмір у відповідність до вимог цього закону, а саме: до розміру, не меншого ніж: 120 мільйонів гривень – до 17 червня 2016 року; 300 мільйонів гривень – до 11 січня 2017 року; 400 мільйонів гривень – до 11 січня 2018 року; 450 мільйонів гривень – до 11 січня 2019 року; 500 мільйонів гривень – до 11 липня 2024 року.

Також варто взяти до уваги введення Постанови НБУ № 806 від 19 листопада 2015 року, згідно з якою банки будуть розраховувати нормативи капіталу з урахуванням кредитного ризику, що не покритий резервами. Це матиме істотний вплив насамперед на банки, фінансовий стан яких не дозволяє показати весь рівень наявних проблем у кредитному портфелі та сформувати резерви в достатньому обсязі. Окрім цього, Національний банк України змінив частину вимог до валютного регулювання, що стосуються реструктуризації зовнішніх боргів і докапіталізації банків за рахунок інвалюти (постанова «Про внесення змін до постанови правління НБУ від 03 березня 2016 року № 140» [4]). Прийняті зміни покликані полегшити резидентам здійснення реструктуризації зовнішніх кредитів, позик (зокрема тих, що надані за участі іноземних експортно-кредитних агентств); сприяти виконанню програм капіталізації тих уповноважених банків, що мають заборгованість перед нерезидентом з окремої валютної операції (у зв'язку з введенням тимчасових обмежень на переказ коштів за межі України на підставі індивідуальних ліцензій).

Процес до капіталізації потребує низки кроків від банку. Після зборів акціонерів емісію потрібно зареєструвати в НКЦПФР, після чого провести викуп акцій, зареєструвати результати додаткової емісії в НКЦПФР, Мін'юсти, а також узгодити в НБУ зміни до статуту. Уся ця процедура може затягнутися на кілька місяців.

Докапіталізація за спрощеною схемою передбачена тільки в разі, якщо доемісія проводиться в рамках Закону України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків». Але цей закон не стосується норми про мінімальний статутний капітал.

Проте процес зарахування грошей від акціонерів на спецрахунок у банку до зазначеного терміну може стати підставою для НБУ не визнавати його проблемним. НБУ від акціонерів банків вимагає не реєстрації статутного капіталу, а внесення грошей на рахунок до встановленого терміну. Якщо ж банки не виконують вимоги щодо докапіталізації, вони будуть визнані «проблемними», після чого протягом 180 днів вони або все-таки збільшать капітал, або стануть неплатоспроможними.

З аналогічною проблемою банки зіткнуться знову 2017 року, коли їхній мінімальний капітал повинен буде становити не менше ніж 200 млн грн. Щоб кількість проблемних банків не зростала дуже швидко, необхідно сформувати і затвердити спрощений механізм злиття невеликих банків.

Висновки. Таким чином, на сьогодні зміна окремих норм комплексу тимчасових антикризових заходів сприятиме докапіталізації банків, реструктуризації зовнішніх кредитів і забезпеченню прозорого застосування норми про заборону на дострокове погашення резидентами зовнішніх кредитів і позик. Проте найбільш гостро проблема капіталу стоїть перед комерційними банками з українськими власниками, також найчастіше власники банків не готові збільшувати капітал у поточних ринкових умовах і на тлі задекларованого курсу подальшого очищення системи. Необхідно впроваджувати механізми економічного зростання, стабільно позитивне сальдо платіжного балансу, посилення захисту прав як кредиторів, так і позичальників і, звісно, посилення довіри та фінансової грамотності потенційних споживачів банківських послуг.

Список використаної літератури

1. Банківська статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka/pokazniki-diyalnosti-bankiv-absolyutni-vlasniy-kapital-bankiv-ukrayini>.
2. Рейтинг найнадійніших банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/rating-banks>.
3. Постанова Правління НБУ № 464 від 06.08. 2014 «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
4. Постанова Правління НБУ «Про внесення змін до постанови Правління НБУ» № 140 від 03.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
5. Рейтинг життєздатності українських банків – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1409877-rejting-zhittezdatnosti-u>.
6. Постанова Правління НБУ № 58 від 04.02.2016 «Про збільшення капіталу банків України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

References

1. Bankivska statystyka [The banking statistics]. (n. d.). bankografo.com. Retrieved from <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka/pokazniki-diyalnosti-bankiv-absolyutni-vlasniy-kapital-bankiv-ukrayini> [in Ukrainian].
2. Reitynh nainadiinishykh bankiv Ukrainy [Rating of the mostreliable banks in Ukraine]. (n. d.). forinsurer.com. Retrieved from <http://forinsurer.com/rating-banks> [in Ukrainian].
3. Postanova Pravlinnia NBU № 464 vid 06.08. 2014 r. «Pro pryvedennia statutnoho kapitalu bankiv u vidpovidnist do minimalno vstanovlenoho rozmiru» [Resolution of the National Bank of Ukraine «Onbringing the share capital of bank sinaccordance with the minimum sizesetby» from August 6. 2014, № 464]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Postanova Pravlinnia NBU «Pro vnesennia zmin do postanovy pravlinnia NBU» № 140 vid 03.03. 2016 r. [Resolution of the National Bank of Ukraine» On Amending Resolution of the NBU Board» from March 3. 2016, № 140]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Reitynh zhyttiezdatnosti ukrainskykh bankiv-2016 [Rating viability of Ukrainian Banks 2016]. (n. d.). forbes.net.ua. Retrieved from <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1409877-rejting-zhittezdatnosti-u> [in Ukrainian].
6. Postanova Pravlinnia NBU № 58 vid 04.02.2016 r. «Prozbilshennia kapitalu bankiv Ukrainy» [Resolution of the National Bank of Ukraine» On the capitalincrease banks Ukraine» from April 02.2016, № 58]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Probanky i bankivsku diialnist» № 2121-III vid 07.12.2000 r. [Law of Ukraine «On Bank sand Banking» from Dezember 07. 2000, № 2121-III]. (n. d.). www.rada.gov.ua. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

УДК 336.71

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПРОДАЖУ В БАНКУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Хуторна Мирослава Емілівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: lmiroslava7@gmail.com

Гапонова Оксана Василівна,
студентка магістратури фінансово-кредитного факультету
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: syvak.kseniya@gmail.com

Анотація. Присвячено вивченню впливу процесу активного технологічного розвитку на банківське обслуговування клієнтів. Розкрито зарубіжний досвід щодо індивідуалізації процесу продажу в банку. Приділено увагу обґрунтуванню рівня ефективності певного каналу обслуговування відповідно до змісту фінансового продукту, типу клієнта і етапу процесу продажу певної фінансової послуги.

Ключові слова: дистанційне банківське обслуговування, канали продажу, сегментування клієнтів.
Формул: 0; рис.: 2; табл.: 3; бібл.: 7.

THE INDIVIDUALIZATION OF THE BANK'S DISTRIBUTION: CURRENT TENDENCIES AND PERSPECTIVES

Khutorna Myroslava,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Banking
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: lmiroslava7@gmail.com

Haponova Oksana,
Master Student of Financial-Credit faculty
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: syvak.kseniya@gmail.com

Abstract. This article is devoted to studying the impact of technological development on banking customers servicing. The development of the information and communications technologies stimulates the innovations' raising and in the financial sphere it is one of the relative importance. Though the innovations are felt as a inevitable process that has been changed our world there are still two different approaches to the bank distribution activity. The first is a conservative one that insists on the traditional face-to-face servicing and any innovative distribution systems are thought not to be of the vital importance, but just an addition. In contrast, the adherents of the second approach perceive the innovations' implementation is the only way for banks existence in the future. We completely agree with the second approach and in this essay it's revealed the foreign experience of the individualization process of the bank's sales. It's grounded the necessity of the substantiation of the channel service efficiency in accordance with the content of the financial product, customer's type and stage of the sales process of the certain financial service.

Keywords: remote banking services, sale channels, customer segmentation.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 3; bibl.: 7.

ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ПРОДАЖ В БАНКЕ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Хуторна Мирослава Емильвна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры банковского дела
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: lmiroslava7@gmail.com

Гапонова Оксана Васильевна,
студентка магистратуры финансово-кредитного факультета
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: syvak.kseniya@gmail.com

Аннотация. Посвящено изучению влияния процесса активного технологического развития на банковское обслуживание клиентов. Раскрыто зарубежный опыт индивидуализации процесса продаж в банке. Уделено внимание обоснованию уровня эффективности определенного канала обслуживания в соответствии с содержанием финансового продукта, типа клиента и этапа процесса продажи определенной финансовой услуги.

Ключевые слова: дистанционное банковское обслуживание, каналы продаж, сегментирование клиентов.
Формул: 0; рис.: 2; табл.: 3; библи.: 7.

Вступ. Розвиток технологій в останні чверть століття сильно змінив наш спосіб життя і стиль спілкування. Але, на нашу думку, жоден винахід не змінив життя так сильно, як настання епохи Інтернету. Згідно з результатами різноманітних опитувань молодих активних людей, переважна більшість респондентів відносять його до життєво необхідних речей у їхньому житті. При цьому варто зауважити, що мова далеко не лише про сферу розваг і спілкування. Інтернет полегшує сучасний темп життя людини, дозволяючи їй реалізувати максимум завдань із найменшими витратами ресурсів. У широкому доступі Інтернет у світі перебуває з 1990-х років, а в Україні близько 10 років, однак за цей час зміг вплинути на всі сфери життя людини, змінити її поведінкову реакцію як споживача різноманітних продуктів та послуг, що, у свою чергу, змусило змінитися виробникам / постачальникам цих продуктів та / або послуг. Останнє стосується як технологій виробництва, так і підходів до продажу. Винятком не стала і сфера фінансових послуг.

Метою статті є вивчення сучасних тенденцій та обґрунтування пропозицій щодо зміни концепції організації клієнтського обслуговування в банку.

Аналіз досліджень і постановка завдання. У порівнянні з розвинутими країнами банківництво в Україні є дуже молодим бізнесом, однак у силу і географічного положення, і її амбітних європейських планів, банківський бізнес в Україні розвивається вельми динамічно, базуючись на кращому досвіді європейських країн.

Банки України вже пройшли кілька стадій свого розвитку. Перша характеризувалась активним нарощуванням кількості банків та їхніх масових регіональних апаратів із відокремленою філією та сукупністю відділень у кожній області. Перехід до другої стадії початково був спричинений активним проникненням на

вітчизняний ринок іноземних банків, які вже достатньо давно визначили жорстку централізацію як найбільш виправданий підхід до управління банківським бізнесом. Тому з 2005 року банки України почали поступово оптимізувати регіональний апарат, залишаючи в регіонах переважно тільки функцію продажу. Поглибленню цього процесу також сприяла криза 2008 та 2013 років. У результаті станом на 01.07.2016 на фінансовому ринку України функціонує 102 банки, що представлені 10 822 структурними підрозділами. Для порівняння зазначимо, що станом на 01.01.2010 на ринку діяло 182 банки, представлені 21 097 структурними підрозділами [1].

За таких умов також варто акцентувати увагу й на іншому, не менш значущому чиннику – зміні споживача. В умовах сьогодення, коли час є одним із найдорожчих ресурсів, інформаційна революція кінця ХХ – початку ХХІ століть запропонувала технології швидкого дистанційного допуску до потрібної інформації, з'являються нові вимоги до банків як постачальників фінансових продуктів.

Варто відмітити, що в цьому контексті існує два різні погляди на майбутній розвиток банківських установ. Перші переслідують консервативний погляд щодо банківництва, апелюючи до першочергової необхідності забезпечення особистісного обслуговування, що можливе лише за умови face-to-face підходу. У рамках цієї концепції будь-які форми дистанційного інноваційного обслуговування розглядаються як додатковий альтернативний канал.

Інший підхід є протилежним, за якого максимальна увага приділяється пошуковій інноваційних каналів обслуговування, які б ідентифікувалися клієнтами як зручніші та привабливі.

У цьому аспекті вважаємо, що не існує єдиноправильної формули ведення бізнесу, оскільки це залежить від багатьох чинників, до яких варто віднести:

- соціально-демографічні, які визначаються чисельністю населення і його структурою за віковими критеріями;
- рівень проникнення інформаційних технологій у сфери суспільного життя;
- складність фінансових продуктів, які пропонує банк.

Щодо першого чинника, то в Україні, згідно з даними Державної служби статистики України станом на 01.01.2016 маємо 42 910 885 чоловік населення, з

яких частка працездатного становить 62,02% (тобто 26 612 272 чоловік) [2]. На *рис. 1* наведено розподіл населення за віковими групами. Населення віком до 18 років можна охарактеризувати як «покоління гаджетів», від 18 до 40 років – покоління, яке здатне переважно ними користуватися, від 40 до 60 років – користувачі, проте рідко останніми новаціями (зокрема фінансовими), від 60 років – користувачі, але, здебільшого, з обов'язковим долученням консультанта банку.

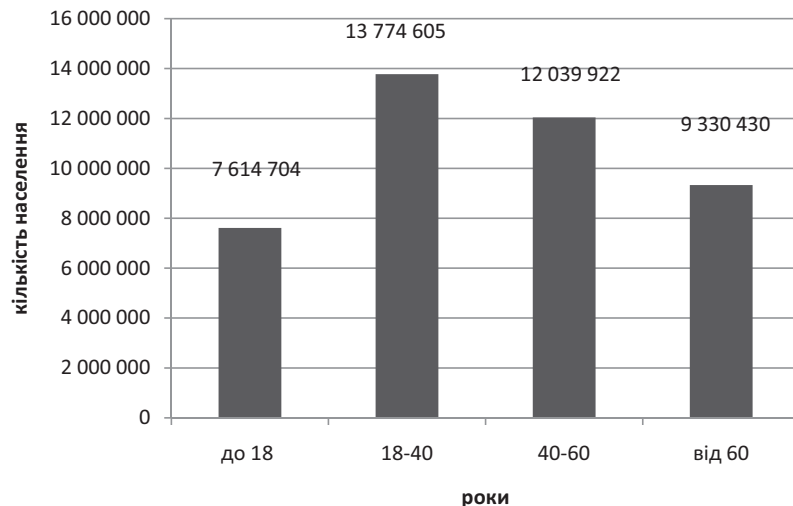

Рис. 1. Структура населення України за віковим критерієм станом на 01.01.2016

Щодо молодих людей (в Україні таких 50,01%), то, як вказують дослідження консультаційних компаній, останнім часом багато таких клієнтів міняють кредитні операції або є клієнтами кількох банків; бажають здійснювати операції в будь-який час і в будь-якому місці; стають більш чутливими не лише до цінових, а й нецінових характеристик установи; шукають більш прості в аспекті доступу і більш цікаві в аспекті задоволення потреб фінансові продукти; не сприймають банк як єдино можливого постачальника фінансових продуктів.

Сучасний обізнаний, вимогливий і зайнятий клієнт готовий звернутися до небанківських організацій за банківськими продуктами, що особливо яскраво тепер описує проблеми конкуренції, яка зростає з кожним днем. Крім традиційних конкурентів, банки під час прискореного розвитку інформаційних технологій та все більшої глобалізації зв'язків і відносин у різних галузях і сферах життя суспільства, а зокрема у фінансовій сфері, отримали нових конкурентів в особі небанківських структур: операторів мобільного зв'язку; системи інтернет-платежів; платіжні системи, що беруть готівкові платежі через термінали; соціальні мережі та інші. Тому, на нашу думку, зміна стратегії банку – це єдиний спосіб вижити в майбутньому середовищі.

Поступово конкуренція перейшла зі сфери кількісного наповнення продуктової лінійки банку в поле особистісних споживацьких пріоритетів, тобто банківські установи будуть змагатися за право розв'язати проблеми клієнта в максимально зручній для нього

спосіб. Пріоритетна увага приділятиметься тому, що буде важливо для споживача. При цьому важливе завдання, яке постає перед банком, – це вибудувати логічні зв'язки між каналом, сервісом і цільовою аудиторією з метою максимізації ефективності діяльності банку.

На порозі невідворотних кардинальних змін для українських банків дуже цінним є зарубіжний досвід. Ідучи в ногу з вимогами клієнтів, європейські банки втілюють різноманітні стратегії щодо завоювання нового сегмента споживачів. Насамперед зміни стосуються трансформацій у сфері персоналу, дизайну, обслуговування та технічного забезпечення. Їх доцільно систематизувати за такими напрямками:

- сегментація за віковою структурою клієнтів. Тобто пристосування продуктів, послуг та сервісу до конкретної вікової групи. Наприклад, польський банк Bank Polski та російський ВТБ24 створили відділи, які зосереджуються на обслуговуванні дітей віком до 18 років. Bank Polski запропонував їм окремий інтернет-банк, а також комплексну програму фінансової освіти, де діти можуть отримувати гроші на кишенькові витрати, ініціювати перекази, поповнювати рахунок мобільного телефону, робити заощадження, проте під наглядом батьків. На дитячому рахунку може зберігатися не більше ніж 2 500 злотих, а на залишок нараховуються відсотки за ставкою 4,5% [3]. Особливість ВТБ24 у тому, що він відкрив на території «Центрального дитячого магазину» дитячий

банк, де діти можуть обміняти сертифікати на спеціальну валюту «профі» і розраховуватися нею в межах ігрової зони центру. Також вони можуть спробувати себе в ролі банкірів: управляти електронною чергою, перераховувати гроші в рахункових машинах, перевіряти на справжність, працювати з інкасацією і спілкуватися з клієнтами [4];

- інноваційні відділення. Наприклад, флагманський офіс UniCredit, у якому вікна відділення прозорі вдень, ввечері перетворюються на інтерактивні екрани, які за допомогою технології Kinect можуть забезпечити більш динамічну комунікацію, ніж стандартні рекламні постери. У зоні очікування встановлено стіл із сенсорним екраном, на якому можна почитати новини або вивчити інформацію про продукти банку. А в години, коли офіс не працює, клієнти можуть відвідати відеозал, де можна дистанційно отримати консультацію фахівців і зробити близько 70 операцій, включаючи відкриття нового рахунку і замовлення карти. Це можливо завдяки наявності графометричних планшетів, сканерів і принтерів [5];
- безбар'єрне обслуговування. Наприклад, німецький Deutsche Bank та австралійський Bank of Queensland відкрили відділення нового формату, в яких оновили зовнішній вигляд і відмовилися від бар'єрів між клієнтом і менеджером, що спрощує візит до банку і робить його особливим. Споживачам пропонують напої, зони для відпочинку з безплатним Інтернетом, технологічні новинки для самообслуговування, кімнати для переговорів та інше [6].

Тобто для всіх банків світу характерним є деталізація процесу сегментування клієнтів. Однак в умовах об'єктивної необхідності скорочення кількості відділень за їх паралельної заміни дистанційними каналами обслуговування важливим є також пошук інших підходів до сегментування клієнтської бази.

На нашу думку, актуальним є підхід, що базується на психологічному сприйнятті людиною навколишнього середовища. Подібні підходи активно використовуються при виборі логотипу, оформленні відділень, сайту і т. п. У цьому контексті йдеться про психологію кольору. Предметом нашого дослідження є ефективне управління каналами обслуговування, які б сприяли забезпеченню належних обсягів продажу.

На нинішній день особливо швидкого поширення набувають нові типи каналів, такі як відділення нового типу, відділення-супермаркети, флагманські відділення (із зонами відпочинку), мобільний банкінг, інтернет-банкінг, контакт-центри, автоматизовані відділення і SMS-банкінг. Основним фактором, що дозволить зробити ефективними такі канали збуту та збільшити обсяги продажів, є подолання психологічного бар'єру. Це можливе за рахунок переходу від безпосереднього продажу продуктів на якісне консультування і надання послуг. Тобто пропонування продукту у формі рішення потенційної проблеми клієнта, яке він буде асоціювати з особливим підходом

до його особистості та якісним обслуговуванням, а не спробою нав'язати продукт. Основним завданням є створення не тільки «неформального» інтер'єру, а й атмосфери, в якій клієнт хотів би перебувати і купувати банківські послуги.

У такому разі має місце традиційне нехтування на рівні банків України детальним моніторингом активності використання дистанційних каналів обслуговування та їхнього рівня впливу на динаміку продажу.

Здебільшого, кінцевий результат, тобто продаж окремого продукту, записують на рахунок того відділення, в яке звернувся клієнт для документального оформлення відповідної угоди. При цьому ідея про купівлю може бути спричинена будь-яким із дистанційних каналів обслуговування або їх комбінацією. Тут на увагу заслуговує ідея Брета Кінга (Brett King), який акцентує увагу на тому, що у процесі продажу окремого фінансового продукту кожен окремий канал обслуговування проявляє свою максимальну ефективність на окремих етапах [7, с. 78].

Тому вважаємо, що доречним є впровадження тривимірного комплексного підходу до відслідковування рівня затребуваності на дієвості для банку певного каналу обслуговування (рис. 2).

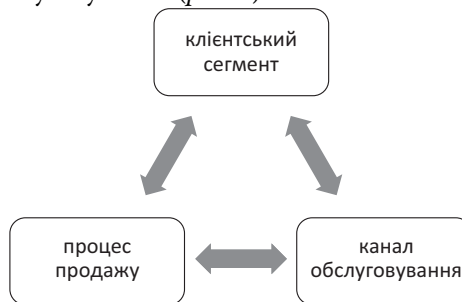

Рис. 2. Тривимірна модель процесу створення і продажу послуги

Модель являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, таких як клієнтський сегмент, канал обслуговування, процес продажу. У найближчому майбутньому стан цих елементів не влаштуватиме клієнта, тому необхідною дією для банку є пошук нових дієвих каналів обслуговування або їхня якісна зміна, розподіл клієнтського сегмента залежно від психотипу людей та процесу продажу, який буде для клієнта сприятливішим (не нав'язувати послугу, а розв'язувати проблему споживача).

При цьому процес продажу будемо розглядати з позицій клієнта, першою точкою для якого є інформування про послугу, а останньою – її купівля клієнтом. Власне бачення щодо проміжних етапів процесу продажу послуги клієнта наведемо в табл. 1.

Таблиця 1

Етапи продажу послуги клієнтові

Номер етапу	Назва етапу	Характеристика етапу
1.	Інформування клієнта про послугу	Максимальне знання вподобань, інтересів, потреб (наприклад, на основі діагностики соціальних мереж)
2.	Аналіз пропозицій банку на предмет бажання володіти	Урахування психотипу клієнта, статі, проведення соціальних опитувань

Закінчення табл. 1

Номер етапу	Назва етапу	Характеристика етапу
3.	Аналіз досвіду використання (особистого або третіх осіб)	Забезпечення максимально широкого спектра каналів дистрибуції та використання продукту
4.	Аналіз комерційної доцільності придбання	Попередній аналіз клієнта щодо вартості тих продуктів, якими користувався
5.	Зваження інформації і ухвалення рішення про придбання	Діагностика отриманої інформації спеціалістами
6.	Придбання	–

Назвемо канали, які, на нашу думку, дозволяють максимізувати позитивний ефект для банку на кожному з етапів процесу продажу (табл. 2).

Канали дозволять на різних етапах продажу послуги ефективно зробити діагностику потреб клієнта і задовольнити їх. Важливою умовою для банків є налагодження контакту і співпраця з іншими інститутами, щоб залишитися затребуваними на ринку. Наприклад, банківські установи можуть контактувати з мобільними операторами, пошуковими системами (Google, Yandex, Bigmir та ін.), інтернет-магазинами, соціальними мережами задля відстеження потреб і вподобань клієнтів, діагностики

інформації, створення психотипів і розробки продуктів.

Таблиця 2

Канали обслуговування відповідно до етапів продажу послуги

Номер етапу	Канал обслуговування
1.	SMS або G-mail повідомлення Поштовий лист Сайт банку Телефонний дзвінок персонального менеджера Повідомлення у соціальних мережах
2.	Окрема закладка на сайті банку Соціальні опитування (на сайті банку або в системі дистанційного обслуговування, таких як Приват24) Контакт-центр
3.	Контакт-центр Онлайн-чат Відеочат Повідомлення в соціальних мережах Запрошення у відділення
4.	Skype-консультація з менеджером Call-центр Соціальне опитування у відділенні та на сайті банку Телефонний дзвінок персонального менеджера

Ще однією важливою компонентою є визначення клієнтського сегмента, для якого буде створюватися відповідна послуга. У табл. 3, на нашу думку, відображено основні підходи до розподілу клієнтів за особливостями, потребами і вподобаннями.

Таблиця 3

Підходи до розподілу за потребами клієнтів

Підхід 1	Підхід 2	Підхід 3	Підхід 4
Сегментація відділень за віковою прерогативою: - для дітей - молоді - пенсіонерів	Поділ відділень за гендерною ознакою: - для чоловіків (наприклад, платіжні картки в певному стилі – матово чорного кольору) - жінок (платіжні картки із запахом та яскравих кольорів)	Інноваційний поділ: - відділення нового типу - інновації для молоді - дистанційні відділення	Сегментація за новими напрямками обслуговування: - безбар'єрне відділення - у формі зони відпочинку - флагманські (кафе + магазин + лобі) - неформальне обслуговування

Висновки. Отже, на нашу думку, за допомогою тривимірної моделі, а саме аналізу етапів продажу продуктів і послуг, діагностики каналів обслуговування та поділу на клієнтські сегменти, банківські установи матимуть змогу розробити необхідні продукти і задовольнити попит клієнтів, що постійно

змінюється під впливом постіндустріальної та інформаційної ери.

Підхід дозволить залишатися банкам конкурентоспроможними і життєздатними на ринку та не тільки задовольнити потреби вибагливих клієнтів, а й створювати нові потреби.

Список використаної літератури

1. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
2. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Офіційний веб-сайт Bank Polski [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pkobp.pl>.
4. Офіційний веб-сайт ВТБ24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vtb24.ru/personal/Pages/default.aspx>.
5. Офіційний веб-сайт UniCreditbank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unicredit.it/it/privati.html>.
6. Офіційний веб-сайт Bank of Queensland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.boq.com.au/online_enhancedIB.htm.
7. Кінг Б. Банк 2.0 Как потребительское поведение и технологии изменят будущее финансовых услуг / Брет Кінг ; пер. с англ. М. Мацковской. – Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2012. – 512 с.

References

1. Ofitsiyniy veb-sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [The official web site of the State Statistics Committee of Ukraine]. (n. d.). www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Ofitsiyniy veb-sait Bank Polski [The official website of Bank Polski]. (n. d.). www.pkobp.pl. Retrieved from <http://www.pkobp.pl> [in Polandn].
4. Ofitsiyniy veb-sait VTB24 [The official website VTB24]. (n. d.). www.vtb24.ru. Retrieved from <http://www.vtb24.ru/personal/Pages/default.aspx> [in Russian].
5. Ofitsiyniy veb-sait UniCreditbank [The official website UniCreditbank]. (n. d.). www.unicredit.it. Retrieved from <http://www.unicredit.it/it/privati.html> [in Italy].
6. Ofitsiyniy veb-sait Bank of Queensland [The official website of Bank of Queensland]. (n. d.). www.boq.com.au. Retrieved from http://www.boq.com.au/online_enhancedIB.htm [in Australian].
7. King, B. (2012). Bank 2.0 Kak potrebitelskoye povedeniye i tekhnologii izmenyat budushcheye finansovykh uslug. [Bank 2.0 As consumer behavior and technology will change the future of financial services]. (M. Mac-kovskaya, Trans.). Moscow : Olimp-Bussiness [in Russian].

УДК 368:914

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХНЬОЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Цікановська Наталія Анатоліївна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: tsikanovska@mail.ru

Анотація. Розглянуто наявні в економічній літературі підходи до класифікації видів недержавних пенсійних фондів. Удосконалено класифікацію видів НПФ з огляду на виділення таких класифікаційних ознак, як: організаційна будова; рівень засновництва; відокремленість активів фонду від активів засновників; участь засновників у розподілі прибутку фонду; структура управління; доступність участі у фонді; форма участі у фонді; метод фінансування пенсійних виплат; принцип розрахунку пенсійних виплат; право власності на пенсійні активи.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, фінансова безпека, класифікаційні ознаки, види недержавних пенсійних фондів, учасники недержавних пенсійних фондів.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 6; бібл.: 12.

CLASSIFICATION OF NON-STATE PENSION FUNDS IN THE CONTEXT OF ENSURING THEIR FINANCIAL SECURITY

Tsikanovska Nataliia,
Ph.D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Finance and Credit
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: tsikanovska@mail.ru

Abstract. Changeable and unpredictable market environment, in which the private pension funds operate, increases vulnerability to internal and external negative impacts that may lead to the infringement of the financial interests of funds' members. To prevent this scenario becoming increasingly more important the issue of financial security of non-state pension funds.

The purpose of research is to improve the classification of private pension funds, which will take into account the peculiarities of the fund of any kind in developing measures to ensure its financial security.

Measures to ensure the financial security of the private pension funds, which can be used to protect the financial interests of the fund, depends on the type of fund. In this regard it is important to systematize a plurality of types of private pension funds and find out measures for ensuring financial security of each species of pension funds.

In the article the approaches to the classification of types of private pension funds are discussed. Author improved classification of private pension funds due to the allocation of such criterions classifications as: organizational structure; the level of founders; isolation of fund assets from the assets of founders; attended by the founders in the distribution of fund's income; management structure; availability to participate in the fund; form of participation in the fund; method of financing of pensions; the principle of calculating of pension benefits; property rights on pension assets. According to the proposed classification, domestic pension funds are institutional, private, autonomous, non-profit, two-tier, voluntary, funded, savings, mutual and can be open, corporate or professional. This should be considered when developing measures to ensure the financial security of the private pension funds.

Keywords: risk, profitability, investment portfolio, investment restrictions, pension fund.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 6; bibl.: 12.

КЛАССИФИКАЦИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Цикановская Наталья Анатольевна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и кредита
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: tsikanovska@mail.ru

Аннотация. Рассмотрены имеющиеся в экономической литературе подходы к классификации видов негосударственных пенсионных фондов. Усовершенствована классификация видов НПФ, учитывая выделение таких классификационных признаков, как: организационное строение; уровень учредительства; обособленность активов фонда от активов учредителей; участие учредителей в распределении прибыли фонда; структура управления; доступность участия в фонде; форма участия в фонде; метод финансирования пенсионных выплат; принцип расчета пенсионных выплат; право собственности на пенсионные активы.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, финансовая безопасность, классификационные признаки, виды негосударственных пенсионных фондов, участники негосударственных пенсионных фондов. Формул: 0; рис.: 0; табл.: 6; библи.: 12.

Вступ. Умови мінливого і непередбачуваного ринкового середовища, в яких провадять діяльність недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ), посилюють уразливість фондів до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, що може призвести до утиску фінансових інтересів їхніх учасників. Для запобігання такому розвитку подій дедалі важливішого значення набувають питання забезпечення фінансової безпеки НПФ.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Теоретичні і практичні аспекти діяльності НПФ перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, серед яких слід відзначити С. Білу, Ю. Вітку, О. Жаркова, Н. Ковальову, В. Корнеєва, М. Лазебну, Р. Майданика, Н. Ткаченко, А. Федоренко та ін. Ідеологія фінансової безпеки висвітлюється у працях О. Барановського, М. Єрмошенка, В. Маргасової та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням учених, зауважимо, що результати проведених досліджень не можуть повною мірою задовольнити потреби теорії і практики забезпечення фінансової безпеки НПФ.

Метою дослідження є вдосконалення класифікації недержавних пенсійних фондів, що дозволить урахувати особливості діяльності фонду того чи іншого виду при розробленні заходів щодо забезпечення його фінансової безпеки.

Результати досліджень. Перелік заходів щодо забезпечення фінансової безпеки НПФ, які можуть бути використані з метою захисту фінансових інтересів учасників фонду, залежить від виду фонду. У зв'язку з цим важливо систематизувати множину видів НПФ і з'ясувати, які є особливості забезпечення фінансової безпеки НПФ кожного виду.

Розгляд наявних в економічній літературі підходів до класифікації видів НПФ довів, з одного боку, їх неупорядкованість, а з другого – неповноту застосовуваних класифікаційних ознак.

О. Жарков, поділяючи НПФ на види (табл. 1), не уточнює класифікаційні ознаки, а лише зазначає, що запропонована ним класифікація «існує на практиці» [1, с. 126].

Таблица 1

Класифікація видів недержавних пенсійних фондів О. Жаркова

Ознака класифікації	Класифікаційні види НПФ
x	Ті, що обслуговують учасників за договорами з юридичними особами; ті, що працюють в основному з фізичними особами
x	Закриті; відкриті
x	Корпоративні / галузеві; регіональні; ритейлові

Джерело. [1].

Натомість В. Корнеєв [2, с. 116] вказує на можливість поділу НПФ на види за такими ознаками, як організаційно-правова форма і схема організації діяльності НПФ (табл. 2).

Таблица 2

Класифікація видів недержавних пенсійних фондів В. Корнеєва

Ознака класифікації	Класифікаційні види НПФ
Організаційно-правова форма	Спеціальні рахунки в банківських установах і страхових організаціях
	Участь у страхових фондах, які здійснюють страхування на певний термін
	Відкриті пенсійні фонди, які управляються виключно ззовні професійними компаніями з управління активами
	Трастові структури чи / або взаємні фонди
Схема організації діяльності	З фіксованими виплатами
	З фіксованими внесками
	З участю у прибутках

Джерело. [2].

Ю. Вітка [3, с. 19–20] при виділенні видів НПФ застосовує ознаки світової практики, правового титулу на пенсійні активи і правової форми фондів (табл. 3).

С. Біла [4, с. 124–125] розширює класифікацію НПФ, додаючи такі ознаки, як структура та організація управління, природа створення та існування, механізм виплати пенсій тощо (табл. 4).

Таблиця 3

Класифікація видів недержавних пенсійних фондів Ю. Вітки

Ознака класифікації	Класифікаційні види НПФ	Підвиди НПФ
Світова практика	Автономні	інституційні
	Неавтономні	контрактні
Правовий титул, на якому пенсійні активи належать чи не належать учасникам	Створені в корпоративній формі	х
	Створені в засновницькій формі	х
	Створені у трастовій формі	х
Правова форма контрактних фондів	В індивідуальній правовій формі	х
	У колективній правовій формі	х

Джерело. [3].

Таблиця 4

Класифікація видів недержавних пенсійних фондів С. Білої

Ознака класифікації	Класифікаційні види НПФ	Підвиди НПФ
Структура та організація управління	Однорівневі	х
	Дворівневі	х
Природа створення та існування	Страхові	х
	Нестрахові	х
Світова практика діяльності нестрахових фондів	Публічні	Урядові (федеральні)
		Муніципальні
	Церковні	
Приватні	х	
Механізм виплати додаткових пенсій	Зі встановленими розмірами виплат	З постійним і твердим розміром виплат
		Залежно від кількості років участі та середнього доходу за період участі
		Залежно від кількості років участі та середнього доходу за останні декілька років
	Зі встановленими розмірами внесків	Грошово-нагромаджувальні
		Системи виплат, засновані на участі у прибутках
Заощаджувальні		

Джерело. [4].

Найбільш повну, на нашу думку, класифікацію недержавних пенсійних фондів пропонує Р. Майданик [5, с. 122–125], який виділяє види таких фондів за правовою системою, структурою та організацією управ-

ління, формою створення і функціонування, умовною ознакою, характером отримання прав на пенсійний дохід, характером формування фондів тощо (табл. 5).

Таблиця 5

Класифікація видів недержавних пенсійних фондів Р. Майданика

Ознака класифікації	Класифікаційні види НПФ	Підвиди НПФ
Вид правової системи	Країн континентального права	х
	Країн англосаксонського права	х
Структура та організація управління	Однорівневі	х
	З дворівневою структурою	х
Форма створення та функціонування інститутів контрактних заощаджень	Пенсійні трасти	Безприбуткові організації (виробничі)
		Контрактного типу
		З правами юридичної особи (інкорпоровані)
		У формі комерційних підприємств (страхові)
Трастові фонди виплат з прибутків	х	
	Трастові фонди винагороди робітників	х
Умовний	Страхові	х
	Нестрахові	Публічні: урядові (федеральні), муніципальні, церковні, общинні та фонди суспільних об'єднань
Характер отримання прав на пенсійний дохід	З установленими розмірами виплат	Приватні: корпоративні, засновані індивідуальними роботодавцями
		З твердим розміром виплат
		Залежно від кількості років та середнього заробітку за цей період
	З установленими розмірами внесків	Залежно від кількості років участі та середнього заробітку за останні декілька років
		Грошово-накопичувальні
Системи виплат, засновані на участі у прибутках		
Заощаджувальні		

Ознака класифікації	Класифікаційні види НПФ	Підвиди НПФ
Характер формування	Траст-фонди, які формуються шляхом випуску цінних паперів	x
	Інвестиційні трасти, які формуються за рахунок внесків учасників	x

Джерело. [5].

Відаючи належне науковим здобуткам згаданих дослідників, зауважимо, що окремі класифікаційні ознаки, з-поміж запропонованих вище, є недостатньо точно сформульованими.

Ю. Вітка при класифікуванні видів НПФ використовує таку ознаку, як «світова практика» [3, с. 19]. На нашу думку, такий підхід є досить узагальненим, оскільки стосовно кожного виду НПФ, виділеного за певною ознакою, можна сказати, що він існує у світовій практиці.

С. Біла, виділяючи страхові і нестрахові види НПФ, застосовує ознаку «природа створення та існування». Однак далі науковець зауважує, що «у нестраховому (виробничому) і у страховому пенсійному фондах використовують страхові принципи» [4, с. 125]. На наше переконання, говорити про нестрахову природу НПФ у разі, якщо в його діяльності використовують страхові принципи, не можна. Одночасно зауважимо, що існують НПФ, діяльність яких не ґрунтується на страхових принципах. Це так звані ощадні фонди.

Невиправданним, на нашу думку, є використання умовної ознаки класифікації НПФ, використаної Р. Майдаником, оскільки незрозуміло, що автор вкладає в сутність цієї ознаки. Викликає сумніви також ознака «характер формування» НПФ при виокремленні фондів, які формуються шляхом емісії цінних паперів, і тих, які формуються за рахунок внесків учасників, адже емісія та внески є джерелами формування фінансових ресурсів НПФ.

Вважаємо недостатньо деталізованою класифікацію видів НПФ В. Корнеева, оскільки в ній використовуються лише дві класифікаційні ознаки: «організаційно-правова форма» і «схема організації діяльності» НПФ, тож така класифікація потребує подальшого розширення.

Зважаючи на викладене, вважаємо за необхідне упорядкувати класифікаційні ознаки і доповнити їхній перелік такими, як: стадія життєвого циклу, ризикованість інвестицій і наявність гарантій.

Таким чином, пропонуємо класифікувати види НПФ за такими ознаками.

1. За організаційною будовою:

- інституційні НПФ – незалежні юридичні особи, які мають внутрішні органи управління;
- контрактні НПФ – юридично відокремлена сукупність активів, управління якою здійснюється фінансовою установою, наприклад комерційним банком, страховою організацією або компанією з управління активами.

Норми законодавства, що регламентують діяльність фінансових установ різних видів, які управляють контрактними фондами, мають значні відмінності, що варто враховувати при розробленні заходів щодо за-

безпечення фінансової безпеки НПФ. Так, комерційні банки можуть бути зобов'язані брати участь у гарантійному фонді, для страхових компаній можуть бути встановлені значно лояльніші інвестиційні обмеження на операції з пенсійними активами, ніж для інституційних НПФ.

2. За складом засновників:

- урядові НПФ – засновниками фонду є урядові установи та організації, державні підприємства;
- муніципальні НПФ – муніципальні підприємства, установи, організації;
- громадські НПФ – суспільні об'єднання, неурядові організації;
- церковні НПФ – релігійні громади;
- приватні НПФ – підприємства недержавної форми власності.

Одним із заходів щодо підтримання фінансової безпеки НПФ у разі порушення фінансової стійкості фонду є поповнення його капіталу засновниками. Однак якщо засновниками НПФ є урядові установи, порядок використання коштів яких суворо регламентований законодавством, або громадські організації, бюджет яких може бути досить невеликим, то можливості застосування такого заходу є обмеженими.

3. За відокремленістю активів фонду від активів засновників:

- автономні НПФ – активи фонду відокремлені від активів засновників;
- резервні НПФ – активи фонду відображаються в пасиві балансу засновника як резервний фонд.

Пенсійні активи автономних НПФ є більш забезпеченими, ніж пенсійні активи резервних фондів, оскільки в разі банкрутства засновника НПФ вони не включаються до ліквідаційної маси і не можуть бути використані для погашення зобов'язань засновника.

4. За участю засновників у розподілі прибутку фонду:

- неприбуткові НПФ – отриманий інвестиційний прибуток розподіляється між учасниками фонду пропорційно сумах пенсійних накопичень на їхніх індивідуальних пенсійних рахунках;
- комерційні НПФ – частка інвестиційного прибутку надходить у розпорядження засновників фонду.

У разі, якщо засновники НПФ беруть участь у розподілі прибутку фонду, це може сприяти обранню фондом ризикової інвестиційної стратегії заради отримання підвищеної доходності, що негативно впливає на стан фінансової безпеки НПФ.

5. За структурою управління:

- однорівневі НПФ – управління діяльністю фонду здійснюється без делегування повноважень іншим установам;

- дворівневі НПФ – управлінські повноваження передаються радою фонду адміністраторові, банку-зберігачеві та компанії з управління активами.

У дворівневих НПФ стан фінансової безпеки залежить від підсумків діяльності кількох установ, які управляють фондом. Відповідно, завдання щодо забезпечення фінансової безпеки повинні бути розподілені між цими установами.

6. За доступністю участі у фонді:

- відкриті НПФ – учасниками фонду можуть стати всі бажаючі;
- закриті НПФ – учасники визначені засновниками фонду;
- НПФ з обмеженим доступом громадян до участі – фонди, участь у яких обмежена працівниками певного підприємства (корпоративні), професії (професійні), галузі економіки (галузеві) або громадянами, що проживають у межах певної території (територіальні).

Якщо погіршується стан фінансової безпеки НПФ, учасники відкритого фонду можуть вільно перевести пенсійні накопичення до будь-якого іншого фонду, тоді як у разі участі у фондах інших видів така можливість є обмеженою.

7. За формою участі у фонді:

- обов'язкові НПФ – участь у таких фондах певних категорій громадян є обов'язковою;
- добровільні НПФ – громадяни беруть участь у таких фондах на добровільних засадах.

До обов'язкових НПФ висуваються підвищені вимоги стосовно розміру їхнього власного капіталу, рівня інвестиційної дохідності, кількості років успішної діяльності на фінансовому ринку, тому стан фінансової безпеки таких фондів, здебільшого, є кращим, ніж у добровільних НПФ. До того ж у разі обов'язкової участі в НПФ держава може надавати гарантії щодо здійснення пенсійних виплат учасникам і здійснювати посилений нагляд за діяльністю таких фондів. Одночасно держава не несе відповідальності за зобов'язаннями добровільних НПФ, тож завдання щодо забезпечення фінансової безпеки цілком покладається на самі фонди.

8. За принципом розрахунку пенсійних виплат:

- страхові НПФ – фонди, які виплачують довічні пенсії в розмірах, що визначаються за результатами актуарних розрахунків;
- ощадні НПФ – фонди, розміри пенсійних виплат з яких визначаються виходячи з обсягу пенсійних накопичень на індивідуальному пенсійному рахунку учасника та кількості пенсійних виплат протягом визначеного періоду часу.

Основним видом пенсійних виплат, які здійснюються страховими НПФ, є довічні пенсії. Під час виплати таких пенсій виникає ризик «довгого життя» учасника, реалізація якого може призвести до завчасного вичерпання коштів на індивідуальному пенсійному рахунку. Тому першочерговим заходом щодо забезпечення фінансової безпеки таких фондів є створення обов'язкових резервів для покриття цього ризику.

9. За правом власності на пенсійні активи:

- пайові НПФ – пенсійні активи належать учасникам і (або) вкладникам фонду за правом спільної пайової власності;
- трастові НПФ – пенсійні активи тимчасово належать довіреним особам, які здійснюють управління фондом, за правом довірчої власності.

Збереження права власності на пенсійні активи за учасниками НПФ дає їм право розпоряджатися такими активами на власний розсуд, зокрема в разі погіршення фінансової безпеки фонду, перевести свої активи до іншого НПФ, комерційного банку або страхової компанії.

10. За стадією життєвого циклу:

- нещодавно утворені НПФ – фонди з незначною чисельністю владників, невеликим обсягом пенсійних активів. Такі фонди не здійснюють інвестиційну діяльність, пенсійні внески акумулюються переважно на депозитних рахунках у комерційних банках;
- НПФ на стадії розвитку – фонди, чисельність вкладників яких динамічно зростає, пенсійні виплати з таких фондів є незначними, здебільшого, здійснюються одноразово через незначні обсяги пенсійних накопичень. Пенсійні внески інвестуються переважно в довгострокові фінансові інструменти;
- зрілі НПФ – фонди, у яких чисельність учасників, що отримують пенсійні виплати, перевищує чисельність вкладників, у зв'язку з чим переважна частка пенсійних накопичень вкладається в короткострокові фінансові інструменти;
- НПФ у ліквідації – фонди, які не спроможні забезпечити своїм учасникам прийнятний рівень дохідності пенсійних накопичень у зв'язку з тим, що переважна частка пенсійних активів спрямовується на погашення поточних зобов'язань фондів. Унаслідок цього зростаюча кількість учасників вважає подальшу участь у таких фондах недоцільною і переводять свої пенсійні накопичення до інших НПФ.

Отже, стадія життєвого циклу впливає на інвестиційні можливості НПФ. Підтримання фонду у стадії розвитку дозволяє найкраще задовольнити фінансові інтереси його учасників.

11. За ризикованістю інвестицій:

- консервативні НПФ – фонди, які інвестують пенсійні внески переважно в активи з мінімальним рівнем ризику і високою ліквідністю;
- збалансовані НПФ – фонди, інвестиційні вкладення яких характеризуються помірною дохідністю на фоні помірного рівня ризику;
- зростаючі НПФ – фонди зі зростаючою вартістю пенсійних активів, що досягається за рахунок інвестування пенсійних внесків в активи з підвищеним рівнем ризику;
- агресивні НПФ – фонди, які зорієнтовані на отримання підвищеної інвестиційної дохідності, незважаючи на високий рівень ризику.

Що ризикованішим є інвестування пенсійних активів, то більш продуманою повинна бути система заходів щодо забезпечення фінансової безпеки фонду.

12. За наявністю гарантій:

- НПФ із гарантованими виплатами – фонди, які гарантують виплату пенсій у фіксованому розмірі або в розмірі встановленого коефіцієнта заміщення заробітку пенсією;
- НПФ із гарантованою дохідністю – фонди, які гарантують певний рівень номінальної або реальної дохідності, або дають відносні гарантії: у відсотках від середнього рівня дохідності інших НПФ, відносно фондового

індексу або дохідності «еталонного» портфеля;

- НПФ без гарантій.

З одного боку, наявність гарантій поліпшує захищеність фінансових інтересів учасників фондів, однак, з другого боку, це зумовлює потребу в резервуванні частини пенсійних внесків для виконання взятих зобов'язань у кризові періоди діяльності НПФ.

В узагальненому варіанті класифікацію видів НПФ представлено в *табл. 6*.

Таблиця 6

Класифікація видів недержавних пенсійних фондів

Ознака класифікації	Класифікаційні види
Організаційна будова	Інституційні; контрактні
Склад засновників	Урядові; муніципальні; громадські; церковні; приватні
Відокремленість активів фонду від активів засновників	Автономні; резервні
Участь засновників у розподілі прибутку фонду	Неприбуткові; комерційні
Структура управління	Однорівневі; дворівневі
Доступність участі у фонді	Відкриті; закриті; корпоративні; галузеві; професійні; територіальні
Форма участі у фонді	Обов'язкові; добровільні
Принцип розрахунку пенсійних виплат	Страхові; ощадні
Право власності на пенсійні активи	Пайові; трастові
Стадія життєвого циклу	Нещодавно утворені; на стадії розвитку; зрілі; у ліквідації
Ризикованість інвестицій	Консервативні; збалансовані; зростаючі; агресивні
Наявність гарантій	З гарантованими виплатами; з гарантованою дохідністю; без гарантій

Примітка. Складено автором.

Така класифікація дозволяє систематизувати множину видів НПФ, а також брати до уваги специфіку діяльності фонду того чи іншого виду при розробленні заходів щодо забезпечення його фінансової безпеки.

Висновки. Розгляд наявних в економічній літературі підходів до класифікації видів НПФ довів, з одного боку, їхню неупорядкованість, а з другого – неповноту застосовуваних класифікаційних ознак. Для подолання зазначених недоліків удосконалено класифікацію видів НПФ з огляду на виділення таких класифікаційних ознак, як: організаційна будова; рівень засновництва; відокремленість активів

фонду від активів засновників; участь засновників у розподілі прибутку фонду; структура управління; доступність участі у фонді; форма участі у фонді; метод фінансування пенсійних виплат; принцип розрахунку пенсійних виплат; право власності на пенсійні активи. Відповідно до запропонованої класифікації вітчизняні НПФ є інституційними, приватними, автономними, неприбутковими, дворівневими, добровільними, накопичувальними, ощадними, пайовими і можуть бути відкритими, корпоративними або професійними, що варто враховувати при розробленні заходів щодо забезпечення фінансової безпеки НПФ.

Список використаної літератури

1. Жарков А. А. Анализ деятельности российских негосударственных пенсионных фондов / А. А. Жарков // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – № 4. – С. 120–129.
2. Корнеев В. В. Фінансові інститути в системі недержавного пенсійного забезпечення / В. В. Корнеев // Український соціум : науковий журнал. – 2006. – № 5. – С. 115–124.
3. Вітка Ю. В. Недержавні пенсійні фонди: теоретичні та практичні аспекти / Ю. В. Вітка // Наукові записки НаУКМА : зб. наук. пр. Юридичні науки. – 2005. – Т. 38. – С. 19–20.
4. Біла С. О. Роль держави в управлінні розвитком недержавних пенсійних фондів / С. О. Біла // Публічне управління: теорія та практика. – 2010. – № 1. – С. 124–125.
5. Майданик Р. Негосударственные пенсионные фонды развитых стран / Р. Майданик // Бизнес. – 1998. – № 18 (277). – С. 122–123.
6. Ковальова Н. М. Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності пенсійних фондів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / Ковальова Наталія Миколаївна ; НДЕІ Міністерства економіки України. – Київ, 2005. – 23 с.
7. Лазебна М. В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / Лазебна Марина Володимирівна. – Київ : Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, 2004. – 23 с.

8. Федоренко А. В. Засоби захисту пенсійних накопичень у процесі управління активами недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс] / А. В. Федоренко // Недержавні пенсійні фонди: економічні, податкові та соціальні вигоди українських підприємств від впровадження пенсійних програм : матеріали круглого столу (м. Харків, 25 жовтня 2007 р.). – Режим доступу : http://pension.kiev.ua/files/rt_25oct2007_present_fedorenko.pdf.
9. Ткаченко Н. В. Роль недержавних пенсійних фондів у розвитку фінансового ринку України / Н. В. Ткаченко, Н. А. Цікановська // Фінанси України. – 2010. – № 12 (181), грудень. – С. 69–79.
10. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія / О. І. Барановський ; Інститут економічного прогнозування. – Київ : Фенікс, 1999. – 338 с.
11. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. – 309 с.
12. Маргасова В. Г. Теоретичні засади визначення сутності поняття «фінансова безпека» / В. Г. Маргасова, А. В. Роговий // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління : зб. наук. пр. – 2010. – № 3 (7). – С. 121–125.

References

1. Zharkov, A. A. (2008). Analiz dejatel'nosti rossijskikh negosudarstvennyh pensionnyh fondov [Analysis of Russian non-state pension funds]. *Audit i finansovyj analiz – Audit and Financial Analysis*, 4, 120–129 [in Russian].
2. Kornjejev, V. V. (2006). Finansovi instytuty v systemi nederzhavnogho pensijnogho zabezpechennja [Financial institutions in the private pension system]. *Ukrainsjkyj socium. Naukovyj zhurnal – Ukrainian society. Scientific journal*, 5, 115–124 [in Ukrainian].
3. Vitka, Ju. V. (2005). Nederzhavni pensijni fondy: teoretychni ta praktychni aspekty [Private pension funds: theoretical and practical aspects]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Zbirnyk nakovykh pracj. Jurydychni nauky – Scientific notes of NaUKMA. Collected Works. Jurisprudence*, 38, 19–20 [in Ukrainian].
4. Bila, S. O. (2010). Rolj derzhavy v upravlinni rozvytkom nederzhavnykh pensijnykh fondiv [The state's role in managing the development of private pension funds]. *Publichne upravlinnja: teorija ta praktyka – Public Administration: Theory and Practice*, 1, 124–125 [in Ukrainian].
5. Majdanik, R. (1998). Negosudarstvennye pensionnye fondy razvityh stran [Private pension funds in developed countries]. *Biznes – Business*, 18 (277), 122–123 [in Russian].
6. Kovaljova, N. M. (2005). Mekhanizm derzhavnogho rehuljuvannja investycijnoji dijajnosti pensijnykh fondiv [Mechanism of state regulation of investment of pension funds]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyjiv : NDEI Ministerstva ekonomiky Ukrainy [in Ukrainian].
7. Lazebna, M. V. (2004). Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm derzhavnogho rehuljuvannja dijajnosti nederzhavnykh pensijnykh fondiv [Organizational-economic mechanism of state regulation of private pension funds]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyjiv : Naukovo-doslidnyi ekonomichnyi instytut Ministerstva ekonomiky ta z pytan yevropejskoj intehratsii Ukrainy [in Ukrainian].
8. Fedorenko, A. V. (2007). Zasoby zakhystu pensijnykh nakopychenj v procesi upravlinnja aktyvamy nederzhavnykh pensijnykh fondiv [Weed retirement savings in the management of the assets of private pension funds]. *Nederzhavni pensijni fondy: ekonomichni, podatkovyi ta socialjni vyghody ukrainsjkykh pidpryjemstv vid vprovadzhennja pensijnykh proghram – Private pension funds: economic, tax and social benefits Ukrainian companies on the introduction of pension schemes : Proceedings of the Roundtable*. Retrieved from http://pension.kiev.ua/files/rt_25oct2007_present_fedorenko.pdf [in Ukrainian].
9. Tkachenko, N. V. & Tsikanovska, N. A. (2010). Rolj nederzhavnykh pensijnykh fondiv u rozvytku finansovogho rynku Ukrainy [The role of private pension funds in the development of the financial market of Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 12 (181), 69–79 [in Ukrainian].
10. Baranovskij, O. I. (1999). Finansova bezpeka [The Financial security]. Kyjiv : Feniks [in Ukrainian].
11. Jermoshenko, M. M. (2001). Finansova bezpeka derzhavy: nacionaljni interesy, realjni zagrozy, strateghija zabezpechennja [The financial security of the state, national interests, the real threat strategy software]. Kyjiv : Kyivskiy natsionalnyi torhivelno-ekonomichnyi universytet [in Ukrainian].
12. Marghasova, V. Gh. & Roghovyj, A. V. (2010). Teoretychni zasady vyznachennja sutnosti ponjattja «finansova bezpeka» [Theoretical basis of determining the nature of the concept of «financial security»]. *Naukovyj visnyk Chernihivskogho derzhavnogho instytutu ekonomiky i upravlinnja. Zbirnyk naukovykh pracj – Scientific Journal of Chernihiv State Institute of Economics and Management. Collected Works*, 3 (7), 121–125 [in Ukrainian].

УДК 368:914

ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕСУРСИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

Шабанова Олена Вікторівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: guryeva_elena@mail.ru

Анотація. Проаналізовано і узагальнено наявні в економічній літературі підходи до трактування інвестиційних ресурсів. Побудовано структурно-логічну схему процесу формування і використання інвестиційних ресурсів НПФ. Запропоновано авторське бачення сутності інвестиційних ресурсів у контексті недержавного пенсійного фонду.

Ключові слова: інвестиційні ресурси, недержавний пенсійний фонд, пенсійні внески, інвестиційна діяльність.
Формул: 0; рис.: 1; табл.: 0; бібл.: 13.

INVESTMENT RESOURCES OF NON-STATE PENSIONS FUNDS: NATURE AND ESPECIALLY THE FORMATION

Shabanova Olena,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Finance and Credit
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: guryeva_elena@mail.ru

Abstract. It is analyzed and summarized existing economic literature approaches to the interpretation of the investment resources. Built structural and logical scheme of formation and use of investment resources of non-state pension fund. An author's vision of the nature of the investment resources in the context of non-state pension fund is offered.

Under the investment resources of non-state pension funds understand the author proposes a set of pension savings on individual pension accounts of the fund generated by pension contributions of investors, and investment income (loss) from their accommodation in pension assets.

The proposed definition of investment resources NPF, first, emphasizes the purpose of the funds, and it states that a "retirement savings", ie the funds intended for the payment of pensions; secondly, through the explanation of pension funds as an aggregate pension savings on individual pension accounts fund participants revealed who the owners of such funds; Thirdly, delineated sources of retirement funds (pension contributions of depositors and investment income (loss) from their accommodation in pension assets).

The specific features of the investment resources of non-state pension funds is their cash, use for financial investment, long-term investment horizon, certainty in terms of investment and so on.

Keywords: investment resources, non-state pension fund, pension contributions, investment activity.

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 0; bibl.: 13.

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ: СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ

Шабанова Елена Викторовна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и кредита
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: guryeva_elena@mail.ru

Аннотация. Проанализированы и обобщены существующие в экономической литературе подходы к трактовке инвестиционных ресурсов. Построено структурно-логическую схему процесса формирования и использования инвестиционных ресурсов НПФ. Предложено авторское видение сущности инвестиционных ресурсов в контексте негосударственного пенсионного фонда.

Ключевые слова: инвестиционные ресурсы, негосударственный пенсионный фонд, пенсионные взносы, инвестиционная деятельность.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 0; библи.: 13.

Вступ. Інвестиційна діяльність є одним із найважливіших напрямів діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ), що дає змогу нарощувати обсяги пенсійних накопичень учасників фондів, зберігати реальну вартість накопичень від знецінення внаслідок впливу інфляції та, одночасно, забезпечувати національну економіку довгостроковими інвестиційними ресурсами. В економічно розвинених країнах світу інвестиційні ресурси НПФ ефективно використовуються у фінансуванні програм розвитку економіки, за обсягами концентрації інвестиційних ресурсів фонди зіставні з банківськими установами та отримали визнання як найбільші інституційні інвестори. У сучасній науково-дослідницькій літературі і практичній діяльності значна увага вчених-економістів приділяється розробленню теоретичних і методичних питань формування інвестиційних ресурсів.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Поняття інвестиційних ресурсів досить широко використовується в науковій економічній літературі. Проблемам формування інвестиційних ресурсів присвячено праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених (І. Бланка, В. Гриньової, М. Крупки, Т. Майорової, А. Пересяди, Л. Саталкіна, С. Онишко, Л. Феняк, І. Шеряй та інших). Однак, попри наявність достатньої кількості публікацій із проблем формування інвестиційних ресурсів недержавних пенсійних фондів, в економічній літературі поки що не сформувалось єдиного підходу до визначення сутності цього поняття.

Метою статті є з'ясування економічної природи інвестиційних ресурсів НПФ на основі виявлення переваг і недоліків окремих наукових підходів до трактування сутності цього поняття, обґрунтування необхідності врахування специфіки інвестиційної діяльності фондів.

Результати досліджень. Інвестиційні ресурси є основою інвестиційного потенціалу НПФ і характеризуються специфічними особливостями формування.

Слово «ресурс» тлумачиться як «запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби; засіб, можливість, якими можна скористатись у разі необхідності» [1, с. 742]; «грошові цінності, джерела чого-небудь» [2, с. 1216].

Одна група вчених ототожнює інвестиційні ресурси з цінностями (цінність – це все, що має певну вартість, ціну [2, с. 1588]), що вкладаються в об'єкти інвестування для отримання соціально-економічного ефекту.

Так, наприклад, В. Бард визначає інвестиційні ресурси як цінності, що вкладаються в ті чи інші інвестиційні проекти з метою приросту багатства в тому чи іншому вигляді [3, с. 28]. Дослідник не уточнює, які саме цінності (грошові, матеріальні, інтелектуальні

чи інші) він відносить до інвестиційних ресурсів. До того ж, В. Бард звужує об'єкти інвестування ресурсів до інвестиційних проектів. З логіки автора випливає, що ресурси, наприклад, вкладені в акції або облигації підприємства, не є інвестиціями.

Для К. Шеряй інвестиційні ресурси являють собою форму існування капіталу у вигляді матеріальних і нематеріальних цінностей, що спрямовуються на здійснення підприємницької діяльності [4, с. 16]. Однак інвестиції можуть здійснюватись і в невідприємницькі проекти, якщо їхня реалізація принесе соціальний ефект, тож зводить сутність інвестиційних ресурсів до тих цінностей, що вкладаються лише в підприємницьку діяльність, не варто.

У свою чергу, Л. Феняк визначає інвестиційні ресурси як грошові, матеріальні та нематеріальні цінності, які використовуються суб'єктом господарювання (інвестором) у процесі їх вкладення в об'єкти інвестування з метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту [5, с. 134]. У визначенні, запропонованому дослідницею, відзначаються як джерела формування інвестиційних ресурсів, так і суб'єкт, об'єкт і мета інвестування.

Натомість друга група вчених ототожнює інвестиційні ресурси з активами, що вкладаються в об'єкти інвестування.

На переконання Л. Саталкіної, інвестиційні ресурси – це активи, які суб'єкт господарювання використовує для забезпечення інвестиційної діяльності [6, с. 182].

Л. Ігоніна уточнює, що інвестиційні ресурси являють собою всі види фінансових активів, які залучаються для здійснення вкладень в об'єкти інвестування [7, с. 71].

У свою чергу, Н. Лахмьоткіна, крім фінансових активів, відносить до інвестиційних ресурсів ще й реальні активи [8, с. 72], а В. Гриньова – усі види інших активів, які вкладаються в об'єкти інвестування [9].

На нашу думку, інвестиційні ресурси не варто розглядати як активи суб'єкта господарювання, які є забезпеченням інвестиційних вкладень, а доцільно щодо пасивів, тобто власних, запозичених або залучених коштів, що використовуються як джерела інвестицій.

Інші вчені трактують сутність інвестиційних ресурсів через розкриття їхнього складу.

На думку О. Губанової, інвестиційні ресурси – це сукупність матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів, які беруть участь у процесах накопичення, вкладення капіталу з метою отримання позитивного економічного та соціального результату [10, с. 76].

Близьким за змістом є висвітлення інвестиційних ресурсів Л. Павловою, яка наголошує, що інвестицій-

ними ресурсами є сукупність матеріальних, трудових і фінансових ресурсів [11]. Аналогічну думку подає Т. Майорова, за переконанням якої, інвестиційні ресурси – це сукупність фінансових, матеріальних і нематеріальних ресурсів [12, с. 361], що вкладаються в об'єкти інвестування.

Вважаємо такий підхід неприйнятним, оскільки сутність одного поняття (інвестиційні ресурси) розкривається через інші поняття (фінансові ресурси, матеріальні ресурси, нематеріальні ресурси та інші).

За нашими міркуваннями, викладені вище підходи вчених до визначення сутності поняття інвестиційних ресурсів не можуть бути використані при трактуванні сутності інвестиційних ресурсів НПФ, оскільки не дозволяють відобразити специфіку функціонування фондів.

Для того, щоб охарактеризувати сутність інвестиційних ресурсів НПФ, розглянемо процес формування і використання таких ресурсів, представлений на рис.

Рис. Структурно-логічна схема процесу формування і використання інвестиційних ресурсів НПФ

Примітка. Розробка автора

Вкладники НПФ сплачують пенсійні внески на користь учасників фонду. Накопичені внески розміщуються на фінансовому ринку в пенсійні активи, а вже сукупність пенсійних внесків та інвестиційного прибутку (збитку), отриманого від їх розміщення в пенсійні активи, становить пенсійні накопичення учасників НПФ, які обліковуються на індивідуальних пенсійних рахунках. Частина пенсійних накопичень спрямовується на виконання поточних зобов'язань НПФ, у тому числі на здійснення пенсійних виплат. Інша частина пенсійних накопичень спрямовується на формування пенсійних активів. Загальний обсяг пенсійних накопичень, а також нерозподілений інвестиційний прибуток НПФ є інвестиційними ресурсами НПФ.

Зважаючи на викладене, під інвестиційними ресурсами НПФ пропонуємо розуміти сукупність пенсійних накопичень на індивідуальних пенсійних рахунках учасників фонду, сформованих за рахунок пенсійних внесків вкладників, та інвестиційного прибутку (збитку), отриманого від їх розміщення в пенсійні активи.

На наш погляд, запропоноване визначення інвестиційних ресурсів НПФ, по-перше, підкреслюється цільове призначення коштів, а саме вказується, що це «пенсійні накопичення», тобто кошти, призначені для виплати пенсій; по-друге, через пояснення пенсійних коштів як сукупності пенсійних накопичень на індивідуальних пенсійних рахунках учасників фонду розкривається, хто є власниками таких коштів; по-третє, розмежовуються джерела формування пенсійних коштів (пенсійні внески вкладників та інвестиційний прибуток (збиток), отриманий від їх розміщення в пенсійні активи).

Специфічними особливостями інвестиційних ресурсів недержавних пенсійних фондів є їхня грошова форма, використання для фінансових інвестицій, довгостроковий інвестиційний горизонт, визначеність строків інвестування тощо.

Використання недержавного пенсійного забезпечення як засобу зниження рівня соціальної напруженості в суспільстві за рахунок матеріальної підтримки

громадян після їх виходу на пенсію неможливо без державного регулювання інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів, покликано захищати пенсійні накопичення від неефективного чи нецільового використання, сприяти їх збільшенню і тим самим забезпечувати дотримання інтересів громадян – учасників недержавного пенсійного забезпечення.

Регулювання інвестиційної діяльності НПФ має важливе значення, оскільки, з одного боку, це повинно стимулювати фонди до ефективного вкладення коштів у національну економіку, спонукати до спрямування інвестиційних ресурсів у певні галузі виробництва і сфери послуг, які треба розвивати в конкретних регіонах за конкретний період часу.

З другого боку, державне регулювання має на меті підвищення надійності пенсійного забезпечення в цілому, створення умов для гарантованого повернення вкладених коштів, запобігання ситуацій невиконання зобов'язань НПФ перед вкладниками.

При регулюванні інвестиційної діяльності НПФ використовуються два основні підходи, а саме: установлення суворих інвестиційних обмежень або застосування так званих правил «розсудливої людини», за яких інвестиційні обмеження є мінімальними.

У превентивних цілях законодавство встановлює обмеження інвестиційної діяльності НПФ. Це сприяє досягненню безпеки інвестиційних вкладень, прибутковості інвестованих коштів і виконанню зобов'язань фонду перед учасниками.

Регулювання напрямів інвестування пенсійних активів здійснюється у формі встановлення прямої заборони, кількісних обмежень або вимоги щодо отримання дозволу на здійснення тієї чи іншої інвестиційної операції.

Обмеження вибору об'єктів інвестування регламентується шляхом установлення [13]:

- 1) переліку схвалених класів фінансових активів, які можна купувати фондам. Такими «дозволенними» активами є ті види інвестицій, які мають прийнятні рівні ризиків неплатоспроможності та ліквідності;
- 2) переліку заборонених активів (цінні папери, емітентами яких виступають пов'язані особи НПФ, або інші види активів, визнані занадто ризикованими або низьколіквідними);
- 3) максимальних процентних рівнів «сукупних» вкладень у певні класи активів. Такі обмеження існують для інвестицій із високим ступенем ризику неплатоспроможності або ризику ліквідності. Загальною практикою є встановлення максимальних обмежень щодо операцій із цінними паперами, які не котируються на організованому ринку, з корпоративними облігаціями низької якості і з певними класами іноземних цінних паперів. У деяких країнах існують мінімальні обмеження для інвестицій із низьким рівнем ризику (урядові цінні папери або облігації високої якості);
- 4) максимальних обмежень за питомою вагою «сукупних» інвестицій в один об'єкт інвестування – застосовується для інвестицій у цінні

папери одного емітента або в один об'єкт нерухомості з метою забезпечення адекватної диверсифікації портфеля. Цим нормативом регулюється реінвестування НПФ у материнську компанію або її дочірні структури на умовах придбання акцій або на умовах кредитування;

- 5) вимог щодо відповідності валют для активів і пасивів, тобто мінімальний відсоток активів, які повинні бути інвестовані в тій самій валюті (валютах), в якій будуть виплачуватися пасиви. Ці вимоги пов'язані з валютними ризиками і можливим падінням курсу валюти, в якій здійснюються інвестиції, на дату виплати зобов'язань;

- 6) обмежень на використання деривативів для торгівлі або спекулятивних цілей, у зв'язку з чим органи контролю встановлюють регуляторні норми щодо кредитоспроможності постачальників позабіржових деривативів.

Слід зазначити, що інвестиційні обмеження мають низку несприятливих ефектів, зокрема ефект «стадної поведінки», коли портфелі різних НПФ дуже схожі та їхні прибутковості практично однакові. Також регулятивні правила надають слабкі стимули для підвищення ефективності інвестиційного менеджменту. Крім того, у країн, що розвиваються, діапазон інвестиційних продуктів, зазвичай, дуже обмежений, тому НПФ контролюють великі частки ринків, у які вони можуть інвестувати, створюючи проблеми ліквідності. Так, ураховуючи ефект «стадної поведінки», у ті періоди часу, коли придбання або продажі активів здійснюється більшістю фондів в один і той самий час, ринкові ціни можуть сильно змінюватися (у несприятливому напрямку), посилюючи системний ризик на ринку капіталу.

Іншою проблемою, пов'язаною з інвестиційними обмеженнями, є те, що вони не дозволяють досягти бажаного рівня диверсифікації інвестицій. Хоча обмеження сприяють уникненню надмірної концентрації ризиків, вони не можуть забезпечити належної диверсифікації. Тому введення принципу адекватної диверсифікації без установлення верхніх лімітів може бути, фактично, більш ефективним у досягненні цілей розумної диверсифікованості. В ідеалі інвестиції мають здійснюватися через організовані біржі в цінні папери з високим рейтингом, що активно котируються. Будь-які винятки мають підлягати чітким обмеженням.

Окремо слід розглянути обмеження на іноземні інвестиції, зокрема:

- 1) установлення ліміту-максимуму на частки іноземних активів у портфелях НПФ, що є нижчим, аніж ліміт, який застосовується щодо національних активів;
- 2) зобов'язання володіти певним мінімальним відсотком національних активів (наприклад, державних облігацій), у портфелі активів НПФ, який був би вище, ніж відсоток, який застосовується щодо іноземних активів;
- 3) вимога щодо дотримання певного рівня валютного метчінгу, а саме – що встановлена частка активів і відповідних пасивів в одній і

тій самій валюті. Ця умова спрямована на скорочення валютних ризиків.

У разі обмежень на розміщення пенсійних активів за кордоном НПФ більшості країн демонструють явний вітчизняний ухил у своїх розподілах інвестицій і зазвичай залишаються далеко від меж офіційно встановлених обмежень.

Доказом на користь іноземних інвестицій НПФ є надання можливості диверсифікації ризику країни, що дозволяє забезпечити більш стабільну прибутковість, аніж за недиверсифікованими портфелями.

Свідченням проти іноземних інвестицій є те, що дозвіл інвестицій за кордон може спричинити вплив довгострокових фінансових ресурсів із внутрішніх ринків капіталу. Дефіцит відповідних вітчизняних фінансових інструментів зазвичай є дуже сильним аргументом на користь дозволу інвестицій у закордонні цінні папери. Однак потенційний внесок пенсійної реформи може бути не реалізований, якщо фондам дозволити вільно інвестувати в закордонні цінні папери.

Варіантом є дозвіл закордонних інвестицій після того, як накопичені активи НПФ досягнуть певного відсотка ВВП, скажімо 10 або 20%. Цей ліміт є абсолютно довільним, але він дозволяє досягти певної зрілості фондів і підходить для випадку, коли внутрішні інвестиційні можливості на фінансовому ринку не відповідають зростаючому обсягові пенсійних накопичень.

Таким чином, держава вводить обмеження на інвестування коштів фонду для того, щоб звести до мінімуму можливість зниження вартості чистих активів фонду. Диверсифікація пенсійних активів у порядку, передбаченому чинним законодавством, сприяє зниженню ризикованості та належній ліквідності інвестиційного портфеля. Однак НПФ може встановити ще суворіші обмеження на інвестування за типами активів і структурою інвестиційного портфеля в договорі з компанією з управління активами і прописати такі обмеження в інвестиційній декларації.

Для того, щоб бути ефективними, інвестиційні обмеження повинні бути гнучкими і переглядатися відповідно до досягнення зрілості НПФ і відповідно до того, як ринки капіталів модернізуються та стають більш ефективними. Однак довгостроковою метою регулювання інвестиційної діяльності НПФ має бути перехід до правил «розсудливої людини». Практика показує, що реальна прибутковість НПФ, які функціонують на основі правил «розсудливої людини», є вищою, ніж прибутковість фондів, що функціонують у рамках інвестиційних обмежень, головним чином за рахунок більш високої частки акцій в інвестиційних портфелях. Хоча відмінність у прибутковості не може бути повністю пояснена інвестиційними обмеженнями, оскільки в багатьох країнах такі обмеження не є стримувальними при інвестиційному виборі.

Правилами «розсудливої людини» не передбачено встановлення суворих обмежень на інвестиції, основна увага приділяється регулюванню поведінки інвестиційних менеджерів.

Правила «розсудливої людини» (англ. *prudentman-rule*) – це стандарт інвестування, який був введений в

англо-американській пенсійній системі для того, щоб оцінювати поведінку менеджерів з управління активами. Правила передбачають, що менеджери з управління активами повинні діяти обачно, професійно, розсудливо і відповідально.

Слід відрізнити правило «розсудливої людини» від правил пруденційного регулювання, що складаються з правил: щодо повного розкриття інформації з боку компаній; фідучіарної відповідальності; ліцензування керуючих компаній; обов'язкового створення депозитарних установ; правил оцінювання активів за ринковою вартістю; правил, що запобігають потенційному виникненню конфліктів інтересів; заборони інвестувати в певні види активів.

На нашу думку, недостатня розвиненість фондового ринку у країнах, що розвиваються, не дозволяє в повному обсязі реалізовувати всі потенційні можливості використання інвестиційних ресурсів НПФ в інвестиційних процесах, оскільки, незважаючи на нормативну можливість декларованого спектра інвестування пенсійних активів, наведеними даними фактично підтверджується одноманітність реальної кон'юнктури інвестиційних пропозицій і обмеженість привабливих сфер інвестування.

У разі дестабілізації ситуації на ринку капіталів, що призведе до виключення цінних паперів із лістингу, різких цінових коливань акцій та облігацій, дефіциту фінансових інструментів з адекватною прибутковістю, придатних для інвестування активів НПФ, зниження рейтингів банків, цінних паперів, емітентів, наявність суворих обмежень призводить до вимушених порушень вимог до складу і структури активів НПФ, неспроможності компаній з управління активами проводити гнучку інвестиційну політику з метою хеджування ризиків та захисту прав учасників НПФ.

Інвестиційні обмеження можуть бути виправдані на початковому етапі запровадження недержавного пенсійного забезпечення. Однак існує необхідність послаблювати інвестиційні обмеження з часом, у міру розвитку фінансового ринку, поліпшення ліквідності ринку цінних паперів, удосконалення нормативно-правової бази тощо. Напрямами лібералізації інвестиційних обмежень можуть бути: збільшення питомої ваги інвестицій в акції, іноземні активи і менш ліквідні активи, такі як нерухомість і венчурний капітал. Довгостроковою метою має бути ухвалення правил «розсудливої людини», коли накладаються мінімальні інвестиційні обмеження.

Крім того, статистика свідчить про те, що реальні прибутковості НПФ, які функціонують у регулятивній системі, заснованій на правилах «розсудливої людини», вище, ніж прибутковості фондів, які функціонують у більш обмежувальних умовах, багато в чому за рахунок вищої частки акцій в їхніх портфелях. Хоча ця відмінність не може бути повністю поясненою інвестиційними обмеженнями, оскільки в багатьох країнах вони не є стримувальними при інвестиційному виборі. На нашу думку, в умовах інтернаціоналізації фінансових ринків унаслідок економічної глобалізації правила, що стосуються активів, у які пенсійні активи

можуть бути інвестовані, неухильно втрачають своє пруденційне значення. Тому для того, щоб бути ефективними, інвестиційні обмеження повинні бути гнучкими і переглядатися в міру того, як пенсійні фонди нарощують активи і стають більш зрілими, а ринки капіталів модернізуються і стають ефективнішими.

Висновки. Отже, до положень наукової новизни результатів нашого дослідження можна віднести обґрунтування сутнісних характеристик категорії «ін-

вестиційні ресурси недержавних пенсійних фондів». Роль інвестиційних ресурсів НПФ важко переоцінити у процесі забезпечення економічного зростання вітчизняної економіки.

Інвестиційні ресурси у процесі функціонування НПФ акумулюються в інвестиційні потоки. Проведення ефективної інвестиційної діяльності є ключовим елементом функціонування і розвитку недержавних пенсійних фондів.

Список використаної літератури

1. Библик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Библик, Г. М. Сюта ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Бард В. С. Финансово-инвестиционный комплекс: теория и практика в условиях реформирования российской экономики / В. С. Бард. – Москва : Финансы и статистика, 1998. – 304 с.
4. Шеряй К. И. Формирование и эффективность использования инвестиционных ресурсов на предприятиях нефтедобычи : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / К. И. Шеряй. – Москва : ФГОУ ВПО «Финансовый университет при Правительстве РФ», 2011. – 160 с.
5. Феняк Л. А. Джерела формування інвестиційних ресурсів / Л. А. Феняк // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2010. – № 36. – С. 134–139.
6. Саталкіна Л. О. Джерела фінансування інвестиційного портфеля підприємства / Л. О. Саталкіна // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2 (7). – С. 181–186.
7. Игонина Л. Л. Инвестиции : учеб. пособие / Л. Л. Игонина ; под ред. д-ра экон. наук, проф. В. А. Слепова. – Москва : Экономика, 2005. – 478 с.
8. Лахметкина Н. И. Инвестиционная стратегия предприятия : учебное пособие / Н. И. Лахметкина. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : КноРус, 2008. – 232 с.
9. Гриньова В. М. Інвестування : підручник / В. М. Гриньова [та ін.]. – Київ : Знання, 2008. – 452 с.
10. Губанова Е. С. Методологические основы систематизации понятий инвестиционной проблематики исследования / Е. С. Губанова // Экономические и социальные перемены в регионе. – 2004. – Вып. 25. – С. 72–78.
11. Павлова Л. Н. Финансовый менеджмент: управление денежным оборотом предприятия / Л. П. Павлова. – Москва : ЮНИТИ, 1995. – 269 с.
12. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посіб. / Т. В. Майорова. – Київ : ЦУЛ, 2009. – 472 с.
13. Shabanova O. V. Regulation of directions of investing of pensions assets / O. V. Shabanova // Наука Красноярья. – 2014. – № 5 (16). – С. 36–50.

References

1. Bybyk, S. P., & Siuta, H. M. (2006). Slovyk inshomovnykh sliv: tлумachennia, slovotvorennia ta slovovzhyvannia [The dictionary of foreign words: interpretation, word formation and usage]. S. Ia. Yermolenko (Eds.). Kharkiv : Folio [in Ukrainian].
2. Busel, V. T. (2005). (Eds.). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of Modern Ukrainian]. Kyiv ; Irpin : VTF «Perun» [in Ukrainian].
3. Bard, V. S. (1998). Finansovo-investitsionnyi kompleks: teoriya i praktika v usloviyah reformirovaniya rossiyskoy ekonomiki [Financial and investment complex: theory and practice in the conditions of reforming of the Russian economy]. Moscow : Finansy i Statistika [in Russian].
4. Sheryay, K. I. (2011). Formirovanie i effektivnost ispolzovaniya investitsionnykh resursov na predpriyatiyah nefte dobychi [Formation and efficient use of investment resources for oil companies]. Candidate's thesis. Moscow : FGOU VPO «Finansovyy universitet pri Pravitelstve RF» [in Russian].
5. Feniak, L. A. (2010). Dzherela formuvannia investytsiinykh resursiv [Sources of investment resources], Zbirnyk naukovykh prats VNAU – Proceedings of VNAU, 36, 134–139 [in Ukrainian].
6. Satalkina, L. O. (2013). Dzherela finansuvannia investytsiinoho portfeliu pidpriemstva [Sources of financing the company's investment portfolio]. Ekonomika: realii chasu – Economics: time realities, 2 (7), 181–186 [in Ukrainian].
7. Igonina, L. L. (2005). Investitsii: ucheb. posobie [Investments: a tutorial]. B. A. Slepov (Eds.). Moscow : Ekonomist [in Russian].
8. Lakhmetkina, N. I. (2008). Investitsionnaya strategiya predpriyatiya [The investment strategy of the enterprise]. (4th ed., rev.). Moscow : Kno Rus [in Russian].
9. Hrynova, V. M. (2008). Investuvannia [Investing]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].

10. Gubanova, Ye. S. (2004). Metodologicheskie osnovy sistematzatsii ponyatij investitsionnoy problematiki issledovaniya [Methodological bases of the systematization of the investment perspective of research concepts]. Ekonomicheskie i sotsialnyie peremenyi v regione – Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast, 25, 72–78 [in Russian].
11. Pavlova, L. N. (1995). Finansovyy menedzhment : Upravlenie denezhnym oborotom predpriyatiya [Financial management: cash management of the enterprise turnover]. Moscow : Yu NITI [in Russian].
12. Maiorova, T. V. (2009). Investytsiina diialnist [Investments]. Kyiv : TsUL [in Ukrainian].
13. Shabanova, O. V. (2014). Regulation of directions of investing of pensions assets, Nauka Krasnoyarya – Krasnoyarsk Science, 5 (16), 36–50 [in Russian].

УДК 336.71:657:336.717.111

АУДИТ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ ІЗ ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ЯК ОСНОВНА БАЗА УХВАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Рудницький Василь Степанович,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: koa@lbi.wubn.net

Сарахман Оксана Миколаївна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: sarahman88@ukr.net

Анотація. Проаналізовано сучасний стан організації і функціонування банків у платіжній системі на основі пластикових карток, а також досліджено проблеми і перспективи у проведенні аудиту операцій із платіжними картками.

Залежно від використовуваних методичних підходів до оцінювання економічної ефективності здійснення операцій банків із платіжними картками характеризується результативність цих операцій і визначається доцільність розширення сегментів ринку платіжних карток.

З урахуванням цього чітко виокремилась проблема опрацювання методики аналізу і аудиту ефективності цих операцій, що дозволить оцінити ресурсомісткість, трудомісткість операцій та обсяги інвестицій на впровадження нових карткових продуктів і технологій. Це вимагає комплексного, системного підходу до використання методів економічного аналізу і аудиту в цій сфері.

Ключові слова: банк, аналіз, аудит, платіжна картка, програма.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; бібл.: 5.

AUDIT BANK OPERATIONS WITH OF PAYMENTS CARDS AS THE MAIN BASE MANAGEMENT DECISION MAKING

Rudnytskyi VasyL,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Accounting and Auditing
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: koa@lbi.wubn.net

Sarakhman Oksana,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Accounting and Auditing
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: sarahman88@ukr.net

Abstract. The article analyzes the current state of the organization and functioning of banks in the payment system. Investigated the problems and prospects for auditing transactions with payment cards.

Depending on the used methodological approaches to evaluating the economic efficiency of operations with payment cards banks characterized by efficiency of operations and feasibility defined market segments expand payment cards.

In view, experienced some problem to processing methods of analysis and audit and the effectiveness of these operations. All of that will be help to evaluate resource consumption, complexity of operations and investments for the introduction of new card products and technologies.

This requires an integrated, systematic approach to the methods of economic analysis and audit in this area.

Keywords: bank, analysis, audit, payment card, program.

Formulas: 0; **fig.:** 0; **tabl.:** 1; **bibl.:** 5.

АУДИТ ОПЕРАЦИЙ БАНКОВ С ПЛАТЕЖНЫМИ КАРТОЧКАМИ КАК ОСНОВНАЯ БАЗА ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Рудницкий Василий Степанович,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой учета и аудита
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: koa@lbi.wubn.net

Сарахман Оксана Николаевна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и аудита
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: sarahman88@ukr.net

Аннотация. Проанализировано современное состояние организации и функционирования банков в платежной системе на основе пластиковых карточек, а также исследованы проблемы и перспективы в проведении аудита операций с платежными карточками. В зависимости от используемых методических подходов к оценке экономической эффективности осуществления операций банков с платежными карточками характеризуется результативность этих операций и определяется целесообразность расширения сегментов рынка платежных карточек. С учетом этого четко выделена проблема методики анализа и аудита эффективности этих операций, что позволит оценить ресурсоемкость, трудоемкость операций и объемы инвестиций на внедрение новых карточных продуктов и технологий. Это требует комплексного, системного подхода к использованию методов экономического анализа и аудита в данной сфере

Ключевые слова: банк, анализ, аудит, платежная карточка, программа.

Формул: 0; **рис.:** 0; **табл.:** 1; **библ.:** 5.

Вступ. Ефективність операцій із платіжними картками є відносним виразом ефекту від здійснення таких операцій, пов'язаним зі здатністю банку формулювати власні цілі з урахуванням зовнішніх і внутрішніх умов функціонування та забезпечувати їх досягнення шляхом використання соціально спрямованих інструментів за встановленого співвідношення витрат і результатів.

Сьогодні ми спостерігаємо швидкий розвиток ринку платіжних карток в Україні. Кількісне зростання показників цього ринку одночасно супроводжується і його якісним розвитком. Зокрема, активно впроваджуються нові платіжні послуги та операції. Банки поступово здійснюють перехід з емісії платіжних карток із магнітною смугою на емісію платіжних карток із чипом та переобладнують свою інфраструктуру для приймання смарт-карток. На базі платіжних смарт-карток впроваджуються бонусні, соціальні, транспортні, страхові, медичні та інші проекти. Емітуються мобільні платіжні інструменти, які дозволяють контролювати та управляти банківським рахунком, а також здійснювати платежі за допомогою мобільного телефону.

Потужні фінансові і політичні явища останніх років призвели до серйозних випробувань банків Укра-

їни на міцність. Нині банківська діяльність великою мірою залежить від використання нових технологій ведення бізнесу, зокрема у сфері платіжних карток.

Безпечні та ефективні платіжні системи відіграють вирішальну роль для успішного функціонування фінансової системи країни. На сьогодні є необхідним упорядкування діяльності суб'єктів на ринку банківських платіжних карток, посилення контролю за такою діяльністю, сприяння запобіганню незаконної діяльності на ринку платіжних систем, захист інтересів користувачів платіжних систем. У цих умовах особливої актуальності набуває розроблення основних напрямів удосконалення аудиту банківських платіжних карток.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в науковій літературі цією проблемою займалися вітчизняні і зарубіжні макроеконومیсти та банківські науковці, зокрема Т. Я. Андрейків, О. Д. Вовчак, М. А. Вознюк, А. С. Савченко, Т. С. Смовженко, А. Г. Чумаков, Г. Є. Шпаргало, Д. Хамфрі, Б. Д. Самерс, Д. Шеппард, Д. Шоенмейкер, П. Ангеліні, А. Грінспан.

Значний вплив на становлення і розвиток теоретико-методологічних основ аналізу і аудиту діяльності банків на ринку платіжних карток мають дослідження учених: М. І. Баканова, О. В. Васюренко, О. І. Скаска,

О. І. Кіреєва, В. П. Бондара, А. В. Головача, М. П. Денисенка, Л. М. Кіндрацької, В. Б. Кириленка, В. І. Ричаківської, К. Є. Раєвського, Г. П. Табачук та ін. Проте багато положень праць дослідників мають суперечливий і дискусійний характер щодо теоретичних і практичних знань у зборі та опрацюванні економічної інформації, а також виявлення реальних шляхів удосконалення проведення аудиту операцій із платіжними картками.

Результати дослідження. Ринок електронних платежів швидко і стрімко змінюється. Процеси глобалізації та зміни у структурі сектору фінансових послуг вимагають постійного вдосконалення і розвитку цього ринку. Темпи поширення використання безготівкових платіжних інструментів значно відрізняється у країнах залежно від особливостей ринку.

Аналізуючи дані, подані Національним банком України, щодо статистики розвитку платіжних карток на українському ринку, було визначено такі факти: безперечним лідером на ринку платіжних карток України є ПАТ КБ «ПриватБанк».

Станом на 01.10.2015 обіг карток цього банку становив 29 974 227 шт., а це 48% від загального обігу платіжних карток на українському ринку. Також варто звернути увагу на різницю між кількістю карток, що є в обігу, і кількістю карток, що дійсно використовуються клієнтами банку (тобто є активними).

Щодо «ПриватБанку», то частка активних карток у загальному обігу карток банку становить 53,5%. Наочний приклад співвідношення активних карток найбільших банків України до обігу платіжних карток у цілому ми можемо розглянути в *табл. 1* [5].

Таблиця 1

Дані в розрізі банків – членів платіжних систем
щодо кількості платіжних карток станом на 01.10.2015 і 01.10.2014

Назва банку	Станом на 01.10.2015		Станом на 01.10.2014		Абсолютне відхилення (активних одиниць)	Відносне відхилення (активних карток)
	платіжних карток в обігу (одиниць)	платіжних карток активних (одиниць)	платіжних карток в обігу (одиниць)	платіжних карток активних (одиниць)		
ПАТ КБ «ПриватБанк»	29 974 227	16 039 421	30 730 368	16 905 023	-865 602	0,95
АТ «Ощадбанк»	10 036 377	3 977 236	12 591 214	2 489 779	1 487 457	1,60
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	4 274 873	2 045 034	4 137 016	2 609 570	-564 536	0,78
ПАТ «ПУМБ»	2 077 904	677 811	1 548 685	652 653	25 158	1,04
АТ «УкрСиббанк»	2 057 664	1 026 598	1 964 254	1 004 543	22 055	1,02
Інші банки	13 391 979	6 431 819	18 782 880	9 535 089	-3 103 270	0,67
Усього	61 813 024	30 197 919	69 754 417	33 196 657	-2 998 738	0,91

Аналізуючи статистику Національного банку України (НБУ) за 2014 і 2015 роки, бачимо тенденцію до зменшення кількості платіжних карток в обігу деяких українських банків. За даними НБУ, кількість карток, що є в активному використанні, зменшилась на 5% (865 602 штуки).

Можливими причинами такого зменшення є те, що більшість українців усе ще воліють використовувати платіжні картки для зняття готівкових коштів у банкоматах і зниження використання кредитних карток громадянами України [5].

У зв'язку зі скороченням кількості платіжних карток в обігу банків і з тим, що багато банків у цілях економії змушені закрити свої відділення, виникає доцільність у зменшенні кількості банкоматів і платіжних терміналів, що обслуговують платіжні картки.

На наш погляд, важливим напрямом для банківських установ щодо ефективності операцій із платіжними картками є детальний аудит цих операцій, який повинен проводитися за кількома етапами.

Першим етапом є складання програми аудиту. Тут вказується мета аудиту (наприклад, установити дотримання вимог чинного законодавства і внутрішніх положень банку при веденні операцій із банківськими платіжними картками (БПК), дохідність / збитковість операцій із БПК, повнота і своєчасність виконання рекомендацій щодо усунення недоліків і т. ін.); об'єкт аудиту (наприклад, організація роботи зі здійснення операцій із пластиковими картками); період аудиту; термін перевірки; керівник аудиторської групи. Крім

цього, висвітлюється перелік питань, що підлягають перевірці, та перелік аудиторських процедур за планом аудиту.

На другому етапі відділ внутрішнього аудиту складає програму (наприклад: оформлення, видавання та обслуговування дебетної корпоративної платіжної картки юридичній особі) для детального розгляду операцій працівниками, де вказують послідовність здійснення операцій (згідно з нормативним матеріалом).

Програма повинна складатися з кількох частин:

- оформлення документів і відкриття карткового рахунку;
- отримання картки;
- поповнення картрахунку або списання з картрахунку;
- закриття картрахунку.

Відповідно до кожного з цих підрозділів розписується зміст операції.

Третім етапом проведення аудиторської перевірки є складання аудиторського звіту, який має такі розділи: мета перевірки, опис аудиторського підходу, обсяги та межі аудиторської перевірки, а також дається опис усіх питань за розділами у програмі [1].

В аудиторському звіті після кожного розділу аудитор визначають рівень ризику і подають свої рекомендації за підсумками аудиторської перевірки. Усі ці документи затверджуються підписом і печаткою керівника банку.

Дані, які містяться у звіті аудитора, наводяться з метою доведення до керівництва банку свідчень про

недоліки в облікових записках бухгалтерського обліку і системі внутрішнього контролю, які можуть призвести до суттєвих помилок у звітності і в порядку внесення конструктивних пропозицій з удосконалення бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю операцій із платіжними картками.

Аудитор зобов'язаний вказати у звіті на всі помилки і перекручення в системі бухгалтерського обліку за платіжними картками, а також може надавати у звіті будь-яку інформацію, яка стосується проведеного аудиту і фактів щодо роботи банку з платіжними картками і яку він буде вважати доцільною. Письмова інформація аудитора не може розглядатись як повний звіт про всі наявні недоліки. Вона охоплює лише ті з них, які були виявлені у процесі аудиторської перевірки.

Для проведення аналізу роботи банку з платіжними картками аудиторів треба запросити книгу реєстрації відкритих внутрішньобанківських рахунків, примірники договорів про випуск БПК, журнал реєстрації договорів. Перевіряється, чи дотримувався банк законодавчо-нормативних актів Національного банку України під час роботи з платіжними картками.

Карткові рахунки, які відкривають банки, прирівняні до поточних рахунків. Тому при проведенні перевірки аудиторів варто звернути увагу на законність відкриття карткового рахунку, правильність оформлення юридичної справи клієнта – власника БПК.

При проведенні аудиторської перевірки аудиторів слід урахувати не менше ніж два чинники.

Перший чинник дозволяє використання корпоративних БПК міжнародних платіжних систем, відкритих у грошовій одиниці України [для оплати товарів (послуг), придбаних для власних потреб на території України, для витрат на відрядження, представницькі цілі відповідно до чинного законодавства України]. Контроль за цільовим використанням коштів із корпоративних картрахунків покладено на власників рахунків.

Другий чинник ураховує те, що для корпоративних БПК міжнародних платіжних систем, відкритих в іноземній валюті, дозволяється здійснювати ті самі операції, що й за картрахунками, відкритими в національній валюті, за виключенням здійснення оплати договорів, що здійснюються від імені резидентів і представництв юридичних осіб – нерезидентів [1].

Дотримання цих вимог аудитор здійснює на підставі перевірки виписок за корпоративним картковим рахунком. У цій виписці повинні бути відображені всі операції, що були здійснені держателями корпоративних БПК, із зазначенням: дати здійснення операції, виду операції, суми операції, коду валюти операції та курсу (за умови здійснення операції не у валюті карткового рахунку).

У разі виявлення порушень правил користування БПК їхніми власниками аудиторів треба з'ясувати, які заходи були вжиті банком за виявленими порушеннями. Якщо заходів не вживалось, це свідчить про недостатній рівень контролю з боку відповідальних працівників банку за операціями, що здійснюються клієнтами.

При проведенні перевірки операцій, пов'язаних із видаванням готівки за БПК, аудиторів варто звернути увагу на те, що здійснювати авторизацію в іноземній валюті при проведенні операції видавання готівкової іноземної валюти за допомогою БПК міжнародних платіжних систем дозволяється лише: за власними БПК уповноваженого банку (якщо картрахунок відкрито в іноземній валюті), за БПК нерезидентів України, які емітовані банками-нерезидентами. У всіх інших випадках видавання готівки за БПК здійснюється в національній валюті України.

Перевірка дотримання цих вимог здійснюється на підставі сліпів, при цьому сліп має містити таку інформацію: назву держателя БПК, тип БПК, банк-емітент, номер БПК, паспортні дані власника БПК, валюта, в якій здійснювалась авторизація картки (національна / іноземна), код авторизації, сума до видавання, сума отриманої комісійної винагороди, загальна сума авторизації, підпис власника БПК і відповідального працівника, а також інформацію з кліше банку, який здійснив авторизацію. Належним чином оформлений сліп є підставою для оформлення видаткових касових документів.

Якщо авторизація картки здійснювалась за допомогою POS-терміналу, то в касових документах зберігається другий примірник чека (квитанції), роздрукованого POS-терміналом, що містить інформацію про власника БПК, загальну суму операції, номер БПК, підпис власника, код авторизації та час здійснення операції. Зазначений чек є підставою для оформлення видаткових касових документів [2].

Якщо видавання готівки за БПК здійснював касир пункту обміну іноземної валюти, аудиторів треба перевірити, чи оформляє окремо касир грошові аванси для здійснення операцій із видавання готівки за БПК, і чи відображені такі операції в документах, що роздруковуються при закритті дня касиром. Разом з тим аудиторів потрібно встановити, чи існує наказ із банку про призначення осіб, відповідальних за роботу з клієнтами із банківськими платіжними картками.

Перевірці також підлягають електронні анкети картодержателів. При цьому контролюється тотожність інформації, вказаної в електронній анкеті та в договорі, укладеному з клієнтом. Кількість відправлених електронних анкет повинна бути рівною кількості укладених договорів. За картрахунками корпоративних БПК треба встановити, чи наявні повідомлення в податкову адміністрацію про відкриття юридичною особою корпоративного карткового рахунку. Перевіряється, чи зареєстровані в «Журналі реєстрації анкет на отримання БПК» усі наявні анкети, що надані клієнтами.

Окрім цього, аудиторів треба встановити кількість поточних рахунків, що були відкриті банком на ім'я картодержателів, для забезпечення останніми розрахунків за БПК (поповнення картрахунку, погашення кредиту).

При перевірці відкриття карткових рахунків і рахунків гарантійного депозиту аудиторів варто звернути увагу на наявність у головному банку електронних анкет, надісланих філіями, тотожність вказаних у них даних із даними ОДБ, наявність розпорядження

про відкриття рахунків і відправлення інформації про персоналізацію БПК і генерацію ПІН-коду до процесингового центру.

Аудитор перевіряє фактичну кількість наявних пластикових заготовок на виготовлення БПК із кількістю, що вказана в заявці на отримання заготовок, та із кількістю, що вказана у видатковому позабалансовому ордері, а також чи зберігаються отримані заготовки на виготовлення БПК і виготовлені БПК у сейфі. Установлюються особи, що мають доступ до місця зберігання заготовок і карток, здійснюється звірка цих осіб із переліком, визначеним наказом.

Перевірці підлягають і реєстри на кількість і суму використаних бланків суворої звітності та взірці з фактичною наявністю бланків, що обліковуються в підзвіті відповідального працівника, реєстри на кількість і суму виготовлених цінностей та взірці із фактичною наявністю виготовлених БПК, що є у підзвіті відповідального працівника, реєстри на кількість і суму зіпсованих виготовлених цінностей та взірці з фактичною кількістю зіпсованих при виготовленні БПК [3].

При перевірці операцій із видавання виготовлених БПК клієнтам – держателям БПК аудиторіві треба встановити таке: здійснення оплати клієнтом за виготовлення БПК та річне обслуговування (як щодо фізичних, так і щодо юридичних осіб); наявність оформлення юридичною особою – власником корпоративного картрахунку доручення на отримання корпоративної БПК на кожного держателя окремо; наявність у банку «Розписки про отримання БПК і ПІН-конверта з ПІН-кодом» та тотожність підписів на розписці зі зразками підписів клієнтів; наявність відмітки, зробленої відповідальним виконавцем у справі клієнта про дату видавання БПК і ПІН-конверта; внесення операції видавання БПК і ПІН-конверта до звіту операційного дня.

Особливу увагу аудиторіві треба звернути на повноту, своєчасність і правильність відображення в обліку операцій, що пов'язані з використанням власником БПК коштів за рахунок встановленого ліміту кредитування.

При цьому аудитор перевіряє:

- своєчасність відкриття позичкового рахунку картодержателю у разі використання останнім кредитних коштів;
- стан моніторингу своєчасності погашення картодержателем заборгованості за кредитом у терміни, обумовлені договором;
- повноту і правильність нарахування відсотків за користування кредитними коштами;
- погашення заборгованості за рахунок гарантійного депозиту в разі допущення картодержателем прострочки погашення кредиту та відсотків за ним;
- правильність і своєчасність нарахування відсотків за гарантійним забезпеченням, наданим клієнтом.

Висновки. Головним завданням аудиту ефективності системи платіжних карток є одержання відповіді на основні питання, що хвилюють насамперед керівників, які ухвалюють рішення щодо використання виділених ресурсів на комплексні програми. До питань такого характеру можна віднести:

- терміни окупності дорогого устаткування;
- накладні витрати, які несе банк на зміст апарату з роботи з платіжними картками і служб, що забезпечують ці операції (інкасація, каса, бухгалтерія);
- які витрати йдуть на забезпечення процесингу платежів, підтримку ліній зв'язку і кореспондентських відносин;
- у скільки обходиться комплектація тієї або іншої обладнаної торговельної точки або місця установки банкомата;
- на яких умовах можливо працювати з конкретним клієнтом або іншим банком.

Загалом, операції з платіжними картками потребують значних інвестицій, обсяг яких залежить від випуску безпосередньо карток, від засобів обробки інформації, від технічної та технологічної інфраструктури, від затратомістких методів контролю за обладнанням і операціями. По суті, цей вид бізнесу вимагає найбільших вкладень з усіх сфер банківського бізнесу.

Список використаної літератури

1. Сарахман О. М. Внутрішній аудит у банку : навч. посібник / О. М. Сарахман, О. І. Скаско, О. Д. Вовчак, О. К. Волкова. – Київ : УБС НБУ, 2015. – 239 с.
2. Постанова Правління НБУ «Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням» від 19.04.2005 № 137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Постанова Правління НБУ «Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України» від 08.04.2005 № 123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
4. Фастовець Є. О. Пластикові картки у сучасному суспільстві [Електронний ресурс] / Є. О. Фастовець. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer29/287.pdf>.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

References

1. Sarahman, O. M., Skasko, O. I., Vovchak, O. D., & Volkova O. K. (2015). Vnutrishnii audyt u banku [Internal audit in the bank]. Kyiv : UB NBU [in Ukrainian].
2. Postanova Pravlinnia NBU «Polozhennia pro poriadok emisii platizhnykh kartok i zdiisnennia operatsii z yikh zastosuvanniam» [Regulations on the procedure for issuing payment cards and transactions with their use,

- approved by the NBU Board from April 19. 2005, № 137]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Postanova Pravlinnia NBU «Pravyla bukhhaltenskoho obliku operatsii z vykorystanniam platizhnykh kartok u bankakh Ukrainy» vid 08.04.2005 № 123 [The rules of accounting transactions using payment cards in Ukraine banks, approved by the NBU from April 08.04.2005, № 123]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
 4. Fastovets, E. O. Plastykovi kartky u suchasnomu suspilstvi [Plastic cards in modern society]. (n. d.). www.sworld.com.ua. Retrieved from <http://www.sworld.com.ua/konfer29/287.pdf> [in Ukrainian].
 5. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho Banku Ukrainy [The official website of the National Bank of Ukraine]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].

УДК 338:658

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕВРИСТИЧНИХ МЕТОДІВ В АНАЛІЗІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Шурпенкова Руслана Казимирівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: ruslana.shurpenkova@gmail.com

Анотація. Розглянуто сутність і види евристичних методів аналізу господарської діяльності. Визначено їхні переваги і недоліки. Наведено основні етапи проведення аналізу господарської діяльності за допомогою евристичних методів дослідження.

Проаналізовано сутність психологічних методів управління як системи заходів активізації діяльності трудового колективу. Виділено найбільш дієві евристичні методи з урахуванням особливостей трансформаційних процесів виробництва. Звернено увагу на особливу ефективність методів управління внутрішньогруповими процесами та індивідуально-особистісною поведінкою.

Ефективне управління вимагає поєднання та використання всієї сукупності методів впливу на процес формування і розвитку індивідів та колективу. Особливого значення набувають евристичні методи управління, тому розглянуто їхню суть і специфіку.

Ключові слова: евристичні методи, прийоми, аналіз, господарська діяльність, класифікація, підприємства.
Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; бібл.: 7.

FEATURES OF THE APPLICATION OF HEURISTIC METHODS IN THE ANALYSIS OF ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Shurpenkova Ruslana,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Accounting and Auditing
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: ruslana.shurpenkova@gmail.com

Abstract. The essence and types of heuristic analysis of economic activity. Identify their strengths and weaknesses. The basic stages of business analysis using heuristic methods.

Analyzed the essence of psychological management methods as the activation measures system performance workforce. We select the most effective heuristic methods allowing for the transformation of production processes. Attention is paid to the effectiveness of a special intra-process management practices and individual personal behavior.

Effective management requires a combination and the use of the totality of methods of influence on the formation and development of individuals and the collective. Of particular importance are heuristic methods of management, so consider their essence and specificity.

Keywords: heuristic methods, techniques, analysis, economic activity, the classification of the enterprise.
Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 7.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЭВРИСТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В АНАЛИЗЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Шурпенкова Руслана Казимировна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и аудита
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: ruslana.shurpenkova@gmail.com

Аннотация. Рассмотрены сущность и виды эвристических методов анализа хозяйственной деятельности. Определены их преимущества и недостатки. Приведены основные этапы проведения анализа хозяйственной деятельности с помощью эвристических методов исследования.

Проанализирована сущность психологических методов управления как системы мер активизации деятельности трудового коллектива. Выделены наиболее действенные эвристические методы с учетом особенностей трансформационных процессов производства. Обращено внимание на особую эффективность методов управления внутригрупповыми процессами и индивидуально-личностным поведением.

Эффективное управление требует сочетания и использования всей совокупности методов воздействия на процесс формирования и развития индивидов и коллектива. Особое значение приобретают эвристические методы управления, поэтому рассмотрено их суть и специфику.

Ключевые слова: эвристические методы, приемы, анализ, хозяйственная деятельность, классификация, предприятия.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; библи.: 7.

Вступ. Евристичні методи мають універсальний характер, їх використовують у багатьох сферах наукової й практичної діяльності – у винахідництві, психології, лінгвістиці, педагогіці тощо. В аналізі господарської діяльності евристичні методи використовують з метою прогнозування розвитку економічної ситуації, якщо розв'язання сформульованої задачі іншими методами недостатне.

Евристичні методи як креативні прийоми вирішення завдань стимулюють активність і інтуїтивне мислення людей у процесі пошуку ідей, пропозицій; сприяють інтегруванню накопиченої інформації і на цій основі значно підвищують ефективність ухвалених рішень, що особливо важливо в умовах гострої конкуренції, коли потрібні інноваційні стратегії, неординарні ідеї та дії, нові способи поведінки і мислення.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Евристичні методи досліджували низка відомих зарубіжних і вітчизняних учених: О. М. Гіряк і П. П. Ладановський [1], Й. С. Завадський [2; 3], Л. Е. Орбан-Лембрик [4], О. Д. Сердюк [5], Ф. І. Хміль [6] та інші.

Проте багато положень праць дослідників мають суперечливий і дискусійний характер. Зокрема, доволі поверхнево досліджені методи психологічного впливу на індивідів і групи, від оволодіння якими залежать стиль та ефективність роботи керівника підприємства. Автори фундаментальних праць також мало уваги приділяють методам гуманізації праці, мотиваційному управлінню факторними впливами середовища діяльності працівників з метою стимулювання їх до активної праці.

Результати дослідження. Методи – це організація прийомів і способів діяльності, що дозволяє людині чи організації досягти певних цілей. Класифікація методів обґрунтування, ухвалення і реалізації рішень охоплює всі сфери діяльності осіб, що ухвалюють рішення, і персоналу управління, дозволяючи обирати кращий метод для виконання різних завдань і проводити їхнє подальше здійснення. Вибір методів залежить від характеру та змісту проблеми, термінів і ресурсів, виділених для її вивчення, кількості та якості доступної інформації.

З цього погляду методи прийняття управлінських рішень можна поділити на дві групи – формальні і неформальні. Формальні методи ґрунтуються на логічних судженнях, доказах, виборі кращого рішення за допомогою математично-статистичного апарату. Неформальні рішення базуються на аналітичних здібностях менеджера, його досвіді та інтуїції.

До евристичних методів (від грец. *heuriskō* – відшукую, відкриваю) аналізу господарської діяльності відносять зазвичай спеціальні методи, які ґрунтуються на інтуїції, творчому мисленні, досвіді фахівців, на їхній здатності розв'язувати задачі, для яких математичний алгоритм чи точний спосіб вирішення невідомий. Хоча підґрунтя цих методів було закладено ще у філософській концепції Сократа, широке наукове й практичне визнання вони отримали у ХХ столітті. Сьогодні в економічній літературі нараховується понад сто методів евристичного пошуку, а також їхніх модифікацій і комбінацій.

Основні етапи проведення аналізу господарської діяльності на основі евристичних методів наведено на рис.

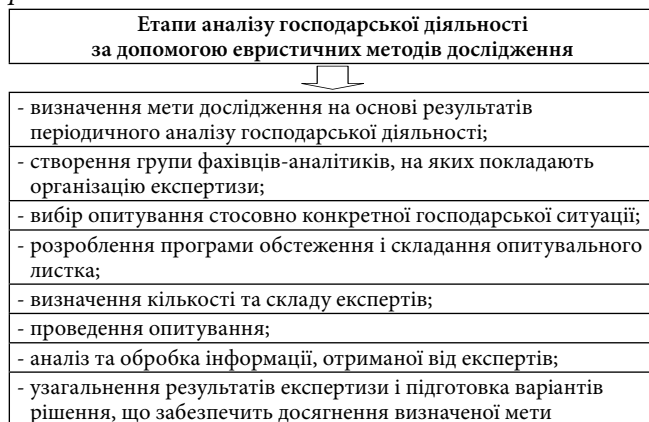

Рис. Перелік основних етапів проведення аналізу господарської діяльності на основі евристичних методів

Виділяють евристичні методи індивідуальної та групової роботи, які використовують як для отримання експертних оцінок, так і для генерування, аналізу, вибору альтернатив і розв'язання проблеми.

Індивідуальні експертні методи ґрунтуються на отриманні від експертів незалежних оцінок з їхнім наступним опрацюванням для ухвалення єдиного (оптимального) рішення. Перевагами цих методів є використання здібностей і знань кожного експерта, а також відносна простота організації проведення аналізу. Проте обмеженість знань одного експерта зумовлює певний рівень суб'єктивізму отримуваних оцінок. Тому поширення на практиці набули колективні експертні методи, що передбачають взаємодію між залученими фахівцями.

Колективні експертні оцінки (методи колективної роботи експертної групи) полягають у виробленні загального судження шляхом спільного обговорення проблеми фахівцями-експертами. Іноді їх називають методами прямого (безпосереднього) отримання колективної думки. Основна перевага цих методів полягає в забезпеченні різнобічності та ґрунтовності аналізу. До недоліків слід зарахувати складність процедури отримання інформації та формування колективної думки на основі індивідуальних суджень експертів, можливість тиску з боку авторитетів у групі, ухвалення компромісних рішень тощо.

Зовнішнє середовище є нестабільним і швидко змінюється (подібно до українського), тому доцільно розробити декілька варіантів розвитку ситуації та використати різні методи дослідження. Це дасть змогу з певною ймовірністю визначити перспективи розвитку подій та можливі наслідки рішень, що ухвалюються, комплексно оцінювати фактори впливу, своєчасно виявляти потенційні небезпеки тощо [7].

Наведемо класифікацію евристичних методів аналізу господарської діяльності (табл.).

Таблиця

Класифікація евристичних методів аналізу господарської діяльності

Індивідуальної роботи	Колективної (групової) роботи
<ul style="list-style-type: none"> • Метод інтерв'ю • Метод анкетування • Метод очікування натхнення • Метод Меттчета • Метод ліквідації безвихідних ситуацій 	<ul style="list-style-type: none"> • Метод колективної експертної оцінки • Метод експертних комісій • Метод «мозкової атаки» (штурму) <ul style="list-style-type: none"> - прямої «мозкової атаки»; - оберненої «мозкової атаки» • Метод дискусії • Аналоговий метод • Метод синектики • Метод ключових запитань • Метод вільних асоціацій • Метод Делфі • Метод Патерн • Логіко-формалізовані методи ухвалення рішень: <ul style="list-style-type: none"> - метод побудови «дерева рішень»; - дерево рішень; - аналіз чутливості; - метод Монте-Карло • Метод сценаріїв • Теорія ігор • Модель «чорної дошки»

Методом інтерв'ю ведеться бесіда з експертом, йому ставлять заздалегідь підготовлені питання з досліджуваної проблематики, на які він одразу дає конкретні відповіді. Витрачається багато часу, але участь інтерв'юера дає можливість забезпечити надійність і точність відповідей.

Методом анкетування здійснюється підготовка щодо проведення анкетного опитування про об'єкт аналізу. Включає розробку анкет з набором питань, що мають бути логічно пов'язані із завданням експертизи, містити загальноприйняті терміни, виключати невизначеність, відповідати структурі об'єкта аналізу й забезпечувати єдине тлумачення. Експерт письмово відповідає на питання анкети.

Метод очікування натхнення передбачає, що під час виконання завдань, коли не вдається сконцентрувати

зусилля, окремі автори рекомендують поєднувати напружену інтелектуальну роботу з розслабленням. Прийом базується на «перехідних станах», що виникають у період засинання, і дозволяє «ставити завдання» своєму мозку. З переходом до природного сну й «відключенням» свідомості несвідоме людини немов програмується на розв'язання важливої проблеми.

Метод Меттчета рекомендує використовувати такі «режими мислення» під час вирішення питань: стратегічні схеми (діяти відповідно до стратегії); образи (подавати проблему у формі схем); паралельні площини (слідкувати за своїми думками); основні елементи (варіанти рішень, суджень, понять, тактик, відносин).

Метод ліквідації безвихідних ситуацій використовується, коли робота зайшла у глухий кут, і дозволяє моделювати ухвалення різних управлінських рішень послідовно, уникати факторів, що призводять до небажаних прогнозованих наслідків. Досягається це за рахунок варіювання рішень.

Метод колективної експертної оцінки передбачає виявлення об'єктивно узагальненої оцінки експертної групи шляхом опрацювання індивідуальних, незалежних оцінок експертів. Цей метод полягає у пропонуванні варіантів розв'язання проблеми та їхньому спільному обґрунтуванні й обговоренні. Слабке місце – логіка компромісу (суб'єктивізм і надмірний вплив найбільш найавторитетніших експертів).

Метод мозкової атаки (штурму) вважають чи не найефективнішим з усіх психологічних методик економічного аналізу. Його відмінність полягає у створенні на нараді експертів неформальної, невимушеної атмосфери, яка стимулює творчість. Метод «мозкового штурму» дозволяє генерувати різні варіанти розв'язання проблеми на основі притаманної людині здатності до творчої діяльності. Цей метод застосовують тоді, коли звичайні рутинні методи, засновані на аналізі попереднього досвіду і теперішніх умов, не дають змоги обрати спосіб розв'язання проблеми.

Метод мозкової атаки (штурму) може бути двох видів: прямої «мозкової атаки» і оберненої «мозкової атаки».

Метод прямої «мозкової атаки» – це системно організована інтелектуальна діяльність підготовлених фахівців, які використовують прийоми і способи роботи мозку для колективного аналізу й генерації ідей. Під час створення групи враховується: неоднорідність знань, досвіду та соціально-функціонального складу її членів, незалежність один від одного, принцип змагальності. Склад групи може оновлюватися – для пожвавлення функціонування колективу, розвитку ініціативи й творчого настрою. Членів групи можуть попередньо інформувати лише про тему роботи, а не про саму проблему, чим намагаються забезпечити спонтанні підходи до її розв'язання. Вважається, що цей метод відрізняється найбільшою продуктивністю в генерації альтернатив. Ідеї добирають у два етапи: найбільш оригінальні та раціональні, а потім – оптимальні.

Метод оберненої «мозкової атаки» передбачає не генерацію нових ідей, а критику вже наявних. Обернена «мозкова атака» може бути проведена відразу після прямої, коли після генерування ідей формуються контрідії.

При цьому виконується систематизація та класифікація ідей і групування за ознаками, що виражають загальні підходи до розв'язання проблеми: оцінка ідеї щодо можливості й часу реалізації та пошук перешкод; оцінка критичних зауважень і відбір найкращої ідеї або контр-ідеї, що витримала критику.

Метод дискусії – це метод підготовки рішень шляхом ознайомлення експертів із поглядами один одного, виявлення різних поглядів. Дискусія допускає критику, вільний виклад своїх позицій, зіставлення різних підходів, публічне обговорення переваг і недоліків.

Аналоговий метод ґрунтується на багаторазовому використанні наявного досвіду тих ситуацій, що мали місце раніше, і ухвалених щодо них рішень, а також звичайних виробничих завдань, а зазвичай, рутинного чи ординарного характеру, які не потребують творчого підходу. Розв'язання проблеми здійснюється групою фахівців під час обговорення аналогій. Застосовуються аналогії таких видів: прямі (реальні), суб'єктивні, символічні (абстрактні), фантастичні (нереальні). Під час використання цього методу серед фахівців групи має бути створена довірлива обстановка, вони не повинні обмежувати «вихід» своїх думок.

Метод синектики передбачає отримання найбільш оригінальних ідей за рахунок використання у процесі «мозкової атаки» аналогії, інтуїції, абстрагування, вільного міркування, неочікуваних метафор елементів гри, що дозволяє звичну проблему в незвичній ситуації розв'язати неочікувано та оригінально.

Метод ключових запитань застосовують для збирання додаткової інформації в умовах проблемної ситуації або впорядкування вже наявної проблеми. Запитання слугують стимулом для формування стратегії й тактики рішення, розвивають інтуїцію, формують алгоритми мислення, наводять людину на ідею рішення, спонукають до правильних відповідей.

Метод вільних асоціацій ураховує особливості діяльності мозку людини, що виробляє нові ідеї під час виникнення нових асоціативних зв'язків. У деяких людей слово, образ, картина, мелодія народжують ідею, що сприяє розв'язанню проблеми. На етапі генерування ідей із використанням нових асоціацій підвищується результативність творчої діяльності за рахунок народження нових ідей.

Особливості методу Делфі:

- а) анонімність (виключається безпосередня взаємодія експертів між собою);
- б) інформативність (оголошення результатів кожного туру експертам);
- в) багатоетапність процедури анкетування;
- г) експерти мають висловити свою думку щодо кожного запитання анкети, користуючись пропонованою бальною або числовою шкалою;
- г) керованість (керівники експертизи порядкують її проведенням і пропонують деяким експертам пояснити, чому вони мають значні розбіжності оцінок із середньогруповою оцінкою з відповідного запитання);
- д) контроль за якістю експертизи (у кожному турі оброблюються оцінки експертів, отримують середню групу, крайні оцінки та максимальні від-

хилення оцінок експертів від середньої групової щодо кожного запитання, оцінюється узгодженість думок експертів);

- е) процедуру експертизи повторюють для отримання достатньо узгоджених думок експертів. За групові оцінки кожного запитання після завершення експертизи приймають усереднені оцінки відповідей.

Метод Патерн дозволяє аналізувати й ранжувати за ступенем важливості дані будь-якої предметної області, щоб можна було уявити складне та взаємне відношення постійних і змінних факторів, що становлять основу ухвалення управлінських рішень. Цей метод базується на ієрархічному дереві цілей і кількісній оцінці його елементів.

Логіко-формалізовані методи ухвалення рішень найчастіше використовують для виконання формалізованих завдань, а саме: ухвалення оптимальних рішень у сфері виробництва, логістики, інвестиційній та фінансовій сферах, оптимального ціноутворення і планування, оптимального функціонування організації тощо.

До логіко-формалізованих методів ухвалення рішень належать методи: побудови «дерева рішень»; дерева рішень, аналіз чутливості; метод Монте-Карло.

Метод побудови «дерева рішень» ефективний для типових управлінських завдань, коли відомі умови реалізації та прогнозовані результати. Дає змогу охопити всі можливі варіанти розв'язання проблеми. Рекомендується поєднувати його з експертними методами, оскільки деякі його етапи потребують оцінювання фахівцями відповідних галузей. В основі методу – модель процесу, що може розгалужуватися залежно від умов реалізації.

«Дерево рішень» – це графічне відображення послідовності рішень і станів середовища із зазначенням відповідних імовірностей і виграшів (програшів) для довільних комбінацій альтернатив. Вершини дерева рішень називаються позиціями. Позиції, що безпосередньо йдуть за деякою позицією, називаються альтернативами. Позиції, що не мають альтернатив, називаються кінцевими, а шляхи, що ведуть до них, – партіями. Частина дерева рішень, що описує гру з деякої позиції після декількох початкових кроків партнерів, називається підгрою.

Аналіз чутливості використовується, коли рішення ухвалюють в умовах невизначеності й ризику. Це техніка аналізу проектного ризику, що показує, як зміниться значення чистого дисконтованого доходу (або чистої теперішньої вартості) із заданою зміною входної змінної за інших умов.

Метод Монте-Карло – це метод імітаційного моделювання. Сутність його полягає в поєднанні аналізу чутливості та ймовірності розподілу факторів моделі. Комп'ютер генерує множину можливих комбінацій факторів з урахуванням їхнього ймовірного розподілу. Кожна комбінація приймається як значення чистої теперішньої вартості, і в сукупності управлінець отримує ймовірний розподіл результатів проекту.

Метод сценаріїв – це спроба встановлення логічної послідовності розгортання подій, щоб спрогнозувати, показати, як, виходячи з наявної ситуації, можна крок за кроком розвивати майбутній стан, ураховуючи

інформацію про розвиток подій у минулому та дійсно-му станах. Розглядаються різні можливі варіанти розвитку подій, з яких обирають найімовірніші, і зазначається, як послідовно досягнути виконання головної мети за рахунок настання ключових подій.

Існує багато фінансово-економічних ситуацій, коли виникає необхідність розроблення та ухвалення рішень в умовах невизначеності або ризику (наприклад, планування дій компанії, спрямованих на зменшення ефективності рішень, що приймає конкурент, прогнозування реакції конкурентів на зміну цін тощо). Це обумовлює використання спеціальних економіко-математичних методів, теоретичний аспект яких становить теорія ігор. Остання – це розділ дослідження ситуацій, що вивчає математичні моделі ухвалення оптимальних рішень в умовах конфлікту, тобто коли зіштовхуються не менше ніж дві сторони з різними інтересами, кожна з яких для досягнення своєї мети має можливість діяти різними способами залежно від дій противоположної сторони.

Передбачається, що гра складається з ходів, які виконуються гравцями по чергові або одночасно. Сукупність ходів гравців від початку до закінчення гри називають партією. У таких іграх використовують принцип «мінімаксу» – отримання максимуму з того мінімуму, який залишає суперникові антагоністично налаштований супротивник.

Модель «чорної дошки» базується на регламентації процесу обговорення альтернатив, поступовому обґрунтуванні рішення з урахуванням постійної зміни інформації щодо проблеми і відображення цього на умовній «дошці» для всіх, хто бере участь у підготовці рішення. Ця модель розвивається завдяки впровадженню відеоконференцій.

На етапі оцінювання варіантів рішення передбачають формування критеріїв вибору, за якими здійснюватиметься оцінювання запропонованих проектів. Якщо проблема структурована й може бути розв'язана за допомогою математичного програмування, то найчастіше критерієм вибору стає цільова функція, яку слід оптимізувати (наприклад, мінімум часу, максимум доходу). Цей метод ефективний лише за наявності чітко сформульованої мети. Для оцінювання варіантів слабоструктурованих рішень застосовують систему зважених критеріїв.

У цілому, аналітики повинні добре знати переваги і недоліки різних методів розроблення рішень. Вони повинні вміти комбінувати їх, виділяти типові управлінські завдання й застосовувати для їх виконання структуровані методи ухвалення рішень, а також збагачувати арсенал методів власними розробками.

Висновки. Отже, евристичні методи аналізу господарської діяльності є невід'ємною частиною процесу ухвалення рішень на підприємстві.

Евристичні методи сприяють мисленню зростання, орієнтації на розвиток і пошук можливостей, управління змістом. Це дозволяє колективі не тільки жити в умовах інтелектуальної конкуренції, а й завдяки компетентності та емоційної грамотності при впровадженні інновацій створити корпоративну культуру, що сприяє стабільному успіху, і допомогти глибше зрозуміти причини змін.

Використання евристичних методів аналізу дозволяє ефективно провести як поточний, так і стратегічний аналіз в умовах нестійкого середовища функціонування і високої інноваційності розвитку підприємств; дати зважену оцінку майнового, фінансового стану і обґрунтувати перспективи розвитку.

Список використаної літератури

1. Гірняк О. М. Менеджмент : підручник для студ. вищ. закл. освіти / О. М. Гірняк, П. П. Ладановський. – Львів : Магнолія плюс, 2005. – 352 с.
2. Завадський Й. С. Менеджмент / Й. С. Завадський. – Київ : Європейський університет, 2001. – Т. 1. – 542 с.
3. Завадський Й. С. Організація і психологія управління трудовими колективами / Й. С. Завадський. – Київ : Урожай, 1985. – 157 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Київ : Академвидав, 2003. – 568 с.
5. Сердюк О. Д. Теорія та практика менеджменту : навч. посіб. / О. Д. Сердюк. – Київ : Професіонал, 2004. – 432 с.
6. Хміль Ф. І. Менеджмент : підручник / Ф. І. Хміль. – Київ : Вища шк., 2003. – 330 с.
7. Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент : навч. посібник / Г. І. Кіндрацька. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – Київ : Знання, 2010. – 406 с.

References

1. Hirnyak, O. M., & Ladanovskyy, P. P. (2005). Menedzhment [Management]. Lviv : Magnolia Plus [in Ukrainian].
2. Zavadsky, J. S. (2001). Menedzhment [Management]. (Vols. 1). Kyiv : Yevropeyskiy universytet [in Ukrainian].
3. Zavadsky, J. S. (1985). Orhanizatsiia i psykholohiiu pravlinnia trudovymy kolektyvamy [Organization and management psychologylabor collectives]. Kyiv : Vintage [in Ukrainian].
4. Orban-Lembryk, L. E. (2003). Psykholohiiu pravlinnia [Psychology of management]. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
5. Serdyuk, O. D. (2004). Teoriia ta praktyka menedzhmentu [Theory and practice of management]. Kyiv : Professional [in Ukrainian].
6. Chmil, F. I. (2003). Menedzhment [Management]. Kyiv : Vyshchashkola [in Ukrainian].
7. Kindratska, G. I. (2010). Stratehichnyi menedzhment [Strategic Management]. (2nd ed., rev.). Kyiv : Znannia [in Ukrainian].

УДК 657.1

ВЕКСЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ: БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Коблянська Олена Іванівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: elenakob@ukr.net

Коблянська Галина Юріївна,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку і аудиту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
e-mail: elenakob@ukr.net

Гаркава Юлія Олександрівна,
магістр кафедри обліку і аудиту
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: garkava_yulia@mail.ua

Анотація. Висвітлено теоретичні, методичні та практичні питання бухгалтерського і податкового обліку вексельних операцій. Обґрунтовано доцільність застосування векселів як засобу платежу між підприємствами. Проведено дослідження типових вексельних операцій із застосуванням методики їх відображення в обліку на практичних прикладах. Розглянуто останні зміни, що передбачені Податковим кодексом, щодо питань оподаткування вексельних операцій, наведено відповідні приклади.

Ключові слова: простий вексель, переказний вексель, придбання вексельних бланків, видача і погашення векселя, Податковий кодекс України.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 4; бібл.: 13.

BILL TRANSACTIONS: ACCOUNTING AND TAXATION

Koblyanska Helena,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Accounting and Auditing
of the Banking Institute of Technology and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: elenakob@ukr.net

Koblyanska Galina,
Ph. D. in Economics, Assistant of the Department of Account and Audit
of the Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: elenakob@ukr.net

Harkava Yulia,
Master Student of the Department of Accounting and Auditing
of the Banking Institute of Technology and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: garkava_yulia@mail.ua

Abstract. The article is devoted to methodological issues of accounting and tax accounting of bill transactions. Considered the relevance of the use of promissory notes as means of payment between enterprises. It is proved that a large number of details and special design requirements increase the danger of recognition of the bill void and the possibility of cancellation, and present it for payment. The positive role of bill operations because the bill does not depreciate, reduce the requirement for cash. Determined that the legal-normative base of bill circulation in Ukraine

requires further improvement taking into account international practices. The study of the model of bill transactions with the use of methods of their accounting on practical examples. The latest changes introduced by the Tax code on taxation of bill transactions, the appropriate examples are given.

Keywords: promissory note, bill of exchange, purchase bill forms, issuance and repayment of a note, the Tax Code of Ukraine.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 4; bibl.: 13.

ВКСЕЛЬНЫЕ ОПЕРАЦИИ: БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ

Коблянская Елена Ивановна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и аудита
Института банковских технологий и бизнеса
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: elenakob@ukr.net

Коблянская Галина Юрьевна,
кандидат экономических наук,
ассистент кафедры учета и аудита
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
e-mail: elenakob@ukr.net

Гаркавая Юлия Александровна,
магистр кафедры учета и аудита
Института банковских технологий и бизнеса
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: garkava_yulia@mail.ua

Аннотация. Освещены теоретические, методические и практические вопросы бухгалтерского и налогового учета вексельных операций. Обоснована целесообразность применения векселей как средства платежа между предприятиями. Проведено исследование типовых вексельных операций с применением методики их отражения в учете на практических примерах. Рассмотрены последние изменения, предусмотренные Налоговым кодексом, по вопросам налогообложения вексельных операций, приведены соответствующие примеры.

Ключевые слова: простой вексель, переводной вексель, приобретение вексельных бланков, выдача и погашение векселя, Налоговый кодекс Украины.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 4; библи.: 13.

Вступ. У сучасних умовах чинне законодавство дозволяє для суб'єктів підприємницької діяльності використовувати векселі у своїй діяльності для вирішення низки виробничих питань. Проте в переважній більшості підприємства не застосовують при розрахунках векселі, оскільки не всі суб'єкти господарської діяльності готові працювати з таким способом розрахунків: в умовах сучасності відчувається потреба в наявності грошових коштів перш за все на виплату заробітної плати, купівлю сировини та сплату податків. Малоінформованість про переваги і недоліки використання векселів, методики відображення операцій в обліку є однією з причин незначного застосування розрахунків векселями. Як наслідок, існує проблема, обумовлена необхідністю узагальнення інформації про типові вексельні операції та їх відображення в бухгалтерському і податковому обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і методичні аспекти обліку та контролю вексельних операцій розкрито в дослідженнях таких вітчизняних учених: І. Басова, Д. Вінокуров, А. Клименко,

М. Коцупатрий, О. Кушина та інші; особливості обліку векселів як фінансових інструментів розглянуто у працях закордонних учених (В. Галанов, Я. Міркіз, Г. Марковіч, П. С. Роуз, Дж. Тобін, Д. Швагер і багатьох інших), що розкривають це питання, ґрунтуючись на засадах розвиненої ринкової економіки.

Метою статті є дослідження особливостей бухгалтерського і податкового обліку вексельних операцій, узагальнення методики та організації обліку згідно із законодавством України, що є чинним.

Результати дослідження. Запропонований чинним законодавством порядок обліку цінних паперів (у тому числі векселів) потребує більш змістовних роз'яснень, оскільки мають місце протиріччя в нормах, зокрема це стосується питання оподаткування вексельних операцій, що здебільшого викликає перешкоди для суб'єктів підприємницької діяльності у використанні векселів для вирішення багатьох питань виробничої діяльності.

Кожна вексельна операція має свої особливості. Серед типових вексельних операцій виділяють: придбання вексельних бланків, видавання і погашення

простого векселя, видача і погашення переказного векселя.

Придбання вексельного бланка є початковим етапом подальшого обігу векселя. Поліграфічним способом виготовляють два види вексельних бланків типової форми: прості та переказні.

Згідно з вимогами рішення «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми виготовлення вексельних бланків» від 03.09.2013 № 1681 Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку кожен бланк векселя має голографічний

захисний елемент, наскрізну нумерацію, що виконано захисною фарбою. Нумерація – це серія з двох літер і семизначний номер (літери серій визначаються окремо для бланків простого і переказного векселів). Система захисту вексельних бланків від можливих фактів шахрайства повинна включати елементи захисту паперу та елементи захисту, які здобуваються з використанням спеціальних засобів друку, елементів дизайну, спеціальних фарб і голографічного захисного елементу [5]. Вимоги до дизайну вексельних бланків наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Вимоги до дизайну виготовлення вексельних бланків

Елементи дизайну	Простий вексель	Переказний вексель
Антисканерна сітка	друк фарбою блакитного кольору	друк фарбою рожевого кольору
Растрові точки в місцях, призначених для заповнення	друк фарбою блакитного кольору	друк фарбою рожевого кольору
Лінія мікротексту	друк фарбою чорного кольору, напис «простий вексель»	друк фарбою чорного кольору, напис «переказний вексель»
Друк фарбою, не видимою при денному світлі, що набуває свічення при дії УФ-випромінювання	напис «простий вексель» набуває зеленого свічення	напис «переказний вексель» набуває жовтого свічення

Примітка. Розроблено і сформовано на основі проведених досліджень.

Виготовлення таких бланків підприємствами не допускається. Відповідно до Указу Президента України «Про сплату державного мита за вексельні бланки» вексельні бланки підприємства купують у комерційних банках України [6]. При придбанні покупець сплачує вартість бланка, державне мито і податок на додану вартість. Придбання вексельного бланка супроводжується оформленням таких документів:

- заява на придбання, в якій вказано вид вексельних бланків та їх кількість (подається у банк);

- документ, який підтверджує сплату державного мита (подається у банк);
- платіжне доручення (за вимогою банку).

Операції з придбання і списання вексельних бланків у бухгалтерському і податковому обліку відображаються таким чином. Наприклад, ТОВ «Омега» придбало 10 вексельних бланків у АКБ «Ві Ти Бі Банк» за ціною 30 грн за один бланк (у т. ч. ПДВ). Сума державного мита була сплачена одночасно з придбанням вексельних бланків. У звітному періоді було використано два вексельні бланки. Відображення операцій в обліку показано в *табл. 2*.

Таблиця 2

Операції з придбання і списання вексельних бланків у бухгалтерському і податковому обліку

№ пор.	Зміст операції	Дт	Кт	Сума, грн
<i>Придбання вексельних бланків</i>				
1.	Перераховано грошові кошти АКБ «Ві Ти Бі Банк» за 10 вексельних бланків	377	311	300
2.	Відображення права на податковий кредит	641	644	50
3.	Нараховано і сплачено суму державного мита	84	641	42,5
		92	84	
		641	311	
4.	Оприбутковано вексельні бланки	209	685	250
4.1.	Відображено оприбуткованих вексельних бланків на позабалансовому рахунку	08	-	250
5.	Списано нарахований раніше податковий кредит з ПДВ	644	685	50
<i>Списання вексельного бланка в момент видачі векселя</i>				
6.	Видано векселі	84	209	50
		949	84	
6.1.	Списано вексельний бланк	-	08	50
7.	Здійснено взаємозалік заборгованості	685	377	300

Примітка. Розраховано авторами.

Порядок видачі векселів регламентується Законом України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 № 2374-III. У статті 4 зазначено, що видавати прості і переказні векселі можливо лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги [4]. Тобто спочатку – поставка товару, виконання робіт, надання послуг, а потім – видача векселя. видача як простого, так і пе-

реказного векселів припиняє зобов'язання з оплати товарів (робіт, послуг) шляхом заміни зобов'язання відповідно до договору між продавцем і покупцем на вексельне зобов'язання. Документально видача векселя супроводжується оформленням таких документів.

Запис до реєстру виданих векселів (векселедавець зобов'язаний вести такий реєстр відповідно до статті 10 Закону України «Про обіг векселів в Україні» у

порядку, затвердженому Державною комісією з цінних паперів та фондовому ринку, від 03.07.2003 № 296) [8].

Вексель, який видається на території України і місце платежу за яким також на території України, складають державною мовою. Платіж за векселем на території України здійснюється тільки в безготівковій формі [4]. Законом України «Про обіг векселів в Україні» забороняється використовувати векселі як внесок до статутного фонду господарського товариства.

Видача і погашення простого векселя. Простий вексель містить зобов'язання векселедавця сплатити в зазначений строк визначену суму грошей векселедержувачеві. Реквізити простого векселя: назва «простий вексель», яка включена в текст документа і висловлена тією мовою, якою цей документ складений; безумовне зобов'язання сплатити визначену суму грошей; зазначення строку платежу; зазначення місця, в якому повинен бути здійснений платіж; найменування особи, якій або за наказом якої повинен бути здійснений платіж; зазначення дати і місця складання простого векселя; підпис особи, яка видає документ (векселедавець). Видача простого векселя означає прийняття векселедавцем зобов'язань сплатити вексель у зазначений строк [2]. На момент видачі простого векселя векселедавець повинен мати перед особою, якій чи за наказом якої повинен бути здійснений платіж, зо-

бов'язання, сума якого має бути не меншою, ніж сума платежу за векселем.

Існує відмінність у відображенні операцій із випуску і погашення векселя в бухгалтерському обліку продавця і покупця. Ця особливість полягає ось у чому. У продавця закривається дебіторська заборгованість за кредитом рахунку 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» і виникає заборгованість, яка відображається за дебетом рахунку 341 «Короткострокові векселі, отримані в національній валюті»; у покупця одночасно закривається кредиторська заборгованість за рахунком 631 «Розрахунки з вітчизняними поставальниками» і виникає заборгованість за кредитом рахунку 621 «Короткострокові векселі, видані в національній валюті».

Розглянемо відображення в обліку операцій із простим векселем (видача, погашення) на прикладі. Так, підприємство-продавець (векселедержатель) відвантажило товари на суму 24 000 грн (у тому числі ПДВ 4 000 грн) 1 жовтня 2014 року. Підприємство-покупець (векселедавець) видало продавцю простий відсотковий вексель. Відсотки за векселем нараховано за ставкою 18 відсотків річних і сплачено під час погашення векселя; 30 червня 2015 року вексель і нараховані за ним відсотки було погашено в повній сумі (табл. 3).

Таблиця 3

Облік операцій із простим векселем (видача, погашення)

№ пор.	Зміст операції	Дт	Кт	Сума
<i>Облік у покупця (векселедавця)</i>				
1.	Оприбутковано товари	281	631	20 000
2.	Відображено податковий кредит із ПДВ	641		4 000
3.	Списано вартість бланка векселя з позабалансового рахунку	-	08	25
4.	Відображено видачу простого відсоткового векселя продавцю	631	621	24 000
5.	Нараховано відсотки, що підлягають сплаті за векселем, на дату балансу 31.12.2014	952	684	900
6.	Відображено податковий кредит із ПДВ, розрахований виходячи з суми нарахованих відсотків	641	684	180
7.	Нараховано проценти, що підлягають сплаті за векселем, на дату балансу 30.06.2016	952	684	1 800
8.	Відображено податковий кредит із ПДВ, розрахований виходячи із суми нарахованих відсотків	641		360
9.	Відображено перерахування коштів у розмірі номінальної вартості векселя після пред'явлення векселя до оплати	621	311	24 000
10.	Відображено перерахування відсотків, нарахованих за векселем	684	311	3 240
<i>Облік у продавця (векселедержателя)</i>				
1.	Відображено продаж товарів	361	702	24 000
2.	Нараховано податкові зобов'язання із ПДВ	702	641	4 000
3.	Списано собівартість товарів	902	281	13 000
4.	Відображено отримання простого відсоткового векселя від покупця	341	361	24 000
5.	Нараховано відсотки, що підлягають отриманню за векселем, на дату балансу 31.12.2014	373	732	1 080
6.	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ, розраховані виходячи із суми нарахованих відсотків	732	641	180
7.	Нараховано відсотки, що підлягають отриманню за векселем, на дату балансу 30.06.2015	373	732	2 160
8.	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ, розраховані виходячи із суми нарахованих відсотків	732	641	360
9.	Відображено отримання коштів у розмірі номінальної вартості векселя після пред'явлення його до оплати	311	341	24 000
10.	Відображено отримання відсотків, нарахованих за векселем		373	3 240

Примітка. Розраховано авторами.

Видача і погашення переказного векселя. Переказний вексель містить письмовий наказ однієї особи (юридичної чи фізичної) другій особі сплатити в зазначений строк визначену суму грошей третій особі. Реквізити переказного векселя: назва «переказний вексель», яка включена до тексту документа і висловлена тією мовою, якою цей документ складений;

безумовний наказ сплатити визначену суму грошей; найменування особи, яка повинна платити (трасат); зазначення строку платежу; зазначення місця, в якому повинен бути здійснений платіж; найменування особи, якій або за наказом якої повинен бути здійснений платіж; зазначення дати і місця складання векселя; підпис особи, яка видає вексель (трасант) [2]. На

момент видачі переказного векселя особа, зазначена у векселі як трасат, повинна мати перед трасантом зобов'язання, сума якого має бути не меншою, ніж сума платежу за векселем [4].

Розглянемо відображення в обліку операцій з переказним векселем (видача, погашення) на прикладі. Так, підприємство-продавець (векселедержатель-1) відвантажило товари на суму 24 000 (у тому числі ПДВ – 4 000 грн) 1 липня 2015 року. Підприємство-покупець (векседавець) видало продавцю безвідсотковий переказний вексель на повну суму заборгованості. Строк

погашення векселя припадав на 7 листопада 2015 року. Однак векселедержатель-1 передав 3 серпня вексель за індосаментом у забезпечення своєї заборгованості перед іншим підприємцем-постачальником (векселедержателем-2) у сумі 27 960 грн (у тому числі ПДВ – 4 660 грн). Вексель було передано векселедержателю-2 з дисконтом 1 200 грн, усього на суму 22 800 грн (24 000 грн – 1 200 грн), а різницю між вартістю передачі векселя і заборгованістю – погашено грошима.

Платник за векселем сплатив вексельну суму повністю у строки погашення векселя (табл. 4).

Таблиця 4

Облік операцій із переказним векселем (видача, погашення)

№ пор.	Зміст операції	Дт	Кт	Сума
<i>Облік у покупця (векседавеця)</i>				
1.	Оприбутковано товари	281	631	20 000
2.	Відображено податковий кредит із ПДВ	641		4 000
3.	Списано вартість бланка векселя з позабалансового рахунку	-	08	25
4.	Відображено видачу переказного векселя	631	621	24 000
5.	Відображено передачу векселя до акцепту і акцепт векселя платником за векселем	621	361	24 000
6.	Відображено зобов'язання за векселем на позабалансовому рахунку	-	042	24 000
7.	Списано з позабалансового рахунку зобов'язання за векселем після строку погашення векселя платником за векселем	042	-	24 000
<i>Облік у продавця (векселедержателя-1)</i>				
1.	Відображено продаж товарів	361	702	24 000
2.	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	4 000
3.	Списано собівартість товарів	902	281	19 000
4.	Відображено отримання переказного векселя від покупця	341	361	24 000
5.	Відображено оприбуткування товарів	281	631	23 300
6.	Відображено податковий кредит з ПДВ	641		4 660
7.	Відображено передачу переказного векселя за індосаментом із дисконтом	631	341	22 800
8.	Відображено погашення коштів залишку заборгованості перед іншим підприємством-продавцем (27 960 грн – 22 800 грн)		311	5 160
9.	Списано на витрати звітнього періоду суми дисконту за векселем	952	341	1 200
<i>Облік у продавця (векселедержателя-2)</i>				
1.	Відображено продаж товарів	361	702	27 960
2.	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	4 660
3.	Списано собівартість товарів	902	281	20 000
4.	Відображено отримання векселя в рахунок погашення частини заборгованості	341	361	22 800
5.	Відображено отримання коштів у погашення залишку заборгованості	311		5 160
6.	Відображено передачу векселя до акцепту і акцепт векселя платником за векселем	341	341	22 800
7.	Відображено нарахування доходу від дисконту за векселем	341	733	1 200
8.	Відображено отримання коштів від платника за векселем	311	341	24 000
<i>Облік у платника за векселем</i>				
1.	Відображено акцепт векселя	631	621	24 000
2.	Відображено погашення векселя	621	311	24 000

Примітка. Розраховано авторами.

Згідно з вимогами податкового законодавства України до 01.01.2015 операції з векселями підлягали оподаткуванню: особливим податком на операції з відчуження цінних паперів, податку на додану вартість і податку на прибуток. Та за результатами податкової реформи внесено зміни, що стосуються порядку оподаткування операцій цього типу.

Відповідно до Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 № 71-VIII [8], який набрав чинності 01.01.2015: справляння особливого податку на операції з відчуження цінних паперів було відмінено.

Розглянемо податковий облік у векседавеця. Векседавець, відповідно до пункту 189.7 статті 189 По-

даткового кодексу України, у разі якщо платник податку здійснює операції постачання товарів або ж послуг, що є об'єктом оподаткування, під забезпечення боргових зобов'язань покупця, що надані платникові податку у формі векселя (простого чи переказного), що випущений покупцем чи третьою стороною, базую оподаткування є договірною вартістю товарів і послуг, що були продані.

Відповідно до пункту 189.7 статті 189 Податкового кодексу України, якщо за номіналом векселя нараховано дисконт (або ж інші знижки), податкові зобов'язання з ПДВ, що виникли внаслідок операції продажу, не підлягають зменшенню. Проте в разі видачі покупцем процентного векселя податкові зобов'язання з ПДВ нараховуються на договірну вартість товарів

(послуг), причому сума має бути збільшеною на суму нарахованих відсотків.

При цьому номінальна вартість векселя не є об'єктом податкових зобов'язань із ПДВ.

Відповідно до змін податкової реформи, починаючи з 01.01.2015 для обчислення податку на прибуток потрібно визначати річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), розрахований за правилами бухгалтерського обліку за останній рік (пункт 134.1.1, стаття 134 Податкового кодексу України). У разі, якщо сума такого доходу не перевищує двадцяти мільйонів гривень, як об'єкт оподаткування платник податків має право приймати фінансовий результат до оподаткування, що визначений відповідно до правил Національних стандартів бухгалтерського обліку або Міжнародних стандартів фінансової звітності. У разі, якщо фінансовий результат до оподаткування, що сформований відповідно до правил Національних стандартів бухгалтерського обліку або Міжнародних стандартів фінансової звітності, дорівнюватиме чи перевищуватиме 20-мільйонну суму, треба здійснити всі податкові коригування, передбачені розділом III Податкового кодексу України. При цьому, якщо платник податку має право на те, щоб не коригувати фінансовий результат, необхідно прийняти відповідне рішення і повідомити податкові органи щодо ухваленого рішення і зазначити в податковій декларації. Рішення не може підлягати зміні протягом року.

Отже, платники податку на прибуток, граничний розмір доходу до оподаткування яких не буде перевищувати граничного критерію, повинні лише слідкувати за правильністю обчислення такого доходу відповідно до правил бухгалтерського обліку (Національних стандартів бухгалтерського обліку або Міжнародних стандартів фінансової звітності). Сума такого фінансового результату і буде об'єктом оподаткування з метою обчислення податку на прибуток, у векседавця в сумі такого фінансового результату буде враховано відсотки до сплати, нараховані відповідно до номіналу векселя, і врахований дисконт за векселем.

В іншому разі, коли дохід до оподаткування зрівнявся із сумою двадцяти мільйонів або ж перевищив це значення: для таких платників потрібно, перш за все, сформулювати свій фінансовий результат відповідно до правил бухгалтерського обліку, потім треба здійснити коригування (збільшення або зменшення) відповідно до правих розділу III Податкового кодексу України. Відповідно до пункту 141.2.3 статті 141 – платники податку повинні окремо визначати фінансовий результат від продажу або іншого відчуження цінних паперів звітного періоду відповідно до Національних правил бухгалтерського обліку або ж згідно з Міжнародними стандартами. Та це правило не поширюється на «векседавців, заставодавців та інших осіб, що видали цінний папір, під час видачі та погашення таких цінних паперів» (пункт 141.2.6), під час здійснення операцій випуску і погашення векселя векседавці не повинні окремо від фінансового результату від решти операцій формувати фінансовий результат від проведення операцій із цінними паперами.

Згідно з пунктом 140.1 статті 140: під борговим зобов'язанням для цілей цього пункту слід розуміти «зобов'язання за будь-якими кредитами, позиками, депозитами, репо-операціями, зобов'язання за договорами фінансового лізингу та іншими запозиченнями незалежно від їхнього юридичного оформлення». Оскільки вексель є борговим цінним папером, на нього поширюються спеціальні відсоткові обмеження відповідно до пункту 140.2 статті 140, відповідно до якої «для платника податку, у якого сума боргових зобов'язань, визначених у пункті 140.1 цієї статті, що виникли за операціями з пов'язаними особами-нерезидентами, перевищує суму власного капіталу більш ніж у 3,5 раза (для фінансових установ та компаній, що займаються виключно лізинговою діяльністю, – більш ніж у 10 разів), фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму перевищення нарахованих у бухгалтерському обліку процентів за кредитами, позиками та іншими борговими зобов'язаннями над 50 відсотками суми фінансового результату до оподаткування, фінансових витрат і суми амортизаційних відрахувань за даними фінансової звітності звітного податкового періоду, в якому здійснюється нарахування таких процентів». При цьому сума боргових зобов'язань і власного капіталу для цілей цього пункту визначається як середнє арифметичне значень боргових зобов'язань і власного капіталу на початок та кінець звітного податкового періоду з урахуванням процентів.

Крім того, згідно з пунктом 140.3 статті 140, «проценти, які перевищують суму обмеження, визначеного пунктом 140.2 цієї статті, які збільшили фінансовий результат до оподаткування, зменшують фінансовий результат до оподаткування майбутніх звітних податкових періодів у сумі, зменшеній щорічно на 5 відсотків до повного її погашення з урахуванням обмежень, встановлених пунктом 140.2 цієї статті». Нараховані раніше відсотки беруть участь у визначенні об'єкта оподаткування згідно з пунктом 20 підрозділу 4 розділу XX Податкового кодексу України.

Облік у векселедержателя: продавець у звичайному порядку нараховує податкові зобов'язання за проданими товарами (наданими послугами), виписує податкову накладну і реєструє відповідно до пункту 189.7 статті 189 Податкового кодексу України, але дисконт та інші знижки, що нараховані за номіналом векселя, не зменшують ці податкові зобов'язання. Та в ситуації видачі процентного векселя податкові зобов'язання з ПДВ у векселедержателя нараховуються на договірну вартість товарів (послуг), що збільшена на суму відсотків, які нараховуються на номінал векселя.

Відповідно загальні норми III розділу ПКУ розповсюджуються і на векселедержателя. Векселедержатель, у якого річний дохід від будь-якої діяльності (мінус непрямі податки), розрахований за правилами бухгалтерського обліку, не перевищує двадцяти мільйонів гривень за останній звітний рік, податком на прибуток буде оподатковуватись фінансовий результат, що визначений за правилами Національних стандартів бухгалтерського обліку або Міжнародних стандартів фінансової звітності (пункт 134.1.1 статті 134 Податкового кодексу України).

Та якщо дохід до оподаткування, розрахований відповідно до правил бухгалтерського обліку, дорівнює або ж перевищує двадцять мільйонів гривень, необхідно враховувати такі пункти Податкового кодексу України. Платники податку окремо визначають загальний фінансовий результат від продажу або ж іншого відчуження цінних паперів звітного періоду (пункт 141.2.3 статті 141). Відповідно до пунктів 141.2.1 і 141.2.2 статті 141 вказано правила роботи із загальним фінансовим результатом до оподаткування в цілому по підприємству: передбачено, що фінансовий результат до оподаткування має бути збільшено на збиток, а потім зменшено на прибуток від операцій з окремими цінними паперами.

Пункти 141.2.4 і 141.2.5 статті 141 регулюють питання щодо перенесення збитків від операцій із цінними паперами попередніх років: збитки попередніх років зменшують фінансовий результат від операцій із цінними паперами поточного періоду, та в разі, якщо такий фінансовий результат буде позитивним: відбувається збільшення фінансового результату до оподаткування, що сформований за іншими операціями. Якщо фінансовий результат від операцій із цінними паперами буде мати від'ємне значення, то він переноситься на зменшення фінансового результату від операцій із цінними паперами в наступних роках.

Згідно з пунктом 141.2.6 статті 141 Податкового кодексу України, ці положення не поширюються на «репо-операції, операції з урахування векселів, інші операції з цінними паперами, які відповідно до Положень (стандартів) бухгалтерського обліку визнаються кредитними».

Отже, у будь-якому разі, якщо вексель отримано від векселедавця і він погашається за номіналом, об'єкт оподаткування, сформований за операціями, що не є операціями з цінними паперами, збільшується на нуль.

Висновки. Обіг векселів у господарській діяльності України регулюється спеціальними законодавчо-нормативними документами. Виходячи із цього вексель складається суворо відповідно до вимог, установлених законодавством до його форми і змісту. Вексель належить до числа формальних документів, тобто дійсність векселя визначається його формою.

Велика кількість реквізитів та особливі вимоги до оформлення підвищують ризик визнання векселя недійсним і можуть скасувати можливість пред'явлення його до платежу, за умови неправильного заповнення можуть перетворити вексель на звичайний, а не цінний папір, а операції за ними, відповідно, визнають нелегітимними. Тому з метою уникнення непорозумінь, які можуть виникнути між векселедавцем і векселедержателем, доцільно звертати особливу увагу на процес оформлення векселя і документів, які супроводжують його видачу, передачу чи пред'явлення до платежу, а в окремих випадках – залучати до цього процесу кваліфікованих фахівців.

Існує позитивна роль вексельних операцій для суб'єктів господарської діяльності, особливо в період кризового стану економіки, оскільки векселі не знецінюються, в обігу перебувають визначений договором час, скорочують потреби в готівці, зменшують витрати кругообороту капіталу підприємства і прискорюють його.

Здійснення вексельних операцій було б неможливим без створення законодавчо-нормативного регулювання, яке, з одного боку, гарантує можливість більш широкого застосування таких операцій, а з другого – безумовне стягнення вексельного боргу. Однак варто зазначити, що законодавчо-нормативна база з питань вексельного обігу в Україні є складною і несистематизованою, а подекуди має суперечливий характер, тому вимагає подальшого вдосконалення, систематизації та гармонізації з європейською і світовою практикою регулювання вексельного обігу.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо зменшення податкового тиску на платників податків» від 17.07.2015 № 655-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/655-19>.
2. Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі» від 06.07.1999 № 826-XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/826-14>.
3. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
4. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 № 2374-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>.
5. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми виготовлення вексельних бланків» від 03.09.2013 № 1681 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1639-13>.
6. Указ Президента України «Про сплату державного мита за вексельні бланки» від 02.11.1993 № 504/93 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/504/93>.
7. Порядок ведення Реєстру виданих векселів : затверджено рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03.07.2003 № 296 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0708-03>.

8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 № 71-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
9. Вінокуров Д. Вексель та вексельний обіг / Д. Вінокуров, А. Клименко, І. Басова. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – Харків : Фактор, 2008. – 384 с.
10. Коцупатрий М. М. Облік і звітність в оподаткуванні у схемах і таблицях : навч. посіб. для студ. напряму підготовки 6.030509 «Облік і аудит» / М. М. Коцупатрий, С. І. Ковач, К. В. Безверхий. – Київ : КНЕУ, 2015. – 196 с.
11. Левицька С. О. Облік і звітність в оподаткуванні : підручник / С. О. Левицька, С. В. Свірко, О. О. Осадча. – Рівне : НУВГП, 2013. – 298 с.
12. Хомутенко В. П. Оподаткування суб'єктів господарювання : навч. посіб. / [В. П. Хомутенко, І. С. Луценко, А. В. Хомутенко, О. Г. Волкова] ; за заг. ред. В. П. Хомутенко. – Одеса : «ВМВ», 2014. – 418 с.
13. Кушина О. Вексель як засіб розрахунків: правові та облікові нюанси. Безготівкові розрахунки: правова природа та облікова специфіка / О. Кушина // Збірник систематизованого законодавства. – 2015. – № 3. – С. 162–167.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo zmenshennia podatkovoho tysku na platnykiv podatkov» vid 17.07.2015 № 655-VIII [Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine on reducing the taxburden on taxpayers» from Yuly 17. 2015, № 655-VIII]. (n. d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/655-19> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro pryiednannia Ukrainy do Zhenevskoi konventsii 1930 roku, yakoiu zaprovadzheni Unifikovani zakon pro perekazni vekseli ta prosti vekseli» vid 06.07.1999 r. № 826-XIV [Law of Ukraine «On Ukraine's accession to the Geneva Convention of 1930, which introduced a Uniform Law on Bills of Exchange and Promissory Notes» from July 6. 1999, № 826-XIV]. (n. d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/826-14> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro tsinni papery ta fondoviy rynok» vid 23.02.2006 r. № 3480-IV [The Law of Ukraine «On securities and stock market» from February 23 2006, № 3480-IV]. (n. d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro obih vekseliv v Ukraini» vid 05.04.2001 r. № 2374-III [The Law of Ukraine «On circulation of bills in Ukraine» from April 5. 2001, № 2374-III]. (n. d.). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2374-14> [in Ukrainian].
5. Rishennia Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vymohy do standartnoi (typovoi) formy vyhotovlennia vekselnykh blankiv» vid 03.09.2013 № 1681 [The decision of the National Commission on Securities and Stock Market «On Approval of the requirements of the standard (default) forms manufacturing bill of forms» from September 3. 2013, № 1681]. (n. d.). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1639-13> [in Ukrainian].
6. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro splatu derzhavnoho myta za vekselni blanky» vid 02.11.1993 r. № 504/93 [Decree of the President of Ukraine «On state duty payment by bill blanks» from November 2. 1993, № 504/93]. (n. d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/504/93> [in Ukrainian].
7. Poriadok vedennia reiestru vydanykh vekseliv, zatverdzhenyi rishenniam Derzhavnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku vid 03.07.2003 r. № 296 [Conduct issued by the Register of bills approved by the State Commission on Securities and Stock Market from July 3. 2003, № 296]. (n. d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0708-03> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy» vid 28.12.2014 r. № 71-VIII [Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine on tax reform» from December 28. 2014, № 71-VIII]. (n. d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71> [in Ukrainian].
9. Vinokurov, D., Klymenko, A., & Basova, I. (2008). Veksel' ta veksel'nyy obih [Bill and circulation of bills]. (2nd., rev.). Kharkiv : Faktor [in Ukrainian].
10. Kotsupatryy, M. M. (2015). Oblik i zvitnist' v opodatkuванні u skhemakh i tablytsyakh [Accounting in taxation schemes and tables teach. guidances. for the studio.]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
11. Levyts'ka, S. O., Svirko, S. V., & Osadcha, O. O. (2013). Oblik i zvitnist' v opodatkuванні [Accounting in taxation]. Rivne : NUVHP [in Ukrainian].
12. Khomutenko, V. P. (Eds.), Lutsenko, I. S., Khomutenko, A. V., & Volkova, O. H. Opodatkuвання sub'yektiv hospodaryuvannya [Taxation of undertakings]. Odesa : «VMV» [in Ukrainian].
13. Kushyna, O. (2015). Veksel' yak zasib rozrakhunkiv: pravovi ta oblikovi nyuansy Bez-hotivkovy rozrakhunky: pravova pryroda ta oblikova spetsyfika [Bill as a means of payment, accounting and legal nuances Cashless payments, accounting and legal nature specifics]. Zbirnyk systematyzovanoho zakonodavstva – Systematic Collection law, 3, 162–167 [in Ukrainian].

УДК 336.711.65

МОДЕЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ФАЗОВИЙ І КОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Сергієнко Олена Андріанівна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри вищої математики
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: ser_helenka@ukr.ru

Савченко Ганна Олександрівна,
доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри вищої математики
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: a_savchenko_74@mail.ru

Морозова Надія Леонідівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: vjhjpdf1973@mail.ru

Анотація. Пропонується використання сучасного інструментарію методів дослідження нестационарних динамічних процесів для оцінки й аналізу показників діяльності комерційних банків – використання моделей фазової площини, що полягає в побудові фазового портрета системи і подальшого аналізу цього портрета, що дає можливість за виглядом фазових траєкторій наочно представити всю сукупність рухів, що виникають у системі за різних початкових умов і моделей коінтеграції для прогнозування, які відображають взаємодію процесів, пов'язаних між собою довгостроковими нестационарними співвідношеннями. Досліджено такі індикатори: сукупний фінансовий результат, сукупний обсяг кредитів і депозитів банківської системи, на основі економетричного інструментарію побудовано моделі оцінки та аналізу взаємовпливу цих індикаторів. Упровадження інструментарію дослідження динаміки взаємодії індикаторів на основі запропонованих динамічних моделей дозволить визначити стратегію стабілізації і подальший розвиток банківської системи, якісний стан якої визначається тісними асинхронними взаємозв'язками основних індикаторів, що характеризують реальний стан досліджуваної системи.

Ключові слова: банківська система, індикатори, стійкість, фазовий аналіз, коінтеграція, нестационарність, динамічна система.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 2; бібл.: 12.

MODELS OF RESEARCH OF UKRAINE BANKING SYSTEM STABILITY: PHASE AND COINTEGRATION ANALYSIS

Sergienko Olena,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Higher Mathematics Department
of the Kharkiv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: ser_helenka@ukr.ru

Savchenko Hanna,
Ph. D. in Pedagogical sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Higher Mathematics Department
of the Kharkiv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: a_savchenko_74@mail.ru

Morozova Nadia,
Ph. D. in Economics,
Associate Professor of the Banking Department
of the Kharkiv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: vjhjpdf1973@mail.ru

Abstract. The paper proposes modern tools of unsteady dynamic processes researching methods to measure and analyze commercial banks indicators such as using models phase plane, which consists in construct the phase portrait of the system and further analysis of this portrait. It makes possible on the bases of phase trajectories to visualize the set of movements occurring in the system for different initial conditions and co-integration models for predicting that reflect the interaction of processes linked non-stationary long-term relationships. Such indicators as total financial result, total loans volume and deposits of the banking system are investigated for building the complex of models for researching of dynamics of Ukraine banking system stability. The models of assessment and analysis of these indicators interaction are built on the bases of econometric tools in the following way: the model of total financial result and total credit; model of total financial result and total deposits; model of total loans and deposits. Analysis of the results of predictive models makes possible to conclude that at this stage of economic development, the banking system is unstable, trajectories are oscillating periodic or aperiodic character, therefore, insufficient stability of the system leads to increased negative impact of external factors, which may eventually give it increasingly strong influence that could lead to catastrophic consequences. The implementation of instruments for research the dynamics of indicators interaction on the bases of proposed dynamic models will determine the strategy of stabilization and further development of the banking system, quality status of which is determined by close relationships induction of major financial and economic indicators that describe the real system state.

Keywords: banking system, indicators, stability, phase analysis, cointegration, unsteadiness, dynamic system.

Formulas: 0; fig.: 4; tabl.: 2; bibl.: 12.

МОДЕЛИ ИССЛЕДОВАНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: ФАЗОВЫЙ И КОИНТЕГРАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ

Сергиенко Елена Андриановна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры высшей математики
Харьковского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: ser_helenka@ukr.ru

Савченко Анна Александровна,
доцент, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры высшей математики
Харьковского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: a_savchenko_74@mail.ru

Морозова Надежда Леонидовна,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры банковского дела
Харьковского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: vjhjpdf1973@mail.ru

Аннотация. Предлагается использование современного инструментария методов исследования нестационарных динамических процессов для оценки и анализа показателей деятельности коммерческих банков – использование моделей фазовой плоскости и построение фазового портрета системы, что дает возможность по виду фазовых траекторий наглядно представить всю совокупность траекторий, возникающих в системе при различных начальных условиях и моделей коинтеграции для прогнозирования, которые отражают взаимодействие процессов, связанных между собой долгосрочными нестационарными взаимосвязями. Исследованы следующие индикаторы: совокупный финансовый результат, совокупный объем кредитов и депозитов банковской системы, на основе эконометрического инструментария построены модели оценки и анализа

взаимовлияния данных индикаторов в следующем виде: модель совокупного финансового результата и совокупного кредита; модель совокупного финансового результата и совокупного депозита; модель совокупного кредита и депозита. Внедрение инструментария исследования динамики взаимодействия индикаторов на основе предлагаемых динамических моделей позволит определить стратегию стабилизации и дальнейшем развитии банковской системы, качественное состояние которой определяется тесными асинхронными взаимосвязями основных индикаторов, характеризующих реальное состояние исследуемой системы.

Ключевые слова: банковская система, индикаторы, устойчивость, фазовый анализ, коинтеграция, нестационарность, динамическая система.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 2; библи.: 12.

Вступ. Банківська система держави виступає однією з важливих складових механізму сучасної ринкової економіки, її стан – одним із найважливіших макроекономічних індикаторів рівня розвитку держави. В умовах глобальної світової фінансової кризи забезпечення стійкості банківської системи є актуальним, особливо в контексті формування стратегічного потенціалу держави, що вимагає вдосконалення інструментарію управління на всіх рівнях ієрархії. Стабільність функціонування банківського сектору залежить від фінансового стану кожного окремого банку і його здатності динамічно розвиватись, що визначається умовами макроекономічної стабільності, наявністю ринкової інфраструктури. Тому одним із найважливіших індикаторів стабільності діяльності банківської системи є стійкість усіх її складових [1]. Актуальність теми визначається значенням ефективного розвитку сукупності комерційних банків як одного з головних елементів економіки України.

У сучасній економічній літературі, як вітчизняній, так і зарубіжній, немає єдиної думки відносно вмісту категорій «стійкість комерційного банку» і «стійкість банківської системи». Це можна пояснити тим, що вона має комплексний характер, а це відображає не тільки внутрішні, а й зовнішні чинники банківської діяльності. Стійкість банку первинна щодо поняття «надійність банку», стійким може бути тільки надійний банк, а надійний – це не завжди стійкий банк. Надійність банку – це здібність банку до виконання взятих на себе зобов'язань [2; 3]. Найважливішою межею економічного сенсу стійкості є відповідність стратегії (політики) банківського сектору реальному економічному середовищу, в якому йому доводиться працювати, і відповідність поточних параметрів діяльності власним стратегічним цілям. Забезпечення стійкості банківської системи України передбачає уточнення теоретичних засад дослідження чинників, що зумовлюють і характеризують стійке функціонування банківського сектору, та прогнозування їхнього майбутнього рівня для забезпечення стійкого розвитку сукупності банківських інститутів [4].

Реалії української економіки з її нестабільністю і непередбачуваністю розвитку кризових ситуацій доводять, що класичні методи та моделі оцінки, аналізу і прогнозування фінансових індикаторів дають неадекватні результати та прогнози [5].

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблеми стійкості знайшли відображення у працях сучасних фахівців банківської справи, представників вітчизняної і зарубіжної науки. Можна виділити роботи: С. Ю. Буєвіч, В. В. Кисельова, Е. А. Тарханової і

низки інших [2; 3]. Проте в галузі вивчення стійкості банківської системи як основоположного чинника її фінансово-економічної безпеки залишається немало нерозв'язаних проблем як теоретичного, так і прикладного характеру. На нинішній день стійкість економічних систем розглядається переважно з якісного боку і не має формалізованого характеру. Для аналізу таких систем не застосовуються методи математичного моделювання, хоча існує широкий спектр методів аналізу стійкості систем. Однак ці методи розроблені і широко застосовуються для аналізу технічних систем. У роботі досліджується стійкість банківської системи України модельними методами аналізу стійкості систем, попри те, що у властивостях технічних і соціально-економічних систем є дуже суттєві розбіжності [2; 5].

У роботі для дослідження динаміки стійкості індикаторів банківської діяльності пропонується використання сучасного інструментарію методів нестационарної та нелінійної динаміки: для оцінки й аналізу показників діяльності комерційних банків – моделі фазової площини, для прогнозування їх взаємодії – моделі коінтеграції [6–8].

Вибір цього математичного інструментарію для дослідження динаміки часових рядів обумовлений такими особливостями цих моделей:

1) метод фазової площини [6; 7] дозволяє визначити стани рівноваги, стабільність або нестійкість відповідного в даній точці стану рівноваги і його тип. І передбачає побудову фазового портрета системи як способу відображення динамічного процесу й подальшого аналізу цього портрета, що дає можливість за видом фазових траєкторій наочно представити всю сукупність рухів, які виникають у системі за різних початкових умов;

2) моделі коінтеграції [8] відображають концепцію довгострокового взаємозв'язку між нестационарними змінними. Вони представляють апарат одночасного моделювання декількох часових рядів за допомогою системи динамічних рівнянь; дозволяють виявити довгостроковий взаємозв'язок у нестационарних часових рядах; є зручним інструментом прогнозування окремих часових рядів і дозволяють оцінити ступінь стабільності розвитку системи.

Методологія пропонованого інструментарію дозволяє будувати доступні для огляду моделі процесів з урахуванням передкризових і кризових явищ [5]. При цьому для передкризових явищ характерне ускладнення характеру динамічного процесу (наприклад, наближення параметра системи до точки біфуркації, поява складних полігармонічних рішень – осциляцій),

а для кризових – якісні зміни в характері руху (втрата стійкості, біфуркації, перехід до динамічного хаосу) [7]. Підходи доводять свою придатність для практичних досліджень, за їх допомогою розраховуються динамічні режими і можливо не тільки якісне, а й кількісне визначення параметрів системи, за яких відбуваються передкризові і кризові явища.

У роботі для побудови комплексу моделей дослідження динаміки стійкості банківської системи України були розглянуті такі індикатори: сукупний фінансовий результат, сукупний обсяг кредитів і депозитів банківської системи [9; 10].

На основі економетричного інструментарію дослідження в роботі побудовано моделі оцінки та аналізу взаємовпливу цих індикаторів у такій формі: модель сукупного фінансового результату і сукупного кредиту; модель сукупного фінансового результату і сукупного депозиту; модель сукупного кредиту і депозиту.

Комплекс побудованих економетричних моделей впливу факторів на фінансовий результат банківської

системи дозволяє більш адекватно обґрунтувати динаміку поведінки депозитів і кредитів та їхні подальші тенденції розвитку. Так, ґрунтуючись на тенденції залучення депозитів, на основі побудованих моделей банківська система матиме можливість спрогнозувати стратегії активних операцій (кредитування довгострокових проектів, відкриття кредитних ліній великим підприємствам, кредитування будівництва та інші). Побудова моделі впливу депозитів і кредитів на фінансовий результат банківської системи дає можливість загального аналізу їх розвитку й ухвалення рішення про вибір необхідної стратегії депозитно-кредитної політики в банківській системі [4].

Результати дослідження. Побудований комплекс моделей дослідження динаміки стійкості індикаторів банківської діяльності на основі фазового аналізу спрямований на вирішення задач оцінки, аналізу і прогнозування [11] стану банківської системи на основі ступеня їх взаємовпливу та рівноважних станів і передбачає реалізацію трьох основних етапів (рис. 1).

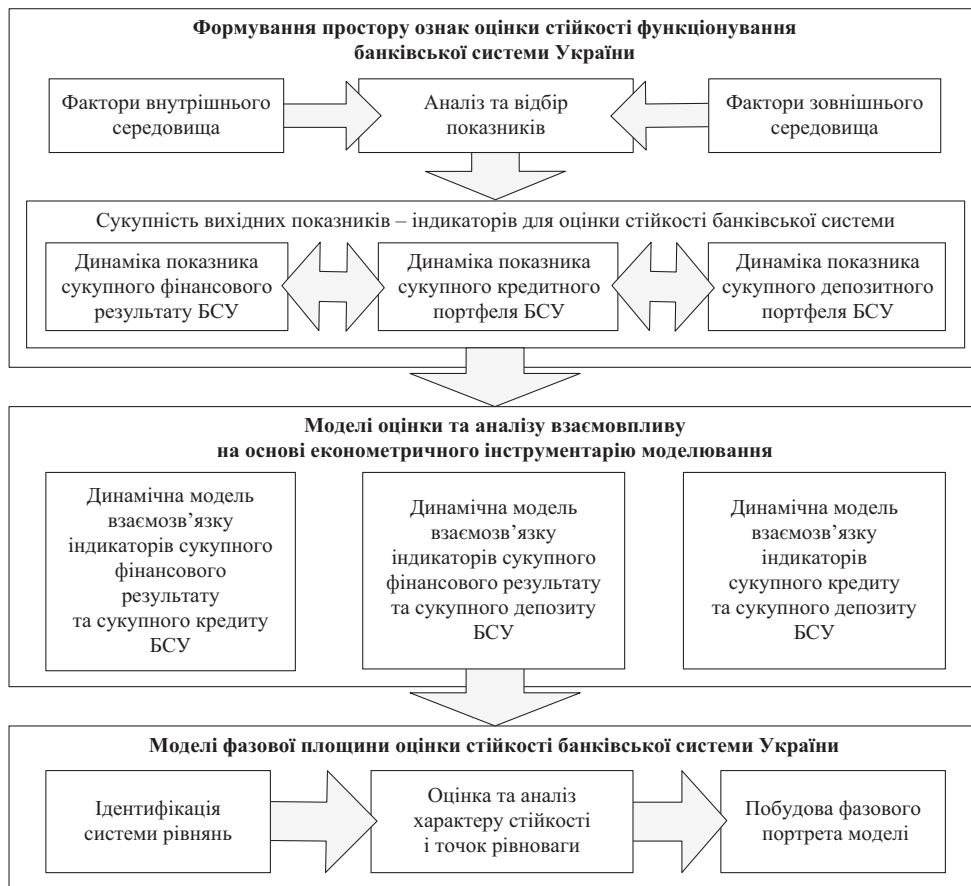

Рис. 1. Моделі фазового аналізу дослідження стійкості функціонування банківської системи України

Примітка. Розроблено за [6; 7]

Етап 1. Формування інформаційного простору ознак оцінки стійкості функціонування банківської системи України.

Результатом реалізації цього етапу є репрезентативна система показників ефективності діяльності банківської системи. Так, у результаті дослідження виділено такі індикатори: сукупний фінансовий результат діяльності банківської системи (FR), сукупний

обсяг кредитів (сукупний кредитний портфель) (KR), сукупний обсяг депозитів (сукупний депозитний портфель) (DP) банківської системи [9; 10].

Етап 2. Моделі оцінки та аналізу взаємовпливу досліджуваних показників діяльності банківської системи України.

На основі економетричного інструментарію дослідження [8] у роботі побудовано моделі оцінки та

аналізу взаємовпливу індикаторів стану банківської системи в такій формі.

- динамічна модель взаємовпливу індикаторів сукупного фінансового результату і сукупного кредиту;
- динамічна модель взаємовпливу індикаторів сукупного фінансового результату і сукупного депозиту;
- динамічна модель взаємовпливу індикаторів сукупного кредиту і депозиту.

Комплекс побудованих економетричних моделей впливу факторів на фінансовий результат банківської системи дозволяє більш адекватно обґрунтувати динаміку поведінки депозитів і кредитів та їхні подальші тенденції розвитку.

Етап 3. Моделювання стійкості системи комерційних банків України на основі методу фазової площини [6; 7; 11] здійснено в роботі за такою схемою:

1) ідентифікація систем взаємовпливу показників банківської діяльності для різних часових горизонтів (розглядався період дослідження в цілому (01.01.2001 – 01.01.2016), період до початку світової фінансової кризи (01.01.2001 – 1.11.2008), період від моменту початку фінансової кризи до кінця 2015 року (01.11.2008 – 01.01.2016));

2) оцінка та аналіз характеру і типу стійкості ідентифікованих систем взаємовпливу даних показників.

3) побудова та аналіз фазових портретів моделі.

Агреговані результати реалізації методу фазової площини представлено в *табл. 1*. Еволюцію динамічної системи можна спостерігати у просторі станів – фазовому просторі. У цьому абстрактному просторі координатами є величини, що характеризують стан системи – фазу системи. Тобто фазовий простір – це графік, який будується на основі системи диференціальних рівнянь і показує всі можливі стани системи [6; 7].

Таблиця 1

Результати реалізації побудови моделей фазової площини (отримано за результатами власних розрахунків у ППП Maple)

Модель	Період дослідження		
	(01.01.2001 – 01.01.2016)	(01.01.2001 – 01.11.2008)	(01.11.2008 – 01.01.2016)
Тип стійкості			
Модель взаємовпливу сукупного депозиту і сукупного кредиту	<p>стійкий фокус</p>	<p>сідло</p>	<p>сідло</p>
Модель взаємовпливу сукупного фінансового результату і кредиту	<p>сідло</p>	<p>невироджений нестійкий вузол</p>	<p>нестійкий фокус</p>
Модель взаємовпливу сукупного фінансового результату і депозиту	<p>сідло</p>	<p>сідло</p>	<p>нестійкий фокус</p>

Таким чином, виділено такі типи точок рівноваги розглянутих систем рівнянь досліджуваних індикаторів, для яких характерні такі особливості [6; 7]:

- «стійкий фокус» – траєкторії сходяться до положення рівноваги, реалізуються затухаючі коливання;

- «нестійкий фокус» – траєкторії віддаляються від положення рівноваги, рух має характер коливань з амплітудою;
- «нестійкий вузол» – траєкторії віддаляються від положення рівноваги, рух має аперіодичний характер;

- «сідло» – асимптотично нестійка точка, за деякими напрямками траєкторії наближаються до своєї особливої рівноважної точки, за іншими – віддаляються.

Таким чином, побудова моделей фазової площини дозволяє отримати більш достовірні результати для якісного аналізу факторів стійкості банківської системи України з урахуванням різних часових інтервалів. Проаналізувавши моделі взаємовпливу основних показників діяльності банківської системи України, можна зробити висновок, що на цьому етапі функціонування банківської системи є не стійким, отже, недо-

статня стабільність банківської системи веде до того, що вона схильна до негативного впливу факторів зовнішнього середовища, які з часом можуть ще більше на неї впливати, а це може призвести до краху банківської системи України.

Для прогнозування динаміки індикаторів стану банківської системи побудовано комплекс економетричних моделей коінтеграції [8; 5; 12] оцінки та аналізу стійкості і стабільності показників – індикаторів банківської системи. Алгоритм моделювання довгострокового взаємозв'язку індикаторів стійкості та стабільності на основі ЕСМ-моделей [8; 12] представлено на рис. 2.

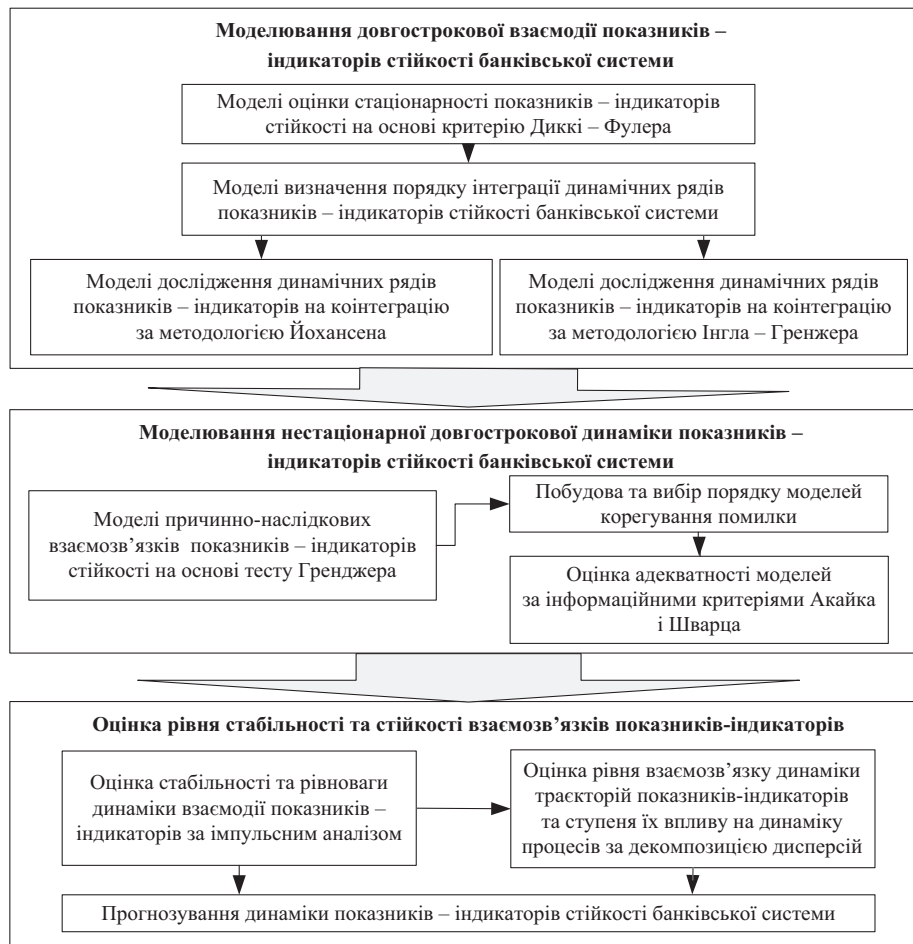

Рис. 2. Моделі коінтеграційного аналізу дослідження стійкості індикаторів банківської системи України

Примітка. Розроблено за [8]

Аналіз причинно-наслідкових взаємозв'язків часових рядів на основі тесту Гренджера та аналіз адекватності моделей за критеріями Акайка і Шварца дозволили побудувати адекватну модель короткострокової рівноваги з 12-місячним лагом і вектором коінтегра-

ції (довгострокової рівноваги) динаміки стійкості банківської системи. Після ряду тестів була обрана найбільш адекватна модель. Коінтеграційні рівняння моделі є такими (отримано за результатами власних розрахунків в ППП Eviews):

$$D(DP) = -1,123 \cdot (DP(-1)) - 0,381 \cdot KR(-1) - 1295,347 \cdot TREND(1) + 7585,35 - 4,788 \cdot (FR(-1)) + 0,003 \cdot KR(-1) + 48,211 \cdot TREND(1) - 3559,259 + 0,338 \cdot D(DP(-1)) + \dots + 0,021 \cdot D(DP(-12)) + 5,249 \cdot D(FR(-1)) + \dots + 0,498 \cdot D(FR(-12)) + 0,044 \cdot D(KR(-1)) + \dots + 0,598 \cdot D(KR(-12)) - 20631,515$$

$$D(FR) = 0,051 \cdot (DP(-1)) - 0,381 \cdot KR(-1) - 1295,347 \cdot TREND(1) + 7585,35 - 0,067 \cdot (FR(-1)) + 0,003 \cdot KR(-1) + 48,211 \cdot TREND(1) - 3559,259 + 0,004 \cdot D(DP(-1)) + \dots + 0,045 \cdot D(DP(-12)) - 0,631 \cdot D(FR(-1)) + \dots + 0,002 \cdot D(FR(-12)) + 0,05 \cdot D(KR(-1)) + \dots + 0,046 \cdot D(KR(-12)) + 125,637$$

$$D(KR) = -0,0948 \cdot (DP(-1) - 0,381 \cdot KR(-1) - 1295,347 \cdot TREND(1) + 7585,35) + 2,388 \cdot (FR(-1) + 0,003 \cdot KR(-1) + 48,211 \cdot TREND(1) - 3559,259) + 0,256 \cdot D(DP(-1)) + \dots - 0,082 \cdot D(DP(-12)) - 1,219 \cdot D(FR(-1)) \dots - 0,05 \cdot D(FR(-12)) - 0,102 \cdot D(KR(-1)) + \dots + 0,522 \cdot D(KR(-12)) + 1912,133$$

де DP – сукупний обсяг депозитів банківської системи України;
 KR – сукупний обсяг кредитного портфеля банківської системи України;
 FR – сукупний фінансовий результат діяльності банківської системи України.

Для динамічно стабільної моделі доцільне виконання таких умов: $0 \leq \lambda_i < 1$. Коефіцієнти λ_1, λ_n відображають швидкість пристосування системи. При цьому коефіцієнт λ_1 є відгуком (чутливістю) ΔY_1 на відхилення від рівноваги, а коефіцієнт λ_n є відгуком ΔY_n на відхилення від рівноваги (вони показують,

на скільки відсотків відхилення від рівноваги миттєво коригується кожною зі змінних, відповідно, решта відхилення коригується протягом наступних періодів) [8]. Можливі значення коефіцієнтів пристосування і їх інтерпретацію представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Інтерпретація коефіцієнтів коінтеграції (швидкості пристосування)

Випадок 1	Випадок 2	Випадок 3	Випадок 4
$0 \leq \lambda_1 < 1; 0 \leq \lambda_n < 1$	$0 \leq \lambda_1 < 1; \lambda_n = 0$	$\lambda_1 = 0; 0 \leq \lambda_n < 1$	$\lambda_1 = 0; \lambda_n = 0$
Y_1 та Y_n відповідають за повернення до рівноваги і є ендогенними змінними відхилення	Тільки Y_1 відповідає за повернення до рівноваги і є ендогенною змінною, Y_n – слабо екзогенна змінна	Тільки Y_n відповідає за повернення до рівноваги і є ендогенною змінною, а Y_1 – слабо екзогенна змінна	Y_1 та Y_n не коінтегрують, немає довгострокового взаємозв'язку між змінними

Примітка. Складено за [8].

Якщо абсолютне значення коефіцієнтів більше від одиниці, то система має «вибуховий характер». Якщо коефіцієнт негативний і більший від мінус одиниці – система не повертається в рівноважний стан (цей випадок характеризує наявність множини рівноважних станів).

Дослідження коефіцієнтів стабільності (чутливості на відхилення від рівноваги) констатує той факт, що довгостроковий рівноважний взаємозв'язок у системі можливий лише за змінною сукупного

депозиту, однак його значення, більше за одиницю, характеризує «вибуховий характер» системи і вказує на можливе існування багатьох рівноважних станів, однак які можуть бути недосяжними для цієї системи.

Економічна інтерпретація отриманих результатів моделювання здійснюється на основі аналізу імпульсної функції та декомпозиції дисперсії. Функції імпульсних відгуків моделі коінтеграції представлено на рис. 3.

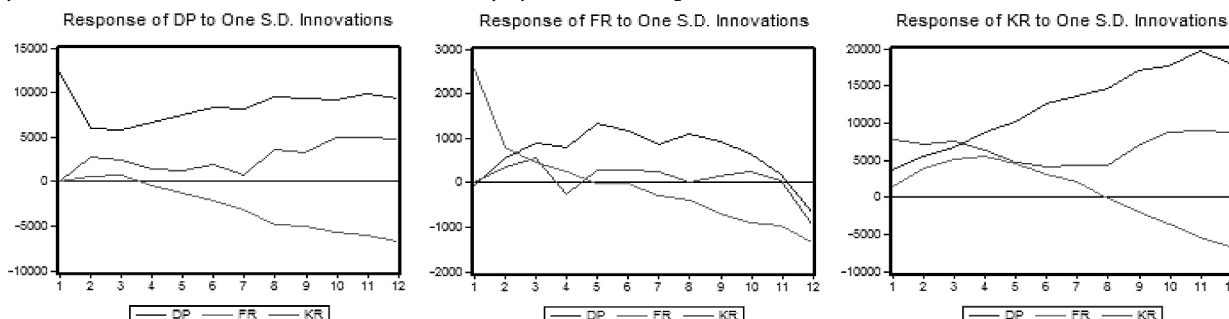

Рис. 3. Графік імпульсної функції моделі взаємовпливу показників – індикаторів стійкості банківської системи (отримано за результатами власних розрахунків у ППП Eviews)

Аналіз імпульсної функції моделі взаємовпливу показників – індикаторів стійкості банківської системи України підтверджує нестійкість на цьому етапі розвитку банківської системи, оскільки траєкторії мають вибуховий характер змін і не збігаються до точки рівноваги протягом одного року в помісячному розрізі, отже, імпульси в одне середньоквадратичне відхилення за кожним із показників суттєво змінюють динаміку іншого показника, причому їм досить складно повернутися до рівноваги, оскільки на ринку вона є нестійкою.

Декомпозицію дисперсії моделі взаємовпливу показників – індикаторів стійкості банківської системи представлено на рис. 4.

Аналіз декомпозиції дисперсії сукупного депозиту банківської системи України говорить про те, що протягом року динаміка сукупних депозитів визначається своїми попередніми станами під незначним впливом динаміки сукупного фінансового результату і сукупного кредиту. Проте надалі спостерігатиметься ситуація, коли динаміка зміни портфеля сукупного кредиту дедалі більше визначатиметься динамікою фінансового результату і кредитів не вплине на розмір розміщених у банку депозитів. Навіть якщо в банку спостерігається передкризовий стан, споживачі не зможуть його відчути, і оскільки банки за рік (за реальних умов) збанкрутувати

не можуть, депозити продовжують надходити. Проте в довгостроковому періоді, якщо в банку недосконала депозитно-кредитна політика, у нього знижуються фі-

нансові результати, погіршуються його фінансові показники, що можуть відчувати споживачі і вже не розміщують у банку депозити, оскільки він є не досить стійким.

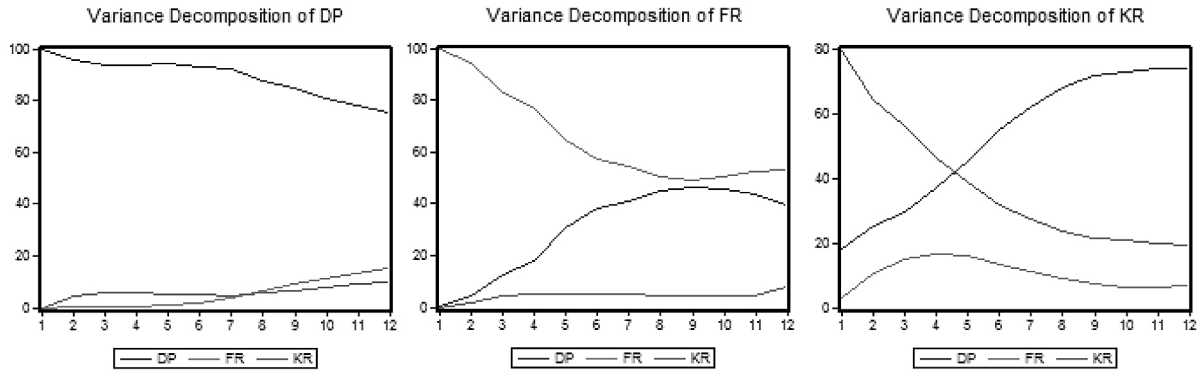

Рис. 4. Графік декомпозиції дисперсії моделі взаємовпливу показників – індикаторів стійкості банківської системи (отримано за результатами власних розрахунків у ППП Eviews)

Аналіз декомпозиції дисперсії динаміки сукупного фінансового результату говорить про те, що динаміка зміни значень фінансового результату обумовлюється і залежить на 50% від своїх попередніх значень, на 45% – обсягами депозитів і на 5% – динамікою надходжень кредитів. Отже, підтверджує гіпотезу, що дієва кредитно-депозитна політика – це 50% необхідного рівня фінансового результату. У довгостроковому періоді розмір фінансового результату практично повністю буде визначатися зміною кредитно-депозитного портфеля, оскільки це є основним джерелом доходів банку.

Аналіз декомпозиції дисперсії динаміки сукупного кредиту показує, що в короткостроковому періоді розмір кредитного портфеля на 20% визначається динамікою і припливом депозитів і на 80% своєю попередньою динамікою. У довгостроковому періоді розмір кредиту майже на 80% визначається динамікою депозитів, що доводить таку гіпотезу: якщо банк має достатній рівень і динаміку надходжень депозитів, він з легкістю може видавати кредити. Фінансовий результат своїм впливом констатує той факт, що зміна динаміки має швидше психологічний характер впливу на розмір кредитів, виданих банком.

Попарний аналіз взаємовпливу основних показників діяльності банківської системи України дозволяє зробити такі висновки:

- міра стійкості таких показників – індикаторів стійкості чинної банківської системи України як сукупного депозиту і сукупного кредиту не достатня для стабільного її функціонування, особливо в період сучасних трансформаційних процесів на банківському ринку України;
- можна передбачити, що в банківській системі України не досить якісно відбувається управління кредитною політикою банків, якщо підвищити в банківській системі України якість управління кредитною політикою, то можна передбачити, що взаємовплив і взаємозв'язок сукупного фінансового результату та сукупного кредиту стане більш стійкішим. Стій-

кість такого взаємовпливу дозволить банківській системі України забезпечити на високому рівні її стабільність і стійкість. Для стабілізації стану динаміки взаємовпливу сукупного фінансового результату і сукупного кредиту необхідно прийняття глобальних заходів державного масштабу для виведення банківської системи з нестійкої та нестабільної ситуації, що обумовлена впливом негативних факторів зовнішнього середовища, а не об'єктивною динамікою фінансових потоків.

Висновки. Отже, результатом дослідження є сукупність прогнозованих моделей, які є ефективним інструментом дослідження нестационарної динаміки розвитку, оскільки дозволяє виявити і прогнозувати нелінійні циклічні процеси в цілому та за окремими складовими банківської системи, характер їх протікання й взаємозв'язок поведінки їхніх траєкторій, що є основою для формування комплексу управлінських програм. Можна передбачити, що в банківській системі України не досить якісно відбувається управління кредитною політикою банків. Якщо підвищити в банківській системі України якість управління кредитною політикою, то можна передбачити, що показники взаємовпливу сукупного фінансового результату і сукупного кредиту стануть стійкішими. Стійкість такого взаємовпливу дозволить банківській системі України забезпечити на високому рівні її стабільність і стійкість.

Для стабілізації стану системи взаємовпливу сукупного фінансового результату і сукупного кредиту необхідно прийняття глобальних заходів державного масштабу для виведення банківської системи з нестійкої і нестабільної ситуації.

Упровадження сучасного інструментарію дослідження дозволить ОПР визначити стратегію стабілізації і подальший розвиток банківської системи, якісний стан якої характеризується тісними взаємозв'язками зі зміною динаміки сукупного фінансового результату, сукупного кредиту і депозитів банківської системи України.

Список використаної літератури

1. Бобиль В. В. Обґрунтування інструментів управління банківськими ризиками в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс] / В. В. Бобиль. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua>.
2. Ильясов С. М. Устойчивость банковской системы: механизмы управления, региональные особенности : учеб. пособ. / С. М. Ильясов. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 254 с.
3. Тарханова Е. А. Устойчивость коммерческих банков / Е. А. Тарханова. – Тюмень : Вектор Бук, 2003. – 186 с.
4. Бувевич С. Ю. Анализ финансовых результатов банковской деятельности : учебное пособие / С. Ю. Бувевич, О. Г. Королёв. – 2-е изд. – Москва : КноРус, 2005. – 160 с.
5. Клебанова Т. С. Динамические модели индикаторов экономической безопасности государства / Т. С. Клебанова, Л. С. Гурьянова, Е. А. Сергиенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Харків : УкрДАЗТ, 2012. – Вип. 38. – С. 31–37.
6. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взгляд на циклы, цены и изменчивость рынка / Э. Петерс. – Москва : Мир, 2000. – 333 с.
7. Петров Л.Ф. Методы динамического анализа экономики: учеб. пособ. / Л. Ф. Петров – Москва : ИНФРА-М, 2010. – 239 с.
8. Лук'яненко І. Г. Сучасні економетричні методи у фінансах : навч. посібник / І. Г. Лук'яненко, Ю. О. Городніченко – Київ : Літера ЛТД, 2002. – 352 с.
9. Сайт Ассоциации украинских банков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uab.com.ua>.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua>.
11. Сергиенко Е. А. Модели фазовой плоскости исследования динамики индикаторов территориального развития / Е. А. Сергиенко // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 лист. 2011 р.). – Харків : ІНЖЕК, 2011. – С. 49–52.
12. Клебанова Т. С. Моделювання нестационарних траєкторій індикаторів економічної безпеки комерційних банків / Т. С. Клебанова, О. А. Сергієнко // Модели оценки и анализа сложных социально-экономических систем : монография / под ред. д. э. н, проф. В. С. Пономаренка, д. э. н., проф. Т. С. Клебановой, д. э. н., проф. Н. А. Кизима. – Харків : ІНЖЭК, 2013. – С. 158–176.

References

1. Bobil', V. V. Obgruntuvannya instrumentiv upravlinnja bankiv'skimi rizikami v umovah finansovoi krizi [Justification banking risk management tools in financial crisis] (n. d.). irbis-nbuv.gov.ua. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Il'jasov, S. M. (2001). Ustojchivost' bankovskoj sistemy: mehanizmy upravlenija, regional'nye osobennosti [The stability of the banking system: control mechanisms, regional features]. Moscow : JuNITI-DANA [in Russian].
3. Tarhanova, E. A. (2003). Ustojchivost' kommercheskih bankov [The stability of commercial banks]. Tjumen' : Vektor Buk [in Russian].
4. Buevich, S. Ju., & Korol'jov, O. G. (2005). Analiz finansovyh rezul'tatov bankovskoj dejatel'nosti [Analysis of financial results of banking activities]. (2nd ed. rev.). Moscow : KnoRus [in Russian].
5. Klebanova, T. S., Gur'janova, L. S., & Sergienko, E. A. (2012). Dinamicheskie modeli indikatorov jekonomicheskoi bezopasnosti gosudarstva [Dynamic models of economic security indicators]. Visnik ekonomiki transportu i promislovosti – The bulletin of transport and industry economics, (Issue 38), (p. 31–37). Kharkiv : UkrDAZTu [in Ukrainian].
6. Peters, Je. (2000). Haos i porjadok na rynkah kapitala. Novyj analiticheskij vzgljad na cikly, ceny i izmenchivost' rynka [Chaos and order in the capital markets. New analytical view of the cycles, prices and market volatility]. Moscow : Mir [in Russian].
7. Petrov, L. F. (2010). Metody dinamicheskogo analiza ekonomiki [Dynamic Methods of Economic Analysis]. Moscow : INFRA-M [in Russian].
8. Luk'janenko, I. G., Gorodnichenko, Ju. O. (2002). Suchasni ekonometrichni metodi u finansah [Modern econometric methods in finance]. Kyiv : Litera LTD [in Ukrainian].
9. Sait Assotsyatsyyi ukrajskykh bankov [The site of Association of Ukrainian banks]. (n. d.). www.uab.com.ua. Retrieved from <http://www.uab.com.ua> [in Ukrainian].
10. Oficijnij sajt Nacional'nogo banku Ukraїni [Official site of the National Bank of Ukraine Elektronnij resurs]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <https://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Sergienko, E. A. (2011). Modeli fazovoj ploskosti issledovanija dinamiki indikatorov territorial'nogo razvitija [Models phase plane study of the dynamics of territorial development indicators]. Konkurentospromozhnisť ta innovacii: problemi nauki ta praktiki – Competitiveness and innovation: problems of science and practice: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (p. 49–52). Kharkiv : INZhEK [in Ukrainian].
12. Klebanova, T. S., Sergienko, O. A. (2013). Modeljuvannya nestacionarnih traektorij indikatoriv ekonomichnoi bezpeki komercijnih bankiv [Simulation of unsteady paths indicators of economic security of commercial banks]. Modeli ocenki i analiza slozhnyh social'no-jekonomicheskikh sistem: monogpafija – Models of evaluation and analysis of complex socio-economic systems (p. 158–176). Kharkiv : INZhEK [in Ukrainian].

УДК 330.4:336

СТРУКТУРНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ПРОЦЕНТНИХ ДОХОДІВ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ ВІД ІНШИХ ПОКАЗНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гірна Олександра Йосипівна,
кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри вищої математики і статистики
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: hirnaoleksandra@gmail.com

Анотація. На прикладі процентних доходів показано можливості застосування виробничих функцій для діагностики структурних залежностей показників банківської діяльності щодо їхнього впливу на результативність банківського бізнесу. Це дозволить проводити поточну діагностику тих напрямів ведення банківського бізнесу, які мають домінуючий вплив на отримання процентних доходів, а також кількісно оцінити внесок кожного джерела формування процентних доходів.

Ключові слова: банківська система, процентні доходи, виробнича функція, регресійна модель.
Формул: 7; рис.: 2; табл.: 4; бібл.: 6.

DEPENDENCE OF THE STRUCTURAL ON INTEREST BEARING INCOME FROM OTHER INDICATORS OF BANKING ACTIVITIES UKRAINIAN BANKS

Hirna Oleksandra,
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Senior Research Officer,
Associated Professor of the Department of Mathematics and Statistics
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: hirnaoleksandra@gmail.com

Abstract. Under competitive conditions diagnosis of changes in the structure of income of an individual bank and the banking system as a whole is necessary for all participants in the economic process. The main share in the structure of the bank's income is interest income. Therefore, for an effective management policies is important to know, as in the current period in the banking system are correlated the volume of obtained interest income and other indicators of banking activities. In Article The possibility of using the production function for diagnostics of structural dependencies of banking factors. Their impacts on the efficiency of the banking business are evaluated. This will allow diagnose those directions of banking business, that have a dominant influence to interest income, and to quantify the contribution of each source of formation of interest income.

Keywords: banking system, interest income, production function, regression model.
Formulas: 7; fig.: 2; tabl.: 4; bibl.: 6.

СТРУКТУРНАЯ ЗАВИСИМОСТЬ ПРОЦЕНТНЫХ ДОХОДОВ УКРАИНСКИХ БАНКОВ ОТ ДРУГИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Гирна Александра Иосифовна,
кандидат физико-математических наук, старший научный сотрудник,
доцент кафедры высшей математики и статистики
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: hirnaoleksandra@gmail.com

Аннотация. На примере процентных доходов показаны возможности применения производственных функций для диагностики структурных зависимостей показателей банковской деятельности относительно их влияния на результативность банковского бизнеса. Это позволит проводить текущую диагностику тех

направлений ведення банківського бізнесу, которые имеют доминирующее влияние на получение процентных доходов, а также количественно оценить вклад каждого источника формирования процентных доходов.

Ключевые слова: банковская система, процентные доходы, производственная функция, регрессионная модель.

Формул: 7; рис.: 2; табл.: 4; библи.: 6.

Вступ. З позиції системного підходу банківську систему країни можна визначити як функціональну підсистему економіки, а саме – сукупність взаємопов'язаних фінансових ресурсів та економічних суб'єктів, що взаємодіють між собою у сфері акумулювання і перерозподілу грошових коштів у кредити та інвестиції, виконуючи при цьому певні функції з певними цілями та утворюючи єдине ціле. Банківська система є підсистемою фінансово-кредитної системи, яка, у свою чергу, разом із виробничою та управлінською належить до найважливіших підсистем економіки.

Рівень складності системи визначається, з одного боку, взаємозв'язками між внутрішніми складовими елементами системи, з другого – взаємовпливами з іншими системами. Банківську систему відносять до складних систем. Вона поєднує риси систем детермінованого і ймовірного виду, належить до категорії керованих систем, схильних до коливань, з активною дією на зовнішнє середовище зі зворотним зв'язком [3; 4].

Особливістю будь-якої системи є внутрішня структура, яка характеризує взаємозв'язки між складовими компонентами та елементами. Загальне визначення банківської системи України щодо складових елементів дається як дворівнева сукупність банківських установ. У прив'язці до цього у процесі досліджень структури банківської системи, зазвичай, аналізують інституційну структуру, структуру активів, капіталу, зобов'язань, фінансових результатів діяльності тощо. При цьому в дослідженнях не завжди дотримані принципи системного аналізу банківської системи як складної цілісної динамічної системи.

Важливою властивістю складних систем є емерджентність – наявність таких специфічних властивостей системи, які не випливають із властивостей системи, які не впливають на окремих елементах, а виникають у процесі їхньої взаємодії як наслідок відповідних кооперативних ефектів. Саме емерджентні властивості економічних систем є найменш доступними для спостереження і вимірювання, що вельми утруднює дослідження таких систем та управління ними. Щодо цього актуальним залишається напрацювання інструментів кількісної оцінки глибини та масштабності структурних зрушень, що відбуваються у процесі розвитку банківської системи України.

Аналіз досліджень і постановка завдання. На нашу думку, емерджентні властивості банківської системи передусім відображаються на показниках доходності та прибутковості як результуючих характеристиках діяльності окремого банку і всієї банківської системи.

У багатьох працях вітчизняних і зарубіжних науковців досліджено методичні аспекти аналізу доходів, витрат і прибутковості банківської діяльності на макро- та макрорівні, зокрема це праці А. М. Гера-

симовича, В. І. М. Парасій-Вергуненко, Г. С. Панової, В. Є. Черкасова та інших. З другого боку, О. А. Кириченко, Ю. С. Масленченков, Л. О. Примостка, П. С. Роуз і багато інших розглядають результати динамічного і структурного аналізу прибутковості банку як орієнтири для формування ефективних фінансових стратегій щодо окремих банківських операцій і фінансової політики банку в цілому.

В умовах зростання конкурентної боротьби діагностика змін у структурі доходів як окремого банку, так і банківської системи в цілому є необхідним для всіх учасників економічного процесу. Так, органи нагляду розглядають банківський дохід як показник стабільності та фактор зміцнення довіри вкладників до банків країни, а отже, як індикатор ефективності розвитку фінансової системи країни.

Основну частку у структурі доходів банку становлять процентні доходи. Тому для формування ефективної політики управління важливо знати, як у поточному періоді в банківській системі співвідносяться обсяг отриманих процентних доходів та інші показники банківської діяльності.

Метою дослідження є кількісна оцінка тенденцій структурних впливів показників банківської діяльності на обсяги отриманих процентних доходів банків України упродовж 2010–2012 років.

Як інструмент дослідження використовується економетричне моделювання. Аналізованими моментами обрано початок 2011, 2012, 2013 років. Вихідними даними є показники діяльності 175 банків України, які доступні на сайті Національного банку України [1].

Результати дослідження. Процес моделювання здійснено за допомогою програмного пакета Statistica. Розіб'ємо його на окремі кроки.

Виберемо серед наявних показники, значення яких можуть мати суттєвий вплив на обсяг процентних доходів банку.

Характеристики ресурсної бази, фінансової стійкості та ліквідності:

1. Статутний капітал (*SK*);
2. Власний капітал (*VK*);
3. Грошові кошти та їхні еквіваленти (*HR*).

Характеристики активних операцій, що є джерелом формування процентних доходів:

4. Цінні папери (*CP*);
5. Кошти, розміщені в інших банках (*KB*);
6. Кредити юридичних осіб (*KB*);
7. Кредити фізичних осіб (*KF*);
8. Обсяг сукупних активів (*AK*).

Характеристики рівня ведення банківського бізнесу:

9. Основні засоби і нематеріальні активи (*OZ*);
10. Адміністративні та інші операційні витрати (*AV*).

Залежною змінною моделі вважатимемо змінну *PD* (обсяг процентних доходів банку). Для можливих

факторів моделі в дужках вказано скорочені позначення.

Попередньо однорідність вихідних даних оцінювалась за значеннями коефіцієнтів варіації, асиметрії, ексцесу та графічного зображення на гістограмі. Коефіцієнти варіації показали дуже сильну неоднорідність даних (вище ніж 200%). Усі змінні мають правосторонню асиметрію і значно крутіші від нормального (витагнуті вгору) емпіричні криві розподілу. Це означає, що більшість банків мають значення показників у вузькому інтервалі, а невелика кількість банків має значно вищі від більшості показники.

Для підвищення однорідності використаємо перетворення даних. Для правосторонніх розподілів рекомендується перейти до нових змінних за формулою

$$X' = \ln(X + c). \quad (1)$$

Проведемо таке перетворення, вибравши за значення константи c число Ейлера e для того, щоб коректно перетворити нульові значення окремих показників.

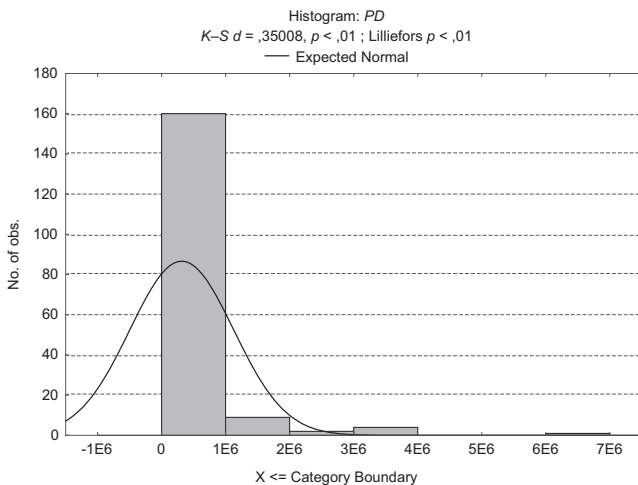
Перетворені змінні позначимо через $\ln(PD)$, $\ln(SK)$, $\ln(VK)$, $\ln(HR)$, $\ln(KU)$, $\ln(KF)$, $\ln(CP)$, $\ln(KB)$, $\ln(AK)$, $\ln(OZ)$, $\ln(VT)$.

У нових змінних значно поліпшились показники однорідності (табл. 1).

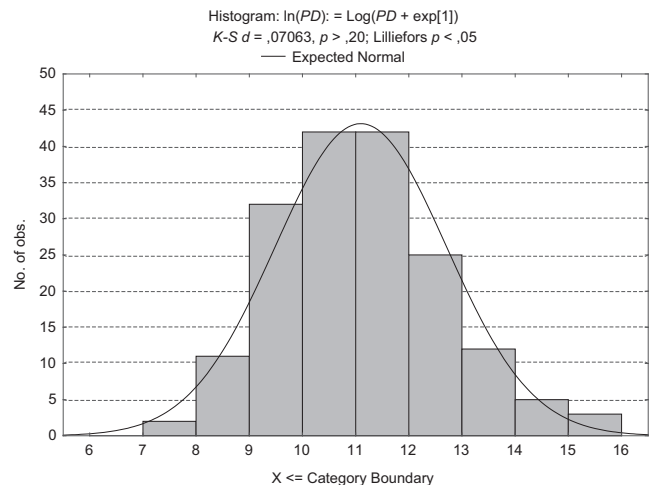
Таблиця 1
Статистичні характеристики логарифмів вихідних даних

	Середнє	Коеф. варіації	Асиметрія	Кривизна
$\ln(SK)$	12,2	11,4	1,1	0,52
$\ln(VK)$	12,3	10,3	1,2	1,09
$\ln(HR)$	12,2	14,0	0,26	-0,02
$\ln(CP)$	9,0	47,3	-0,8	-0,45
$\ln(KB)$	9,7	36,5	-1,4	1,11
$\ln(KU)$	12,9	19,8	-2,1	8,92
$\ln(KF)$	11,5	24,3	-1,1	3,09
$\ln(AK)$	14,0	11,4	0,6	-0,19
$\ln(OZ)$	10,6	19,4	-0,3	-0,07
$\ln(VT)$	10,2	14,4	0,7	-0,03
$\ln(PD)$	11,1	14,8	0,5	-0,09

Це також можна зауважити, порівнявши гістограми змінних, наприклад, PD - та OZ -вихідних (рис. 1а, 2а) і перетворених (рис. 1б, 2б).

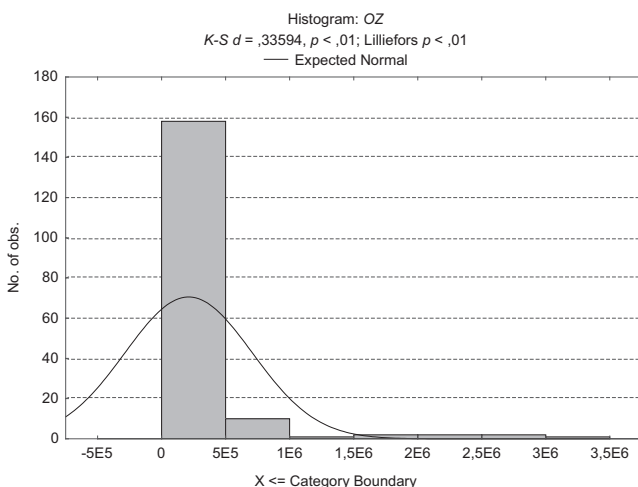

(а)

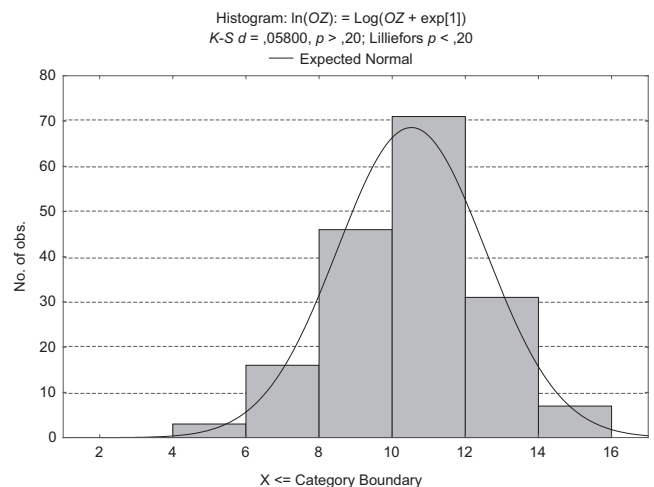

(б)

Рис. 1. Гістограми вихідної та логарифмованої змінних обсягу процентних доходів

(а)

(б)

Рис. 2. Гістограми вихідної та логарифмованої змінних обсягу основних засобів і нематеріальних активів

Однак логарифми змінних *CP* та *KB* усе ж мають сильну неоднорідність (коефіцієнт варіації більше ніж 33%). Щоб урахувати ці показники, використаємо об'єднану змінну $CPKB = CP + KB$, яка показує сумарний обсяг вкладень банків у цінні папери і коштів в

інші банки. Коефіцієнт варіації змінної $\ln(CPKB)$ матиме допустиме для моделювання значення 25%.

Для визначення складу факторів змістовий аналіз доповнимо кількісним на основі коефіцієнтів парної лінійної кореляції (табл. 2).

Таблиця 2

Коефіцієнти лінійної кореляції змінних моделі

	$\ln(SK)$	$\ln(VK)$	$\ln(CPKB)$	$\ln(KU)$	$\ln(KF)$	$\ln(KR)$	$\ln(AK)$	$\ln(OZ)$	$\ln(VT)$	$\ln(PD)$
$\ln(SK)$	1,00	0,93	0,58	0,56	0,56	0,66	0,87	0,68	0,85	0,87
$\ln(VK)$	0,93	1,00	0,61	0,59	0,55	0,68	0,91	0,71	0,86	0,91
$\ln(CPKB)$	0,58	0,61	1,00	0,43	0,39	0,43	0,68	0,46	0,61	0,64
$\ln(KU)$	0,56	0,59	0,43	1,00	0,59	0,86	0,67	0,47	0,56	0,70
$\ln(KF)$	0,56	0,55	0,39	0,59	1,00	0,80	0,68	0,67	0,72	0,68
$\ln(KR)$	0,66	0,68	0,43	0,86	0,80	1,00	0,76	0,59	0,70	0,79
$\ln(AK)$	0,87	0,91	0,68	0,67	0,68	0,76	1,00	0,76	0,92	0,98
$\ln(OZ)$	0,68	0,71	0,46	0,47	0,67	0,59	0,76	1,00	0,80	0,74
$\ln(VT)$	0,85	0,86	0,61	0,56	0,72	0,70	0,92	0,80	1,00	0,92
$\ln(PD)$	0,87	0,91	0,64	0,70	0,68	0,79	0,98	0,74	0,92	1,00

Залежна змінна має коефіцієнти кореляції вище ніж 0,6 із усіма вибраними показниками. Для уникнення мультиколінеарності не допускати кореляції між факторами вище, ніж значення коефіцієнта множинної кореляції.

З двох показників капіталу до факторів моделі зарахуємо обсяг статутного капіталу, оскільки цей показник корелює з іншими факторами менше, ніж показник власного капіталу. Це пов'язано з більшою інтегрованістю обсягу власного капіталу, який включає, зокрема, нерозподілений прибуток банку.

Ураховуючи проведені перетворення, будемо регресійну модель, у якій залежною змінною є $\ln(PD)$, а факторами – $\ln(SK)$, $\ln(HR)$, $\ln(KU)$, $\ln(KF)$, $\ln(CPKB)$, $\ln(OZ)$, $\ln(VT)$. Модель, що містить усі вибрані фактори, виявилась неадекватною. Зокрема, коефіцієнт при змінній $\ln(KF)$, яку виходячи зі змістовних міркувань не можна вивести з розгляду, статистично незначимий. Вихід із цієї ситуації знайдемо шляхом побудови двох моделей: перша модель оцінить процес отримання банками процентних доходів іззовні, друга – зісередини.

За першим зовнішнім підходом оцінюємо вплив на процентні доходи, разом з основним джерелом їх надходжень – кредитами, інших показників банківської діяльності, а саме – показників капіталізації, основних засобів і витрат банків. Уведемо змінну обсягу сукупних кредитів: $KR = CPKB + KU + KF$. Перше рівняння будуватимемо так:

$$\ln(PD) = b_0 + b_1 \ln(SK) + b_2 \ln(K) + b_3 \ln(OZ) + b_3 \ln(VT). \quad (2)$$

За другим внутрішнім підходом досліджуватимемо структуру надходжень процентних доходів. Для цього порівняємо вплив різних видів активів на отримання процентних доходів банками в поточному періоді. Оцінюємо рівняння:

$$\ln(PD) = c_0 + c_1 \ln(CPKB) + c_2 \ln(KU) + c_3 \ln(KF). \quad (3)$$

Зауважимо, що в нашому варіанті класична виробнича функція Кобба – Дугласа служить для оцінки структурних зв'язків.

За першим підходом із задовільними статистичними характеристиками (табл. 3) виявились такі економетричні моделі.

Для 2011 року:

$$PD = e^{-1,66} OZ^{0,06} K^{0,93}; \quad (4)$$

для 2012 року:

$$PD = e^{-1,73} VT^{0,22} K^{0,80}; \quad (5)$$

для 2013 року:

$$PD = e^{-1,27} VT^{0,21} K^{0,78}. \quad (6)$$

Таблиця 3

Статистичні характеристики моделей зовнішнього підходу

2011					2012					2013				
$R^2=$	0,96	$D-W=$	2,39		$R^2=$	0,97	$D-W=$	2,05		$R^2=$	0,96	$D-W=$	2,39	
	Beta	B	$t(171)$	p -level		Beta	B	$t(171)$	p -level		Beta	B	$t(170)$	p -level
Intercept		-1,66	-7,87	0,000	Intercept		-1,73	-8,37	0,000	Intercept		-1,27	-5,20	0,0000
$\ln(OZ)$	0,07	0,06	3,28	0,001	$\ln(K)$	0,77	0,80	24,63	0,000	$\ln(K)$	0,78	0,78	20,54	0,0000
$\ln(K)$	0,93	0,93	42,33	0,000	$\ln(VT)$	0,21	0,22	6,70	0,000	$\ln(VT)$	0,21	0,21	5,60	0,0000

Як бачимо, 2011 року з факторів, що характеризують умови ведення банківського бізнесу щодо впливу на отримання процентних доходів, статистично значимими для українських банків виявився показник

розмірів основних засобів і нематеріальних активів. Змістовно це вказує на актуальність для банків у цей період затрат, пов'язаних із розширенням маржі відділень, технічним оснащенням, упровадженням

сучасних банківських технологій, підвищенням кваліфікації персоналу тощо. У середньому в банківській системі 2011 року відмінність на 1% показника обсягів основних засобів і нематеріальних активів двох банків означало різницю на 0,06% їхніх процентних доходів.

У наступні два роки ситуація змінилась. Розмір основних засобів перестав суттєво впливати на обсяги процентних доходів. На зміну йому статистично значимим виявився обсяг витрат банків. У 2011–2012 роках одновідсоткова відмінність розміру адміністративних та інших операційних витрат банків у середньому супроводжувалась відмінністю на 0,2% обсягів їхніх процентних доходів.

Це пояснюється тим, що однією з ключових тенденцій 2011–2012 років стало зростання доходів від

раніше списаних активів. Зокрема, 2012 року зростання становило 171%. Це стало можливим завдяки активізації роботи банків із проблемною заборгованістю. Банки продавали кредитні портфелі, здійснювали примусове погашення і списання заборгованості. У зв'язку з цим 2012-го загальні адміністративні витрати зросли на 9% [1].

У результаті побудови моделей за другим підходом отримано оцінки внесків різних джерел надходження процентних доходів у сукупний результат. Рівняння регресії є такими:

$$PD = e^{c_0} CPKB^{c_1} KU^{c_2} KF^{c_3} \quad (7)$$

Значення оцінок параметрів і статистичних характеристик вказано в *табл. 4*.

Таблиця 4

Статистичні характеристики моделей внутрішнього підходу

2011					2012					2013				
$R^2 = 0,68$	Beta	B	$t(170)$	p -level	$R^2 = 0,73$	Beta	B	$t(170)$	p -level	$R^2 = 0,77$	Beta	B	$t(169)$	p -level
Intercept		3,963	9,145	0,000	Intercept		3,309	7,640	0,000	Intercept		3,218	8,11	0,000
$\ln(KU)$	0,408	0,271	7,874	0,000	$\ln(KU)$	0,341	0,246	6,860	0,000	$\ln(KU)$	0,560	0,427	13,42	0,000
$\ln(KF)$	0,323	0,189	5,998	0,000	$\ln(KF)$	0,330	0,185	6,559	0,000	$\ln(KF)$	0,403	0,224	9,07	0,000
$\ln(CPKB)$	0,307	0,190	6,246	0,000	$\ln(CPKB)$	0,394	0,271	8,683	0,000	$\ln(CPKB)$	0,105	0,060	2,48	0,014
$D-W =$	1,70				$D-W =$	1,65				$D-W =$	1,52			

Аналізуючи бета-коефіцієнти моделі, приходимо до висновку, що на початку 2012 року в середньостатистичному українському банку домінуючий вклад кредитів юридичних осіб у формування процентних доходів був послаблений. Але на початок 2013 року він знову збільшився, причому вплив цього показника перевищив сукупний вклад кредитів фізичних осіб, кредитів інших банків та вкладень у цінні папери. Зауважимо, що 2011 року спостерігалась протилежна ситуація – внесок сукупного вкладу кредитів фізичних осіб, кредитів інших банків і вкладень у цінні папери переважав внесок кредитів юридичних осіб у формування процентних доходів.

Окрім цього, у структурному співвідношенні джерел процентних доходів суттєво зменшилась роль показника вкладень банків в інші банки та цінні папери. На початок 2013 року в середньому відмінність на 1% обсягів кредитів юридичних осіб між банками супроводжувалась відмінністю обсягів процентних доходів на 0,43%. За таких же умов щодо кредитів фізичних осіб відмінність становила 0,22%, а щодо вкладень в інші банки та цінні папери – усього 0,06%.

Статистичні дані підтверджують збереження таких тенденцій упродовж 2013 року. За даними Національного банку України, з початку року станом на 1 жовтня 2013 року портфель кредитів юридичних осіб українських банків збільшився на 44,4 млрд грн, або на 7,1%. За той самий період обсяг кредитів населенню зріс лише на 5,4 млрд грн, або на 3%. Таким чином, з початку року частка кредитів суб'єктам господарювання в загальному кредитному портфелі збільшилась на 0,7% – із 77,4 до 78,1%. При цьому банки скорочували портфель споживчих кредитів, перш за все кредити терміном більше ніж один рік [1].

Висновки. Таким чином, класичні економетричні моделі виробничих функцій можуть використовуватись для вимірювання структурних зрушень у банківській системі. У побудованих моделях отримано кількісні оцінки впливу окремих показників на результативність банківської діяльності, що дозволяє проводити поточну діагностику пріоритетності окремих напрямів ведення банківського бізнесу. У цьому разі тих, які мають домінуючий вплив на отримання процентних доходів, а також кількісно оцінити внесок кожного джерела формування процентних доходів.

Список використаної літератури

1. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
2. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – Київ : КНЕУ, 2004. – 468 с.
3. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз ; пер. с англ. со 2-го изд. – Москва : Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
4. Дяконова І. І. Методологічні засади розвитку банківського нагляду на базі системної організації банківської діяльності : дис. ... д-ра екон. наук / І. І. Дяконова. – Суми : УАБС, 2008. – 395 с.
5. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика : навч. посіб. / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – Київ : КНЕУ, 2004. – 231 с.
6. Берегова Г. І. Математичне моделювання в економіці : навч. посіб. / Г. І. Берегова, О. Й. Гірна, М. К. Русинко. – Львів : ЛІБС УБС НБУ, 2013. – 182 с.

References

1. Sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of The National Bank of Ukraine.]. (n. d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Prymostka L. O. (2004). Finansovyi menedzhment u banku [Financial management in the bank]. (2nd. ed., rev.). Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
3. Rouse, Peter S. (1995). Bankovskiy menedjment [Banking Management]. Moscow : Delo LTD [in Russian].
4. Diakonova, I. I. (2008). Metodolohichni zasady rozvytku bankivskoho nahliadu na bazi systemnoi orhanizatsii bankivskoi diialnosti [Methodological principles of banking supervision on the basis of the system of banking activity]. Doctor's thesis. Sumy : UABS [in Ukrainian].
5. Sharapov, O. D., Derbentsev, V. D., & Semonov, D. Ie. (2004). Ekonomichna kibernetyka [Economic Cybernetics]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
6. Berehova, H. I., Hirna, O. I., Rusynko, M. K. (2013). Matematychnе modeliuвання v ekonomitsi [Mathematical modeling ineconomics]. Lviv : LIBS UBS NBU [in Ukrainian].

УДК 519.86+330.322

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ МЕТОДОМ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК

Нємкова Олена Анатоліївна,
доцент, кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: cyberlbi12@gmail.com

Русинко Моріка Костянтинівна,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри вищої математики і статистики
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: morika-rusinko@rambler.ru

Анотація. Запропоновано застосування методу експертних оцінок для оцінки привабливості інвестиційних проектів. Розглянуто теоретичні аспекти використання методу експертних оцінок і продемонстровано застосування цих методів на конкретній задачі. У разі недостовірності або обмеженості інформації метод експертних оцінок дає хороші результати і подальші шляхи їх удосконалення. На конкретній задачі показано причини використання коефіцієнта конкордації.

Ключові слова: інвестиції, експертні оцінки, коефіцієнт рангової кореляції, коефіцієнт конкордації.
Формул: 6; рис.: 1; табл.: 3; бібл.: 4.

ESTIMATION OF INVESTMENT PROJECTS OF THE METHOD OF EXPERTE VALUATION

Nyemkova Elena,
Ph. D. in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: cyberlbi12@gmail.com

Rusinko Morika,
Ph. D. in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Mathematics and Statistics
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: morika-rusinko@rambler.ru

Abstract. Proposed to application of the method of expert assessments to assess the attractiveness of investment projects. The theoretical aspects of the method of expert assessments and been demonstrated the use of these methods on a specific task. In the case of the limited information or authenticity the method of expert assessments gives good results and further ways of improving them. On the particular task are shown reasons for using the concordance coefficient. Note, however, that scientifically grounded results can be achieved only when is thought out folded a group of experts and implemented the fundamental principles of the expert survey.

Keywords: investment, Kendall's coefficient of concordance, rank correlation.
Formulas: 6; fig.: 1; tabl.: 3; bibl.: 4.

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ МЕТОДОМ ЭКСПЕРТНЫХ ОЦЕНОК

Немкова Елена Анатольевна,
доцент, кандидат физико-математических наук,
доцент кафедры экономической кибернетики
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: cyberbi12@gmail.com

Русинко Морика Константиновна,
доцент, кандидат физико-математических наук,
доцент кафедры высшей математики и статистики
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: morika-rusinko@rambler.ru

Аннотация. Предложено применение метода экспертных оценок для оценки привлекательности инвестиционных проектов. Рассмотрены теоретические аспекты использования метода экспертных оценок и продемонстрировано применение этих методов на конкретной задаче. В случае достоверности или ограниченности информации метод экспертных оценок дает хорошие результаты и дальнейшие пути их совершенствования. На конкретной задаче показаны причины использования коэффициента конкордации.

Ключевые слова: инвестиции, экспертные оценки, коэффициент ранговой корреляции, коэффициент конкордации.

Формул: 6; рис.: 1; табл.: 3; библи.: 4.

Вступ. Процес оцінки ефективності інвестиційного процесу – один із найважливіших етапів діяльності будь-якої компанії. Тому для ефективного використання залучених грошових коштів та отримання максимального ефекту від вкладення – отримання максимального прибутку – потрібно провести ретельний аналіз грошових потоків, пов'язаних із реалізацією проекту. Задача ускладнюється тим, що ухвалення рішень відбувається в умовах невизначеності та неповної інформації. Оцінка ефективності інвестиційного проекту передбачає побудову моделі, опис різноманітних альтернатив та огляд гіпотез стосовно взаємозв'язків критеріїв проекту з можливими зовнішніми умовами і результатами його реалізації.

Метод експертних оцінок використовують для розв'язання проблем прогнозування, планування і розроблення програм ефективного функціонування економічних систем. Цей метод полягає у використанні глибоких і системних знань спеціалістів та вмінні узагальнити свій і світовий досвід у процесі аналізу проекту.

Важливим етапом у застосуванні цього методу є підбір експертів, при цьому велику увагу приділяють узгодженості їхніх поглядів. За міру узгодженості висновків експертів приймають коефіцієнт конкордації Кендалла [5].

Коефіцієнт конкордації Кендалла, або коефіцієнт множинної рангової кореляції, необхідний для визначення узгодженості висновків експертів за кількома факторами, обчислюється за формулою:

$$W = \frac{12D}{m^2(n^3 - n)}, \quad (1)$$

де W – коефіцієнт конкордації;
 D – сума квадратів рангів;

n – кількість об'єктів ранжованої ознаки або кількість експертів;

m – кількість порядкових змінних, які підлягають аналізу.

Сума рангів обчислюють за формулою:

$$D = \sum_{i=1}^n r_{ij}^2 \frac{i-1}{n}, \quad (2)$$

де r_{ij} – ранг i -го показника j -го експерта.

Розрахунок за методом рангової конкордації проходить за такою схемою:

а) індивідуальні експертні оцінки відносно важливості оцінюваних параметрів записують у формі вагових коефіцієнтів, які приймають значення від 0 до 1, а сума коефіцієнтів, даних одним експертом, дорівнює одиниці;

б) ранжування оцінок експертів; r_{ij} – це ранг, даний j -м експертом i -му проекту: якщо $r_{ij} = 1$, то j -й експерт присвоїв i -му проекту максимальну оцінку, n – мінімальну.

Коефіцієнт конкордації Кендалла не показує міру узгодженості експертів за кожною змінною, а лише корельованість висновків експертів без урахування збігів.

Універсальність коефіцієнта Кендалла полягає в тому, що його можна застосовувати до довільних даних, які мають кількісний вимір.

Як уже було зазначено, однією з проблем методу експертних оцінок є підбір експертної групи. Групу експертів набирає особа, що ухвалює рішення. Залежно від поставленої задачі і визначають кількість членів групи. Витрати ресурсів на проведення експертизи пропорційні кількості експертів. Таким чином,

підвищення достовірності експертизи пов'язано зі збільшенням витрат. Кожному експертові в ідеалі мають бути притаманні такі риси, як компетентність, креативність, конструктивність мислення, колективізм і самокритичність.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Методи, що ґрунтуються на використанні експертних оцінок, поділяють на дві групи: індивідуальні (персональні) та групові (колективні) експертні оцінки.

Поділ на методи індивідуальних і колективних експертних оцінок проводиться залежно від того, розробляється прогноз на основі висновків окремих ізольованих один від одного експертів або групи експертів, які певним чином пов'язані між собою. Зокрема, індивідуальність опитування полягає в тому, що експерти не збираються разом, незнайомі з оцінками інших експертів. Виділяють два методи індивідуальних експертних оцінок: інтерв'ю та аналітичні записки.

Так, метод інтерв'ю передбачає бесіду особи, що ухвалює рішення (ОУР), із спеціалістом-експертом у певній галузі знань, що проводиться відповідно за заздалегідь розробленою програмою. ОУР ставить перед експертом питання відносно перспектив розвитку об'єкта прогнозування. У процесі проведення індивідуального опитування програма дослідження може неодноразово корегуватися внаслідок отримання нової інформації на проміжних етапах дослідження. Проте суттєвий недолік зазначеного методу – брак часу для експерта на підготовку відповідей.

Метод аналітичних записок проводять у письмовій формі шляхом надсилання експертові питань із зазначеної тематики, на які мають бути отримані однозначні відповіді. На відміну від методу інтерв'ю, метод аналітичних записок дає можливість експертові на проведення тривалої і ретельної роботи над аналізом тенденцій, оцінкою стану і шляхів розвитку прогнозованого об'єкта.

Отже, основними перевагами розглянутих методів є можливість максимального використання потенційних можливостей експертів, а суттєвим недоліком цих методів є те, що не кожен спеціаліст візьме на себе відповідальність самостійно давати оцінку складним явищам без урахування думок інших експертів [2].

Вироблення складних управлінських рішень в умовах невизначеності потребує участі групи ерудованих спеціалістів, добре обізнаних у багатьох галузях. Тому за потреби прогнозованої оцінки складних проблем, особливо тих, що є на стику різних сфер знань, застосовують групові (колективні) методи експертних оцінок. Методи колективних експертних оцінок ґрунтуються на принципах виявлення колективної думки експертів про перспективи розвитку об'єкта прогнозування [2; 3].

У порівнянні з індивідуальними, колективні методи, окрім іншого, мають переваги щодо надійності експертизи. До колективних методів експертних оцінок відносять, насамперед, метод комісій і метод Дельфі. Ці методи мають як свої недоліки, так і переваги. Перевагами, за методом комісій, є те, що узгодження думок експертів досягається у відкритій дискусії, що дозволяє значно знизити вплив таких психологічних факторів, як необхідність приєднання до думок авторитетних спеціалістів, небажання відмовлятися від раніше висловлених думок, дотримання суджень більшості. Питання, за методом Дельфі, мають бути поставлені таким чином, щоб відповіді на них обов'язково мали кількісну характеристику (оцінку) [3; 4]. При цьому зазначимо, що єдино можливий спосіб одержання науково обґрунтованих результатів при дослідженні об'єктів (явищ, процесів) і особливо складних – це суворе дотримання основних постулатів методів експертного опитування, глибокий кількісний і особливо якісний аналіз усіх етапів проведення експертизи і, найголовніше, результатів дослідження [1].

Метою статті є побудова моделі оцінки інвестиційних проектів за допомогою методу експертних оцінок.

Результати дослідження. На конкурсі інвестиційних проектів шість учасників від експертної групи отримали такі оцінки (табл. 1). У склад експертної групи увійшли чотири спеціалісти – фахівці в галузі інвестицій. Вони оцінювали екологічну безпеку, економічне обґрунтування отриманих розрахунків і міру ризику кожного проекту. Завдання полягає у визначенні проектів, найбільш привабливих для інвестора.

Таблиця 1

Матриця рангів

№ проекту	Експерти			
	1	2	3	4
1	3	4	5	4
2	5	6	3	4
3	4	3	1	3
4	1	1	3	1
5	6	5	6	6
6	2	2	2	2

Оцінка значимості проекту експертами відбувається шляхом присвоєння їм рангового номера. Проектів, якому експерт надає найвищу оцінку, присвоюється ранг 1. Якщо декілька проектів визначено експертами як рівносильні, то їм присвоюються однакові рангові номери. Оскільки в табл. 1 є зв'язані ранги, в оцінках 3 і 4-го експертів, то проводимо переформатування рангів без зміни висновків експертів. На основі переформатованих рангів будемо нову матрицю рангів (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця рангів

Проекти \ Експерти	1	2	3	4	Сума рангів	Δ	Δ^2
x_1	3	4	5	4,5	16,5	2,5	6,25
x_2	5	6	3,5	4,5	19	5	25
x_3	4	3	1	3	11	-3	9
x_4	1	1	3,5	1	6,5	-7,5	56,25

Закінчення табл. 2

Проекти \ Експерти	1	2	3	4	Сума рангів	Δ	Δ^2
x_5	6	5	6	6	23	9	81
x_6	2	2	2	2	8	-6	36
Σ	21	21	21	21	84	$S = 213,5$	

$$\Delta_j = \sum_{i=1}^m x_{ij} \frac{\sum_j x_{ij}}{n}, j = \overline{1, 6}. \quad (3)$$

Перевірка правильності складеної матриці здійснюється за формулою:

$$\sum_{j=1}^6 x_{ij} = \frac{(1+n)n}{2} = \frac{(1+6) \cdot 6}{2} = 21. \quad (4)$$

Суми по стовпцях матриці дорівнюють між собою і контрольному числу 21, отже, матрицю складено правильно.

З останньої таблиці проекти за значимістю розподілені так, як це показано в табл. 3.

Таблиця 3

Розташування проектів за значимістю

Проекти	x_4	x_6	x_3	x_1	x_2	x_5
Сума рангів	6,5	8	11	16,5	19	23

Для наочності отриманих результатів оцінок проектів побудуємо полігон розподілу суми рангів за степенями їхньої значимості (рис.).

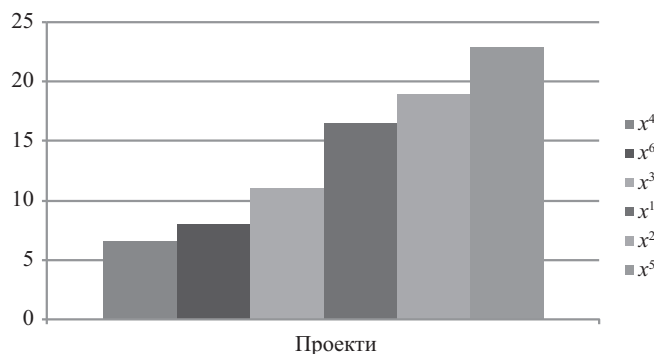

Рис. Гістограма розподілу суми рангів

Оцінимо середній ступінь узгодженості висновків експертів. Для цього використовуємо коефіцієнт конкордації. Оскільки в задачі є зв'язані ранги, то використовуємо формулу:

$$W = \frac{S}{\frac{1}{2} m^2 (n^3 - n) - m \sum_i T_i}, \quad (5)$$

де $T_i = \frac{1}{12} \sum_{i=1}^{L_i} (t_i^3 - t_i)$, L_i – кількість зв'язок в оцінках

i -го експерта;

t_i – кількість елементів в i -тій зв'язці в i -го експерта;

$S = 213,5$; $n = 6$; $m = 4$.

Отже, отримуємо такі дані:

$T_3 = 0,5$; $T_4 = 0,5$; $W = 0,774$, що говорить про високий ступінь узгодженості думок експертів.

Оцінимо значимість коефіцієнта конкордації за критерієм узгодженості Пірсона:

$$\chi_e^2 = \frac{S}{\frac{1}{2} mn(n+1) + \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^m T_i} = 15,471. \quad (6)$$

Список використаної літератури

1. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : монографія / Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 171 с.

Обчислене значення $\chi_e^2 = 15,471$ порівнюємо з табличним значенням χ^2 , за умови що кількість ступенів вільності $k = n - 1 = 5$ і рівень значущості $\alpha = 0,05$. Оскільки $\chi_e^2 > \chi^2 = 11,0$, то величина $W = 0,77$ є невідповідною і її можна використовувати для подальших досліджень.

Отже, найбільш привабливими проектами для інвестора є проекти x_4 і x_6 .

Метод експертних оцінок дає можливість лише вказати привабливі проекти, але, на жаль, не дає можливість обчислити, наприклад, суму прибутку за кожним проектом. Для цього потрібно застосовувати інші математичні методи. Але в умовах обмеженої або недостовірної інформації цей метод дає непогані результати і вказує вектор, за яким будуть проводитись подальші дослідження.

Висновки. Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна запропонувати використовувати метод експертних оцінок для оцінки привабливості інвестиційних проектів в умовах повної або часткової невизначеності. Однак слід зазначити, що науково обґрунтованих результатів можна досягнути лише за продумано складеної групи експертів і дотримання основних постулатів експертного опитування.

2. Ямпольский С. М. Прогнозирование НТП / С. М. Ямпольский, В. А. Лисичкин. – Москва : Экономика, 1974. – 207 с.
3. Литвак Б. Г. Экспертная информация: методы получения и анализа / Б. Г. Литвак. – Москва : Радио и связь, 1982. – 184 с.
4. Китаев Н. Н. Групповые экспертные оценки / Н. Н. Китаев. – Москва : Знание, 1975. – 64 с.

References

1. Hrabovetskyi, B. Ie. (2010). *Metody ekspertnykh otsinok: teoriia, metodolohiia, napriamky vykorystannia* [Methods of expert estimations, theory, methodology, directions of use]. Vinnytsia : VNTU [in Ukrainian].
2. Yampol'skij, S. M., & Lisichkin, V. A. (1974). *Prognozirovanie NTP* [Forecasting of scientific and technical progress]. Moscow : Ehkonomika [in Russian].
3. Litvak B. G. (1982). *Ehkspertnaya informaciya: metody polucheniy aianaliza* [Expert information: get methods and analysis]. Moscow : Radioisvyaz' [in Russian].
4. Kitaev, N. N. (1975). *Grupповые ehkspertnye ocenki* [Group Expert Assessments]. Moscow : Znanie [in Russian].

УДК 336.71

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ДЛЯ ПОДОЛАННЯ РИЗИКІВ ВТРАТИ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ОЦІНЦІ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ СИСТЕМНОГО БАНКУ

Мельник Надія Орестівна,
викладач кафедри економічної кібернетики
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: nadja87.87@gmail.com

Анотація. Розвиток банківського сектору економіки призвів до виникнення проблем високої якості і точності аналізу результатів їхньої діяльності. На основі структури комерційних банків та інформаційного змісту заяв цих організацій обирають або розробляють методики аналізу та відбору інформації з мінімальним ризиком втрат. Усі ці переваги є основою інтелектуальної системи з використанням методів штучного інтелекту.

Ключові слова: системний банк, інформаційна система, ризик, інформація, штучний інтелект, факторний аналіз, кластерний аналіз.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 0; бібл.: 11.

THE INFORMATIVE SYSTEM IS FOR OVERCOMING OF RISKS OF LOSS OF INFORMATION AT THE ESTIMATION OF JOB OF SYSTEM BANK PERFORMANCES

Melnyk Nadiia,
Lecturer of the Department of Economic Cybernetics
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: nadja87.87@gmail.com

Abstract. Brought development over of bank sector of economy to the origin of problems of high quality exact analysis of results of their activity. On the basis of structure of commercial banks and informative maintenance of statements of these organizations the methods of analysis and selection of information get out or developed with the minimum risk of losses. All these advantages are basis of the intellectual system with the use of methods of artificial intelligence.

Keywords: systembank, informative system, risk, information, artificial intelligence, factor analysis, clusters analysis.

Formulas: 0; fig.: 4; tabl.; 0; bibl.: 11.

ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА ДЛЯ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОТЕРИ ДАННЫХ ПРИ ОЦЕНКЕ РЕЗУЛЬТАТОВ РАБОТЫ СИСТЕМНЫХ БАНКОВ

Мельник Надежда Орестовна,
преподаватель кафедры экономической кибернетики
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: nadja87.87@gmail.com

Аннотация. Развитие банковского сектора экономики привело к возникновению проблем высокого качества и точности анализа результатов их деятельности. На основе структуры коммерческих банков и информационного содержания заявлений этих организаций выбираются или разрабатываются методики анализа и отбора информации с минимальным риском потерь. Все эти преимущества являются основой интеллектуальной системы с использованием методов искусственного интеллекта.

Ключевые слова: системный банк, информационная система, риск, информация, искусственный интеллект, факторный анализ, кластерный анализ.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 0; библи.: 11.

Вступ. Кожна структурна одиниця (філія) банківської установи результати своєї діяльності описує визначеною кількістю показників, які накопичуються і формують матрицю результатів усієї сукупності таких філій.

На території України банківська діяльність здійснюється за принципом дворівневості, де до другого рівня цієї ієрархії належать комерційні банки, що займаються обслуговуванням підприємств, установ, організацій та населення [9]. Усі комерційні банки формують звітну інформацію для Національного банку України за певними загальноприйнятими методиками. Ця звітність складається із зведених відомостей щодо кожного з напрямів діяльності кожної структурної одиниці системного банку. Первинна звітна інформація використовується комерційним банком для здійснення внутрішнього контролю та аналізу своїх результатів діяльності. Проте сукупність показників, які вимагає Національний банк України, недостатній для повного та якісного аналізу філій банку. Адже звітна інформація містить дані, які агрегуються на кожному етапі відбору інформації, тому і ризик втрати корисної інформації є досить великий. Опрацювання агрегованої інформації в цілях внутрішнього аналізу не завжди дає змогу аналітикові стверджувати та описати реальну ситуацію функціонування як кожної філії, так і банку загалом.

Ризики втрати інформації відносять до функціональних ризиків, які важче виявити та ідентифікувати, а також виміряти кількісно й виразити у грошових одиницях. Але функціональні ризики не менш небезпечні, ніж інші види банківських ризиків, причому, зрештою, вони також призводять до фінансових втрат. Банки намагаються знизити функціональні ризики, удосконалюючи системи внутрішнього аудиту, розвиваючи схеми документообігу, розробляючи внутрішні методики і техніко-економічне забезпечення окремих операцій. Зниженню таких ризиків сприяє також продумана ресурсна, матеріально-технічна та інформаційна політика.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблемі аналізу світової грошово-кредитної системи як узагалі, так і в умовах України, було приділено чимало уваги в публікаціях вітчизняних економістів і спеціалістів із країн СНД. Так, багато питань теоретичного і прикладного характеру знайшли відображення в численних працях О. Васюренка, А. Вожжова, А. Гальчинського, А. Дроб'язка, О. Дзюблюка, В. Козюка, В. Міщенко, В. Новицького, Ю. Пахомова, О. Петрика, О. Плотнікова, А. Поручника, Ю. Прозорова, М. Савлука, Н. Савченка, В. Стельмаха, В. Уоскіна та інших авторів [5]. Однак важливі питання об'єктивної оцінки ефективності функціонування банківських установ повністю не були розкриті в цих працях.

Поступово зростає інтерес до цих методів і у країнах континентальної Європи. У літературі з цього предмета вже можна ознайомитись із роботами німецьких, французьких, італійських, швейцарських, іспанських та інших учених, хоча число цих досліджень менше в порівнянні з дослідниками англосаксонських країн.

Результати дослідження. Для здійснення внутрішнього аналізу кожен комерційний банк розробляє власну методику і сукупність додаткових показників, що описують результати їхньої роботи. Підходи щодо розроблення та застосування методики передбачають вибір принципів відбору і групування інформації по кожній із філій комерційного банку [2].

Виходячи зі структури комерційного банку та інформаційного змісту звітності цієї установи, підбирається або розробляється методика аналізу та відбору інформації з мінімальним ризиком втрати. Оскільки всі комерційні банки зобов'язані надавати Національному банку визначену форму звітності, йому потрібно визначити стратегію корисного використання цієї звітної інформації для внутрішнього контролю. У процесі формування звітності комерційному банку треба провести агрегацію результатів своєї діяльності, а також усереднення показників цієї діяльності. Відбір інформації, що аналізується, відбувається на кожному рівні ієрархії комерційного банку. Проте під час агрегації втрачається цілісність та інформативність результатів діяльності кожного зі структурних підрозділів комерційного банку. Аналітичні та контрольні функції, що покладені на відповідні департаменти комерційних банків, здебільшого висвітлюють діяльність структурних одиниць банку за окремими напрямками діяльності. Інструмент, який би дозволяв давати комплексну оцінку ефективності роботи структурної одиниці, ураховуючи всі напрями діяльності, забезпечує також надання додаткової управлінської інформації для керівництва банку. Серед подібних інструментів і засобів останнім часом великого поширення набули методи і моделі Datamining, зокрема алгоритми штучного інтелекту. Визначальною властивістю Datamining є здатність опрацьовувати величезні масиви даних і отримувати в результаті цього раніше невідомі, неочевидні та практично корисні знання про об'єкт дослідження, спираючись, зокрема, на неповну, перекручену, «зашумлену» і внутрішньо суперечливу вхідну інформацію. Використання таких інструментів забезпечує формування альтернативного підходу до відбору вхідної інформації з метою її подальшого опрацювання.

Значною мірою підходи до внутрішнього аналізу і контролю визначаються структурою банківської установи. Швидкий розвиток фінансово-кредитного сектору економіки призвів до поділу банків на кілька груп, яким притаманні певні характерні ознаки. Це пояснюється як історичними факторами, так і економічними, а також рівнем інформатизації банку. У результаті поділу структури комерційного банку на структурні одиниці збільшується кількість кроків агрегації результатів його діяльності. Агрегування та усереднення цієї інформації відбувається в рамках часово-ієрархічної залежності, що унеможливує подальший аналіз діяльності структурних підрозділів комерційного банку. Адже на кожному рівні опрацювання цієї інформації існує ризик втрати корисної інформації через низку чинників, наприклад, людський фактор.

Проте найбільшою, на нашу думку, залишається проблема зменшення кроків агрегації та коректність відбору результатів діяльності банку. Яскравим

прикладом проблеми зменшення ризику втрати інформації для якіснішого аналізу є Ощадний банк України. З 1991 року в ньому проводилось укрупнення підрозділів, нерентабельні філії закривають, балансові установи переводять у безбалансові. У 2012 році перехід усіх балансових філій у безбалансові завер-

шився, і Ощадний банк України набув статусу банку з трирівневою структурою, до якої входять: правління, балансові (регіональні) філії та ТВБВ (рис. 1). Оскільки основним напрямом його діяльності є обслуговування фізичних осіб, підзвітні підрозділи (ТВБВ) відкривались практично в кожному населеному пункті.

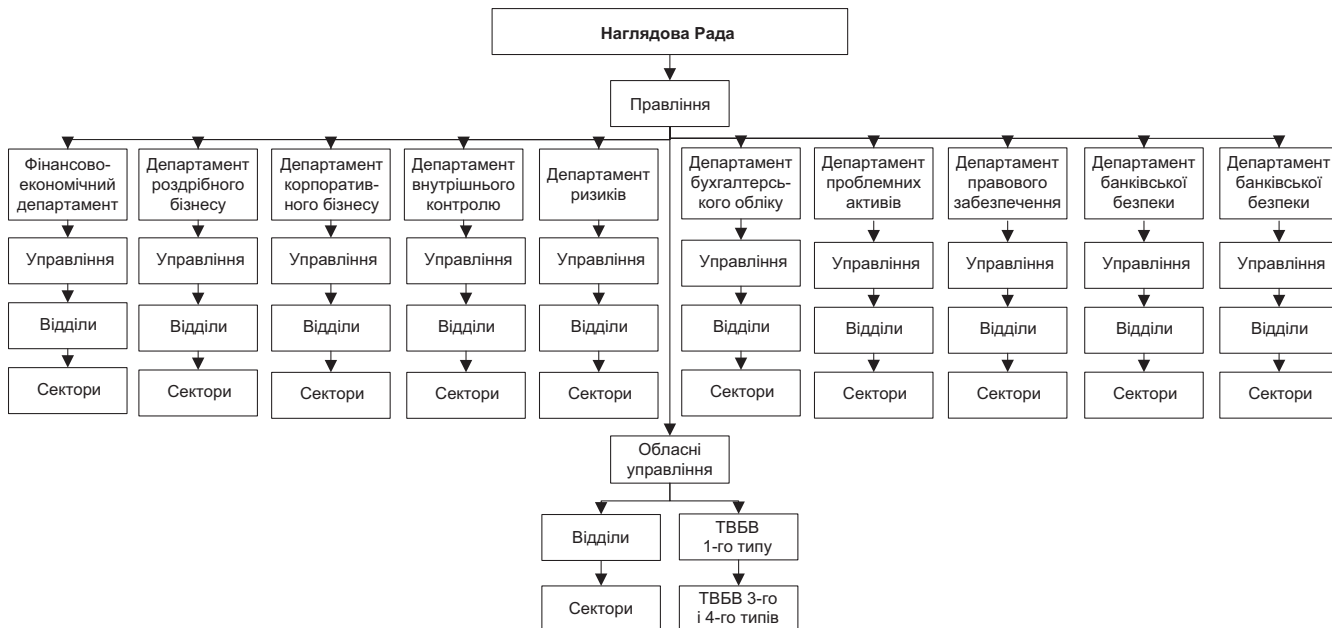

Рис. 1. Структура Ощадного банку

Структура банку має визначальний вплив на інформаційні технології, а отже, й інформаційні потоки, що циркулюють усередині банківської установи. Що більше централізована адміністративна структура банку, то більше виникає необхідність упровадження централізованих інформаційних систем.

Результати своєї діяльності всі ці структурні підрозділи відображають у відповідній статті банківського балансу і передають на опрацювання та аналіз до вищих рівнів ієрархії (рис. 2). Для збереження детальної інформації використовується аналітичний облік. Ведення агрегованого обліку забезпечується за допомогою синтетичного обліку, тобто з використанням балансових рахунків [4].

На основі рахунків бухгалтерського обліку формуються параметри банківської установи, які поділяються на дві групи: обов'язкові і необов'язкові. Серед обов'язкових параметрів розділяють загальні і спеціальні.

Необов'язкові параметри є рекомендованими для заповнення. Вони можуть використовуватись при організації внутрішнього обліку в банку, а також при наданні звітності іншим органам.

Спеціальні параметри застосовуються до окремих груп аналітичних рахунків залежно від їхнього економічного змісту. Такі параметри використовуються для автоматизованого ведення деяких операцій і для надання спеціальної звітності для Національного банку України [8]. Заповнення цих параметрів здійснюється у відповідних секторах, які, у свою чергу, надсилають інформацію через автоматизовану банківську систему (АБС) до відповідних департаментів, які всю зібрану

та проаналізовану інформацію надсилають у Національний банк України.

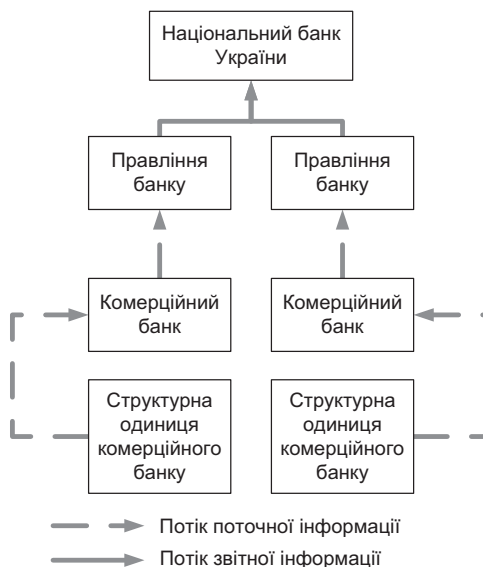

Рис. 2. Схема руху інформаційних потоків у комерційних банках

Примітка. Складено автором

Проте суттєвим недоліком, на нашу думку, є відсутність конкретного відділу, який би здійснював аналіз параметрів щодо кожного з підрозділів і в повній сукупності. Адже при аналізі окремих параметрів у вузькому значенні втрачається цілісність результатів роботи всієї структури загалом. Будь-який варіант аналізу, відповідно до визначення самого терміну,

передбачає якийсь варіант розчленування єдиного цілого на складові частини з наступним дослідженням як елементів розчленування, так і системи зв'язків між ними. Відділ аналізу параметрів опису діяльності

комерційного банку може бути замінений на інформаційну систему (рис. 3) або будь-яку іншу аналітичну систему, що, у свою чергу, призведе до зменшення витрат на утримання персоналу.

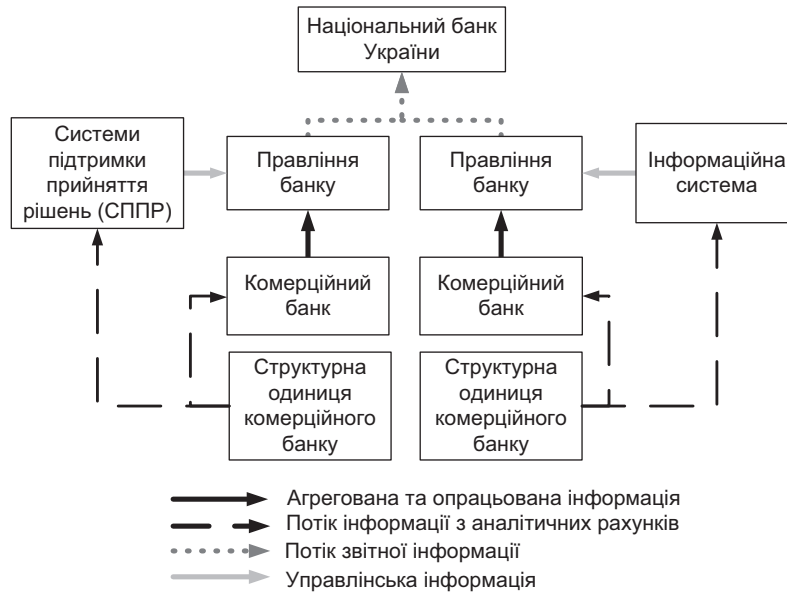

Рис. 3. Схема руху інформаційних потоків у комерційних банках через інформаційну систему

Примітка. Складено автором

Оскільки основною метою функціонування комерційного банку є отримання прибутку, варто зауважити, що на цей результат впливає раціональне управлінське рішення. Мінімізація ризиків у цьому процесі є основною проблемою і предметом дослідження.

Тому що, крім фінансових ризиків, значний вплив на діяльність банків справляють функціональні ризики, які виникають унаслідок неможливості здійснення своєчасного і повного контролю за фінансово-господарським процесом. Функціональні ризики пов'язані з процесами створення й упровадження нових бан-

ківських продуктів і послуг, збору, обробки аналізу й передавання інформації, підготовки кадрового потенціалу та виконання інших адміністративно-господарських операцій.

Застосування інформаційної системи дозволить зменшити ризик втрати інформації під час її аналізу на кожному рівні управління комерційного банку.

Для забезпечення ефективності функціонування цієї інформаційної системи потрібно провести передобробку даних, отримані дані проаналізувати із застосуванням факторного і кластерного аналізу (рис. 4).

Рис. 4. Структура інформаційної системи оцінки філій системного банку

Примітка. Складено автором

Проведення передобробки даних проводиться з метою усунення у даних надлишковості та приведення їх до належного вигляду для подальшого аналізу. Оскільки до структури банку належать філії різного типу, тому доцільно першочергово здійснити розподіл за типами філій, для якісного виділення загальних характеристик для кожного типу філій. Адже головні філії здійснюють на порядок більшу кількість операцій і результати їх роботи відрізнятимуться від другорядних.

Наступний етап передобробки даних – це вилучення агрегованих показників із усієї сукупності даних для подальшого опрацювання лише показників, які описують результати конкретних операцій. Сукупність усіх цих даних формує звітну таблицю з описом як показників, так і філій комерційного банку. Проте

надалі система використовує тільки числові дані, тому нам потрібно здійснити уніфікацію вигляду вхідної таблиці.

За великого набору параметрів опису результатів діяльності кожної філії виникає проблема виявлення впливу зв'язків між цими параметрами на досліджуваній об'єкт, тому необхідно здійснювати стиснення інформації, тобто опис досліджуваного об'єкта більш укрупненими показниками, так званими «головними компонентами».

Суть методу аналізу головних компонентів (РСА) полягає в заміні корельованих компонентів некорельованими факторами. Іншою важливою характеристикою методу є можливість обмежитися найбільш інформативними головними компонентами і виключити інші з аналізу, що спрощує інтерпретацію результатів.

Гідність PCA також у тому, що він – єдиний математично обґрунтований метод факторного аналізу.

Основна мета методу головних компонент (PCA) – це витяг з даних потрібної інформації, яка залежить від суті розв'язуваної задачі. Дані можуть містити потрібну нам інформацію, вони навіть можуть бути надлишковими. Проте в деяких випадках інформації в даних може не бути. На цьому етапі функціонування інформаційної системи отримуємо показники, результати роботи за якими найбільше впливають на формування загальної картини для аналізу.

Після опрацювання параметрів нам потрібно проаналізувати результати роботи кожної філії із застосуванням алгоритмів знаходження деякого розбиття досліджуваної сукупності об'єктів на підмножини відносно схожих між собою елементів. Такі підмножини отримали назву кластерів. Це означає, що вирішується завдання групування даних і виявлення відповідної структури в ній. Завдання кластеризації належить до статистичної обробки, а також до широкого класу задач навчання без учителя. Цей підхід дозволяє суттєво скоротити об'єкти аналізу та індивідуально підійти до кожної групи відділень [7].

Формально, під задачею кластерного аналізу розуміється задача знаходження деякого теоретико-множинного розбиття початкової множини об'єктів на підмножини, які не перетинаються, таким чином, щоб елементи, які належать до однієї підмножини, відрізнялися між собою значно менше, ніж об'єкти з різних підмножин.

Однією з переваг кластерного аналізу є те, що він дозволяє розбивати об'єкти не по одному параметру, а по цілій низці ознак. Крім того, кластерний аналіз, на відміну від більшості математико-статистичних методів, не накладає ніяких обмежень на вигляд даних об'єктів і дозволяє розглядати безліч початкових даних практично довільної природи. Це має велике значення, наприклад, для прогнозування кон'юнктури, коли показники мають різноманітний вигляд, що утрудняє застосування традиційних економетричних підходів.

Кластерний аналіз дозволяє розглядати чималий обсяг інформації і різко скорочувати, стискати великі масиви соціально-економічної інформації, робити їх компактними і наочними. Кластерний аналіз можна використовувати циклічно. У цьому разі дослідження

проводиться доти, доки не будуть досягнуті необхідні результати. При цьому кожен цикл тут може давати інформацію, яка здатна сильно змінити спрямованість і підходи подальшого застосування кластерного аналізу. Цей процес можна представити системою зі зворотним зв'язком.

Досконально пізнати сутність і розвиток будь-якого досліджуваного явища можна лише за умови розкриття його внутрішнього змісту, з'ясування взаємозв'язку його складових [10; 11].

Якщо кластерному аналізу передують факторний аналіз, то вибірка не потребує «ремонтів» – викладені вимоги виконує автоматично сама процедура факторного моделювання.

Висновки. Отримані результати дозволять звузити коло досліджуваних як об'єктів, так і показників. Інформаційна система дозволить правління банку опрацювати філії, результати роботи яких дещо відрізняються від домінуючих, і тільки за тими параметрами, які ми виділили за допомогою факторного аналізу. Рух інформаційних потоків з аналітичних рахунків у інформаційну систему зменшить ризики втрати вагомості інформації при здійсненні оцінки системи банку.

Для здійснення ефективного управління фінансовими процесами менеджеріві потрібно проаналізувати результати роботи банківської установи. Проте таку кількість інформації, яка накопичується впродовж діяльності, важко швидко й успішно опрацювати, тому ми вважаємо за доцільне використовувати поєднання комплексного підходу оцінки параметрів за допомогою нейромережевих і нейронечітких методів, які покладено в основу інформаційної системи. Оскільки аналітику не відомі кореляційні зв'язки між вхідними і вихідними параметрами, доцільно використовувати поєднання кластерного і факторного аналізу. У банківській установі це можливо реалізувати, створивши певну інформаційну систему, яка б опрацювала вхідну інформацію, тобто результати діяльності структурних підрозділів, і направляла вихідну інформацію у правління банку для її подальшого аналізу.

Використання цієї інформаційної системи дозволить зекономити час на опрацювання даних і, найосновніше, дозволить опрацювати дані в первинному варіанті, що, у свою чергу, призведе до отримання якіснішого управлінського рішення і більших прибутків.

Список використаної літератури

1. Адамик Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика : підручник / Б. П. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 397 с.
2. Демківський А. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / А. В. Демківський. – Київ : Дакор, 2007. – 528 с.
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
4. Косова Т. Д. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. / Т. Д. Косова. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 486 с.
5. Крилова В. Прозорість банківської системи: світовий досвід та українські перспективи / В. Крилова // Банківська справа. – 2007. – № 3. – С. 20–34.
6. Міщенко В. Центральні банки: організаційно-правові засади : навч. посібник / В. Міщенко, В. Кротюк. – Київ : Знання, 2004. – 372 с.
7. Чубукова І. А. Data Mining : курс лекцій [Електронний ресурс] / І. А. Чубукова // Інтернет-університет INTUIT. – 2006. – 328 с. – Режим доступу : http://www.booksgid.com/network_technologies/14425-kurs-lekcijj-intuit-po-data-mining.html.

8. Постанова Національного банку України «Методичні вказівки про ведення параметрів аналітичного обліку» від 17.06.1997 № 191 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0191500-97>.
9. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник [Електронний ресурс] / [Міщенко В. І., Слав'янська Н. Г., Коренева О. Г. та ін.] ; за ред. В. І. Міщенка, Н. Г. Слав'янської. – Київ : Знання, 2006. – 727 с. – Режим доступу : http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BS/Koreneva_007.pdf.
10. Tkachenko R. Geometrical transformation machine / R. Tkachenko, P. Tkachenko, O. Tkachenko, J. Schmitz // Комп'ютерні науки та інформаційні технології : матеріали міжнародної конференції (CSIT 2007) (Львів, 27–29 вересня 2007 р.). – Львів : ПП «Вежа і К», 2007. – С. 52–53.
11. Tkachenko O. Rule-based Fuzzy System of Improved Accuracy / O. Tkachenko, R. Tkachenko, Yu. Hirniak, O. Ivakhiv, P. Mushenyk // Innovation in Mechanical Engineering – Shaping the Future: Proceeding of the 56-th International Colloquium (Ilmenau, 12–16 September 2011). – Ilmenau : University of Technology, 2011. – P. 1–6.

References

1. Adamik, B. P. (2007). Tsentralnyi bank i hroshovo-kredytna polityka [The Central bank and monetary policy]. Ternopil : Carteblanche [in Ukrainian].
2. Demkivskiy, A. V. (2007). Hroshi ta kredyt [Money and credit]. Kyiv : Dakor [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro banky i bankivsku diialnist” vid 07.12.2000 № 2121-III [The Law of Ukraine on banks and banking activities from December 7, 2000, № 2121-III]. (n. d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> [in Ukrainian].
4. Kosova, T. D. (2008). Analiz bankivskoi diialnosti [Analysis of bank activity]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Krilova, V. (2007). Prozorist bankivskoi systemy: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [The transparency of the banking system: world experience and Ukrainian perspective]. Bankivska sprava – Banking, 3, 20–34 [in Ukrainian].
6. Mischenko, V., & Krotiyuk, V. (2004). Tsentralni banky: orhanizatsiino-pravovi zasady [Central banks: organizational and legal principles]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
7. Chubukova, I. A. (2006). Data Mining. [www.booksgid.com](http://www.booksgid.com/network_technologies/14425-kurs-lekcijj-intuit-po-data-mining.html). Retrieved from http://www.booksgid.com/network_technologies/14425-kurs-lekcijj-intuit-po-data-mining.html [in Ukrainian].
8. Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy “Metodychni vkazivky provedennia parametriv analitychnoho obliku” vid 17.06.97 № 191 [Resolution of the National Bank of Ukraine “Guidance on the conduct analytical account settings” from June 17, 1997, № 191]. (n. d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0191500-97> [in Ukrainian].
9. Mischenko, V. I., Slav'yanska, N. G., Koreneva, O. G. et al. (2006). Bankivski operatsii [Bank transactions]. V. I. Mischenko, & N. G. Slav'yanska (Eds.). Kyiv : Znannia. Retrieved from http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BS/Koreneva_007.pdf [in Ukrainian].
10. Tkachenko, R., Tkachenko, P., Tkachenko, O., & Schmitz, J. (2007). Geometrical of transformation machine. Komp'uterni nauky ta informatsiini tekhnolohii – Computer sciences and information technologies: Proceeding of the International conference. (P. 52–53). Lviv : PP “Vezha i K” [in Ukrainian].
11. Tkachenko, O., Tkachenko, R., Hirniak, Yu., Ivakhiv, O., & Mushenyk, P. (2011). Rule-based Fuzzy System of Improved Accuracy. Innovation in Mechanical Engineering – Shaping the Future: Proceeding of the 56-th International Colloquium. (P. 1–6). Ilmenau : University of Technology [in Germany].

УДК 004.4

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВИСОКОЕФЕКТИВНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ У POWERPOINT

Михайлюта Сергій Леонтійович,
доцент, кандидат технічних наук,
доцент кафедри вищої математики і інформаційних технологій
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
e-mail: 0472563563@mail.ru

Кикоть Марина Миколаївна,
студентка обліково-економічного факультету
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: miss.mary.kikot@yandex.ru

Анотація. Досліджено особливості сприйняття інформації типовою аудиторією, а також процес передавання інформації від джерела інформації (доповідача) до її споживача. Сформульовано критерії, яким повинна відповідати презентація. Сформульовано рекомендації щодо складання високоефективної презентації.

Ключові слова: презентація, подання інформації, передавання інформації, ефективність, програмне забезпечення.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; бібл.: 7.

THE PREPARATION FEATURES OF HIGH-QUALITY PRESENTATIONS IN POWERPOINT

Mykhailiuta Serhii,
Ph. D. in of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Mathematics and Information Technology
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: 0472563563@mail.ru

Kykot Maryna,
Student of Faculty of Accounting and Economics
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: miss.mary.kikot@yandex.ru

Abstract. The ownership of reliable information is critical for making the right decision. To convince the audience to convey the opinion, point of view, it is necessary to use multiple channels of perception audience. Simply to use auditory and visual channels. The most accurate, visual and auditory simultaneously way to convey information to consumers in a presentation is the software of Microsoft Office PowerPoint.

The high-quality presentation is created with the peculiarities of perception audience. The study clarified the principles and rules of good (most trustworthy and complete) submission of information by the software PowerPoint. In order, there are clarified the features of the typical audience of perception, investigated the transfer of information from sources (speaker) to its customers; found criteria that must be followed by the presentation and formulated recommendations for the assembly of high-performance presentation.

Keywords: presentation, transmitting information, effectiveness, software.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 1; bibl.: 7.

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ВЫСОКОЭФФЕКТИВНЫХ ПРЕЗЕНТАЦИЙ В POWERPOINT

Михайлюта Сергей Леонтьевич,
доцент, кандидат технических наук,
доцент кафедры высшей математики и информационных технологий
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: 0472563563@mail.ru

Кикоть Марина Николаевна,
студентка учетно-экономического факультета
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: miss.mary.kikot@yandex.ru

Аннотация. Исследованы особенности восприятия информации типичной аудиторией, а также процесс передачи информации от источника информации (докладчика) до ее потребителя. Сформулированы критерии, которым должна соответствовать презентация. Сформулированы рекомендации по составлению высокоэффективной презентации.

Ключевые слова: презентация, представление информации, передача информации, эффективность, программное обеспечение.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; библи.: 7.

Вступ. Інформація є підставою для ухвалення тих чи інших рішень. Її спотворення може призвести до прийняття неправильного рішення, формування правильної думки, тому важливо, щоб інформація була достовірною, зрозумілою і повною. У разі застосування програмного забезпечення PowerPoint для створення високоефективної презентації важливо не тільки володіти його можливостями представляти інформаційний матеріал, а й урахувати особливості сприйняття цієї інформації аудиторією з тим, щоб можливості PowerPoint саме допомагали слухачам, ні в якому разі не заважаючи сприйняти інформацію максимально повно і точно.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Метою роботи є з'ясування принципів, правил ефективного (що відповідає умовам максимальної достовірності та повноти) подання інформації за допомогою програмного забезпечення PowerPoint. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено такі завдання: досліджено особливості сприйняття інформації типовою аудиторією і процес передавання інформації від її джерела (яким є доповідач, який представляє доповідь, супроводжує створену в PowerPoint презентацію) до споживача (адресата, слухача доповіді); сформульовано основні вимоги, яким повинна відповідати презентація, виконана в PowerPoint, а також рекомендації з підготовки презентації за допомогою основних інструментів PowerPoint.

Результати досліджень. На сьогодні значна кількість психолого-педагогічних досліджень стосується різних сторін впливу інформаційних технологій на ефективність передавання інформації, що особливо важливо для навчального процесу.

Застосовувані з метою візуалізації наочні засоби мають дві основні функції. Перша – наочності: це конкретизація понять, ілюстрація. Наприклад, звернення

до аудиторії «уявіть метелика» призведе до появи в уяві різних слухачів різних метеликів, які будуть відрізняються за різними ознаками (кольором, розміром і т. д.) від метелика, якого ми представимо не словами, а картинкою (для візуального сприйняття аудиторією). І тільки демонстрація такої картинки дозволить сформувати в уяві слухачів саме того метелика, про якого мовиться.

Друга функція – допомога в розкритті сутності явища чи поняття, створенні умови для усвідомлення зв'язків між явищами. Якщо презентація використовується для навчання, то її завдання полягає в тому, щоб від чуттєво-наочного образу підвести адресатів до глибинної сутності явища або об'єкта.

Наочність інформації досягається використанням мультимедіа, зокрема комп'ютерними презентаціями (КП). Потенціал комп'ютера дозволяє більш повно використовувати можливості зорових і слухових аналізаторів. Я. Коменський у праці «Велика дидактика» писав: «Якщо будь-які предмети відразу можна сприйняти кількома почуттями, нехай вони відразу сприймаються кількома почуттями...». Для навчання за допомогою мультимедійних технологій основними видами каналів пізнання є зір (графіка, відео, анімація, текст) і слух (звук).

Теорія сприйняття мультимедіа ґрунтується на трьох положеннях обробки інформації [1, с. 353–354]:

- людська система сприйняття інформації включає канали візуальної та аудіо-вербальної інформації;
- при обробці інформації активується кожен канал;
- кожен канал сприйняття має обмежену пропускну здатність.

Застосування мультимедіа у процесі передавання інформації забезпечує емоційний вплив на слухача,

сприяє концентрації уваги слухача на змісті пропонованого матеріалу, викликає інтерес і позитивні емоційні налаштування на сприйняття.

Візуальна форма подання інформації є набагато продуктивнішою порівняно з аудіальною (пропускна здатність зорового каналу сприйняття інформації вища від пропускної здатності слухового каналу приблизно в 7,5 раза). З 4 млн нервових закінчень (волокон), які передають інформацію в людському організмі, близько 2 млн припадає на зір і лише 60 тис. – на слух. Око здатне сприймати мільйони бітів інформації за секунду, вухо – тільки десятки тисяч.

У процесі наукового аналізу комунікацій зазвичай виходять із моделі Шеннона, згідно з якою основними елементами комунікаційного ланцюга є: джерело інформації (її відправник, комунікатор), передавач, приймач, одержувач інформації (мовець, адресат комунікації).

Залежно від особливостей сприйняття і переробки інформації людей умовно можна розділити на чотири категорії: візуали (більшу частину інформації сприймають зором); аудіали (в основному отримують інформацію через слуховий канал); кінестетики (отримують інформацію переважно через відчуття і за допомогою рухів); дігітали (сприйняття інформації відбувається через логічне осмислення, з допомогою цифр, знаків, логічних доказів).

За способом сприйняття інформації розподіл аудиторії такий [5]:

- для жителів країн СНД: дігіталів – 25%; аудіалів – 5%; візуалів – 35%; кінестетиків – 35%;
- для «заокеанської» аудиторії: дігіталів – 5%; аудіалів – 5%; візуалів – 45%; кінестетиків – 45%.

Отримані результати доводять важливість, більш того, необхідність візуалізації інформації під час її подання аудиторії, особливо для аудиторії «заокеанської».

Доповідач може подавати інформацію, використовуючи кілька каналів сприйняття (і зір, і слух, і дігітальний канал), унаслідок чого в кожного зі слухачів є шанс засвоїти хоча б частину цих повідомлень. Зазвичай так і відбувається.

Способи сприйняття інформації визначають особливості її запам'ятовування. Візуал запам'ятовує те, що бачив, запам'ятовує «картинки». Аудіал – те, що обговорював, запам'ятовує слухаючи. Кінестетик запам'ятовує загальне враження, відчуття, які виникають у тілі під час присутності на презентації. Дігітал краще запам'ятовує логічну структуру.

Фахівці вважають [3, с. 100–113], що від візуала можна вимагати швидкого вирішення завдань; від аудіала – негайного повторення почутого ним матеріалу, а від кінестетика краще не чекати ні того, ні іншого – він потребує іншого ставлення, йому потрібно більше часу і терпіння.

Подаючи інформацію за допомогою мультимедійних технологій або отримуючи таку інформацію, рекомендуємо:

- візуалам мати під рукою листок паперу, на якому в процесі осмислення і запам'ятовування матеріалу він може креслити, малювати і т. д.;

- аудіалам не робити зауваження, коли вони у процесі запам'ятовування видають звуки, ворухнуть губами – так їм легше впоратися із завданням;
- кінестетиків не змушувати сидіти довгий час нерухомо, оскільки запам'ятовування матеріалу в нього легше відбувається під час руху.

Зрозуміло, будь-яка людина у своєму житті використовує різні канали сприйняття інформації. Будучи за своєю природою візуалом, інші органи відчуття в особи теж працюють. Їх можна і потрібно розвивати. Що більше каналів відкрито для сприйняття інформації, то ефективніший процес сприйняття відбувається.

Програма PowerPoint дає нам можливості для представлення інформації різним типам людей. З її допомогою ми можемо більш чітко й ефективно подати відомості, а адресат може запам'ятати їх відповідно до своїх каналів сприйняття.

Вважаємо, що основними критеріями, яким повинна відповідати презентація, є:

- а) логічність (продуманість, виваженість, упорядкованість інформації);
- б) лаконічність (інформація повинна бути короткою і чіткою);
- в) гармонійність (ілюстрації повинні відповідати представленій інформації);
- г) враження;
- г) закінченість.

У роботі зі створення презентації можна виділити чотири основні етапи:

- 1) підготовчий;
- 2) створення презентації;
- 3) підготовка до демонстрації;
- 4) показ (демонстрація слайдів).

На першому етапі потрібно:

- обрати тему, підібрати матеріал;
- продумати загальну концепцію і форму подання матеріалу (який текст і який його обсяг повинен міститись у презентації, скільки малюнків, графіків, загальна кількість сторінок, що знадобиться для викладу інформації, тощо);
- визначити стиль презентації, а також її обсяг.

Другий етап – утілити авторські ідеї в готову презентацію. Слід пам'ятати, що основою успіху презентації є оптимальність балансу між вмістом і засобами його подання.

Третій етап – налаштування презентації: удосконалення зовнішнього вигляду слайдів (підбір фону, розміщення об'єктів, створення анімації).

Четвертий етап – вибір режиму демонстрації (ручний, автоматичний показ слайдів) і способу демонстрації презентації (на екран монітора або на великий екран за допомогою спеціального проектора).

Для створення високоефективної презентації у програмі PowerPoint треба виконати такі умови.

1. Загальні: викласти матеріал просто і зрозуміло; текст повинен легко читатися; не повинно бути занадто багато тексту; використовувати ілюстрації з теми; застосувати оформлення, що допомагає максимально повно розкрити тему.

2. Щоб представлена адресатові інформація сприймалася якісніше, її подання здійснюється логічно завершеними блоками-слайдами, презентація повинна складатися з 10–15 слайдів.

3. Запропонована інформація повинна бути доступною, обов'язково слід урахувати вік і рівень підготовки глядачів, забезпечити розуміння сенсу кожного слова, речення, поняття, розкрити їх, спираючись на знання і досвід слухачів, використавши образні порівняння.

4. Для дорослої аудиторії можна включити у презентацію схеми, графіки, чорно-білі фотографії.

Для молодших школярів – потрібно цих елементів уникати.

5. Науковість відзначити яскравими малюнками, підтверджені реальними фактами. Пропонована інформація повинна бути чіткою, однозначно відбивати вузлові моменти і логічні зв'язки між ними.

6. Різноманітність форм. Реалізувати індивідуальний підхід до слухача, урахувати індивідуальні можливості сприйняття запропонованого матеріалу. Індивідуальний підхід може забезпечуватися колірною схемою, застосуванням гіперпосилань, які дозволяють реалізувати різні схеми (послідовність) презентації залежно від особливостей аудиторії, диференціювати подану інформацію за складністю, обсягом, змістом.

7. Брати до уваги особливості сприйняття інформації з екрана. Око і мозок здатні працювати в режимі швидкого панорамного огляду за допомогою периферійного зору і в режимі повільного сприйняття детальної інформації за допомогою центрального зору. Під час роботи в режимі периферійного зору система «око – мозок» миттєво сприймає велику кількість інформації, під час роботи в режимі центрального зору – здійснюється послідовний аналіз. Тобто коли людина читає текст з екрана комп'ютера, мозок працює в уповільненому режимі. Якщо ж інформація представлена графічно, то око переключається в інший режим, і мозок працює швидше.

Саме тому в поданні інформації за допомогою PowerPoint бажано текстову інформацію звести до мінімуму, замінюючи її схемами, діаграмами, малюнками, фотографіями, анімацією, фрагментами фільмів. Крім того, поняття і абстрактні положення до свідомості слухачів доходять легше, коли вони підкріплюються конкретними фактами, прикладами і образами, і тому для розкриття їх потрібно використовувати різні види наочності.

Доцільність такого підходу підтверджують і проведені дослідження. Текст на слайді глядачі практично не сприймають. Тому в презентаціях краще залишити текст тільки у формі імен, назв, числових значень, коротких цитат. Краще уникати надлишку цифр, особливо незначущих. Числові величини можна замінити порівняннями, графіками, діаграмами.

Правда, на цьому шляху є свої недоліки. Потік одних тільки яскравих зображень сприймається не дуже добре. Увага спочатку невимушена, швидко слабшає, переходячи в довільну, підтримка якої вимагає вже великих зусиль як доповідача, так і глядачів. Це особливо швидко і безпосередньо проявляється у школярів

і студентів гуманітарного спрямування. Хороший результат із переключення уваги дає застосування фільмів, особливо озвучених. Вони майже завжди викликають пошвавлення в аудиторії. Глядачі втомлюються від голосу одного інформатора, а тут увага переключається, і тим самим підтримується гострота сприйняття.

8. Важливим є співвідношення кількості елементів презентації та їх послідовність. Варто чергувати зображення, анімацію і відеофрагменти, використовувати ефект несподіванки, анімаційні прийоми.

9. Зацікавленість є одним із ключових елементів пункту «Враження». Смішні, цікаві сюжети, мультгерої оживляють представлену інформацію, створюють позитивний емоційний настрій.

10. Краса і естетичність. Важливу роль відіграють кольорові сполучення і дотримання стилю в оформленні слайдів, музичний супровід. Особливо це стосується слухачів-гуманітаріїв. Вони мислять формами, кольорами, звуками, образами, саме звідси випливає необхідність наочного навчання, яке будується не на абстрактних поняттях і словах, а на конкретних образах, які безпосередньо сприймаються глядачами.

11. Динамічність. Потрібно підібрати оптимальний для сприйняття темп зміни слайдів, анімаційних ефектів. Динамічність досягається анімацією тексту і об'єктів.

Анімацією називають надання тексту, графічному або іншому об'єктові спеціального відео- чи звукового ефекту, що є прекрасним способом фокусування уваги аудиторії на важливих моментах, дозволяє контролювати інформаційний потік і посилювати інтерес глядачів до презентації. Анімаційні ефекти можна застосовувати до тексту або об'єктів на окремих слайдах. Анімація тексту, графіки, діаграми й інші об'єкти на слайдах підкреслюють різні аспекти їх змісту, управляють ходом викладу матеріалу і приваблюють глядачів.

При цьому можна використовувати один анімаційний ефект або об'єднувати кілька ефектів. Наприклад, можна створити рядок тексту, який вилітає зліва, збільшуючись у розмірах, застосувавши для цього ефект входу «Виліт» і ефект виділення «Зміна розміру».

Можна сказати, що досвід використання PowerPoint у навчальному процесі показав його надзвичайно високу ефективність, яка була цілком очікувана, адже процес викладання – це, по суті, і є презентація навчального матеріалу, і використання в цьому процесі засобів електронної презентації, яким PowerPoint і є, – більш ніж виправдано. Однак зручність представленої системи не обмежується тільки підвищенням якості навчального матеріалу і полегшення процесу його викладу. Серед безперечних переваг цього методу є: виняткова простота і широкі можливості редагування, що дозволяє легко змінювати дизайн, структуру і зміст презентації аж до повної заміни всього змісту, – це дозволяє використовувати готову презентацію однієї інформації як основу для швидкого створення презентацій будь-якої іншої інформації. Переваги використання Microsoft PowerPoint у навчальному процесі, як основного носія навчальної інформації та

основного засобу її подання, не вичерпуються вище-наведеним переліком.

Відзначаючи позитивне у використанні Microsoft PowerPoint у навчальному процесі, треба зазначити і деякі обмеження: за частого використання комп'ютеризованих систем навчання підвищується стереотипність мислення; знижуються вольові якості; знижується креативність при самостійній підготовці студентами матеріалів; багато часу використовується на створення презентації; не враховується різниця в часі реакцій глядачів на отриману інформацію; можливе використання занадто великої або занадто малої кількості інформації у слайді.

Сформулюємо основні рекомендації з підготовки високоефективної презентації (приклад високоефективної презентації на тему «Комп'ютерні віруси» можна отримати в авторів цієї статті).

1. Уся презентація повинна готуватися в одній колірній схемі, використовуючи тільки один шаблон.

2. Застосовувати короткий спосіб подання матеріалу. На слайді – не більше ніж три факти, висновки, визначення.

3. Схема (план) відображаються на одному слайді.

4. Для виділення інформації використовуємо рамки, межі, заливку, різні кольори шрифтів, підкреслення, курсив, стрілки, малюнки, діаграми, для ілюстрації найбільш важливих фактів – схеми.

5. Перед заняттям варто перевірити презентацію на зручність читання.

6. Шрифти бажано використовувати плакатні (Arial, Verdana, Tahoma), розмір шрифту – 60–64 п.

для заголовків і 30–40 п. – для основного тексту. Не слід змішувати різні типи шрифтів в одній презентації.

7. Найбільш важлива інформація повинна розташовуватися в центрі екрана, ефективніше сприймається інформація, розташована в напрямку знизу – зліва вгору направо.

8. Використовувати малюнки хорошої якості і єдиного стилю. Пояснювальний напис слід розташовувати під малюнком.

9. Складний малюнок або схему слід виводити поступово, використовуючи ефекти анімації.

10. Музичний або звуковий супровід слід використовувати в тому разі, якщо він несе потрібне смислове навантаження.

11. Ефекти анімації повинні бути стриманими, продуманими, створювати акценти на об'єкті, створювати настрій презентації.

12. Анімація тексту повинна бути зручною для сприйняття: темп повинен відповідати швидкості читання учнями.

Колір фону слайдів також створює атмосферу сприйняття інформації. Тому він не повинен бути яскравим, щоб не відволікати на себе увагу. З іншого боку, колір тексту слайдів та інших елементів повинен змусити звернути на себе увагу. Знання законів колірної психології дозволяє ефективно обрати колір для кожного елементу презентації.

Розглянемо, які основні функції виконують поширені кольори, які виступають фоном слайда і кольором окремих його елементів (табл.).

Таблиця

Вплив кольору на сприйняття інформації

Колір	Чорний	Червоний	Зелений	Голубий
Фон слайдів	Створює атмосферу переконливості і прямоти	Створює враження бажання, змагання	Інтелігентність, враження відкритості	Атмосфера вірності, безпеки
Елементи слайдів	Посилення, акцентування	Небезпека, попередження про помилку	Готовність, іноді гроші	Спокій, довіра

Примітка. Складено за [1, с. 366–368].

Варіюючи кольором фону і кольором окремих об'єктів слайда, можна домогтися найбільшої його вираженості. Слід пам'ятати, що при цьому варто дотримуватись умови контрастності всіх елементів слайда.

Щодо порядку подання слайдів презентації зазначимо таке. Залежно від аудиторії порядок показу слайдів може бути різним: деякі питання розглядаються швидко або, навпаки, детально, а показ окремих ланцюжків слайдів доводиться повторювати. Тому слід передбачати засоби, що дозволяють організувати не тільки лінійний показ слайдів, а й циклічний, розгалужений спосіб презентації. Реалізація таких можливостей здійснюється за допомогою гіперпосилань, які є адресою наступного слайда, виведеного на екран. Клік миші на гіперпосиланні приводить до переходу за вказаною в ній адресою. На слайді гіперпосилання можна представляти підкресленим текстом, значком або кнопкою.

Використання гіперпосилань дозволяє доповідачеві під час демонстрації ухвалювати рішення про необ-

хідність переходу до того чи іншого слайда залежно від сприйняття інформації аудиторією.

Висновки. Таким чином, за результатами проведеного дослідження виявлено, що презентація дозволяє впливати на кілька каналів сприйняття інформації людиною: візуальний, аудіальний, дігитальний, а також на кінестетичний, діючи на кінестетичне сприйняття через інші канали та їхній зв'язок із «кінестетичною пам'яттю». Причому використання різних каналів забезпечуватиме емоційний вплив від застосування мультимедіа у процесі передання інформації та сприяє концентрації уваги слухача на змісті запропонованого матеріалу, викликає інтерес і позитивні емоційні налаштування на сприйняття.

Крім того, на основі дослідження процесу передання інформації від її джерела (яким є доповідач, що представляє доповідь, супроводжувану презентацією в PowerPoint) до споживача (адресата, слухача доповіді), виділено чотири категорії адресатів (візуалів, аудіалів, кінестетиків і дігиталів), серед яких переважаючими є візуали (45%). Спираючись на можливість

передання інформації кількома каналами, на статистичні дані, зазначено, що візуальна форма подання інформації є значно продуктивнішою порівняно з аудіальною.

Список використаної літератури

1. Мельникова А. П. Економічна інформатика : навч. посіб. / А. П. Мельникова. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 424 с.
2. Макарова М. В. Інформатика та комп'ютерна техніка : навч. посіб. / М. В. Макарова, Г. В. Карнаухова, С. В. Запара ; під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Н. В. Макарової. – 3-тє вид. – Суми : Університетська книга, 2003. – 641 с.
3. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання : навч. посіб. / А. П. Буйницька. – Київ : Центр навчальної літератури, 2012. – 240 с.
4. Як провести презентацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrarticles.pp.ua/biznes-i-finansy/1770-kak-provesti-prezentaciyu.html>.
5. Основні аспекти передачі і сприйняття інформації [Електронний ресурс] // MedicLab Medical Information Portal. – Режим доступу : <http://mediclab.com.ua/index.php?Newsid=30140>.
6. Microsoft Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://office.microsoft.com/uk-ua/powerpoint-help/HA010336726.aspx>.
7. Графический интерфейс пользователя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tdocs.su/1808>.

Referenses

1. Melnykova, A. P. (2010). Ekonomichna informatyka [Economic Informatics]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
2. Makarova, M. V. (Eds.), Karnaukhova, H. V., & Zapara, S. V. (2003). Informatyka ta kompiuterna tekhnika [Informatics and Computer Engineering]. (3rd ed., rev.). Sumy : Universytetska knyha [in Ukrainian].
3. Buinytska, A. P. (2012). Informatsiini tekhnologii ta tekhnichni zasoby navchannia [IT and technical training]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
4. Yak provesty prezentatsiiu [How to make a presentation]. (n. d.). ukrarticles.pp.ua. Retrieved from <http://ukrarticles.pp.ua/biznes-i-finansy/1770> [in Ukrainian].
5. Osnovni aspekty peredachi i spryiniattia informatsii [The main aspects of transmission and perception of information]. (n. d.). mediclab.com.ua. Retrieved from <http://mediclab.com.ua/index.php?Newsid=30140> – Nazva z domashnoi storinky Internetu [in Ukrainian].
6. Microsoft Office (n. d.). office.microsoft.com. Retrieved from <http://office.microsoft.com/uk-ua/powerpoint-help/HA010336726.aspx> [in Ukrainian].
7. Tekhnichna dokumentatsiia zi znakom yakosti [User is graphic interface]. (n. d.). tdocs.su. Retrieved from <http://tdocs.su/1808> [in Ukrainian].

УДК 37:33(477.8)(“18”/50”19”)

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В ГАЛИЧИНІ У ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТЬ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

Гіптерс Зінаїда Василівна,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та суспільних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: gipterszina@gmail.com

Анотація. Розглядаються проблеми розвитку економічної освіти дітей і молоді в Галичині ХІХ – першої половини ХХ століть: економічні, культурні та педагогічні передумови. Об'єктивні обставини на сучасному етапі вимагають залучення теоретичних та організаційних надбань попередників у сфері кооперації до освітнього і державотворчого процесу, основою якого є динамічна економіка.

Ключові слова: Галичина, економічна освіта, кооперативне навчання.

Формул: 0; рис.; 0, табл.; 0, бібл.: 15.

DEVELOPMENT OF ECONOMIC EDUCATION IN GALICIA IN THE XIX – FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY: SOCIOCULTURAL AND THEORETICAL-PEDAGOGICAL PRECONDITIONS

Hipters Zinaida,
Doctor of Pedagogic Sciences,
Professor of Social Work and Social disciplines
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: gipterszina@gmail.com

Abstract. In the paper the problem of economic education of children and youth in Galicia XIX – early XX century: economic, cultural and educational background. The most significant contribution to the Ukrainian national revival on the basis of the professional schools have made society “Enlightenment”, “Native School”, “Audit Union of Ukrainian Cooperatives”, “International trade”, “Farmer”, “Maslosoyuz” and others. They have a common goal but at the same time, significant differences in the content and structure of vocational training, organizational and pedagogical forms management. The methodological bases of social and economic conditions, the regulatory framework of their functioning at different stages of history had its own peculiarities. Objective circumstances at the current stage require the use of theoretical and organizational achievements of predecessors in sphere cooperation in the educational process and the process of creating a statehood, which is based on a dynamic economy.

Keywords: Galicia, economic education, cooperative learning.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 15.

РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ГАЛИЧИНЕ В ХІХ – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКОВ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ И ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ

Гиптерс Зинаида Васильевна,
доктор педагогических наук,
профессор кафедры социальной работы и общественных дисциплин
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: gipterszina@gmail.com

Аннотація. Рассматриваются проблемы развития экономического образования детей и молодежи в Галичине в XIX – первой половине XX веков: экономические, культурные и педагогические предпосылки. Объективные обстоятельства на современном этапе требуют привлечения теоретических и организационных достижений предшественников в сфере кооперации к образовательному процессу и процессу создания государственности, основой которого является динамичная экономика.

Ключевые слова: Галичина, экономическое образование, кооперативное обучение.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 15.

Вступ. Сучасні трансформаційні процеси в економіці України вимагають відродження кооперативних традицій, залучення потужного потенціалу національної кооперативної думки до організації економічного і соціального поступу. Це, на нашу думку, зумовлює актуальність проблеми економічних, соціокультурних та теоретико-педагогічних передумов виникнення і розвитку економічної освіти в Галичині XIX – першої половини XX століть.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Аналіз архівних джерел, праць визначних українських педагогів, істориків, соціологів, політологів дає підстави стверджувати, що господарське, соціокультурне, освітнє життя Галичини означеного періоду підпорядковувалося інтересам чужоземних володарів, оскільки Галичина до 1918 року належала до Австро-Угорщини, а після розпаду ЗУНР з 1919 року до 1939-го перебувала у складі Польщі.

У соціально-економічному плані Галичина мала аграрний характер із незначним накопиченням капіталу, слабо розвинутою торгівлею, низьким рівнем урбанізації, найнижчими заробітками і найвищим відсотком надлишкової робочої сили, була однією з найвідсталіших частин імперії, в якій 80% населення було неписьменним. Це істотно позначилося не тільки на економічному, соціокультурному становищі українського населення краю, а й на рівні його освіти, змісті відповідних педагогічних ідей того часу. Важливі дослідження того періоду подають М. Грушевський, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, К. Левицький, І. Франко.

У розвиток кооперативної думки, формування ідеології кооперативного шкільництва особливо вагомий внесок зробили І. Бариляк, Р. Білинський, Д. Великанович, М. Галушинський, А. Жук, А. Качор, К. Коберський, Д. Коренець, А. Кушинський, К. Левицький, О. Луцький, І. Лучишин, Павликовський, М. Росткович, М. Туган-Барановський, Є. Храпливий, І. Филипович, І. Ющишин та ін. Вони розробляли теоретико-методологічні й педагогічні положення щодо становлення і функціонування кооперативного шкільництва в Галичині. За часів незалежності України дослідження різних аспектів освіти і виховання в Галичині здійснили І. Воробець, Т. Завгородня, С. Злупко, О. Ковальчук, І. Курляк, З. Нагачевська, Б. Ступарик, М. Чепіль, інші вчені.

Мета дослідження – аналіз стану економічних, соціокультурних і теоретико-педагогічних передумов розвитку економічної освіти в Галичині XIX – першої половини XX століть. «Аграрний край – бідний край!» – якимось висловився відомий український економіст Володимир Навроцький. У цих словах – багатовимірна правда, однак це не означало, що промисловість у Галичині не робила певного поступу, який охоплював переважно легку, харчову і видобувну галузі. Метало-

обробна промисловість посідала останнє місце у промисловості краю [1, с. 30–31]. Порівняно швидко розвивалися дві галузі економіки: це видобуток нафти і залізничне будівництво.

Проте економічне зростання мало однобічний характер, бо давало вигоду передусім власникам чужинських капіталів і посилювало колоніальний статус Галичини. Таке становище спонукало українське населення, його інтелектуальних лідерів шукати вихід із колоніального пригнічення, використовуючи економічні та суспільно-політичні важелі. Австрійські реформи початку XIX століття хоч і мали невелике практичне значення, усе ж багато зробили для морального піднесення українців, дали надію, розбудили енергію для боротьби за ліпше майбутнє. Велику роль у цьому відродженні відіграло молоде українське духовенство, серед якого було багато освічених осіб, що дбали за національні інтереси.

Результати дослідження. Історія економічної освіти в Галичині бере початок ще в першій чверті XIX століття. У зв'язку з розвитком ринкових відносин і початком індустріалізації краю зростали потреби торговельних закладів у підготовці фахівців, що спонукало до організації фахового навчального закладу – реальної школи (1825 р.), яка готувала «до наук комерційних та реальних». Через 10 років вона отримала статус Академії реальної і торговельної, яка 1844 року, після приєднання будівельного факультету університету, перетворена в Академію технічну, пізніше – у Львівську політехніку [2, с. 87]. В її складі спочатку було і торговельне відділення, однак 1853 року воно було перетворено в середню торговельну школу – єдиний тоді середній навчальний заклад у Галичині, що готував фахівців комерційної справи. Школа проіснувала недовго, адже більшість потрібних торговлі спеціалістів готували самі купці через систему учнівства. Крамарі, рахівники, товарознавці набували фахових знань безпосередньо у крамницях і на торговельних складах.

Так працювала на перших порах і «Народна Торгівля» – перший український споживчий кооператив, метою якого, водночас з організацією гуртової торгівлі та забезпеченням товаром українських крамниць при читальнях, у громадах і парафіях, а також приватних, були «підготовка й виховання посередника між продаючим та купуючим, то є громади наших, українських купців» [2, с. 88].

Середина XIX століття була переломним етапом суспільно-політичної боротьби в Галичині, яка стала осередком українського національного руху. У 1870–1980-х роках серед прогресивної інтелігенції краю зароджувались ідеї, в яких містилися конструктивні поради, спрямовані на залучення збіднілих селянсько-ремісничих верств до економічної самочинності [3, с. 74–94].

Це сталося завдяки новій генерації українського громадського життя, яку очолили сини священників, учителів, а трохи згодом і сини селян. Як пише І. Витанович, «переконавшись, що без визволення головного носія національності з духового й соціального полону, з темноти й лихви марні й нереальні будь-які дальші культурні й політичні амбіції», вони упевнилися, що «з бідним політики робити не можна». Вони виразніше побачили тісну пов'язаність національного й соціального переплетення «інтересів, ...що доведеться почати і витримати важку боротьбу з супротивними силами, і спиратися в ній на власні об'єднані сили» [4, с. 134].

Відомий культурно-освітній діяч М. Галущинський зазначав, що «...народ і українське селянство гине у безпросвітній тьмі. ...причиною цього становища є відсутність власного державного організму, а пануючі над нами народи затемнюють нашу національну ідею... Доки ми не змінимо того стану, не усвідомимо і не просвіtimo наші широкі маси, доти ми не зможемо мати сильної надії на краще і ясне майбутнє» [5, с. 20]. Досліджуючи загальний стан розвитку шкільництва Галичини означеного періоду, професор Б. Ступарик наводить сумну статистику: станом на 1900 рік у Галичині не існувало жодної п'ятирічної, шестирічної або виділової школи з українською мовою навчання (виділової школи – здебільшого трирічної школи, програми яких включали знання з предметів, необхідних для роботи у промисловості та сільському господарстві). Багато міст узагалі не мали українських шкіл [6].

Після закінчення Першої світової війни, незважаючи на насилля і поневолення українського народу іноземними загарбниками, прогресивні педагоги Галичини відстоювали й розвивали національну ідею, ідеї гуманної педагогіки, які поширювалися на фахове шкільництво, зокрема кооперативне. В аспекті методології проблеми такий підхід, на наш погляд, є надзвичайно важливим. Він спрямовує на висвітлення ідеї економічної освіти і, зокрема, кооперативного шкільництва та її розробку такими яскравими його представниками, як С. Бородаєвський, І. Витанович, Ю. Дзерович, К. Кoberський, Д. Коренець, у контексті соціального, національного й педагогічного гуманізму. Та і саме поняття «кооперація», під таким кутом зору, віддзеркалює гуманізм взаємин людей, спільноти.

Класик економічної теорії М. І. Туган-Барановський зазначав, що кооперація є формою соціального компромісу і містить можливість найширшої волі, де відсутня примусова влада. Водночас це й важливий чинник загальної гармонії розвитку суспільства, розв'язання суперечностей сучасності: кооперації притаманний великий заряд моральності, гуманності [7, с. 219].

Виникнення кооперативного руху й кооперативного шкільництва в Галичині було зумовлено передусім економічними й соціокультурними чинниками. Відповідно до характеру діяльності й завдань, які вони перед собою ставили, кооперативні об'єднання регіону були різних форм: споживчі, кредитні, сільськогосподарські, промислові, житлові та ін. Відомо, що перші кооперативи в Галичині почали виникати після 1873 року, коли було видано австрійський закон,

що дозволив відкривати товариства легально. Ці кооперативи об'єднували громадян здебільшого за національною ознакою. Перше українське кооперативне товариство було відкрите у Львові 1883 року, а 1908-го в Галичині було 180 різних українських кооперативів. Особливо динамічно розвивалася сільськогосподарська й кредитна кооперація, 1911-го в регіоні було 3 251 кооператива, із них – 2 672 кредитні [8, с. 204].

У цьому контексті проблему розглядав і Б. Мартос, який зазначав: «Кооперативний рух так само, як і політичний, і професійний, і національний, має свої особливі завдання. Але ідеал – той самий: визволення від експлуатації, від будь-якого поневолення, утворення умов, які найбільше сприяють розвитку особи й нації, матеріальному й духовному поступу людства» [9]. Ця мета базувалася на колективній (груповій) формі власності й досягалася через організаційну, громадську, освітню діяльність кооперативів у формі пропаганди та агітації, просвітництва, через законодавчу ініціативу, матеріальне і трудове сприяння, утворення й розвиток специфічних громадсько-господарських організацій [10].

Особливість економічної освіти в Галичині полягала в тому, що здійснювалася вона шляхом кооперативного шкільництва, яке виникло на базі торговельного. Зміст сучасного поняття «економічна освіта», за твердженням академіка С. Гончаренка, це – «підготовка спеціалістів з планування, обліку, фінансів та інших напрямів економічної роботи в народному господарстві, а також для науково-педагогічної діяльності в галузі економічних наук» [11, с. 111].

Виявляючи соціокультурні й теоретико-педагогічні засади виникнення кооперативного шкільництва в Галичині означеного вище періоду, ми у своєму дослідженні виходимо з концептуального положення, згідно з яким суперечності є першоджерелом, причиною розвитку, вони неодмінно властиві всім процесам і явищам.

Огляд численної суми фактів, які містяться в архівних матеріалах, історичній, економічній, правовій, педагогічній літературі, засвідчує, що виникнення і розвиток кооперативного руху в регіоні наприкінці XIX століття зумовили появу певних суперечностей. Однією з них була така: необхідність функціонування різних за змістом і формами кооперативних об'єднань і культурно-освітня невідповідність широких мас українського населення до сприйняття нових соціально-економічних ідей, їх реалізації у власних інтересах. Розв'язання цієї суперечності прогресивні громадські й культурно-освітні діячі Галичини шукали у створенні національної системи фахового шкільництва, в якому особливе місце посідало кооперативне.

Такий підхід діалектично взаємопов'язаний з іншою важливою методологічною засадою, а саме: урахуванням національних рис характеру, ментальності, архетипу українця, який, за визначенням Я. Яреми, володіє всіма ознаками інтраверта [12]. Ця обставина знайшла свій вияв у культурі морального добра, внутрішній красі, релігійній і національній толерантності, отже, гуманності. Відповідно до психологічного складу народу, його самобутньої культури, як

це доводять С. Бaley, Д. Коренець, О. Кульчицький, І. Ющишин, Я. Ярема та інші, має складатися система виховання, освіти.

Науковий підхід до розуміння проблеми кооперації й розбудови кооперативного шкільництва суттєво сприяє розв'язанню суперечності між індивідуальними і суспільно-громадськими інтересами особистості. Як справедливо зазначав М. Туган-Барановський, кооперація виступає не лише соціальним компромісом, а і як загальна гармонія, вищий тип суспільної організації, отже, перший чинник розв'язання всіх протиріч сучасності [13].

У цьому контексті актуальним предметом наукової дискусії залишається питання про вплив західноєвропейської цивілізації на розвиток української культури, кооперативного шкільництва Галичини. Ми вважаємо, що неупереджений історико-педагогічний погляд на цю проблему не може відкидати деяких позитивних моментів процесу діалогу культур, який з об'єктивною необхідністю відбувався між галицькими українцями і представниками інших народів. Розробка українськими освітянами теоретико-методологічних засад становлення кооперативного шкільництва в Галичині вимагала певного запозичення соціокультурних і педагогічних ідей західноєвропейських учених, які на той час мали більш вагомий науково-теоретичні здобутки.

Це пояснюється активним індустріальним розвитком і цивілізаційними процесами країн Західної Європи. Б. Мартос писав, що він «...під час своїх подорожей знайомився на місці з діяльністю кооперативних організацій різного роду в Німеччині (Берлін, Дрезден, Ляйпціг, Регенсбург, Мюнхен, Нюрнберг, Гамбург, Страсбург), Чехословаччині (Прага, Колін, Градець Кральове, Мл. Болеслава, Мнихово Градище, Клятови, Дражище), у Бельгії (Брюссель, Гент, Остенде), Франції (Париж, Кань-Сюр-Мер, Лезарк), Швейцарії (Женева, Базель), – а всього відвідав більше 70 кооперативів» [9].

Практикою виховання та економічної освіти, і, зокрема, кооперативного шкільництва, активно цікавилися в інших народів Д. Коренець, А. Кущинський, В. Левинський. Цим питанням, як відомо з наукових джерел, були присвячені наукові конференції 1927 року у Стокгольмі, 1930-го – у Відні, а 1932-го – у Нойдорфі (Швейцарія). У роботі останньої брав участь і доповідь доктора Фошера суттєво доповнив Д. Коренець у виступі «Міжнародне кооперативне виховання, його мета і методи» даними про виховну працю українського кооперативного шкільництва.

Після повернення з-за кордону він підготував розширений звіт про роботу конференції й опублікував його в часописі «Кооперативна Республіка». Ґрунтовне дослідження розвитку кооперативного руху й освіти за кордоном здійснили В. Левинський у праці «Освітня праця за границею», А. Кущинський у статті «Принципи організації кооперативно-освітньої діяльності», К. Коберський у «Кооперативному букварі» [5, с. 26–27].

Глибоке усвідомлення і критичне переосмислення освітянами Галичини провідних ідей кооперативної теорії західноєвропейських учених, основних напрямів і видів діяльності кооперативних товариств з ча-

сом було втілене у змісті, формах і методах культурно-освітньої практики, організації навчальних закладів, побудові навчальних планів, програм тощо. До прикладу, враховуючи досвід кооперативно-освітньої діяльності таких країн, як США, Франція, Німеччина, Швейцарія, Бельгія, Фінляндія, Австрія, галицькі освітяни виділяли в ній такі три провідні напрями:

- 1) піднесення загальноосвітнього і культурного рівнів учасників кооперативного руху і широких верств суспільства;

- 2) розповсюдження кооперативних ідей;

- 3) підготовка фахових працівників відповідно до потреб, виду кооперації [10].

Усвідомлення теоретичних питань економічної освіти, пов'язаних із визначенням видів кооперації, допомагало прогресивним педагогам Галичини знаходити адекватні форми її діяльності й влаштовувати широкомасштабні культурно-освітні заходи. До прикладу, споживча кооперація запроваджує різні форми кооперативної діяльності, а також проведення свят спільно з «Просвітою» і «Рідною Школою»; організовує спільні кооперативні курси з центральним Ревізійним Союзом Українських Кооперативів (РСУК) або місцевими кооперативними організаціями. Кредитна кооперація відповідно до специфіки своєї діяльності надає фінансову допомогу кооперативним та іншим організаціям.

Зазначимо, що певні запозичення українськими освітянами соціокультурних і педагогічних ідей зі спадщини представників західноєвропейської думки були обмеженими, критичними і не могли компенсувати потреби самостійного пошуку, розробки теоретичних проблем розвитку національного кооперативного шкільництва. З цього приводу Д. Коренець наголошував на необхідності власних кооперативних шкіл. «Ми повинні їх собі самі створити, щоб вони наскрізь були наші, приноровлені до потреб нашого господарського життя. Того, що воно вимагає, не дадуть нам школи чужі нам духом і провідною ідеєю, тільки свої рідні. То ж усякими силами ми повинні їх творити» [14].

Зусиллями багатьох громадських, культурно-освітніх діячів Галичини була створена система національної економічної освіти – кооперативного шкільництва, яка мала сприяти відродженню і розвитку своєї рідної культури. Провідними в тогочасній педагогічній думці були ідеї народності, природовідповідності, культуровідповідності, гуманізації і демократизації навчально-виховного процесу. Серед особливостей економічної освіти, українського кооперативного шкільництва, на наш погляд, у Галичині було те, що його становлення відбувалося в умовах відсутності держави. Тривалий час (до 1869 року включно) для українців Галичини практично не існувало конституційних прав на вільний розвиток, а право на утворення кооперативів дагується лише 1873 роком, яке значною мірою було декларативним.

Перманентні політичні процеси щодо українців галицького регіону також негативно впливали як на процес становлення національного шкільництва взагалі, так і на розвиток кооперативного зокрема.

Нівелювалася сама ідея національного виховання, а саме – виховання історією. Істотної руйнації зазнали й віковічні традиції, соціально-економічні, культурні зв'язки з українцями, які перебували під владою Російської імперії, що негативно позначалося на впровадженні в освітню практику ідей народності, культуро-відповідності, інтеграції і диференціації.

З цією особливістю пов'язана й така: ініціювання й поширення ідей кооперативного шкільництва відбувалося переважно не на урядовому рівні, а на рівні громадського сподвижництва. Прогресивні громадські й культурно-освітні діячі Галичини були свідомі того, що на шляху розбудови кооперативного шкільництва відкривається реальна можливість матеріального й духовного відродження, знаходження і самоствердження національної ідентичності [15].

Особливістю економічної освіти молоді в Галичині рельєфно окреслилася й така: змістом програм, планів, усією діяльністю закладів освіти пріоритет віддавався підготовці кадрів для роботи в кооперативах сільськогосподарського типу, що було зумовлено станом аграрних відносин регіону.

Висновки. Дослідження передумов виникнення економічної освіти в Галичині на ґрунті кооперативного шкільництва дає підстави для висновку, що його розвиток відбувався передусім на основі громадсько-педагогічного сподвижництва. Найбільш суттєвий внесок у справу українського національного відрод-

ження на засадах фахового шкільництва зробили товариства «Просвіта», «Рідна Школа», «Ревізійний Союз Українських Кооперативів», «Народна Торгівля», «Сільський Господар», «Маслосоюз» та ін. Вони мали спільну мету, але водночас і суттєві відмінності у змісті та структурі професійного навчання, організаційно-педагогічних формах, управлінні. Методологічні засади, соціально-економічні умови, нормативно-правова база їхнього функціонування на різних історичних етапах мали свою специфіку. Організатори економічної освіти наголошували на таких основних педагогічних ідеях, як безперервність навчання, що становить фундамент ступеневої професійної освіти; принцип природовідповідності в його взаємозв'язку з віковими особливостями, а також із генетичними здібностями й обдарованістю дитини; професійна орієнтація як умова ефективної підготовки фахівця; творче використання принципу єдності теорії і практики у фаховій підготовці молоді; виховуюче навчання як домінанта у становленні фахівця; національна ідея, традиції, звичаї, ментальність народу як основа виховання особистості громадянина, не відкидаючи при цьому загальнолюдських духовних цінностей і надбань. Об'єктивні обставини на сучасному етапі вимагають залучення теоретичних і організаційних надбань попередників у сфері кооперації до освітнього та державотворчого процесу, основою якого є динамічна економіка.

Список використаної літератури

1. Злупко С. М. Економіка Галичини в другій половині XIX – на початку XX ст. : тексти лекцій / С. М. Злупко. – Львів : ЛДУ, 1992. – 160 с.
2. Бабенко С. Г. Споживча кооперація України: історичні та соціально-економічні аспекти / С. Г. Бабенко, В. М. Аліман, В. В. Апопій та ін. – Київ : «Вісті Центральної спілки споживчих товариств України», 1996. – 192 с.
3. Бондарчук І. Роль вчителя в розвитку Стрийщини / І. Бондарчук // Стрийщина : регіональний збірник. – Нью-Йорк : НТШ. Український архів, 1980. – С. 354–363.
4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк : Товариство Української кооперації, 1964. – 624 с.
5. Гіптерс З. В. Економічна освіта молоді в Галичині XIX – першої половини XX століть: теорія, досвід, персоналія : монографія / З. Гіптерс. – Львів : ЛБІ НБУ, 2006. – 220 с.
6. Ступарик Б. М. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.) / Б. М. Ступарик, В. Д. Моцюк. – Коломия : Вік, 1995. – 173 с.
7. Раковський Й. Гадки про відбудову нашої кооперації на селі / Й. Раковський // Кооперативна Республіка. – 1931. – № 3. – С. 87–91.
8. Кооперація // Українська радянська енциклопедія : у 13 т. / під ред. М. П. Бажана. – Київ : АН УРСР, 1962. – Т. 7. – С. 202–204.
9. Мартос Б. Теорія кооперації : курс лекцій : у 3 ч. / Б. Мартос. – Регенсбург-Берхтесгаден : Український Технічно-Господарський Інститут, 1947. – Ч. 3. – 165 с.
10. Бабенко С. Г. Історія кооперативного руху : підручник для кооперативних вузів / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. А. Гончарук та ін. ; Укоопспілка. Львівська комерційна академія. – Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. – 410 с.
11. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
12. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах / Я. Ярема. – Львів : Накладом автора, 1937. – 77 с.
13. Туган-Барановський М. І. Політична економія / М. І. Туган-Барановський. – Київ : Наукова думка, 1994. – 264 с.
14. Коренець Д. Торговельно-кооперативне шкільництво в Польщі / Д. Коренець // Кооперативна Республіка. – 1931. – Ч. 7–8. – С. 254–262.
15. Павлик М. Що тепер діяти? Письмо М. Павлика до з'їзду Русько-української радикальної партії з 22.09.1902 р. і додаток / М. Павлик. – Чернівці : Друкарня товариства «Руська Рада», 1903. – 11 с.

References

1. Zlupko, S. M. (1992). *Ekonomika Halychyny v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.* [Galicia's economy in the second half of XIX – early XX century]. Lviv : LDU [in Ukrainian].
2. Babenko, S. H., Aliman, V. M., Apopii V. V. et al. (1996). *Spozhyvcha kooperatsiia Ukrainy: Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty* [Consumer cooperation Ukraine: Historical and socio-economic aspects]. Kyiv : «News Central Union of Consumer Societies of Ukraine» [in Ukrainian].
3. Bondarchuk, I. (1980). *Rolvchytelia v rozvytku Stryishchyny* [The role of teachers in Stryi District]. *Rehionalnyi zbirnyk "Stryishchyna" – Regionalcollection "Stryi District"* (pp. 354–363). New York : NTSh. *Ukrainskyi arkhiv* [in USA].
4. Vytanovych, I. (1964). *Istoriia ukrainskoho kooperatyvnoho rukhu* [History of Ukrainian cooperative movement]. New York : *Tovarystvo Ukrainskoi kooperatsii* [in USA].
5. Hipters, Z. V. (2006). *Ekonomichna osvita molodi v Halychyni XIX – pershoi polovyni XX stolit: teoriia, dosvid, personalii* [Economic education of young people in Galicia XIX – early XX century: theory, experience, personalities]. Lviv : LBI NBU [in Ukrainian].
6. Stuparyk, B. M., & Motsyuk, V. D. (1995). *Ideia natsionalnoi shkoly ta natsionalnoho vykhovannia v pedahohichnii dumtsi Halychyny (1772–1939 rr.)* [Idea of national schools and national education in educational thought Galicia from 1772–1939]. Kolomyia : Vik [in Ukrainian].
7. Rakovskiy, I. (1931). *Hadky pro vidbudovu nashoi kooperatsii na seli* [Idea of rebuilding our rural cooperatives]. *Kooperatyvna Respublika – Cooperative Republic*, 3, 87–91 [in Ukrainian].
8. Bazhan, M. P. (Eds.) (1962). *Kooperatsiia* [Cooperation]. *Ukrainska radianska entsyklopediia – Ukrainian Soviet Encyclopedia*. (Vols. 7), (p. 202–204). Kyiv : AN URSR [in Ukrainian].
9. Martos, B. (1947). *Teoriia kooperatsii* [Cooperation Theory]. (Part 3). Regensburg-Berchtesgaden : *Ukrainian Technical and Commercial Institute* [in Germany].
10. Babenko, S. H., Helei, S. D., Honcharuk, Ia. A. et. al. (1995). *Istoriia kooperatyvnoho rukhu* [The history of the cooperative movement, cooperative]. Lviv : *Instytut ukrainoznavstva NANU* [in Ukrainian].
11. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
12. Yarema, Ya. (1937). *Ukrainska dukhovnist v yii kulturno-istorychnykh vyiavakh* [Ukrainian spirituality in its cultural and historical aspects]. Lviv : *Nakladom avtora* [in Ukrainian].
13. Tuhan-Baranovskiy, M. I. (1994). *Politychna ekonomiiia Tugan-Baranowski* [Political Economy]. Kyiv : *Naukova Dumka* [in Ukrainian].
14. Korenets, D. (1931). *Torhovelno-kooperatyvne shkilnytstvo v Polshchi* [Trade and cooperative schooling in Poland]. *Kooperatyvna Respublika – Cooperative Republic*. (Part 7–8), (p. 254–262) [in Ukrainian].
15. Pavlyk, M. (1903). *Shcho teper diiaty? Pysmo M. Pavlyka do z'izdu rusko-ukrainskoi radykalnoi partii z 22.09.1902 r. i dodatok* [Now what to do? Scripture M. Pavlik to the Russian-Ukrainian Congress of the Radical Party from September 22.09.1902 and application]. Chernivtsi : *Drukarnia tovarystva «Ruska Rada»* [in Ukrainian].

УДК 330.101.2

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТИТУТІВ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Колодій Сергій Юрійович,
професор, доктор економічних наук,
професор кафедри економіки та управління
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: kolodii_sergei@ukr.net

Колодій Світлана Кузьмівна,
студентка магістратури факультету економіки та права
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: kolodii_svetlana@ukr.net

Анотація. Розглянуто мінімальну заробітну плату як інститут регулювання доходів населення. Використано дві групи методів: історичний і методи статистичного аналізу, у тому числі кореляційний аналіз. Досліджено становлення мінімальної заробітної плати як інституту регулювання рівня заробітної плати і доходів населення. Сформульовано три гіпотези щодо взаємозалежності середньої заробітної плати і ВВП на одного зайнятого, середньої заробітної плати і середніх доходів домогосподарств, середньої та мінімальної заробітної плати і проведено їх перевірку на основі статистичних даних і попередніх досліджень авторів. У результаті статистично підтверджено факт імплементації мінімальної заробітної плати як інституту – регулятора рівня заробітної плати формування доходів домогосподарств.

Ключові слова: доходи домогосподарств, ВВП на одного зайнятого, заробітна плата, мінімальна заробітна плата, інститут-регулятор, інститути регулювання заробітної плати.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 3; бібл.: 10.

USING OF INSTITUTIONS FOR WAGE REGULATION

Kolodii Serhii,
Professor, Doctor of Economic Sciences,
Professor of the Department of Economics and Management
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: kolodii_sergei@ukr.net

Kolodii Svitlana,
Master Student of Economics and Law Faculty
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: kolodii_svetlana@ukr.net

Abstract. The article examines a minimum wage, as institute of adjusting of profits of population. For research two groups of methods are used: historical method of research and methods of statistical analysis, including cross-correlation analysis. In the article the analysis of salary is conducted in the structure of resources and profits of households for 1999–2015 biennium. Becoming of minimum wage is investigational as an institute of adjusting of wage and incomes. Three hypotheses are in-process suggested in relation to interdependence of middle salary and GDP on one busy, middle salary and middle profits of households, middle and minimum salary, and their verification is conducted on the basis of statistical data and previous researches of authors. The studies established a close relationship between the real average monthly indexes of GDP on one busy, the wages, minimum wages and household income per person. Confirming the fact of implementation of the minimum wage as an institution-control wage formation and household income.

Keywords: revenues of households, GDP per one employer, minimum wage, middle salary, institute-regulator, institutes of wage regulation.

Formulas: 0; fig.: 3; tabl.: 3; bibl.: 10.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНСТИТУТОВ ПРИ РЕГУЛИРОВАНИИ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ

Колодий Сергей Юрьевич,
профессор, доктор экономических наук,
профессор кафедры экономики и управления
Черкасского образовательного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: kolodii_sergei@ukr.net

Колодий Светлана Кузьминична,
студентка магистратуры факультета экономики и права
Черкасского образовательного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: kolodii_svetlana@ukr.net

Аннотация. Рассмотрена минимальная заработная плата как институт регулирования доходов населения. Используются две группы методов: исторический и методы статистического анализа, в том числе корреляционный анализ. Изучено становление минимальной заработной платы как института регулирования уровня заработной платы и доходов населения. Выдвинуты три гипотезы относительно взаимозависимости средней заработной платы и ВВП на одного занятого, средней заработной платы и средних доходов домохозяйств, средней и минимальной заработной платы и проведена их проверка на основе статистических данных и предыдущих исследований авторов. В результате статистически подтвержден факт имплементации минимальной заработной платы как института – регулятора уровня заработной платы и доходов домохозяйств.

Ключевые слова: доходы домохозяйств, ВВП на одного занятого, заработная плата, минимальная заработная плата, институт-регулятор, институты регулирования заработной платы.
Формул: 0; рис.: 3; табл.: 3; библи.: 10.

Вступ. Перетворення, що відбуваються в нашій країні, суттєво впливають на рівень та якість життя населення. На цей час в Україні дуже гостро стоїть питання нерівності доходів різних груп населення. Існування в державі значних груп населення з низьким рівнем доходів не тільки погіршує показники рівня та якості життя, а й може стати причиною соціальної напруги в суспільстві. Тому політика у сфері формування та регулювання заробітної плати і доходів домогосподарств повинна бути однією з основних політики державного регулювання соціально-економічних процесів. Важливість вивчення процесу формування первинних доходів, основним з яких є заробітна плата, та його ефективного розподілення вже доказана багатьма відомими економістами та практикою господарювання.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Одними з перших питанням формування і розподілення доходів основних груп населення приділили наукову увагу представники класичної школи політекономії – А. Сміт, Д. Рікардо та інші, визнавши три основні форми доходів згідно з трьома основними класами суспільства. Пізніше їхні послідовники класичної методології – неокласики також приділяли велику увагу цьому питанню. Істотний вклад у розвиток теорії доходів вніс англійський економіст Дж. М. Кейнс, підкресливши важливість правильного розподілення доходів між різними групами населення задля забезпечення платоспроможного попиту в країні та створення передумов для процесу відтворення. Один із провідних напрямів сучасної економічної думки – інституціоналізм, велику увагу приділяє питанням, пов'язаним із процесами формування доходів населення, а саме із упровадженням ефективних правил

і процедур, які дозволяють підвищувати рівень оплати праці та доходів населення.

Сучасні українські та російські економісти також багато уваги приділяють різним аспектам формування і розподілу доходів населення. Н. Холод проаналізував розподіл доходів у перехідних економіках [1]. М. Горелов розглядає економічну категорію «рівень життя» у широкому і вузькому розумінні, вивчає взаємозалежність політики доходів та якості життя населення [2]. Сутність економічної категорії «доходи населення», проблеми їх формування, розподілення та перерозподілення вивчають багато сучасних дослідників, серед яких С. Заєць, І. Ховрак, М. Ватаманюк, Р. Зварич, В. Адамик [3–7].

Регулювання економічних процесів може відбуватися як за рахунок дискретних дій уповноважених органів влади та управління, так і шляхом імплементації певних правил та процедур, що є постійними інститутами-регуляторами та майже не потребують постійних управлінських рішень, а ухвалення роблять це автоматично за рахунок їх імплементації в чинне законодавство.

Метою роботи є дослідження використання мінімальної заробітної плати як інституту регулювання доходів населення.

Методологія проведеного дослідження передбачає використання двох пов'язаних між собою груп методів, одна з яких заснована на історичному аналізі формування нормативно-законодавчої бази у сфері мінімальної заробітної плати та використанні числових рядів даних, а друга – з використанням методів статистичного аналізу, основним з яких є кореляційний:

1) дослідження становлення мінімальної заробітної плати як інституту-регулятора. Для цього

проаналізовано хронологію ухвалення основних нормативних актів, що стосуються цього процесу, виділено його основні етапи, описано актуальні особливості використання мінімальної заробітної плати як інституту-регулятора;

2) формулювання гіпотез щодо наявності взаємозв'язків між мінімальною заробітною платою та обраними макроекономічними показниками з подальшою

перевіркою їх із застосуванням статистичних методів, у тому числі кореляційного аналізу.

Результати дослідження. Основним джерелом доходів населення в Україні, як і в багатьох інших країнах, виступає заробітна плата. За інформацією Державної статистичної служби України, частка заробітної плати у структурі грошових доходів домогосподарств була достатньо сталою і становила від 53 до 57% (рис. 1).

Рис. 1. Заробітна плата у структурі ресурсів і грошових доходів домогосподарств у 1999–2015 рр. (%)

Примітка. Розраховано за даними Державної статистичної служби України [8]

Академік НАН України В. М. Геєць зазначає, що повинна існувати певна відповідність між динамікою заробітних плат і продуктивності [9, с. 42]. Причому необов'язко динаміка заробітної плати повинна випереджати динаміку продуктивності праці. Скоріше, навпаки, зростання реальної заробітної плати є наслідком збільшення продуктивності праці. А значить, динаміка заробітної плати повинна, після певного запізнення, наслідувати тенденції динаміки продуктивності праці. Якщо розглядати показник продуктивності праці в макроекономічній площині, то, наслідуючи логіку міркувань Роберта Солоу та інших економістів, її можна розрахувати як відношення валового внутрішнього продукту до чисельності зайнятих в економіці.

У рамках першої частини роботи дослідимо становлення мінімальної заробітної плати як інструменту регулювання рівня заробітної плати та доходів населення.

У цілому, мінімальна заробітна плата як інститут регулювання заробітної плати і доходів населення має такі особливості використання:

- щодо традиційних положень економічної теорії мінімальна заробітна плата встановлює обмеження на розмір оплати праці знизу (ціна підлоги);
- оплата праці в державному і приватному секторах економіки прив'язана до рівня мінімальної заробітної плати;
- мінімальна заробітна плата є важливим елементом тарифної системи оплати праці в державних установах;
- в умовах тіньової економіки мінімальна заробітна плата є орієнтиром для легальної частини оплати праці.

Цей інститут-регулятор упроваджувався поступово, а його становлення та імплементація відбувалися, за нашою думкою, у рамках трьох етапів:

1) формування законодавчої бази щодо інституту мінімальної заробітної плати (загальний опис інституту); він уже є нормативно, але не використовується на практиці як інститут-регулятор;

2) створення та імплементація інститутів регулювання заробітної плати як стандартного регулятора нижнього порогу заробітної плати (застосування інституту); обмежене використання інституту-регулятора;

3) створення та імплементація процедур і правил, що формують прямий вплив мінімальної заробітної плати на рівень заробітної плати великої групи робітників бюджетної сфери та соціальних видатків із бюджету, які набувають форми соціальних трансфертів у структурі доходів населення; формування сильного інституту-регулятора.

Сьогодні мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче за який не може призначатися оплата за виконану робітником місячну, а також почасову норму праці (обсяг робіт). До мінімальної заробітної плати не включають доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати.

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, яка обов'язкова на всій території України для підприємств усіх форм власності та господарств, а також фізичних осіб, що використовують працю найманих робітників.

Далі в табл. 1 наведемо хронологію ухвалення основних нормативних документів, що поступово

вмонтовували до системи державного регулювання мінімальну заробітну плату як інституту-регулятора.

Мінімальна заробітна плата поступово стає важливим регулятором рівня заробітної плати і доходів населення. Зокрема, нормами чинного законодавства встановлено, що розмір мінімальної заробітної плати визначається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше ніж раз на рік у законі про державний бюджет і може бути

переглянутим протягом року. Крім того, уже впроваджено законодавчу норму, що обмежує розмір мінімальної заробітної плати знизу: вона не може бути встановлена нижче за прожитковий мінімум для працеспроможних осіб. Таким чином, мінімальна заробітна плата має чітку прив'язку до розміру іншого інституту-регулятора доходів населення – прожиткового мінімуму, від величини якого залежать обсяги широкого переліку видів соціальних трансфертів населенню.

Таблиця 1

Хронологія встановлення мінімальної заробітної плати в Україні як інституту-регулятора

Дата	Нормативний документ	Характеристика
31.12.1992	Декрет Кабінету Міністрів України «Про оплату праці»	Введено інститут мінімальної заробітної плати як поняття
30.08.2002	Постанова Кабінету Міністрів України «Про оплату праці робітників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів та коефіцієнтів оплати праці робітників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»	Розробка Єдиної тарифної сітки (ЄТС), що побудована на використанні розрядів та коефіцієнтів, за якої коефіцієнти оплати праці за кожним розрядом розраховуються виходячи з розміру окладу робітників за 1-м розрядом
10.07.2003	Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України і Закону України «Про оплату праці»»	Регламентовано обов'язкове затвердження мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму при затвердженні державного бюджету
22.08.2005	Постанова КМУ «Про внесення змін та визнання такими, що втратили дію, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань оплати праці робітників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»	Введення в дію з 1 вересня 2005 року ЄТС, у якій оклад 1-го розряду відповідає мінімальній заробітній платі

Примітка. Складено авторами.

Процес становлення мінімальної заробітної плати як інституту-регулятора відображено на графіку (рис. 2), де можна побачити динаміку показника, який

розраховується як відношення середньорічної мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати в 1995–2015 рр.

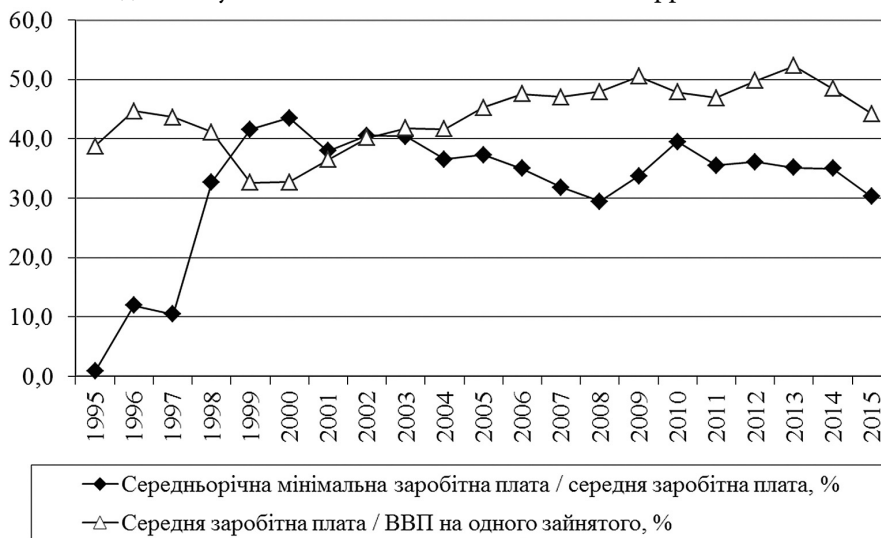

Рис. 2. Середньорічна мінімальна заробітна плата відносно середньої заробітної плати і середня заробітна плата відносно ВВП на одного зайнятого в 1995–2015 рр. (%)

Примітка. Складено авторами

Додатково на графіку представлена динаміка відношення середньої заробітної плати відносно ВВП на одного зайнятого як показника, який відображає об'єктивну природу макроекономічної трансформації ВВП у заробітну плату і не має сильних коливань. Перший показник має суб'єктивну природу і його значення залежать від того, яким чином інститут мінімальної заробітної плати імплементовано до системи регулювання. Тому лише з 1998 року з'являються перші ознаки формування майбутньої довгострокової

тенденції, коли цей показник лежить в інтервалі від 30 до 40 відсотків.

В основі другої частини роботи лежить одночасна перевірка трьох гіпотез на основі статистичних даних та авторських напрацювань:

- 1) у результаті макроекономічного кругообігу заробітна плата формується в результаті створення ВВП і його подальшого розподілу (метод розрахунку ВВП за доходами, або розподільний метод); тому повинна існувати сильна

залежність між середньою заробітної платою і ВВП на одного зайнятого;

- 2) заробітна плата є основою доходів домогосподарств, які потім витрачаються на споживання (метод розрахунку ВВП за видатками, або метод кінцевого використання); тому повинна існувати сильна залежність між середньою заробітної платою і середніми доходами домогосподарств;
- 3) установлення мінімальної заробітної плати як інституту регулювання заробітної плати прямо та опосередковано впливає на її рівень; тому повинна існувати сильна залежність між середньою заробітної платою і мінімальною заробітної платою.

Для перевірки гіпотез на істинність виконано такі етапи:

- 1) визначення і вибір статистичних показників, які чітко, однозначно та адекватно характеризують динаміку ВВП, заробітної плати, мінімальної заробітної плати і доходів домогосподарств та формулювання гіпотез і критеріїв перевірки їх на істинність;
- 2) вибір часового інтервалу дослідження і підготовка даних до проведення кореляційного аналізу;
- 3) проведення кореляційного аналізу з побудовою кореляційної матриці та інтерпретація отриманих результатів.

Етап 1. Показниками, що досліджуються в роботі, визначено й обрано такі:

- середньомісячний ВВП на одного зайнятого (ВВП); для його визначення проведені авторські розрахунки на основі даних Державної статистичної служби України;
- середньомісячна заробітна плата (ЗП); джерелом інформації виступають дані Державної статистичної служби України;
- середньорічна мінімальна заробітна плата України (МЗП); для його визначення проведено авторські розрахунки на основі даних законів про державний бюджет України та статистичної інформації з ресурсу minfin.com.ua [10];
- середньомісячний дохід на одну особу домогосподарства (ДД); для його визначення проведено авторські розрахунки на основі даних Державної статистичної служби України.

Теоретично між вказаними макроекономічними показниками повинні існувати стійкі взаємозв'язки (рис. 3).

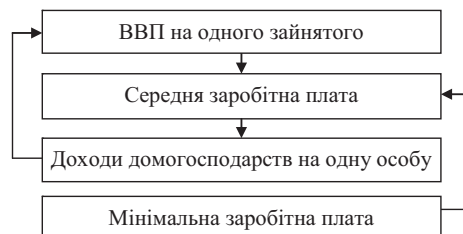

Рис. 3. Схема взаємозв'язків між показниками, що досліджуються

Примітка. Складено авторами

Для статистичної перевірки наявності взаємозв'язку між вказаними чотирма показниками використано кореляційний аналіз і побудовано кореляційну матрицю. Якщо розраховані коефіцієнти кореляції є близькими до значення «1,0», то це означає наявність сильного взаємозв'язку між ними і підтверджує істинність поставлених гіпотез.

Етап 2. Перед проведенням кореляційного аналізу дані щодо показників трансформовані з урахуванням таких особливостей:

- 1) часовий період дослідження становить 17 років, із 1999 до 2015 рр.; це пов'язано, насамперед, із браком коректних даних щодо доходів домогосподарств до 1998 року; крім того, саме протягом 2002–2005 років мінімальна заробітна плата поступово стає сильним інститутом – регулятором доходів домогосподарств, тому зазначений період включає всі три вказані вище етапи його становлення та імплементації;
- 2) з метою елімінації впливу інфляційного впливу на показники, що досліджуються, проведено їх коригування на кумулятивні коефіцієнти індексів споживчих цін для кожного року; таким чином були отримані реальні значення показників у цінах базисного періоду, 1999 року;
- 3) з метою забезпечення більш високого рівня інтерпретації результатів дослідження розраховані показники нормовані щодо отриманих результатів за 1999 рік, які були прийняті за 100%.

Результати проведеної трансформації та зроблених розрахунків наведено в *табл. 2*.

Таблиця 2

Реальні середньомісячні показники ВВП на одного зайнятого, заробітної плати, мінімальної заробітної плати і доходів домогосподарств на одну особу в 1999–2015 роках, 1999 р. = 100%

Рік	ВВП на зайнятого (ВВП)	Заробітна плата (ЗП)	Мінімальна заробітна плата (МЗП)	Доходи домогосподарства (ДД)
1999	100	100	100	100
2000	101	101	105	97
2001	109	122	111	110
2002	119	146	142	128
2003	133	170	166	146
2004	157	200	176	173
2005	173	240	215	220
2006	195	285	240	248
2007	227	327	251	276
2008	238	350	248	310
2009	206	318	258	284

Закінчення табл. 2

Рік	ВВП на зайнятого (ВВП)	Заробітна плата (ЗП)	Мінімальна заробітна плата (МЗП)	Доходи домогосподарства (ДД)
2010	235	343	326	304
2011	261	374	320	309
2012	280	427	371	336
2013	289	463	391	362
2014	295	438	368	333
2015	262	355	259	256

Примітка. Розраховано авторами.

Проаналізувавши дані табл. 2, слід відмітити, що протягом 1999–2015 рр. мали місце дуже схожі за характером тенденції зміни показників, які досліджуються. Так, реальні середньомісячні показники ВВП на одного зайнятого, мінімальна заробітна плата і доходи домогосподарств на одну особу синхронно збільшилися приблизно у 2,6 раза. Темпи зростання реальної середньомісячної заробітної плати були вищими, але характер змін, тобто зростання або падіння в певні роки, був однаковим з іншими показниками. Показник МПЗ іноді змінювався у протилежному напрямку в порівнянні з іншими, але це пов'язано скоріше з особливостями його встановлення і мало короткостроковий характер. Так, кризового, 2009 року він, на відміну від інших показників, зростав, а в доволі успішному 2011-му, навпаки, знижувався. У цілому варто відмітити наявну тенденцію до зростання всіх чотирьох показників протягом 1999–2015 рр.

Етап 3. Результати проведеного кореляційного аналізу між показниками, що досліджуються, наведено в кореляційній матриці (табл. 3)

Таблиця 3
Коефіцієнти кореляції між показниками ВВП на одного зайнятого, середньої та мінімальної заробітної плати і доходами домогосподарств у 1999–2015 роках

Показники	ВВП	ЗП	МЗП	ДД
ВВП	1,00	0,99	0,96	0,97
ЗП	0,99	1,00	0,98	0,99
МЗП	0,96	0,98	1,00	0,97
ДД	0,97	0,99	0,97	1,00

Примітка. Розраховано на основі даних табл. 2.

Результати проведеного кореляційного аналізу однозначно і беззаперечно підтверджують наявність сильного взаємозв'язку між усіма показниками, що відображається в дуже високих значеннях коефіцієнтів кореляції, які становлять 0,96–0,99.

Під час перевірки всіх трьох гіпотез виявлено, що коефіцієнти кореляції становлять: 1) між показниками ВВП і ЗП – 0,99; 2) між показниками ЗП і ДД – 0,99; 3) між показниками ЗП і МЗП – 0,98. Це означає, що залежність між представленими в межах кожної з поставлених гіпотез є не просто дуже високою, а майже функціональною. Крім того, установлений також

дуже сильний взаємозв'язок між показниками ВВП і ДД (коефіцієнт кореляції), а це ще раз підтверджує теоретичну концепцію макроекономічного кругообігу, в рамках якого ВВП розподіляється на первинні доходи, а ті, у свою чергу, стають основою доходів домогосподарств, споживчі витрати яких є основним компонентом при розрахунку ВВП за видатками.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Поступово через проходження трьох етапів мінімальна заробітна плата стала сильним інститутом регулювання заробітної плати і доходів домогосподарств, використання якого прямо або опосередковано впливає на процеси їх формування. Крім того, сформувалися формальні (тобто затверджені законодавчо) інституціональні зв'язки з іншими інститутами регулювання заробітної плати і доходів домогосподарств – прожитковим мінімумом та окладом першого тарифного розряду ЄТС.

2. На основі проведення кореляційного аналізу встановлено сильні взаємозв'язки між реальними середньомісячними показниками ВВП на одного зайнятого, заробітною платою, мінімальною заробітною платою та доходами домогосподарств на одну особу. Що є статистичним підтвердженням факту імплементації мінімальної заробітної плати як інституту-регулятора рівня заробітної плати і формування доходів домогосподарств. Також слід відмітити, що має місце дуже сильний взаємозв'язок між мінімальною заробітною платою і доходами домогосподарств, мінімальною заробітною платою і ВВП на одного зайнятого. Якщо перший факт можна пояснити наявністю прямого впливу мінімальної заробітної плати на оплату праці та опосередкованого на соціальні трансферти, то другий факт є скоріше за все заручником дуже високих значень коефіцієнтів парної кореляції між показниками, що досліджуються.

3. Перспективою подальших досліджень ролі та результатів використання в Україні інститутів регулювання заробітної плати і доходів населення є комплексне вивчення разом із мінімальною заробітною платою історію та особливості створення й імплементації таких важливих інститутів, як прожитковий мінімум, мінімальна пенсія, тарифно-окладна система оплати праці на основі ЄТС.

Список використаної літератури

1. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія / Н. М. Холод. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.
2. Горелов Н. А. Політика доходів і якість трудової життя населення / Н. А. Горелов. – СПб. : Питер, 2003. – 656 с.

3. Заець С. А. Статистична оцінка доходів населення та їх соціально-економічна диференціація / С. А. Заець // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 118–127.
4. Ватаманюк М. М. Споживна поведінка домогосподарств в умовах перехідної економіки / М. М. Ватаманюк // Фінанси України – 2004. – № 12. – С. 69–76.
5. Адамик В. Трансформація політики конвергенції доходів населення в процесі розширення Європейського союзу : монографія / В. Адамик, Р. Зварич. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – 300 с.
6. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні / О. О. Чуприна // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 2 (5). – С. 55–56.
7. Ховрак І. В. Доходи населення України: економічний зміст і дискусійні питання / І. В. Ховрак // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – 2013. – № 1 (78). – С. 160–165.
8. Структура сукупних ресурсів домогосподарств [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної статистичної служби України. – Режим доступу : ukrstat.gov.ua.
9. Геєц В. Трансформационные преобразования в Украине: переосмысливая пройденное и думая о будущем / В. Геєц // Общество и экономика. – 2006. – № 3. – С. 23–53.
10. Минимальная зарплата (Украина) [Электронный ресурс] // Сайт Финансового портала Минфин. – Режим доступа : http://index.minfin.com.ua/index/salary/?_ga=1.93657557.973106411.1446724968.

References

1. Kholod, N. M. (2009). Rozpodil dokhodiv ta bidnist' u perekhidnykh ekonomikakh : monohrafiya [Distribution of revenues and poverty in transitive economies]. Lviv : «Vydavnychy tsestr LNU im. Ivana Franka» [in Ukrainian].
2. Horelov, N. A. (2003). Polytyka dokhodov y kachestvo trudovoy zhyzny naselenyya [Revenues politics and quality of labor's life of population]. Sankt-Petersburg : «Pyter» [in Russian].
3. Zayets', S. A. (2006). Statystychna otsinka dokhodiv naselennya ta yikh sotsial'no-ekonomichna dyferentsiatsiya [Statistical estimation of population revenue]. Rehional'na ekonomika – Regional economy, 4, 118–127 [in Ukrainian].
4. Vatamanyuk, M. M. (2004). Spozhyvna povedinka domohospodarstv v umovakh perekhidnoyi ekonomiky [Consummation of households in conditions of transitive economy]. Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine, 12, 69–76 [in Ukrainian].
5. Adamyk, V., Zvarych, R. (2011) Transformatsiya polityky konverhentsiyi dokhodiv naselennya v protsesi rozshyrennya Evropeys'koho soyuzu : monohrafiya [Transitional politics of population revenue convergence in processes of EU enlargement]. Ternopil' : Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
6. Chupryna, O. O. (2011) Sotsial'na nerivnist' i bidnist' v Ukrayini [Social inequality and poverty in Ukraine]. Visnyk natsional'noyi yurydychnoyi akademiyi Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho – Ukrainian national juridical academy named Yaroslav Mudryi revue, 2 (5), 55–56 [in Ukrainian].
7. Khovrak, I. V. (2013) Dokhody naselennya Ukrayiny: ekonomichnyy zmist i dyskusiyni pytannya [Population revenue in Ukraine: economic sense and questions for discussion]. Visnyk KrNU imeni Mikhayla Ostrohrads'koho – KrNU named Myhaylo Ostrogadsky revue, 1 (78), 160–165 [in Ukrainian].
8. Struktura sukupnykh resursiv domohospodarstv [Gross household resource structure]. (n. d.) ukrstat.gov.ua. Retrieved from ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
9. Heets, V. (2006) Transformatsyonnye preobrazovanyya v Ukrayne: pereosmyslyvaya proydennoe y dumaya o budushchem [Transformation economy in Ukraine: past and future]. Obshchestvo i ekonomyka – Society and economics. 3, 23–53 [in Russian].
10. Mynymal'naya zarplata (Ukrayna) [Minimum wage in Ukraine] (n. d.) minfin.com.ua. Retrieved from http://index.minfin.com.ua/index/salary/?_ga=1.93657557.973106411.1446724968.

УДК 574:658.012.4

ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Юрченко Любов Іванівна,
професор, доктор філософських наук,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: L.v.s.j@Yandex.ua

Анотація. Екологічна парадигма, спрямована на формування навичок толерантного, економного поводження з природними об'єктами, сприяє формуванню екологічної компетентності потенційного спеціаліста, який у майбутньому може професійно займатися проблемами фінансово-економічних систем, вирішувати завдання раціонального природокористування. Результуючим вектором і логічним підсумком зазначеного є принцип соціальної відповідальності майбутнього фахівця.

Ключові слова: екологічна парадигма, соціально-економічні об'єкти, екологічна компетентність, раціональне природокористування, принцип відповідальності.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 5.

ECOLOGICAL EDUCATION AND PRINCIPLE OF RESPONSIBILITY THE FUTURE SPECIALIST

Yurchenko Liubov,
Professor, Doctor of Philosophical Sciences,
Professor of the Department of Social-Humanities disciplines
of the Kharkiv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: L.v.s.j@Yandex.ua

Abstract. Ecological paradigm, which are directed for on forming of skills and the tolerant, economy handling with natural objects, is instrumental in forming of ecological competence of potential specialist, which in the future can be professionally engaged with the problems of national economy, deciding the tasks of rational use of nature. By a resulting vector and logical result marked there is principle of socially responsibility of future specialist. Ecological paradigm of upbringing and culture of citizens determines not only the anthropological essence of society, but also the socio-economic wellbeing and health of the nation.

Keywords: ecological paradigm, socio-economic objects, ecological competence, rational use of nature, principle of responsibility.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 5.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА КАК ОСНОВА СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Юрченко Любовь Ивановна,
профессор, доктор философских наук,
профессор кафедры социально-гуманитарных дисциплин
Харьковского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: L.v.s.j@Yandex.ua

Аннотация. Экологическая парадигма, направленная на формирование навыков толерантного, экономного обращения с природными объектами, способствует формированию экологической компетентности специалиста, который в будущем может профессионально заниматься проблемами финансово-экономических систем, решать задачи рационального природопользования. Результирующим вектором и логическим итогом отмеченного является принцип социальной ответственности будущего специалиста.

Ключевые слова: екологічна парадигма, соціально-економічні об'єкти, екологічна компетентність, раціональне природопольовання, принцип відповідальності.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 5.

Вступ. Широка загальна необхідність у соціально-економічному знанні за умов сучасності супроводжується похідною нагальною потребою усвідомлення концепції універсальної відповідальності в ході розв'язування задач, які виходять за межі дійсної предметної області економічної науки. Так, на сьогодні вважається, що екологічна парадигма – це не тільки комплекс спеціальних природно-соціальних законів і закономірностей, а й певна методологічна система, особливий стиль мислення, покликаний слугувати майбутньому фахівцю в разі прийняття відповідальних господарських рішень.

У наш час збурення біосфери людською діяльністю завдають не тільки великий локальний, регіональний, а й глобальний вплив на суспільство, його життєдіяльність. Проблема в тому, що вирішення питань послаблення цього згубного впливу не можна здійснити без забезпечення формування цілісного еколого-економічного знання і мислення майбутнього фахівця. Така світа потрібна для прийняття соціально обґрунтованих народногосподарських рішень на рівні підприємств, галузей, регіонів, країни загалом.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Базою запровадження заходів із розв'язання цієї важливої проблеми має стати Концепція екологічної освіти в Україні [1]. Стратегічні засади цього документа враховують сучасні перспективи розвитку суспільства за умов глобалізації, спрямовані на вдосконалення змісту освіти і виховання відповідно до вимог основних положень Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті.

У міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам соціальної відповідальності і гармонійного соціального розвитку людства, велика увага приділяється саме екологічній культурі і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами розв'язання різних екологічних проблем, із концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації, що в кінцевому підсумку означає формування принципу відповідальності майбутнього фахівця за екологічно толерантну і виважену господарську діяльність. Екологічне виховання і підготовка екологічно високоосвічених фахівців виступають одним із найважливіших і необхідних засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку країн світу в умовах глобалізації.

Питання про необхідність реформування освіти в цілому та екологічної освіти зокрема також висвітлюються сьогодні в багатьох наукових і загальноосвітніх джерелах [2–5].

Мета дослідження: окреслити стратегію, а також основні тактичні завдання формування екологічної компетентності спеціаліста, що має забезпечити формування цілісного фахового та екологічного знання й мислення, потрібних для ухвалення відповідальних

екологічно обґрунтованих народногосподарських рішень.

Результати дослідження. Екологічна освіта як базова основа формування принципу відповідальності в підготовці фахівців економічного профілю буде ефективнішою, якщо їхня еколого-економічна підготовка здійснюватиметься як цілісна поетапна система, що забезпечить засвоєння екологічних знань, перетворення їх у переконання та опанування умінь реалізовувати знання у професійній діяльності за умови дотримання таких дидактичних принципів: неперервність екологічної підготовки; міжпредметність її здійснення з урахуванням інтегрованого і диференційованого підходів; еколого-професійна спрямованість змісту навчального матеріалу.

Глибоким оволодінням екологічними знаннями, формуванням екологічного мислення, свідомості і культури мають бути охоплені громадяни всіх категорій, вікових груп і сфер діяльності. Глобалізаційний, екобезпечний розвиток повинен бути базисною, вихідною ідеєю, методологічною основою екологічної освіти згідно з міжнародними вимогами. Головними складовими системами екологічної освіти мають бути її формальна і неформальна частини, форми і методи яких різні, а мета одна: різнобічна підготовка громадян, здатних вивчати, розуміти й оптимально розв'язувати соціально-екологічні проблеми регіонів проживання на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, здорового глузду, загальнолюдських досвіду й цінностей.

Введення екологічної компоненти до змісту освіти пов'язане з бурхливим розвитком виробничих сил, які створили низку негативних факторів, що впливають на стан навколишнього природного середовища. На сучасному етапі екологічна освіта є спільним завданням гуманітарно-естетичних, соціально-історичних і природоохоронних заходів. Зміст цього завдання розкриває єдність зв'язків у системі «природа – людина – суспільство».

Екологічне наповнення та оновлення змісту кожного блоку навчальних дисциплін, форм і методів педагогічної технології підготовки фахівців у сучасному вищому навчальному закладі в цілому дасть змогу підвищити ефективність формування екологічної культури студентів, їхніх умінь та навичок (організаційних, плануючих, контрольно-оціночних, еколого-практичних) вирішувати завдання впливу на природне довкілля з урахуванням інтересів, бажань і нахилів студентів.

Загальною метою цього процесу має стати формування у фахівця екокультури, природоохоронної соціологічно-психологічної і світоглядної установки, спонукання його до активної участі в екологічному відродженні нашої держави, у діях, що сприяють органічному включенню країни до глобальної системи ноосферного господарювання відповідно до інвайроментальних орієнтацій та установок, екологічних традицій.

Сучасна екологія – це супернаука, що охоплює екологічні, а також психологічні, соціологічні та економічні явища. Протягом тривалого часу в екологічній оцінці буття, а отже, і в освітній традиції домінував антропоцентризм. Одним із чинників, що впливає на поглиблення критичного стану глобального довкілля, є недостатність екологічної орієнтації освітнього процесу. Екологічна освіта не повинна зупинятися на стадії простої поінформованості. Очевидно, що цей шлях не є простим. Багато що залежить від доступності та якості екологічної інформації, способів її подання і спрямування.

Підготовка громадян із високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства і природи (ненасильство, а гармонійне співіснування з нею) повинна стати одним з головних важелів у розв'язанні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Активізація екологічної освіти і потреби її вдосконалення й реформування впливають із зміни світогляду людства. Дискусія між антропоцентризмом та екоцентризмом безпосередньо виводить у поле суспільного дискурсу проблему моральності. Людина не може не звертатися до внутрішнього світу, орієнтуючись тільки на натуралістичною регламентацією та ірраціональністю етичних переконань. Особистісні аспекти, естетичні та інтелектуальні сторони людського життя передбачають співіснування колективізму з толерантністю щодо індивідуального вибору.

Екологічна освіта являє собою систему наукових знань про взаємодію природи, суспільства, живих систем із факторами навколишнього середовища. На підставі цього необхідно формувати професійну відповідальність за збереження природного середовища, розвивати культуру ставлення до світу природи. Однією з особливостей формування суспільно-творчої відповідальної особистості є розвиток у неї позитивних мотивів поведінки при спілкуванні з природою. Виходячи з цього можна визначити певні аспекти мотивації екологічної підготовки фахівця:

- науково-пізнавальні (вивчення законів, принципів і закономірностей біосферної системи, розуміння механізмів і наслідків впливу людини на природу);
- економічні (оцінка економічної цінності природи як джерела існування людини, природних ресурсів для розвитку сучасного суспільства);
- етичні (прояви почуттів доброти, співчуття, бажання захистити все живе);
- естетичні (почуття і розуміння краси природи, насолоди нею);
- валеологічні (розуміння цінності природи для фізичного розвитку і збереження здоров'я, прагнення не допустити її забруднення).

Розвиток інтересу в майбутнього спеціаліста до екологічної діяльності в контексті професійної діяльності визначається його особистою участю в різних видах навчально-пізнавальної діяльності, сприяє виявленню та формуванню екологічно-професійних умінь і навичок у процесі навчання, а також за умо-

ви певних екологічних досліджень. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з другого – виконувати інтегративну роль у всій системі освіти.

Таким чином, екологічна освіта в контексті формування відповідальності майбутнього фахівця за екологічно обґрунтовані ухвалені рішення – це комплексний психолого-педагогічний процес, мета якого полягає у формуванні в людини науково обґрунтованих принципів раціонального природокористування, тобто закладення основ світоглядного і фахового фундаменту для орієнтацій у повсякденній життєдіяльності, досвіду, моральних принципів у галузі гармонійних відносин із природним довкіллям і природою свого біосоціального існування.

Загальноєкологічна, а також фахова професійна підготовка спеціаліста ефективно забезпечується дотриманням таких передумов освітнього процесу:

- орієнтація на майбутню професійну діяльність з її адекватною мотивацією;
- урахування особистісних якостей об'єктів цієї підготовки;
- системне опанування вміннями і навичками екологічної науки;
- цілісність теоретичної підготовки, практичного виконання робіт у лабораторії та на виробництві, написання студентських наукових робіт з консультативною участю професорсько-викладацького складу.

Згідно з Концепцією екологічної освіти в Україні складовими компонентами екологічної освіти є екологічні знання, екологічне мислення, екологічний світогляд, екологічна етика [1].

Виходячи з цього найголовнішими завданнями в системі професійно орієнтованої екологічної освіти мають бути:

- формування знань і умінь ухвалювати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотного господарювання;
- розвиток відчуття особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому регіональному, національному і глобальному рівнях, уміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей;
- усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну, яка базується на розумінні єдності всього живого і неживого у складноорганізованій глобальній системі гармонійного співіснування й розвитку;
- розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків і самообмеженості, подолання споживацького ставлення до природи в економіці природокористування;
- формування еколого-економічної культури, що передбачає виховання розуміння складного переплетення екологічних і економічних проблем держави і світу, усвідомлення їх важливос-

ті, актуальності й універсальності, зв'язку локальних з регіональними і глобальними;

- відродження кращих етнічних традицій українського народу у взаємовідносинах із довкіллям, виховання любові до рідної природи.

Розвиток, реформування екологічної освіти, як профільної, так і загальної, має здійснюватися з обов'язковим урахуванням екологічних законів, закономірностей, наукових принципів, що діють комплексно в сучасній соціальній сфері.

Особливо слід визначити специфіку підготовки управлінця-еколога в економічному секторі, яка полягає у формуванні кваліфікованого спеціаліста в галузі охорони об'єктів довкілля. Він має володіти широкими екологічними знаннями для забезпечення системного бачення екологічних проблем і можливості їх уникнення в подальшій практичній економічній діяльності; ухвалювати компетентні і обов'язково відповідальні рішення щодо відвернення збитків навколишнього середовища в умовах ризику і невизначеності.

Збалансований, екологічно безпечний, гармонійний розвиток повинен бути базовою, вихідною ідеєю, методологічною основою екологічної освіти. Спеціалізація в тому чи іншому напрямі обов'язково потребує пристосування фундаментальних теоретичних знань

до вирішення прикладних завдань. Не викликає сумніву й те, що оволодіння ідеями екологічної науки не відміняє ідеологічного просвітництва та виховання.

Висновки. Таким чином, оптимізація взаємовідносин суспільства і природи, вироблення вмінь активно і цілеспрямовано впливати на природне середовище, не завдаючи йому шкоди, не можливі без відповідних екологічних знань. Головною умовою екологічного навчання є постановка як найважливішого принципу відповідальності майбутнього фахівця за ухвалення екологічно обґрунтованих рішень щодо розвитку національного господарства.

На сучасному етапі розвитку людства, у час надвисокого рівня впливу на довкілля з не завжди передбачуваними наслідками екологічна парадигма виховання і культури громадян визначає не лише антропологічну сутність суспільства, а й соціально-економічне благополуччя і здоров'я нації.

Запровадження екологічної парадигми в соціально-економічний простір – надзвичайно складне і важливе завдання. Позитивний ефект може бути досягнутий лише в тому разі, якщо підходить до його вирішення старанно, з душею і серцем, а головне – професійно, грамотно і дуже відповідально з урахуванням принципів і законів, згідно з якими живуть і розвиваються суспільство і природа.

Список використаної літератури

1. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7. – С. 3–23.
2. Концептуальні засади модернізації системи освіти в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 1 лют. 2002 р.) / під ред. В. І. Астахова. – Харків, 2002. – 206 с.
3. Федоренко О. І. Питання екологічного виховання та освіти населення / О. І. Федоренко, Т. В. Тимочко, В. Н. Ткач // Екологічний вісник. – 2005. – № 3. – С. 16–20.
4. Андрущенко В. П. Про концептуальні засади філософії освіти України / В. П. Андрущенко // Практична філософія. – 2004. – № 2. – С. 45–48.
5. Гладкий М. П. Проблеми екологічного виховання і формування свідомості / М. П. Гладкий // Мультиверсум : філософський альманах. – Київ : Центр духовної культури, 2001. – Вип. 25. – С. 211–220.

References

1. Kontsepsiia ekolohichnoi osvity Ukrainy [The concept of environmental education Ukraine]. (2002). Informatsiyni zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy – Information collection Ministry of Education and Science of Ukraine, 7, 3–23 [in Ukrainian].
2. Astakhov, V. I. (Eds.). (2002). Kontseptualni zasady modernizatsii systemy osvity v Ukraini – Conceptual framework of modernization of the education system in Ukraine: Proceedings of the National Scientific Conference. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Fedorenko, O. I., Tymochko, T. V., & Tkach, V. N. (2005). Pytannia ekolohichnoho vykhovannia ta osvity naselennia [The question of environmental education population]. Ekolohichni visnyk – Ecological Gazette, 3, 16–20 [in Ukrainian].
4. Andrushchenko, V. P. (2004). Pro kontseptualni zasady filosofii osvity Ukrainy [On the conceptual foundations of philosophy of education Ukraine]. Praktychna filosofia – Practical Philosophy, 2, 45–48 [in Ukrainian].
5. Hladkyi, M. P. (2001). Problemy ekolohichnoho vykhovannia i formuvannia svidomosti [Problems of ecological education and formation of consciousness]. Mulytversum : filosofskiyi almanakh – Multiversum : Philosopher's Almanac. (Issue 25), (p. 211–220). Kyiv : Tsentru dukhovnoi kultury [in Ukrainian].

УДК 339.138

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВНЗ НА ОСНОВІ МАРКЕТИНГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Маренич Анатолій Іванович,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: maip@bk.ru

Анотація. Охарактеризовано вплив сучасних соціально-економічних процесів на розвиток вищої освіти в Україні, розглянуто їхні позитивні і негативні наслідки, окреслено основні завдання цього розвитку. Запропоновано методику розроблення конкурентної стратегії ВНЗ та алгоритм її реалізації. Формалізовано процедури розрахунків окремих показників ефективності освітніх послуг. Намічено шляхи для впровадження наукових результатів зі створення конкурентоспроможних освітніх систем.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, соціально-економічна трансформація, ринкова турбулентність, конкурентоспроможність, конкурентна стратегія, ринкові чинники.

Формул: 3; рис.: 1; табл.: 0; бібл.: 13.

FORMATION OF COMPETITIVE STRATEGY OF DEVELOPMENT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BASED ON THE OF MARKETING TOOLS

Marenich Anatoliy,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Economy and Management
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: maip@bk.ru

Abstract. In thi this paper the impact of modern socio-economic processes on the development of higher education in Ukraine is briefly presented. Positive and negative consequences of this process are investigated as well as the main tasks of development of higher education. The variant of competitive strategy methods of higher institutions' developing and an algorithm for its implementation are offered. The procedures for individual indicators' calculating of the educational services' effectiveness are formalized. Substantiated variants of application of some of marketing tools for developing of competitive strategy (matrix of I. Ansoff, of M. Porter). The ways for the scientific results' implementation in the creation of a competitive educational systems are performed.

Keywords: higher educational institution, socio-economic transformation, market turbulence, competitiveness, competitive strategy, market factors.

Formulas: 3; fig.: 1; tabl.: 0; bibl.: 13.

ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТНОЙ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ВУЗ НА ОСНОВЕ МАРКЕТИНГОВОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ

Маренич Анатолий Иванович,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и управления
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: maip@bk.ru

Аннотация. Охарактеризовано влияние современных социально-экономических процессов на развитие высшего образования в Украине, рассмотрены их положительные и отрицательные последствия, выделены основные задачи данного развития. Предложена методика разработки конкурентной стратегии высшего учебного заведения и алгоритм ее реализации. Формализовано процедуры расчетов отдельных показателей эффективности услуг высшего образования. Намечены пути для внедрения научных результатов по созданию конкурентоспособных систем образования.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, социально-экономическая трансформация, рыночная турбулентность, конкурентоспособность, конкурентная стратегия, рыночные факторы.
Формул: 3; рис.: 1; табл.: 0; библи.: 13.

Вступ. Сучасний соціально-економічний стан України перебуває під значним впливом трансформаційних процесів як внутрішнього, зовнішнього, так і глобального характеру. Ця трансформація відзначається низкою специфічних показників, а саме: змінами стабільного характеру розвитку ринку на бурхливий і нестійкий; стрибкоподібними впливами факторів маркетингового середовища на діяльність усіх суб'єктів ринку, у тому числі вищих навчальних закладів; транснаціоналізацією виробництва та просування товарів і послуг, у тому числі вищої освіти.

Вплив соціальних трансформацій на систему вищої освіти в Україні відзначився як позитивними, так і негативними наслідками. До одного з позитивних, скажімо, можна віднести показник великої кількості вищих навчальних закладів як державної, так і недержавної форм власності.

За даними Державної служби статистики, мережа вищих навчальних закладів налічує 803 вищі навчальні заклади всіх рівнів акредитації та форм власності, у тому числі 325 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації і 478 – I–II рівнів акредитації. До державної форми власності належить 215 навчальних закладів III–IV рівнів акредитації та 200 навчальних закладів I–II рівнів акредитації; приватної форми власності – 96 навчальних закладів III–IV рівнів акредитації та 71 – I–II рівнів акредитації [2].

Позитивний наслідок реформування системи вищої освіти визначається: по-перше – у підвищенні доступності освіти для більшої кількості споживачів; по-друге – у розширенні конкурентної бази, що має сприяти підвищенню ефективності та якості вищої освіти. З другого боку, негативною ознакою трансформацій є досить висока вартість навчання (до 15 мінімальних заробітних плат України на рік залежно від напрямку та рівня підготовки [3]), причому не тільки у ВНЗ недержавного сектору.

Бурхливий і нестійкий характер сучасного ринку в теорії маркетингу трактується як «ринкова турбулентність». Маркетинг визначає ринкову турбулентність як рівень нестійкості, непевності та браку контролю за станом підприємства на ринку [11, с. 232–290].

Для того, щоб оцінити вплив ринкової турбулентності на стан ВНЗ, потрібно визначити її основні показники і чинники. У роботі [5, с. 25 – 55] до основних чинників автор відносить чинники попиту, які характеризують ступінь невизначеності продукції на ринку, і структурні чинники, які характеризують зв'язки та відносини між підприємством і споживачами. До основних показників можна віднести: ступінь обізна-

ності та прискіпливості споживачів, а також кількість недержавних підприємств.

Перший показник змушує ВНЗ створювати умови для підвищення власних показників привабливості, а це є позитивним аспектом розвитку освітніх послуг. Другий створює низку проблем для ВНЗ, скажімо, для вирішення питань з організації навчальних практик і забезпечення працевлаштування своїх випускників. Урахування показників та чинників ринкової турбулентності порушує проблему розроблення ефективних механізмів економіки вищої освіти. Для розв'язання вказаної проблеми треба застосовувати комплексний підхід, який має охоплювати питання: аналіз ринку [8]; маркетингового планування [6]; урахування соціальних чинників [13]; ціноутворення [11]; удосконалення навчального процесу і програм тощо [12].

Результатом розроблення ефективних механізмів економіки ВНЗ має стати конкурентоспроможна стратегія його розвитку.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питанням розроблення конкурентної стратегії організації присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних економістів [4–11 та ін.]. Метою ж нашої роботи є визначення основних положень методики розроблення конкурентної стратегії для такої специфічної організації, як вищі навчальні заклади, що здійснюють свою діяльність в умовах ринкової турбулентності на сучасному етапі соціально-економічної трансформації України.

Для досягнення поставленої мети передбачено використання таких методів досліджень: методи аналізу і синтезу наукової інформації, метод суперпозиції теоретичних розробок на практичну діяльність ВНЗ.

Результати дослідження. Вищий навчальний заклад – це підприємство, що має особливу специфіку. Вона полягає в об'єднанні двох аспектів: навчальний продукт і послуга щодо надання знань – з одного боку, і кінцева продукція, випускники ВНЗ – з другого. Тому конкурентоспроможна стратегія розвитку ВНЗ також має бути специфічною. Цю специфіку характеризують такі критерії: критерій ефективності вищої освіти; критерій якості освіти.

Критерій ефективності, який складається з таких складових: соціальне замовлення, потреба конкретного замовника, головна місія освіти, вказує на відповідність знань і вмінь випускника ВНЗ тим вимогам, що до нього пред'являє Закон України «Про вищу освіту» [1]. Одним із проявів щодо забезпечення цих вимог є значне зростання ролі бізнесових, підприємницьких та управлінських дисциплін ринкового спрямування в навчальному процесі.

Критерій якості є основою для створення комплексної системи забезпечення якості освіти. Така система має охоплювати навчальні плани ВНЗ, лабораторну базу, навчально-методичне забезпечення навчального процесу, викладацькі кадри, поточний контроль якості роботи студентів і викладачів тощо. Тобто критерій

якості спрямовано на забезпечення конкурентоспроможності як освітнього і навчального продукту, так і ВНЗ у цілому.

Обидва критерії становлять основу методики розроблення конкурентної стратегії ВНЗ. Ядро методики має складатися з блоків, відображених на *рис.*

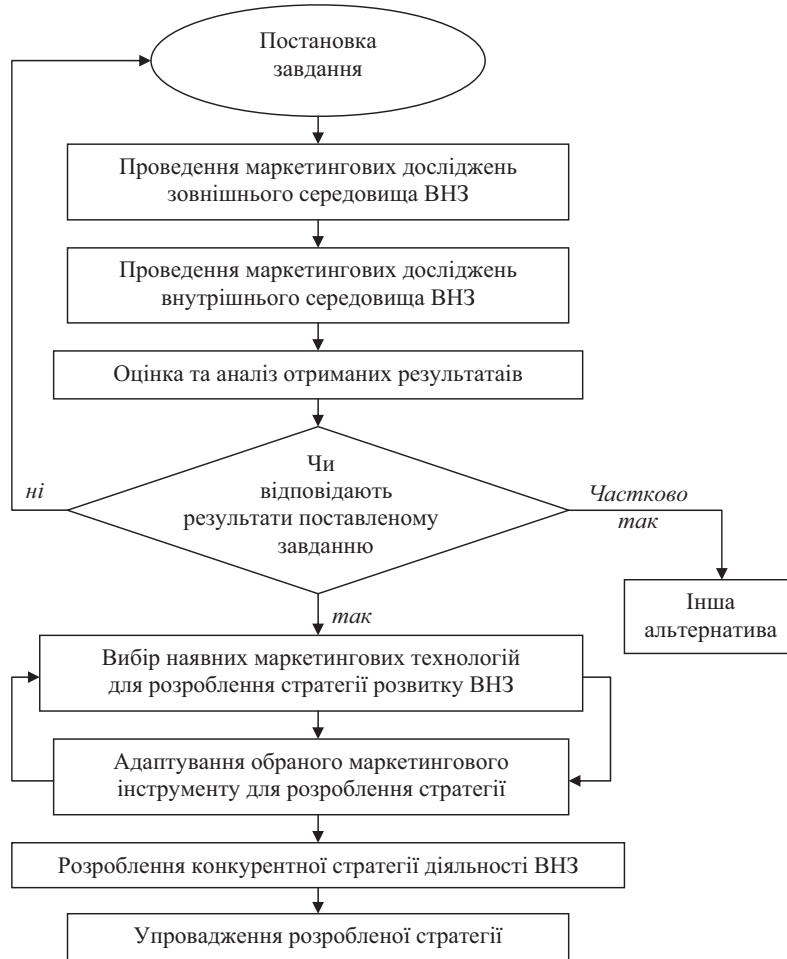

Рис. Алгоритм розроблення конкурентної стратегії ВНЗ

Примітка. Складено автором

Маркетингові дослідження зовнішнього середовища включають етапи визначення таких показників:

- потенціал ринку (кількість випускників закладів освіти I–II рівнів акредитації населеного пункту, району, області, регіону, держави у цілому);
- рівень платоспроможності потенційних споживачів вищої освіти (мінімальний, середній і максимальний показники);
- місткість ринку (кількість потенційних споживачів вищої освіти в регіоні розташування ВНЗ і його філій);
- частку ринку (можливу реальну кількість бажаючих вступити саме в цей ВНЗ);
- рівень цін на аналогічні спеціальності в конкурентів;
- ефективність якості виконання запиту споживачів на освітню пропозицію ВНЗ.

Показник ефективності якості виконання запиту споживачів на освіту можна визначити за формулою:

$$E_{\text{як}} = \frac{O_C}{O_B}, \quad (1)$$

де O_C – оцінка споживача, яка визначається за шкалою балів;

O_B – оцінка запиту споживача з боку ВНЗ.

Якщо $E_{\text{як}} > 1$ – задоволений споживач;
 $E_{\text{як}} = 1$ – задоволений споживач і ВНЗ;
 $E_{\text{як}} < 1$ – задоволений лише ВНЗ.

Маркетингові дослідження внутрішнього середовища включають етапи визначення таких показників:

1. Рівень іміджу ВНЗ.
2. Наявність і рівень корпоративної культури.
3. Відповідність сучасним вимогам усіх показників критерію якості освіти, що пропонує ВНЗ.
4. Рівень попиту на кожну спеціальність, що пропонує ВНЗ.
5. Рівень попиту на випускників кожної спеціальності, що випускає ВНЗ.

Для забезпечення рівноваги між спеціальностями, що мають високий ринковий попит, і спеціальностями

ми, які фактично не мають попиту, але зберігаються в арсеналі ВНЗ, пропонується використовувати стратегічну матрицю І. Ансоффа «ринок / товар» [4]. Ця матриця дозволяє визначити основні види розвитку ринку за терміном «теперішній стан / найближче майбутнє». Матриця надає можливість, по-перше, оцінити ефективність соціального запиту споживачів на освіту; по-друге, збалансувати ліцензійні обсяги прийому на престижні та непрестижні спеціальності. Згодом ця ситуація змінюватиметься, тому збереження наявної бази для непрестижних сьогодні спеціальностей є стратегічним баченням майбутнього.

Оцінку ефективності виконання соціального запиту на освіту можна визначити за формулою:

$$E_c = \frac{M_p}{M_n}, \quad (2)$$

де M_p – реальний час виконання соціального запиту;
 M_n – плановий час виконання запиту.

6. Рівень ціни на спеціальності, що пропонує ВНЗ.

Залежно від конкретної ринкової ситуації та відповідного підходу до процесу ціноутворення прогнозний рівень ціни, за якою ВНЗ планує реалізувати свою навчальну продукцію, можна визначити за формулою:

$$C_c = (C_{np} + P_{nn} \pm \Delta C) \cdot \left(1 + \frac{ПДВ}{100} + \sum \frac{B_{дох}}{100} \right), \quad (3)$$

де C_c – прогнозний рівень ціни за одну спеціальність ВНЗ;

C_{np} – прогнозований рівень повної собівартості однієї спеціальності ВНЗ;

P_{nn} – плановий прибуток з однієї спеціальності;

ΔC – інші вираховання з доходу ВНЗ від однієї спеціальності.

Формування ціни передбачає врахування конкретної ринкової ситуації, можливостей ВНЗ, платоспроможності споживачів, рівня попиту. Мінімальна ціна на спеціальності, що пропонує ВНЗ, буде визначатися його витратами на утримання конкретної спеціальності, а максимальна – рівнем попиту на цю спеціальність.

Після проведення маркетингових досліджень здійснюється аналіз отриманої інформації. За результатом зробленого аналізу приймають рішення щодо розроблення нової конкурентної стратегії. Під час проведення аналізу рекомендується користуватися методом SPACE-аналізу. За цим методом використовують такі групи ключових критеріїв: фінансова сила ВНЗ; конкурентоспроможність ВНЗ і його становище на ринку; привабливість сегмента; стабільність сегмен-

та. Аналіз проводять за методом бальних оцінок [10, с. 187]. Якщо аналіз покаже, що ВНЗ має можливості бути конкурентоспроможним, здійснюється оцінка придатності наявних маркетингових технологій для розроблення нової стратегії. Звичайно, за дієвістю нова стратегія має бути або конкурентною, або агресивною.

Далі обирають технологію (інструментарій) для розроблення стратегії (матриця BCG, Mc Kinsey, DPM, ADL, М. Портера тощо), проводять адаптацію інструменту для конкретних даних ВНЗ за результатами проведеного аналізу зібраної інформації і приймають рішення для її впровадження в дію.

Ефективним інструментом для прийняття готового виду стратегії є матриця М. Портера [7, с. 122]. Вона враховує стратегічну ціль і конкурентні переваги ВНЗ. З урахуванням цих показників ВНЗ може застосувати один із чотирьох варіантів конкурентної стратегії: цінового лідера; лідера в диференціації освітніх послуг; конкуренції на ціні; конкуренції на диференціації освітніх послуг.

Якщо аналіз отриманих під час проведення маркетингових досліджень результатів, а також оцінка наявних технологій розроблення конкурентних стратегій укаже на неможливість досягти конкурентоспроможності ВНЗ, йому залишається шукати іншу альтернативу збереження наявних позицій. Тобто застосувати або консервативну стратегію вузької спеціалізації, або захисну стратегію утримання досягнутих позицій, або приєднатися до корпоративної стратегії.

Об'єднання окремих ВНЗ на ґрунті корпоративної стратегії може призвести до створення таких структур: університет – це переважно багатогалузевий ВНЗ, який має програми всіх освітніх ступенів; академія або інститут може мати програми всіх ступенів, але в одній галузі; коледж може готувати лише молодших бакалаврів і бакалаврів лише в одній галузі.

Такий укрупнений ВНЗ, безумовно, стане більш конкурентоспроможним у боротьбі за держзамовлення, тобто за ресурси, виділені на підготовку спеціалістів за рахунок бюджету, на придбання обладнання, на підготовку власних кадрів тощо. Хоча для подібного об'єднання потрібні відповідні умови.

Висновки. У галузі вищої освіти в Україні спостерігається підвищення рівня конкуренції між ВНЗ різної форми власності та різних рівнів акредитації. Ця конкуренція здійснюється в умовах значної ринкової турбулентності. Для підвищення конкурентоспроможності ВНЗ змушені піклуватися про власну стратегію розвитку, яка забезпечуватиме існування окремого ВНЗ в умовах гострої конкуренції.

Список використаної літератури

1. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (1556-18) «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Лист Міністерства освіти і науки України від 28.11.2014 № 1/9-616 «Щодо оптимізації мережі вищих навчальних закладів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mon.gov.ua/content/Osvita/.../lmon-1-9-616-28112014.pdf.
3. Довідник ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/guide>.
4. Ансофф І. Стратегическое управление / И. Ансофф. – Москва : Экономика, 1989. – 519 с.
5. Дэй Д. Стратегический маркетинг / Д. Дэй. – Москва : ЭКМО-Пресс, 2002. – 640 с.

6. Овечкина Е. А. Маркетинговое планирование : конспект лекций / Е. А. Овечкина. – Київ : МАУП, 2002. – 264 с.
7. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер ; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – Київ : Основи, 1997. – 390 с.
8. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі : навч. посібник / К. І. Редченко. – [2-ге вид., доповн.]. – Львів : Новий Світ, 2003. – 272 с.
9. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : підручник / З. Є. Шершньова. – [2-ге вид., перероб. і доповн.]. – Київ : КНЕУ, 2004. – 699 с.
10. Теория маркетинга / под ред. М. Бейкера. – СПб. : Питер, 2002. – 464 с.
11. Чубаков Г. Н. Стратегия ценообразования в маркетинговой политике предприятия : метод. пособие / Г. Н. Чубаков. – Москва : ИНФРА-М, 1995. – 224 с.
12. Щербань В. М. Напрями стратегічного розвитку вищого навчального закладу / В. М. Щербань // Вісник Академії праці і соціальних відносин федерації профспілок України. – 2003. – № 1. – С. 107–112.
13. Ягодка А. Г. Соціальна інфраструктура і політика : навч. посібник / А. Г. Ягодка. – Київ : КНЕУ, 2000. – 212 с.

References

1. Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII (1556-18) «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education» from July 1. 2014, № 1556-VII (1556-18)]. (n. d.). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
2. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 28.11.2014 № 1/9-616 «Shchodo optymizatsii merezhi vyshchykh navchalnykh zakladiv» [Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine from November 28. 2014, № 1/9-616 «For optimizing networks of higher education institutions»]. (n. d.). mon.gov.ua. Retrieved from <http://mon.gov.ua/tsontent/Osvita/.../lmon-1-9-616-28112014.pdf> [in Ukrainian].
3. Dovidnyk VNZ [Handbook of higher educational institutions]. (n. d.). osvita.ua. Retrieved from <http://osvita.ua/vnz/guide> [in Ukrainian].
4. Ansoff, Y. (1989). Stratehicheskoe upravlenye [Strategic management]. Moscow : Ehkonomika [in Russian].
5. Dehj, D. (2002). Stratehicheskij marketing [Strategic marketing]. Moscow : EHKSMO-Press [in Russian].
6. Ovechkina, E. A. (2002). Marketingovoe planirovanie [Marketing planning]. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].
7. Porter, M. (1997). Stratehiya konkurentsii [The strategy of competition] / (A. Oliynyk, & R. Skil'skyi, Trans). Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
8. Redchenko, K. I. (2003). Stratehichnyy analiz u biznesi [Strategic analysis of business]. (2nd ed., rev.). L'viv : Novyy Svit [in Ukrainian].
9. Shershnyova, Z. Ye. (2004). Stratehichne upravlinnya [Strategic management]. (2nd ed., rev.). Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
10. Bejker, M. (Eds.). (2002). Teoriya marketinga [Marketing Theory]. St. Petersburg : Piter [in Russian].
11. Chubakov, G. N. (1995). Stratehiya cenoobrazovaniya v marketingovoy politike predpriyatiya [Pricing strategy in the marketing policy of the enterprise]. Moscow : YNFRA-M [in Russian].
12. Shcherban', V. M. (2003). Napryamy stratehichnoho rozvytku vyshchoho navchal'nogo zakladu [Areas of strategic development of higher education]. Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn federatsiyi profspilok Ukrainy – Journal of the Academy of Labor and Social Relations Federation of Trade Unions of Ukraine, 1, 107–112 [in Ukrainian].
13. Yahodka, A. H. (2000). Sotsial'na infrastruktura i polityka [Social infrastructure and politics]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

УДК 378.016

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Хохлова Олександра Артурівна,
асистент кафедри «Економіка підприємства та прикладної статистики»,
Інституту хімічних технологій (м. Рубіжне)
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
e-mail:aleksandra-hohlova@bk.ru

Анотація. Розглянуто процес формування економічної компетентності студентів у системі вітчизняної хіміко-технологічної освіти. Базуючись на даних аналізу економічних навчальних дисциплін і на аналізі структури розділу «Економічні розрахунки» дипломного проекту, зроблена оцінка результативності формування економічної компетентності у студентів хімічних спеціальностей. Виявлено та описано недоліки у змісті економічної частини програм підготовки майбутніх фахівців хімічної промисловості.

Ключові слова: економічна компетентність, фахівці хімічної промисловості, рівень економічної підготовки, зміст економічної підготовки, економічні дисципліни.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 5.

ANALYSIS OF THE PROCESS OF FORMATION OF THE ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE CHEMICAL INDUSTRY

Aleksandra Khokhlova,
Assistant of the Department of Economics of Enterprise and Applied Statistics
of the Institute of Chemical Technologies (Rubizhne)
of East Ukraine Volodymyr Dahl National University
e-mail: aleksandra-hohlova@bk.ru

Abstract. The article analyzes the process of formation of the economic competence of future specialists of the chemical industry in the educational process of higher educational institutions of Ukraine. The article assesses the impact of economic competence, which is based on the results of the analysis of economic disciplines provided by training programs in the areas of “Chemical technology” and “Engineering”, as well as on the analysis of the structure of the section “Economic calculation” of the graduation project. The deficiencies in the maintenance of the economic part of the program of training of future specialists in the chemical industry, which can lead to erroneous conclusions of students on the prioritization of those or other economic problems are identified and described. The direction of further research is determined to explore the possibilities of making changes and additions in the economic part of education and training programs to bring its content in accordance with the actual requirements of modernity.

Key words: economic competence of future specialists of the chemical industry, the level of economic training, the content of economic training, economic discipline.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 5.

АНАЛИЗ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Хохлова Александра Артуровна,
ассистент кафедры «Экономика предприятий и прикладной статистики»
Института химических технологий (г. Рубежное)
Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля
e-mail: aleksandra-hohlova@bk.ru

Аннотация. Рассматривается процесс формирования экономической компетентности будущих специалистов химической промышленности в образовательном процессе высших учебных заведений Украины. Основываясь на данных анализа экономических учебных дисциплин и на анализе структуры раздела «Экономические расчеты» дипломного проекта, оценена результативность формирования экономической компетентности у студентов. Выявлены и описаны недостатки в содержании экономической части программ подготовки будущих специалистов химической промышленности.

Ключевые слова: экономическая компетентность будущих специалистов химической промышленности, уровень экономической подготовки, содержание экономической подготовки, экономические дисциплины.
Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 5.

Вступ. Початок третього тисячоліття є складним перехідним періодом для економіки України і, відповідно, для вітчизняної економічної освіти. Старі та віджили ідеологічні й психологічні стереотипи змінюються на нову систему поглядів і цінностей. Метою розвитку оновленої системи економічної освіти є інтенсивне накопичення соціально-економічних знань і оптимізація їх використання як головного потенційно необмеженого ресурсу розвитку українського суспільства і його соціально орієнтованої економіки [3]. Економічна підготовка студентів має забезпечувати не тільки надання майбутнім фахівцям базових знань у галузі економіки, а й формування їхньої економічної компетентності як основи адаптації до умов сучасного професійного середовища. Аналіз наукових досліджень і практичного стану професійної підготовки майбутніх фахівців хімічної промисловості (далі – ФХП) в Україні показав, що існує низка суперечностей, які гальмують процес формування економічної компетентності студентів у системі вітчизняної хіміко-технологічної освіти.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Різноманітні аспекти процесу формування економічної компетентності фахівців неекономічних спеціальностей досліджували багато вчених, такі як: П. Альман, К. Баранников, Л. Воропаєва, В. Єлагін, М. Манукян, Н. Костіна, Ю. Некрасов, К. Овакімян, Ю. Пузієнко, С. Погостін, А. Шах та інші.

Інтерес вітчизняної педагогіки до цього питання підтверджується тематикою досліджень НАП України. При цьому в сучасних публікаціях автори звертають увагу на невідповідність рівня економічної підготовки випускників ВНЗ вимогам постіндустріального суспільства. Наприклад, Л. Воропаєва [1] звертає увагу на недоліки методологічного характеру, які супроводжують процес формування економічної компетентності у професійній освіті. Ю. Пузієнко [5] констатує недостатню сформованість економічної компетентності у студентів, а отже, й економічних знань, ціннісних орієнтацій, економічних інтересів і потреб, що її визначають. В. Єлагін [2], досліджуючи зміст економічної підготовки студентів-неекономістів, акцентує на необхідності забезпечення набуття майбутніми фахівцями знань у галузі економіки, навичок їх використання, достатніх для самостійного вирішення професійних завдань. На його думку, зміст економічної підготовки повинен бути спрямований на формування у студентів цілісного сприйняття системи економічних знань, які використовуються в конкретній галузі його майбутньої професійної діяльності.

Протиріччя і проблеми, характерні для сучасного суспільства, відбиваються і на системі вищої профе-

сійної освіти. Зокрема, М. Манукян як основні джерела протиріч виділяє невідповідність навчальних планів, змісту навчальних дисциплін, форм і методів навчання вимогам часу [4]. Разом з тим аналіз наукових публікацій свідчить, що, попри значну увагу авторів до недоліків та суперечностей у змістових модулях економічних дисциплін, які викладають для студентів-неекономістів, детальний аналіз змісту навчальних дисциплін, у процесі викладання яких формується економічна компетентність майбутніх ФХП в Україні, на рівні спеціального наукового дослідження не проводився. Тому метою нашої статті є оцінка фактичного стану економічної підготовки майбутніх фахівців хімічної промисловості в освітньому процесі вищих навчальних закладів України і виявлення й опис конкретних недоліків у її змісті, що перешкоджають формуванню економічної компетентності студентів.

Результати дослідження. Отже, для оцінки результативності формування економічної компетентності в майбутніх фахівців хімічної промисловості проаналізуємо економічні навчальні дисципліни, передбачені програмами підготовки за напрямками «Хімічна технологія» і «Машинобудування», а саме: «Економічної теорії», «Економіки та організації промисловості», «Основ маркетингу» та «Основ зовнішньоекономічних зв'язків».

Ми з'ясували, що варіативна дисципліна циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки майбутніх бакалаврів «Економічна теорія» включає тридцять п'ять (35) змістових модулів, у той час як нормативна дисципліна циклу професійної та практичної підготовки «Економіка та організація промисловості» складається тільки з трьох змістових модулів. При цьому загальний обсяг цих дисциплін є сумірним – 2 : 2,3 кредити ECTS відповідно. Проаналізувавши загальний зміст дисципліни «Економічна теорія», ми виявили, що формально він відповідає сучасним вимогам, оскільки програмою передбачено: надання студентам ФХП із фундаментальних економічних знань для формування економічної компетентності особистості; формування у студентів ФХП уявлень про економіку як науку; ознайомлення студентів ФХП з понятійно-термінологічним апаратом у галузі економіки. Однак детальний аналіз змістових модулів, що становлять навчальну дисципліну, показав цілу низку суперечностей і недоліків.

По-перше, навчальний матеріал є неоднорідним за рівнем узагальнення (деталізації) окремих розділів «Економічної теорії». Наприклад, для формування в майбутнього фахівця уявлень про економіку домогосподарств програмою підготовки передбачено три

змістові модулі («Домогосподарства як постачальники ресурсів виробництва», «Сімейний бюджет: доходи – видатки», «Домогосподарства як сфера споживання»), тоді як ознайомлення студентів із питаннями зовнішньоекономічних зв'язків обмежується одним модулем. Ми вважаємо, що така диспропорція призводить до помилкових висновків студентів щодо пріоритетності тих чи інших економічних проблем.

По-друге, зміст програми навчальної дисципліни має фрагментарний характер і не забезпечує усвідомлення студентами структури та функцій «Економічної теорії» як науки. Наприклад, освітньо-професійні програми підготовки майбутніх технологів і механіків хімічних підприємств включають змістовий модуль «Мікроекономіка суспільного сектору», але не містять модулів, які б розкривали економічні проблеми макро- і мезорівня, а також особливості відповідного регіону. При цьому ми вважаємо, що таке порушення педагогічного принципу системності знань перешкоджає формуванню у студентів економічного світогляду, економічної культури. Також викликає подив той факт, що система змістових модулів «Економічної теорії» не віддзеркалює історичну логіку розвитку економічних концепцій. Ми звернули увагу на наявність у дисципліні «Економічна теорія» таких змістових модулів, як: «Особливості переходу від директивно-планової до ринкової економіки» і «Закономірності переходу від директивно-планової до ринкової економіки». Не заперечуємо, що існує необхідність роз'яснювання студентам законів виникнення, розвитку та відмирання соціально-економічних систем, і визнаємо, що усвідомлення студентами особливостей процесу скасування директивно-планової системи та становлення ринкової є дуже важливим. Однак ми категорично не згодні з тим, що ця тема може завершувати курс «Економічної теорії», оскільки вона не відповідає сучасному станові вітчизняної та міжнародної глобальної економіки і є фіксованим «зрізом» її стану більш ніж 20-річної давнини. Також вважаємо, що таке порушення педагогічного принципу історизму унеможливує формування в майбутнього фахівця здатності виявляти зв'язки між попередніми і наступними економічними подіями, екстраполювати економічні ситуації минулого на майбутнє, прогнозувати коротко-, середньо- та довгострокові економічні зміни. Вивчення дисципліни «Економічна теорія», на нашу думку, доречно було б завершувати докладним поясненням того, як функціонує сучасна ринкова система з урахуванням українських реалій. Інакше через відірваність навчальної економічної інформації від реального життя і майбутньої професійної діяльності студент починає сприймати економічні проблеми та питання як такі, що його не стосуються – ні як особистості, ні як фахівця. Саме тому ми вважаємо, що зміст навчальної дисципліни «Економічна теорія» не відповідає системному, історичному, культурологічному педагогічним підходам і не забезпечує формування в майбутніх ФХП сучасного економічного світогляду глобального характеру й усвідомлення студентами особливостей сучасного економічного становища нашої держави.

Далі пропонуємо звернути увагу на три змістові модулі, що становлять нормативну навчальну дисципліну «Економіка та організація промисловості» для студентів хіміко-технологічних і хіміко-механічних спеціальностей, а саме: «Основні економічні категорії», «Наукові основи та шлях підвищення ефективності виробництва», «Заходи організації виробництва, праці та управління». Вважаємо, що ці змістові модулі суттєво не відрізняються від тем, що рекомендувалися до вивчення за часи директивно-планової системи, частково дублюють зміст навчальної дисципліни «Економічна теорія» (змістовий модуль «Основні економічні категорії») і не відображають особливості економіки та організації саме хімічної промисловості. Викликає подив другий модуль, який сформульовано таким чином, що складається враження про існування тільки одного можливого шляху підвищення ефективності виробництва, тоді як загальновідомо, що в ринкових умовах, на відміну від командно-адміністративних, неможливе існування єдиного, абсолютно правильного для всіх випадків шляху, який би вів до підвищення ефективності виробництва. Отже, результати аналізу змісту нормативної дисципліни «Економіка та організація промисловості» показують, що її вивчення не забезпечує набуття майбутніми ФХП знань про історію, сучасний економічний стан, тенденції та перспективи розвитку хімічної галузі промисловості на рівнях від глобального до регіонального.

Таким чином, зміст економічної підготовки майбутніх ФХП освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра включає: варіативну дисципліну «Економічна теорія» з одночасно фрагментарним і гіпердеталізованим змістом; нормативну дисципліну «Економіка та організація промисловості», змістові модулі якої неконкретні, розпливчасті, застарілі та, попри те, що включені до циклу професійної та практичної підготовки, не мають професійно орієнтованого характеру. Диспропорція між кількістю змістових модулів нормативної і варіативної дисциплін теж є дещо незрозумілою. На основі результатів їх порівняння зі змістом економічної підготовки радянських часів для споріднених спеціальностей ми припускаємо, що більшість із 35 змістових модулів дисципліни «Економічна теорія» є темами, що традиційно розглядалися в освітньому процесі професійної підготовки ФХП, та до яких були механічно додані теми, що формально відповідають вимогам ринкової економіки. Змістові модулі дисципліни «Економіка та організація промисловості», вірогідно, теж є темами з традиційного переліку, який у відповідь на перехід від командно-адміністративної до ринкової системи було скорочено зі збереженням тільки «нейтральних», «універсальних» тем, що відповідають економіці будь-якого типу. Виходячи з того, що одним із педагогічних завдань соціально-економічної підготовки майбутніх фахівців є розвиток особистісних якостей студентів, а варіативна частина професійної підготовки передбачає, у тому числі, урахування регіональних потреб, ми вважаємо, що варіативні дисципліни могли б певною мірою компенсувати виявлені недоліки нормативної частини програм підготовки в контексті формування економічної компетентності.

Пропонуємо ознайомитись зі змістом тих економічних дисциплін, які вивчають студенти хіміко-технологічних ВНЗ відповідно до програм підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста. Для цього розглянемо, як приклад, змістові модулі освітньо-професійних програм підготовки для спеціальностей «Хімічні технології органічних речовин», «Хімічні технології високомолекулярних сполук» і «Обладнання хімічних виробництв та підприємств будівельних матеріалів». Зауважимо, що нормативні економічні дисципліни для майбутніх спеціалістів програмами підготовки не передбачені.

Варіативна дисципліна циклу підготовки спеціалістів «Основи маркетингу» містить такі змістові модулі: «Сучасна концепція маркетингу», «Аналіз маркетингових можливостей фірм», «Система маркетингової інформації та маркетингових досліджень», «Типи ринків та моделі поведінки споживачів», «Вибір цільових ринків», «Розробка комплексу маркетингу», «Ціноутворення». Варіативна дисципліна циклу підготовки спеціалістів «Основи зовнішньоекономічних зв'язків» містить такі змістові модулі: «Сучасні тенденції розвитку економіки України і світу», «Нормативно-правове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності», «Управління зовнішньоекономічною діяльністю зарубіжних країн», «Валютне регулювання і валютні операції», «Міжнародні та зовнішньоекономічні контракти», «Механізм розрахунків у зовнішньоторговельних операціях», «Страховий захист зовнішньоекономічних операцій». Аналізуючи змістові модулі цих варіативних дисциплін, ми дійшли висновку, що їхня загальна сукупність може сприяти формуванню економічної компетентності фахівців-економістів певного профілю, але не забезпечує повною мірою результативне формування економічної компетентності ФХП.

Так, питання щодо моделі поведінки споживачів, валютних операцій тощо ми вважаємо такими, що спрямовані на розвиток загальної економічної компетентності, але не відображають тих аспектів, що стосуються економічної компетентності саме ФХП. Також неможливо залишити поза увагою той факт, що до недавнього часу програми підготовки спеціалістів інженерно-технічного профілю включали курсову роботу з «Організації та планування підприємств хімічної промисловості», метою якої було набуття студентами умінь використовувати теоретичні знання, отримані при вивченні дисципліни «Економіка галузі», для розв'язування квазіпрофесійних завдань. Курсову роботу виконували у формі економічного обґрунтування збільшення ефективності діючого хімічного виробництва. Сьогодні цей вид навчальної діяльності, як і вищезгадана дисципліна, вилучені з навчальних планів. Водночас дипломний проект студентів інженерно-технічних спеціальностей включає обов'язковий економічний розділ, що передбачає розрахунки, подібні до розрахунків у курсовій роботі.

До можливих причин відмови від курсової роботи ми відносимо: невідповідність наявних у методичному арсеналі методик навчальних економічних розрахунків та аналізу техніко-економічних показників су-

часному рівню економічної теорії та практики; труднощі оновлення навчально-методичного забезпечення курсової роботи через недоступність відповідної інформації на профільних підприємствах; скорочення кількості діючих хімічних підприємств в Україні; ставлення до економічних дисциплін у вітчизняних технічних ВНЗ як до «другорядних»; ставлення до курсової роботи як до дублювання економічної частини дипломного проекту. Стосовно останньої з перелічених причин вважаємо за потрібне зауважити, що певною мірою курсова робота дійсно дублювала економічну частину дипломного проекту, але, з другого боку, забезпечувала набуття студентами умінь самостійно застосовувати одержані теоретичні знання для вирішення практичних професійно орієнтованих завдань.

Для оцінки сучасного рівня економічної компетентності випускників вітчизняних хіміко-технологічних ВНЗ, як приклад, розглянемо зміст економічного розділу дипломного проекту для спеціальності «Обладнання хімічних виробництв і підприємств будівельних матеріалів». У цьому розділі виконуються розрахунки для обґрунтування економічної ефективності проєктованих заходів, спрямованих на вдосконалення апаратурного оснащення виробництв, засобів механізації й автоматизації технологічних процесів тощо. Їх упровадження може обумовити збільшення обсягу випуску продукції, поліпшення її якості та конкурентоспроможності, зниження витрат на виробництво і збут, зниження техногенного навантаження на навколишнє природне середовище. Визначення економічної ефективності заходів проводиться шляхом зіставлення результатів від їх упровадження з витратами на здійснення заходів у проєктованому виробництві. Рекомендуємо таку структуру розділу «Економічні розрахунки» дипломного проекту: характеристика проєктованих заходів; економічне обґрунтування запропонованих у проєкті заходів (визначення суми капітальних вкладень на впровадження нововведень, розрахунок зміни собівартості продукції); розрахунок економічної ефективності й основних показників проєктованого виробництва. Така структура розділу «Економічні розрахунки» є скороченим варіантом подібного розділу дипломного проекту, який передбачався для виконання студентами індустріального періоду за директивно-адміністративною (центрально-розподільчою) системою і включав дев'ять пунктів. Наприклад, «Розрахунок річної виробничої потужності», «Визначення потреб у сировині, матеріалах, напівфабрикатах, паливі та енергії» тощо. Зрозуміло, що економічні знання, які мають надаватись студентам в умовах ринкової економіки постіндустріального суспільства і формувати їхню економічну компетентність, не можуть бути якісно тотожними та кількісно меншими, ніж ті, що надавалися за часи планового господарства. На нашу думку, той факт, що в дипломному проєкті як підсумковій кваліфікаційній роботі від сучасних студентів не вимагається, навіть на теоретичному рівні, розуміння сучасних ринкових і регіональних реалій, які повинні враховуватися при проєктуванні виробництва, свідчить про низьку ефективність формуван-

ня економічної компетентності майбутніх ФХП у процесі професійної підготовки.

Висновки. Таким чином, розглянувши зміст економічної частини програм підготовки майбутніх ФХП, ми виявили такі недоліки: програми економічних навчальних дисциплін забезпечують надання студентам фрагментарних і малопридатних для практичної діяльності економічних знань і не включають цілу низку важливих для формування економічної компетентності питань; базові поняття економіки роз-

глядаються без орієнтації на хімічну галузь або з фактичною орієнтацією на її стан за часів централізованої економіки; готовність студентів до самостійної творчої роботи над економічною частиною дипломного проекту, який є завершальним етапом професійної підготовки майбутнього ФХП, не забезпечується. Вважаємо за доцільне внесення коректив і доповнень в економічну частину освітньо-професійних програм для приведення її змісту у відповідність до реальних вимог сучасності.

Список використаної літератури

1. Воропаева Л. В. Воспитание экономически компетентного специалиста в условиях профилизации образования : дис ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Воропаева Людмила Владимировна. – Ставрополь : Ставропольский государственный университет, 2006. – 153 с.
2. Елагин В. В. Формирование экономической компетентности слушателей высших учебных заведений : дис ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Елагин Вячеслав Викторович. – Шуя : Шуйский государственный педагогический университет, 2011. – 133 с.
3. Концепція розвитку економічної освіти в Україні [Електронний ресурс] / Інформаційно-правовий портал. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart82/idx82748.htm>.
4. Манукян М. К. Формирование экономической компетентности у студентов технических вузов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Микаэл Константинович Манукян. – Москва : Исследовательский центр качества подготовки специалиста МИСИС, 2006. – 127 с.
5. Пузиенко Ю. В. Формирование экономической компетентности студента : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Пузиенко Юлия Владимировна. – Оренбург : Оренбургский государственный педагогический университет, 2007. – 165 с.

References

1. Voropaeva, L. V. (2006). *Vospitanie ekonomicheskoi kompetentnogo spetsialista v usloviyah profilizatsii obrazovaniya* [Raising cost of a competent professional in a profiling education]. Candidate's thesis. Stavropol : Stavropolskiy gosudarstvenniy universitet [in Russian].
2. Elagin, V. V. (2011). *Formirovanie ekonomicheskoy kompetentnosti slushateley vysshikh uchebnykh zavedeniy* [Formation of economic competence of students of higher educational institutions]. Candidate's thesis. Shuya : Shuyskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiy universitet [in Russian].
3. *Kontseptsiiia rozvytku ekonomichnoi osvity v Ukraini* [The concept of economic education in Ukraine]. www.uazakon.com. Retrieved from <http://www.uazakon.com/document/fpart82/idx82748.htm> [in Ukrainian].
4. Manukyan, M. K. (2006). *Formirovanie ekonomicheskoy kompetentnosti u studentov tehnikeskikh BUZov* [Formation of economic competence of the student in high technical schools]. Candidate's thesis. Moscow : Issledovatel'skiy tsentr kachestva podgotovki spetsialista MISIS [in Russian].
5. Puzienko, Yu. V. (2007). *Formirovanie ekonomicheskoy kompetentnosti studenta* [Formation of economic competence of the student]. Candidate's thesis. Orenburg : Orenburgskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiy universitet [in Russian].

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ!

ЗАПРОШУЄМО ВАС І ВАШИХ КОЛЕГ ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

ДВНЗ «Університет банківської справи» видає збірник «Вісник Університету банківської справи» (сайт збірника: visnuk.ubsnbu.edu.ua). У Віснику висвітлюються тенденції та напрями розвитку фінансово-економічної науки, фінансових систем, результати аналізу особливостей функціонування банківської системи України і зарубіжних країн.

Мови публікації: українська, англійська або російська. Періодичність видання – три номери на рік.

Тематичні рубрики збірника:

- *Теоретичні засади та макроекономічні аспекти розвитку фінансових систем;*
- *Проблеми і перспективи розвитку банків та небанківських фінансових установ у сучасних умовах;*
- *Проблеми обліку, аналізу і аудиту;*
- *Економіко-математичне моделювання та інформаційні технології;*
- *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку фінансово-економічних систем.*

Вісник розрахований на науковців, працівників НБУ, комерційних банків, підприємств та фінансових установ, студентів.

Вісник представлено в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

До публікації приймаємо статті, які відповідають таким вимогам

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.
2. Стаття має бути написана українською, англійською або російською мовами, ретельно вчитана автором, відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності) відповідно до п. 3 Постанови ВАК України від 15.01.2003 № 7-05/1, а саме:
 - на першій сторінці зліва – індекс Універсальної десятикової класифікації (УДК), що розміщується на початку статті;
 - посередині – назва статті;
 - метадані (інформація про автора (ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, англійською і російською мовами та включають:
 - відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання, e-mail);
 - анотація українською, російською (від 30 до 100 слів); обсяг анотації англійською мовою (Abstract): 100–250 слів;
 - ключові слова (5–8 слів);
 - кількість формул, таблиць, рисунків і літературних джерел зазначаємо так: для української мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для англійської (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для російської мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);
 - текст статті, який повинен вміщати взаємопов'язані розділи, які починаються вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:
 - **Вступ** (постановка проблеми в загальному варіанті і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також із важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність);
 - **Аналіз досліджень і постановка завдання** (формулювання мети і методів дослідження теми, що розглядається);
 - **Результати дослідження** (виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів);
 - **Висновки** (наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок упровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі);

- **Список використаної літератури**, складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»). **До списку літератури** додається її переклад англійською мовою (**References**), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних українських і російських видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою. Назва статей допускається транслітерацією, згідно з правилами транслітерації (Постанова від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). **Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті (а не за абеткою).**

3. Обсяг статті має становити не менше ніж 15 сторінок формату А4, набраних шрифтом «Times New Roman», 14 кеглем (розмір шрифту), через 1,5 інтервалу, верхнє і нижнє поля – 1,5 см, ліве – 3 см, праве – 1 см, абзацний відступ – 1 см.
4. Файл статті слід готувати за допомогою текстового редактора Word. У файлі не використовувати стилі тексту, сторінки нумерувати. Слова друкувати без переносів.
5. Усі нетекстові об'єкти створювати вбудованими засобами Word. При створенні таблиць, діаграм, графіків потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 12 кегль (розмір шрифту).
6. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерело. Під кожною таблицею і рисунком має бути зазначено джерело. Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 10 кегль (розмір шрифту).
7. Математичні формули мають бути чіткими, із загальноприйнятим використанням символів, написані за допомогою текстового редактора Microsoft Word із застосуванням шрифту Symbol при написанні математичних символів та грецьких букв. При наборі складних формул слід застосовувати Редактор формул. Усі символи повинні пояснюватися.
8. У кінці статті автор має вказати, що вона надсилається для публікації лише до збірника «Вісник Університету банківської справи», поставити підпис і дату.
9. До статті додаються зовнішня рецензія доктора наук, якщо автор або один із співавторів не має вченого ступеня доктора наук, і довідка про автора (авторів).
10. Статті, що оформлені з відхиленнями від вказаних вимог, редакція не розглядатиме. Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти статті.

Статтю, довідку про автора (ів) і скановану рецензію надсилати на електронну адресу редакції: visnuk_ubs@ukr.net.

Публікації Вісника захищені міжнародним законодавством і не можуть бути відтворені у будь-якій формі без письмового дозволу видавця.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

У Довідці про автора треба вказати:

- 1) прізвище, ім'я та по батькові автора (співавторів);
- 2) посаду, науковий ступінь, учене звання, для аспірантів – рік навчання і ПІБ, науковий ступінь, учене звання, посаду, контактний телефон наукового керівника;
- 3) назву статті та її обсяг (вказати кількість сторінок);
- 4) точну поштову адресу (з поштовим індексом);
- 5) контактні телефони;
- 6) електронну скриньку, яка буде зазначена у збірнику.

З повагою і надією на плідну співпрацю
редакція збірника
«Вісник Університету банківської справи».

Зміст

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ

<i>Смоуженко Тамара Степанівна, Скринник Зоя Едуардівна</i> Економічні аспекти цивілізаційних процесів у XX–XXI століттях	3
--	---

<i>Сторонянська Ірина Зеновіївна, Патицька Христина Олегівна, Прокопюк Александер</i> Бюджетна спроможність регіонів України: порівняльний аналіз і напрями нарощення	10
--	----

<i>Євтух Любов Богданівна, Швед Інна Миколаївна</i> Світовий досвід забезпечення стабільності банківської системи	18
--	----

<i>Грудзевич Ярослав Васильович, Грудзевич Уляна Ярославівна</i> Капіталізація банківської системи України на сучасному етапі	24
--	----

<i>Біломістна Ірина Іванівна, Біломістний Олексій Миколайович, Тарусіна Альона Андріївна</i> Особливості інвестиційної діяльності в Україні	30
--	----

<i>Онїщенко Ірина Олександрівна</i> Інституційні чинники формування гнъової економіки в Україні	35
--	----

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВ ТА НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

<i>Хоружий Сергій Гаврилович</i> Основні поняття діяльності фінансових установ: зміст і значення	41
---	----

<i>Галайко Назар Романович</i> Розвиток методів банківського кредитування фізичних осіб в Україні	47
--	----

<i>Сідельник Олена Петрівна</i> Аналіз процесів капіталізації банків України	53
---	----

<i>Хуторна Мирослава Емілівна, Гапонова Оксана Василівна</i> Індивідуалізація процесу продажу в банку: сучасні тенденції та перспективи	58
--	----

<i>Цікановська Наталія Анатоліївна</i> Класифікація недержавних пенсійних фондів у контексті забезпечення їхньої фінансової безпеки	64
--	----

<i>Шабанова Олена Вікторівна</i> Інвестиційні ресурси недержавних пенсійних фондів: сутність та особливості формування	71
---	----

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І АУДИТУ

<i>Рудницький Василь Степанович, Сарахман Оксана Миколаївна</i> Аудит операцій банків із платіжними картками як основна база ухвалення управлінських рішень	78
--	----

<i>Шурпенкова Руслана Казимирівна</i> Особливості застосування евристичних методів в аналізі господарської діяльності підприємства	84
---	----

<i>Коблянська Олена Іванівна, Коблянська Галина Юріївна, Гаркава Юлія Олександрівна</i> Вексельні операції: бухгалтерський облік та оподаткування	89
--	----

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

<i>Сергієнко Олена Андріанівна, Савченко Ганна Олександрівна, Морозова Надія Леонідівна</i> Моделі дослідження стійкості банківської системи України: фазовий і коінтеграційний аналіз	97
---	----

<i>Гірна Олександра Йосипівна</i> Структурна залежність процентних доходів українських банків від інших показників банківської діяльності	106
--	-----

<i>Нємкова Олена Анатоліївна, Русинко Моріка Костянтинівна</i> Оцінка інвестиційних проектів методом експертних оцінок	112
---	-----

<i>Мельник Надія Орестівна</i> Інформаційна система для подолання ризиків втрати інформації при оцінці результатів роботи системного банку	117
---	-----

<i>Михайлюта Сергій Леонтіювич, Кикоть Марина Миколаївна</i> Особливості підготовки вискоефективних презентацій у PowerPoint	123
---	-----

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**

Гіптерс Зінаїда Василівна

**Розвиток економічної освіти в Галичині
у XIX – першій половині XX століть:
соціокультурні та теоретико-педагогічні
передумови 129**

*Колодій Сергій Юрійович,
Колодій Світлана Кузьмівна*

**Використання інститутів при регулюванні заробітної
плати 135**

Юрченко Любов Іванівна

**Екологічна парадигма як основа соціальної
відповідальності 142**

Маренич Анатолій Іванович

**Формування конкурентної стратегії розвитку ВНЗ
на основі маркетингового інструментарію 146**

Хохлова Олександра Артурівна

**Аналіз процесу формування економічної компетентності
у майбутніх фахівців хімічної промисловості 151**

До уваги авторів! 156

Підписано до друку 01.09.2016. Формат 60 x 84¹/₈.
Обл.-вид. арк. 15,0. Умовн. друк. арк. 18,6. Тираж 100. Зам. № 1383.

ДВНЗ «Університет банківської справи».
04070, м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5033 від 29.12.2015.